T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ
15716022

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. FUAT AKSU

İSTANBUL
ARALIK 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK
LİSANS PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ
15716022

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. FUAT AKSU

İSTANBUL
ARALIK 2018

T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İBRAHİM TEKEŞ
15716022

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih ..14.01.2019
Tezin Savunulduğu Tarih ..17.12.2018
Tez Oy birliği / Oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Unvan Ad Soyadı			İmza
Tez Danışmanı	:	Doç. Dr. Fuat Aksu	
Jüri Üyeleri	:	Doç. Dr. Çiğdem Nas	
	:	Dr.Öğr.Üyesi Burcu Sunar Cankurtaran	

Bu tez TÜBİTAK 1001 Projesi (Proje no: 112K172) kapsamında desteklenmiştir.

İSTANBUL
ARALIK 2018

ÖZ

ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİNDE SİYASAL LİDER DAVRANIŞI: A. MENDERES ÖRNEĞİ

İbrahim Tekeş

Aralık, 2018

Bu çalışmada, dış politika krizleri, krizlerin yönetilmesinde birincil rolde olan karar alıcı liderlerin kişilikleri ile birlikte rakibine ve siyasi ortamın doğasına yönelik yargılarından yola çıkılarak incelenmeye çalışılmıştır. İki ya da daha fazla ülke arasında olası bir gerginlik yaşanması durumunda, bir ülkenin başka bir ülkeye veya ülkelere savaş açması ya da tam tersi temkinli ve işbirlikçi metotlarla uzlaşmaya gitmesi kararını veren ya da bu konuda en azından en yetkili olan kişi liderdir. Liderin kararlarının altında yatan önemli değişkenlerin tespit edilebilmesi için metodolojik olarak Alexander George'un Operasyonel Kod Analizi yöntemi tercih edilmiştir. George'un sisteminde beşi felsefi, diğer beşi ise araçsal şeklinde adlandırılan toplam on soru bulunmakta ve bu sorular karar alıcı liderin, muhatap rakibe yönlendirdiği sözleriyle birlikte fiillerine bakılarak cevaplandırılmaktadır. Karar alıcı lider olarak Türkiye'de 1950-1960 yılları arasında 10 yıl boyunca Başbakan olan Adnan Menderes seçilmiş olup, örnek olay incelemesi olarak ise Menderes'in Başbakanlığı döneminde meydana gelmiş olan toplam altı kriz tercih edilmiştir. Bu krizler kronolojik sıraya göre, Kore Savaşı Krizi, 6-7 Eylül Olayları (1955), Süveyş Savaşı Krizi (1956), 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi ve 1958 Lübnan Krizi'dir. Türkiye Cumhuriyeti'nde Adnan Menderes'e gelinceye kadar işleyen siyasal sistem ve karar alıcılarla ilgili genel tanımlamalar ve tespitler yapıldıktan sonra Menderes'in siyasi tarzı ortaya konmaya çalışılmıştır. Altı krizin sonucunda ulaşılan bulgu ise, detayları çalışmanın ilgili bölümünde sunulduğu gibi, Menderes öncülüğündeki Türkiye'nin daha çok çatışmacı bir tavır sergilediği yönündedir. Türkiye'deki ve dünya üzerindeki birçok kriz incelendikten sonra görülen odur ki, liderlerin çatışmacı davrandıkları krizler topyekûn savaşa sebebiyet verebilmektedir; ancak bu arzu edilen bir durum değildir. Menderes örneğinde, Suriye ve Irak krizlerinde bariz çatışmacı tavra rağmen kapsamlı bir savaşın çıkmamasının sebebi Amerika ve İngiltere'nin askeri müdahaleye karşı çıkmış olmalarıdır.

Anahtar Kelimeler **:** Çatışma ve kriz yönetimi, operasyonel kod analizi, inanç sistemi, Alexander L. George, Adnan Menderes.

ABSTRACT

POLITICAL LEADER TREATMENT IN CONFLICT AND CRISIS MANAGEMENT: A. MENDERES CASE

İbrahim Tekeş

December, 2018

In this study, foreign policy crises are examined by taking personality of a decision maker who is number one conductor of managing foreign policy crises and also his or her insights toward counterpart and the nature of political universe. When a crisis takes place between two states or more, the decision to go on war or to settle peacefully is made by the political leader or at least the leader is the most powerful actor to affect the decision. To determine visible and invisible reasons of the decisions made by political leader, Alexander George's belief system is chosen as a method. In George's system there have been five philosophical and five instrumental questions asked and those questions are answered by looking at leader's words and deeds against his/her counterpart(s). As decision maker, Adnan Menderes who stayed in the office of Prime Minister for 10 years between 1950-1960 in Turkey and as case study, six foreign policy crises took place in his tenure are picked. These crises are Korean War Crisis, September 6-7 Incidents Crisis (1955), Suez Canal Crisis (1956), 1957 Syrian Crisis, 1958 Iraqi Crisis and 1958 Lebanon Crisis in the chronological order. Menderes's political attitude is clarified after describing the situation in Turkey until him and his predecessor's way of managing crises. The outcome reached after examining six foreign policy crises is that Menderes' manner toward crisis is -as presented in the relevant section of the work mostly conflictual. It is highly accepted as a consensus that when a leader holds conflictual manner in a foreign policy crisis, it may cause full scale war and does most of the time but that is not the case desired. Although Menderes's conflictual outlook during the crises of Syria and Iraq, as United States and England has opposed the idea of military intervention to these countries, major conflict has not happened.

Keywords: Conflict and crisis management, political psychology, belief system, Alaxanger L. George, Adnan Menderes.

ÖN SÖZ

Yüksek lisans benim için akademiye, bilimselliğe, eleştirelliğe ilk adım olma özelliğini taşıyor. Bundan sonra doktora eğitimimi de alarak, okuyan, yazan, anlatan, dinleyen bir bilim insanı olma özelliğine kavuşmayı dört gözle bekliyorum. Yaklaşık 3 yıllık sürecin sonunda, gerek bilgi, gerek davranış bazında öğrendiklerimden dolayı çok mutluyum. Öncelikle buna vasıta olan sevgili dostum Tuncay Hasdemir'e; süreç içerisinde maddi-manevi desteğiyle yanımda olan Yunus Çolak'a; tez dönemim boyunca sabırla ve gayretle çalışarak bilmediklerimi öğretip, yanlışlarımı düzelten ve bana hocalık vasıflarıyla örnek teşkil eden saygı değer danışman hocam Doç. Dr. Fuat Aksu'ya; sevgili aile üyelerimden annem Emine hanıma, babam Halil beye, kardeşlerim Harun ve Ufuk'a; tez çalışmalarımı yaptığım İstanbul'un değişik yerlerindeki kütüphane ve kafelerin işleticilerine, TBMM mikro film bölümü görevlilerine; küçük-büyük, maddi-manevi katkı yapan, destek veren ve isimlerini tek tek sayamayacağım bütün yakın ve arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖN SÖZ v

İÇİNDEKİLER vi

TABLOLAR LİSTESİ..... vii

ŞEKİLLER LİSTESİ..... viii

KISALTMALAR..... ix

1. GİRİŞ……... 1

2. KURAM-YÖNTEM-KAVRAM 7

2.1. Dış Politika Kavramı 7

2.1.1. Dış Politika Analizi 8

2.1.2. Kararlaştırma Modelleri 12

2.1.2.1. Rasyonel Aktör Modeli 14

2.1.2.2. Örgütsel Model 15

2.1.2.3. Bürokratik Model 16

2.1.2.4. Kognitif/Bilişsel Teoriler 17

2.1.2.4.1. Liderlik Davranış Analizi 19

2.1.2.4.2. Operasyonel Kod Analizi 23

2.1.2.5. Çatışma ve Krizlerde Karar Alma ve Siyasal Liderlik 28

2.1.2.5.1. Çatışma, Kriz ve Uluslararası Kriz Kavramları 29

2.1.2.5.2. Krizlerde Siyasal Karar Alıcının Rolü…….. 35

3. TÜRKİYE'DE KRİZ YÖNETİMİNDE LİDER 38

3.1. Türkiye'de Siyasal Yapı 38

3.1.1. TBMM (Yasama-Yürütme İlişkileri) 38

3.1.2. Krizlerde Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı….. 45

4. OPERASYONEL KOD ANALİZİ BAĞLAMINDA MENDERES DÖNEMİNDE ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ 69

4.1. Demokrat Parti Dönemi Hükûmetlerinde Karar Alma Yapısı..... 69

4.2. Dış Politika Krizleri 73

4.2.1. 6-7 Eylül Olayları (1955) 74

4.2.1.1. Kriz Öncesi..... 74
4.2.1.2. Krizin Tetiklenmesi..... 84
4.2.1.3. Krizin Yumuşaması..... 88
4.2.2. 1957 Suriye Krizi 91
4.2.2.1. Kriz Öncesi..... 92
4.2.2.2. Krizin Tetiklenmesi..... 95
4.2.2.3. Krizin Yumuşaması..... 99
4.2.3. 1958 Irak Krizi..... 102
4.2.3.1. Kriz Öncesi..... 103
4.2.3.2. Krizin Tetiklenmesi..... 105
4.2.3.3. Krizin Yumuşaması..... 110
4.3. Bölgesel Çatışma ve Krizler 112
4.3.1. Süveyş Krizi (1956) 112
4.3.1.1. Kriz Öncesi..... 113
4.3.1.2. Krizin Tetiklenmesi..... 116
4.3.1.3. Krizin Yumuşaması..... 118
4.3.2. Lübnan Krizi (1958) 121
4.3.2.1. Kriz Öncesi..... 122
4.3.2.2. Krizin Tetiklenmesi..... 124
4.3.2.3. Krizin Yumuşaması..... 128
4.4. Uluslararası Çatışma ve Krizler 130
4.4.1. Kore Savaşı (1950) 130
4.4.1.1. Kriz Öncesi..... 131
4.4.1.2. Krizin Tetiklenmesi..... 133
4.4.1.3. Krizin Yumuşaması..... 139
4.5. Liderin Değerlendirilmesi..... 140
5. SONUÇ 181
KAYNAKÇA 192
ÖZ GEÇMİŞ 212

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Operasyonel Kod Analizi Soruları 25
Tablo 2: Krizin Evreleri 33
Tablo 3: Başbakanlar ve Dış Politika Krizleri..... 70
Tablo 4: Adnan Menderes'in Operasyonel Kodları..... 185

ŞEKİL LİSTELERİ

Sayfa No:

Şekil 1: Dış Politika Kararlarına Etki Eden Faktörler 12
Şekil 2: Türk Dış Politikasında Kriz Anında Formel İşleyiş..... 49

KISALTMALAR

ADBSA	Alman Dışişleri Bakanlığı Siyasi Arşivi
TETTVA	Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Arşivi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
DPA	Dış Politika Analizi
DPMGMZ	Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları (Gizli)
EOKA	Ethniki Organosis Kyprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü)
FO	Foreign Office (İngiliz Dış İlişkiler Ofisi Arşivi)
FRUS	Foreign Relations of United States (Birleşik Devletler Yabancı İlişkileri)
KTC	Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti
LTA	Leadership Trait Analysis(Liderlik Davranış Analizi)
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Paktı Örgütü)
OKA	Operasyonel Kod Analizi
RAM	Rasyonel Aktör Modeli
TDP	Türk Dış Politikası

1. GİRİŞ

Araştırma konusu olarak siyasi liderin seçilmesi, insan faktörünün hayatın her alanında olduğu gibi siyaset içinde de ciddi rol oynadığı kabulüne dayanmaktadır. Dış politika genel manada incelenirken, sistem seviyesi, devlet seviyesi ve birey seviyesi olmak üzere başlıca üç seviye olarak incelenmektedir. Ancak bunların çoğunu etkileme potansiyeline sahip olan ise lider ve onun kararlarıdır. Valerie M. Hudson'a göre, *"devletler, soyut oldukları için irade sahibi aktörler değildirler. İrade sahibi aktörler yalnızca insanlar olabilir ve bu iradeleri uluslararası siyasetin ve buna dair bütün değişikliklerin kaynağıdır."*[1]Tam da bu noktada, liderin dış politikayla ilgili bir karar verirken hangi saiklerle ve hangi faktörün etkisi altında kalarak verdiği sorusu akla gelmektedir. Türkiye'nin Başbakan ve Cumhurbaşkanlarından Süleyman Demirel'e atfedilen, *"meseleleri mesele yapmazsanız ortada mesele kalmaz"* ifadesinin de hatırlattığı gibi, bir liderin herhangi bir kriz durumuna nasıl baktığı ve onu nasıl değerlendirdiği, krizlerin sonuçlanmasında ciddi şekilde etkilidir. Alexander George, Margarett Hermann gibi araştırmacıların bakış açısına göre, siyasi karar alıcı ya da liderin inanışı veya psikolojik durumu karar almada önemli bir değişkendir. Bu konu aynı zamanda Politik Psikoloji'nin de araştırma alanı içinde yer almaktadır. George'un inanç sistemi, temelde bir siyasi karar alıcının siyasi ortama ve rakibe karşı sahip olduğu önceden var olan inanışın, ülkeler arası bir kriz anında karar alıcının kararlarını belirlediği ve/veya değiştirebildiği şeklindedir. Siyasi lider olarak Adnan Menderes'in seçilmesinin sebebi ise, daha önce girişimler olmuş olmasına rağmen, Türkiye'de tek partili siyasi sistemden çok partili sisteme başarılı ve sürekli olarak geçildikten sonraki ilk siyasi lider olmasıdır. İkincisi, Menderes, 1950-1960 arasında iktidarda toplam 10 yıl kalarak toplamda altı dış politika krizi yaşanmış olması; 19, 20, 21, 22 ve 23'üncü olmak üzere toplamda beş hükûmet kurmuş olmasından dolayı

[1] Valerie M. Hudson, Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations, **ForeignPolicyAnalysis**, Vol. 1, No: 1 (March 2005): 2.

da Türkiye siyasetinin en önemli siyasi figürlerinden birisidir.[2] Son olarak Menderes, 1960 darbesiyle iktidardan indirilerek idam edilmiştir ve bu yönüyle de Türkiye'deki diğer bütün liderlerden ayrılmaktadır.

Çatışma ve kriz yönetimi çalışmaları, dünyada Amerikan ekolü ile başlamıştır ve günümüzde bu çalışmalar dünyanın değişik bölgelerine yayılmış durumdadır. Kriz yönetimi dendiğinde söz edilmesi gerekençalışmalar; Margarett Hermann'ın "Assessing Leadership Style: Trait Analysis"[3] ve "Explaning Foreign Policy Behavior Using The Personal Characteristics of Political Leaders"[4] adlı makaleleridir. Alexander L. George'un "Avoinding War: Problems of Crisis Management"[5] ve Michael Brecher'ın, dış politika krizi kavramını ele aldığı "A Study of Crisis"[6] ile, örnek dış politika krizleri üzerinden çatışma ve kriz kavramını değerlendirdiği "International Political Earthquakes"[7] kitaplarıdır. Türk akademik camiasında çatışma ve kriz yönetimi ilgili yapılan çalışma araştırmalar oldukça az yapılmıştır. Son döneme kadar Haydar Çakmak'a ait "Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)"[8], Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil'in "Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar"[9] isimli eserler sayılsa da, bu çalışmaların metodolojisi, bazı yönleriyle dünyadaki kriz yönetimi literatüründen ayrılmaktadır. Son dönemde ise Osman Metin Öztürk'ün "Dış Politikada Kriz Yönetimi"[10] ve Ufuk Uras'ın "Kriz Yönetimi: Ulusal ve Uluslararası Güvenlik"[11] eserleri de Kriz yönetimi literatürüne uzak olsalar da az sayıdaki Türkçe kaynaklara

---

[2] "Geçmiş Hükûmetler", **Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık**, https://www.basbakanlik.gov.tr/Forms/_Global/_Government/pg_CabinetHistory.aspx, [12.03.2018].

[3] Margarett Hermann, "Assessing Leadership Style: Trait Analysis", In J. M. Post (Ed.), **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003), 178-212.

[4] Margaret G. Hermann, "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, c. 24, s. 1 (1980):7-46.

[5]Alexander L. George, (ed.)**Avoiding War: Problems of Crises Management,** (USA: Westwiev Press, 1991).

[6]Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld, **A Study of Crisis**, (Michigan: The University of Michigan Press, 2003).

[7]Michael Brecher, **International Political Earthquakes,** (Ann Arbor:University of Michigan Press, 2008).

[8] Haydar Çakmak (ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)**, (Ankara: Kripto Yayınları, 2012).

[9] Mehmet Seyfettin Erol ve Ertan Efegil, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar**, (Ankara: Gündoğan Yayınları, 2011).

[10] Osman Metin Öztürk, **Dış Politikada KrizYönetimi**, (İstanbul: Odak Yayınevi, 2004).

[11] Ufuk Uras, **Kriz Yönetimi: Ulusal ve Uluslararararası Güvenlik**, (Ankara: Trend Yayınevi, 2017).

eklenmişlerdir. Kriz yönetimiyle ilgili tafsilatlı çalışmalar ancak son zamanlarda ortaya konmaya başlamıştır. Bunlara örnek olarak Fuat Aksu'nun "Zorlayıcı Diplomasi'[12] eseriyle birlikte; TÜBİTAK 1001 projesi tarafından desteklenen "*Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi (TFPC)*" isimli proje sonucunda, yine aynı yazara ait olan "Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi"[13] kitabı, Türk Dış Politikasında 1923-2015 yılları arasında meydana gelen 34 dış politika krizini incelemesi ve değişkenlere göre çeşitli gruplandırmalar yapması yönüyle literatüre kazandırılmış önemli bir eserdir. Diğer taraftan, şimdiye kadar Adnan Menderes ile ilgili birçok kitap yazılmıştır. Bunlar arasında dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yazdığı "Başvekilim Adnan Menderes"[14] ve Doktoru Mükerrem Sarol'un yazdığı "Bilinmeyen Menderes"[15] gibi eserlerle beraber, son zamanlarda, oğlu Aydın Menderes tarafından yazılmış olan "Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes"[16]; Ali Faik Demir'in "Türk Dış Politikasında Lider"[17] ve Sabri Sayarı'nın "Türkiye'de Liderler ve Demokrasi"[18] gibi eserler mevcuttur. Ancak bu çalışmaların hiçbirisi Menderes'in dış politika ve kriz yönetimi yönüne aynı anda ve beraberce odaklanmamaktadır.

Bu çalışmada Adnan Menderes'in kişisel hayatından çok siyasi ve özellikle de dış politika alanındaki söz ve fiillerine bakılacak ve buna göre de değerlendirme yapılacaktır. Ancak yine de kişisel hayatı ile ilgili giriş seviyesinde bilgi vermek faydalı olacaktır. Adnan Menderes 1899 yılında Aydın'da, ailesinin ikinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anne-baba ve ablasını verem hastalığından dolayı çok küçük yaştayken kaybetmiş, bu yüzden de babaannesi tarafından yetiştirilmiştir. Ailesini erken yaşta kaybetmesi, hayatı boyunca hüzünle andığı bir olay olarak kayda geçmştir. Kendisi 9 yaşındayken de dedesinden miras olarak kalan Çakırbeyli Çiftliği'ni işletmeye başlamıştır. Eğitim hayatına İzmir İttihat Terakki Mektebi'nde

[12] Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008).

[13]Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi,** (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017).

[14] Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, (İstanbul: Truva Yayınları, 2010).

[15] Mükerrem Sarol, **BilinmeyenMenderes**, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2014).

[16] Aydın Menderes, Taha Akyol, **Demokrasiden Darbey Babam Adnan Menderes**, (İstanbul: Doğan Kitap, 2011).

[17] Ali Faik Demir, **Türk Dış Politikasında Lider**, (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007).

[18] Metin Heper, Sabri Sayarı, **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008)

başlayıp Kızılçullu Amerikan Koleji'nde devam etmiştir. Üniversiteyi ise ilerleyen yıllarda, Aydın Milletvekili seçilince 1931-1935 döneminde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okumuştur. Lise son sınıftayken Birinci Dünya Savaşı'na katılmak üzere yola çıkmış, yolda zehirli sıtma hastalığına yakalandığından dolayı geri dönmek zorunda kalmıştır. Ardından tekrar askere alınarak Aydın Askerlik Şubesi'nde bir süre görev yapıp sonra 2 yıl süreyle İstiklal Savaşı'na katılarak İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir. 1928 yılında Fatma Berrin Hanım ile evlilik yapmış ve bu evlilikten üç çocuk dünyaya gelmiştir. Menderes siyasal hayatına 1930 yılında Serbest Fırka'ya girerek başlamış, parti feshedilince de 1931 yılında CHP'ye geçmiş ve aynı yıl Aydın Milletvekili seçilmiştir. 1931'den itibaren CHP milletvekiliyken 1945 yılında Toprak Kanunu tasarısıyla ilgili olarak parti içinde yaptıkları muhalefetten dolayı, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan ile birlikte partiden ihraç edilerek ertesi yıl 1946'da aralarına Celal Bayar da katılarak beraber Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Kurulduğu yıl yapılan genel seçimde 61 milletvekili çıkarabilen Demokrat Parti, bir sonraki genel seçimde % 52,7 oranında oy alarak iktidar partisi olmuştur. Adnan Menderes Başbakan, Celal Bayar ise Cumhurbaşkanı olarak görev almış ve görevlerinde 10 yıl boyunca kalmışlardır. 27 Mayıs 1960'ta 27 Mayıs darbesi olarak anılan müdahaleyle Menderes iktidardan indirilmiş, Yüksek Adalet Divanı'nın yaklaşık 9 aylık yargılamasının ardından 1961'de idam edilmiştir.[19]

Bu çalışmayla birlikte, Adnan Menderes'in siyasetinin, çatışma ve kriz yönetimi bağlamında ele alınması sağlanmaya gayret edilecektir. Bunu yaparken de Menderes'in özellikle krizin meydana gelmesine kadarki genel düşünceleri ve daha önemlisi kriz anlarında kullandığı sözler ve muhatap ülkeye karşı işlediği fiillerden yola çıkarak, siyasi ortamı ve rakibi işbirlikçi veya çatışmacı şeklinde mi gördüğü sorgulanmaktadır. Menderes ile ilgili şimdiye kadar birçok çalışma yapılmış olsa da, bunlar arasından hiçbirisi, Menderes dönemi dış politikasını, döneminde yaşanan dış politika krizlerinin hepsini bütüncül şekilde ele alarak lider faktörünü incelememiştir. Bu çalışmanın temel sorunsalını da, dış politikanın oluşturulmasında diğer faktörlerle birlikte, karar alıcı birey olarak Menderes'in Türk dış politikasına tam olarak hangi etkilerde bulunduğu konusu teşkil etmektedir. Türk dış politikası Menderes'e kadar olan süreçte nasıl şekillenmiştir? Karar alıcı lider, Türkiye'yi hangi yöne

[19] Talip Kabadayı vd., **Başbakan Adnan Menderes'in Yaşamı ve Siyasal Hayatı**, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2012), 123-132.

yönlendirmiştir, statükocu mu yoksa değişim yönünde mi? Menderes'in kişiliğinin göstergesi olan, rakibe ve siyasi çevreye bakışı dış politika kararlarının alınmasında ne şekilde etkide bulunmuştur? Menderes liderliğindeki Türkiye, İnönü zamanında başlayan SSCB tehdidini nasıl algılamış ve bunu hangi yöntemlerle bertaraf etmeyi tercih etmiştir? ABD-SSCB arasındaki blok mücadelesi, Türkiye'nin çeşitli dış politika kriz anlarında karar almasında nasıl etkili olmuştur?

Araştırma yöntemi:

Adnan Menderes'in kişiliğinin, kriz yönetimine etkisi ölçülürken şu hipotezler oluşturulmuştur:

1- Soğuk Savaş döneminde blok üyesi küçük ülkeler (Suriye ve Irak krizleri bağlamında Türkiye) karşı blok müttefiki ülkelerle kriz yaşadıklarında blok lideri kriz yönetim sürecine müdahil olarak krizin tırmanmasını önler.

2- Adnan Menderes yüksek stres zamanlarında hiddetle ve aceleyle karar vermektedir. Ardından ise kararlarının çevresindeki kişiler tarafından sakıncalı bulunması durumunda geri adım atabilmektedir.

3-Adnan Menderes, hedefine ulaşmak söz konusu olduğunda şiddete meyilli hale gelebilir.

4-Bir ülkenin (Suriye) yaptığı kapsamlı bir askeri anlaşma komşu ülkelerde (Türkiye) algısal güvenlik kaygısı ortaya çıkarmakta ve askeri önlemler almaya itmektedir.

5-Türkiye'nin 1950'li yıllarda ısrarlı Batı eksenli politika izlemesinin en önemli sebebi, Sovyetler Birliği'ni tehdit olarak algılaması ve içinde bulunduğu ekonomik durumdur.

Oluşturulan bu hipotezler, her bir kriz anında Menderes'in rakibine ya da rakiplerine karşı dile getirdiği söylemler ve bunlara dair uygulamaya koyduğu eylemler tespit edilmek suretiyle test edilecektir. Ayrıca Menderes'in karar almasına etki eden bölgesel ya da uluslararası faktörler de, her bir krize dahil olan ülkelerin adımları ve muhtemel amaçları ortaya konarak saptanmaya çalışılacaktır.

Sınırlılıklar:

Menderes'in özellikle kriz anlarındaki konuşmalarının bulunabilmesi için gazete, dergi, kitap ve arşiv gibi birçok kaynaktan faydalanılmıştır. Arşivler arasından Foreign Relations of United States (FRUS) belgelerinden ise oldukça fazla yararlanılmıştır. Öyle ki, Türk kaynaklarında bulunmayan bazı bilgiler, adı geçen kaynakta kayıt altına alınmış ve araştırmacılarla paylaşılmıştır. Bir diğer önemli

kaynak ise Demokrat Parti üyelerinden başka kimsenin katılamadığı, adı Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları diye de geçen, gizli parti görüşmeleridir. Basına ve DP üyesi olmayan herkese kapalı olmaları dolayısıyla konuşan herkesin daha şeffaf ve açık olduğu bir ortam olarak kayda geçmiştir.

Girişten sonraki ilk bölüm olan Kuram-Yöntem-Kavram bölümünde Dış Politika, Çatışma ve Kriz Yönetimi, Politik Psikoloji, George'un inanç sistemi ile genel literatür bilgisi verilmiştir. Sonraki bölüm olan Türkiye'de Çatışma ve Kriz Yönetiminde Lider bölümünde ise Türkiye siyasetine şimdiye kadar yön vermiş olan siyasi liderlerin kriz davranışları irdelenmiş ve ülkedeki karar alma mekanizmaları etkilerine göre açıklanmaya çalışılmıştır. Menderes Döneminde Çatışma ve Kriz Yönetimi bölümünde, tezin ana konusunu teşkil eden, Adnan Menderes döneminde hangi dış politika krizleri yaşandığına ve bu krizlerde ne tip dış politika kararları alındığına yönelik değerlendirmeler bulunmaktadır. Krizler bu başlık altında; uluslararası kriz, bölgesel kriz ve ulusal kriz şeklinde üçe ayrılmıştır. Toplam kriz sayısı ise, 6-7 Eylül Olayları, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi, Süveyş Krizi, Lübnan Krizi ve Kore Savaşı Krizi olmak üzere altı adettir.

2. KURAM-YÖNTEM-KAVRAM

Çalışmanın bu kısmında, karar alıcı liderin kişiliğinin, dış politika ve kriz yönetimine etkisinin ortaya konması için gerekli olan teori ve yöntemlere dair temel bilgiler sunulacaktır. Devletlerarası ilişkilere dair bir değerlendirmenin yapılabilmesi için öncelikle dış politika kavramı, dış politika içinde karar alma yaklaşımları, dış politika krizi ve son olarak da çalışmanın temelini teşkil eden liderin değerlendirilmesiyle ilgili yaklaşımlardan bahsedilmesi faydalı olacaktır.

2.1. Dış Politika Kavramı

Kuram, yöntem ve kavram kısmında ilk olarak dış politikadaki karar alma yaklaşımları ele alınacaktır. Dış politika ile ilgili değerlendirmelerde bulunabilmek için öncelikle dış politikanın ne olduğuyla ilgili tanımlara yer verme ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kısımda dış politika üzerine genel tanımlama yapıldıktan sonra dış politikada karar almayla ilgili yaklaşımlar ortaya konacaktır.

Dış politika kavramından ilk anlaşılan, bir ülkenin başka ülkelerle giriştiği siyasi ilişkiler şeklindedir. Ancak bu alanda araştırmalarda bulunan çeşitli akademisyenler tarafından farklı bakış açıları geliştirilmiş ve buna bağlı olarak da farkı tanımlar ortaya konmuştur. Cristhopher Hill'e göre, "dış politika, uluslararası ilişkilerde bağımsız bir aktör tarafından (genellikle bir devlet) yürütülen dış ilişkilerin tamamıdır."[20] Derek Beach ise bu tanımın özellikle devletleri hesaba kattığını, ancak AB gibi kolektif dış politika aktivitesi yürüten kuruluşları hesaba katmadığını ve dolayısıyla eksik kaldığını ifade eder. Hatta dış politikanın nasıl algılanması gerektiğiyle ilgili tartışmayı daha da ileri taşıyarak, dış politikanın 'dış' kısmının nasıl tanımlanacağını sorgular. "*Örneğin çiftçi sübvansiyonları veya çevreyle ilgili kanuni düzenlemeler gibi, bir devletin yerel politikaların başka devlet üzerinde harici etkisi bulunur; böyle bir durumda kanun yapan Meclis üyeleri dış*

[20] Christopher Hill, **The Changing Politics of Foreign Policy**, (New York: Palgrave MacMillan, 2003), 3.

politika mı üretmektedirler?"[21]Bilhassa Beach'in sorgulaması, bizi dış politikanın sınırlarının ne kadar da geniş olarak düşünülebileceğini göstermektedir. Dış politika konusundaki diğer bir tartışma alanı da uluslararası şirketlerin dış politika aktörü veya öznesi olup olmadıkları konusudur. Bu tartışmadaki taraflardan birisi, kendilerine ait bir uluslararası güç ve ajandaya sahip olmaları dolayısıyla uluslararası şirketleri de bu sınıflandırmaya dahil eder. Ancak diğer taraf ise uluslararası şirketler her ne kadar küresel çapta faaliyet gösterseler de, hatta bazı şirketler[22] çoğu devletten daha büyük bütçeye sahip olsa da faaliyet gösterdikleri ülkenin yasal düzenlemelerinden ciddi şekilde etkilendikleri için tek başlarına dış politika aktörü saylamayacakları görüşünü taşımaktadırlar. İkinci görüşü destekleyen bugünlerdeki en etkili örnek ise ABD Başkanı Donald Trump'ın, Libya, Sudan, Irak gibi Müslüman çoğunluktaki ülkelerden ABD'ye gelen mültecilerin durdurulmasına/kısıtlanmasına yönelik olan düzenlenmesine, Apple, Google, Uber gibi çoğu uluslararası şirketin, ülkelerinin politikasını kabullenip ama desteklemediklerine yönelik açıklama yapmakla yetinmeleridir.[23]

Dış politikayla ilgili bir başka tespit ise Martin Hollis ve Steve Smith'e aittir: iç ve dış politika çevreleri konusundaki ayrımın giderek zorlaştığına ve dış politikanın giderek devletin var olmasını sağlamakla daha az; buna karşılık, çeşitli aktör türleri ve yeni politize olan alanlardan oluşan bir çevrenin yönlendirilmesi ile daha çok ilgilenmeye başladığına işaret edilmektedir.[24]

Kimi araştırmacılara göre ise dış politika tanımının iki yönü vardır: bunlardan birincisi dış politikanın amaç olarak görülmesi veya amaçlardan hareketle rasyonel olarak ortaya çıkarılması iken ikincisi ise dış politikanın çok sayıda belirleyiciden (determinant) bağımlı bir davranış değişkeni olarak değerlendirilmesidir.[25]Ancak bu çalışmada kabul edilen dış politika tanımı, Hill'in tanımamasına benzer olarak, uluslararası sistemde devletlerin temel aktör olarak ele alındığı tanımlamadır.

---

[21] Derek Beach, **Analyzing Foreign Policy**, (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 2.

[22] "These 25 Companies Are More Powerful Than Many Countries", **Foreign Policy**, http://foreignpolicy.com/2016/03/15/these-25-companies-are-more-powerful-than-many-countries-multinational-corporate-wealth-power/, [29.01.2017].

[23] "Microsoft, Uber, Apple, Google: How the tech world responded to Trump's immigration ban", **USA Today,** http://www.usatoday.com/story/tech/news/2017/01/28/google-ceo-speaks-out-against-trump-refugee-ban/97182748/, [29.01.2017].

[24] Martin Hollis ve Steve Smith, **Explaning and Understanding International Relations**, (Oxford: Clarendon Press, 1990), 39.

[25] Ömer Göksal İşyar, **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**, (Bursa: Dora Yayıncılık, 2013) 44.

2.1.1.Dış Politika Analizi

Uluslararası ilişkilerin geçmişten gelen klasik araçları ve yöntemleri bugünün küresel siyasetini anlama ve açıklamada geçmişte olduğu kadar etkili görünmemektedir. Başlangıcı, davranışçı yaklaşımın yaygınlaştığı 1950-1960 yıllarına dayandırılan Dış Politika Analizi (Foreign Policy Analysis-FPA) yaklaşımının temeli, başlıca üç çalışmayla atılmıştır: Decision-Making As An Approach to the Study of International Politics[26], Pre-Theories and Theories of Foreign Policy[27] ve Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics[28]. Bu çalışmaların ardından dış politika ile ilgili araştırmalar ulus devlet düzeyinin altına inerek diğer faktörlere de değinmeye başlamıştır.[29]

Bu bağlamda, son dönemde oldukça geçerli olan dış politika analizi, dış politika kararlarının nasıl alındığını incelemekle birlikte, birçok davranışın ve küresel siyasetteki değişikliğin kaynağını, bireysel ve grup içi davranış sergileyen insan olarak görmektedir.[30] Uluslararası ilişkiler alanı uzun bir süre idealizm-realizm dikotomisinde yorumlanagelmiştir. Özellikle klasik realizmin, devletlerin iç dinamiklerini gözardı ederek, politikaların, ülkeleri yöneten insanların etkisinden bağımsız şekilde üretildiği algısına sebep olmaktadır. Ancak uluslararası ilişkiler veya dış politika dediğimiz alan, insanların az ya da çok bir şekilde aktör olduğu bir alandır. Dolayısıyla dış politika analizi böyle bir durumda duyulan şiddetli ihtiyaca binaen ortaya çıkmıştır. Yukarıdaki tanımında da belirtildiği gibi dış politika sonuç olarak karar alıcılar tarafından belirlenmektedir.[31]

Dış politika analizi çalışmalarında, genel olarak bir ülkenin dış politikasının hangi değişkenlerden etkilendiği ele alınmaktadır. Ancak kabul etmek gerekir ki bu faktörler birden çok ve bazen de tam olarak ortaya konamamaktadırlar. Bir ülkenin

---

[26] Richard C. Snyder, W. H. Bruck, M.B. Sapin, **Decision-making As An Approach to the Study of International Politics**, (Princeton: Princeton University, 1954).

[27] J. N. Rosenau, ‘‘Pre-theories and Theories of Foreign Policy.’’, **Approaches in Comparative and International Politics**, ed. R. B. Farrell, Evanston: Northwestern University Press, 1966): 115–169.

[28] W. G. East, H. Sprout, M. Sprout, “Man-Milieu Relationship Hypotheses in the Context of International Politics”, **The Geographical Journal**, c. 123-3, (September, 1957).

[29] Valerie M. Hudson, **Foreign Policy Analysis: Classical and Contemporary Theory,** (New York: Rowman & Littlefield Publishers, 2007), 16.

[30] Valeria Hudson, "Foreign Policy Analysis: Yesterday, Today, and Tomorrow", **Mershon International Studies Review**, Cilt 39, (1995): 209-238.

[31] Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi, (**İstanbul: Der Yayıncılık, 2014), 301-302.

dış politikasının belirlenmesinde başlıca iki temel kategori bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ülkelerin politikalarının uluslararası ortama göre belirlendiği, ikincisi ise ülke politikalarının ülke içi faktörlere göre belirlendiği tespitidir. Birincide bir ülkenin karar alıcıları muhatap devlet veya devletlerin muhtemel hamlelerine göre pozisyon alırken, ikincide aynı karar alıcılar kendi ülkelerindeki gelişmeler ve dengelere göre politika belirlemektedirler.[32]

Dış politika analizi, hemen bütünüyle, politika yapanların birbirinden farklılıklarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Fakat yapanları bireyler olan bu çalışmalarda, farklılıklar bilimsellik adına bireylerin psikolojik çevreleriyle sınırlandırıldığından ve bu bireylerin içerisinde bulundukları sosyal bağlam genellikle göz ardı edildiğinden, belirli bir dış politika davranışının ancak hangi süreçlerden geçerek ortaya çıktığını açıklamak mümkün olmuştur. Oysa dış politikayı yapanların bakış açısından anlamak için nasıl sorusunun sorulabilmesi, bir başka deyişle belirli bir durumun nasıl çıkar olarak inşa edildiğinin görülebilmesi gereklidir.[33]

Dış politika karar alıcıları, karar alma sürecinde sadece ulusal ve uluslararası ortamlardan gelen baskı, destek, talep ve benzeri girdileri değil, aynı zamanda kendi dünya görüşlerini, ulusal çıkar anlayışlarını, hedeflerini ve algılamalarını da dikkate alırlar. Sonuçta ortaya çıkan politikalar, James Rosenau'nun dış politikayı birleştirici bir köprüye benzetmesinde gördüğümüz gibi, ne sadece karar alıcıların, ne devlet sisteminin ne de uluslararası ortamın bir ürünüdür.[34]

James Rosenau'ya göre, dış politika çalışmalarında merkezi bir teorik çerçeve eksikliği ve ortak bir metodoloji yokluğundan dolayı sorun yaşanmaktadır. Yazar, ortak bir metodoloji olarak karşılaştırmalı dış politika analizine başvurulabileceğini belirtmektedir. Rosenau, bu düşüncesini bir 'ön teori' (pre-theory) çerçevesinde ortaya koymuş ve ideal ulus tiplerini formüle etmek için ulusal nitelik göstergelerini kombine etmeye çalışmıştır. Bu bağlamda farklı analiz seviyelerinden faktörlerin, dış politika farklılıklarını açıklayabileceği hipotezini ileri sürmüştür.[35]

---

[32] Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis and Ryan K. Beasley, "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", **Foreign Policy From Comparative Perspective**, ed. Ryan Beasyley, Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Michael T. Snarr, (Washington: CQ Press, 2002), 8.

[33] Jutta Weldes, "Constructing National Interests", **European Journal of International Relations**, Cilt 2, No. 3 (1996): 278.

[34] James N. Rosenau, **The Study of World Politics**, (New York: Routledge, 2006), 235.

[35] İşyar, **Karşılaştırmalı Dış...**, 44.

DPA alanının önde gelen araştırmacılarından Valerie Hudson, "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today and Tomorrow" adlı geniş kapsamlı makalesinde dış politika analizinin şu beş konuya bakarak yapılacağını ifade etmektedir[36]:

- bireysel özellikler
- algılar
- toplum ve kültür
- devletin yönetim biçimi
- uluslararası sistem

Dış politika çalışmalarının tartışmalı alanlarından birisi ise analizin hangi seviyede yapılacağı sorusudur. David Singer, dış politikanın devletler ve uluslararası sistem olmak üzere iki seviyede yapılması gerektiğini savunmaktadır. Ancak bunlardan sadece birisinin kullanılmasını, aynı dünyanın haritalanmasında kullanılan iki projeksiyon olan mercator[37] ve gnomonikten[38] yalnızca birisi kullanıldığında hatalı sonuçlar vermesi gibi, sakıncalı bulmaktadır. Dolayısıyla her iki analiz seviyesi de uluslararası ilişkileri yorumlamak için elzemdir.[39] Singer'a göre sistem düzeyindeki analizler uluslararası ilişkileri bütüncül olarak incelemeyi ve özel olaylara bakarken kaybedilen kapsayıcılığın geri kazanılmasını sağlamaktadır. Ancak sistemsel düzeydeki analizlerin kapsayıcı çerçeveden kaynaklanan avantajları gibi, ayrıntıların yetersizliğinden kaynaklanan dezavantajları da bulunmaktadır. Sistemsel analizler, sistemin etkisini abartırken, aktörlerin sistem üzerinde bir etkisinin olmadığını savunmaktadır. Aynı zamanda uluslar arasındaki farklılıkları göz ardı etmektedir. Devlet düzeyindeki dış politika analizleri ise ulusu merkeze alarak sistemden kaynaklanan yanlış homojenleşmeden kaçınma fırsatı vermekle beraber farklılıkların abartılmasına neden olabilmektedir.

Hudson'dan farklı olarak, bireyi analiz seviyelerinden birisi kabul etmeyen Singer, bireyin inanç, psikoloji, kültür vs gibi değerlerinin bilimsel şekilde

---

[36] Hudson, **Foreign Policy Analysis: Yesterday...**, 226.

[37] Gerhard Mercator tarafından bulunan, tek odak noktasından bakılarak açılan ve dünyanın bir dikdörtgen üzerine uzatıldığı haritalama sistemidir. Bkz. "Mercator Projection", **Enclyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/science/Mercator-projection, [11.07.2017].

[38] Gnomonik harita projeksiyonu ya da merkezi projeksiyon, küre üzerindeki tüm büyük dairelerin izdüşümlerini düz çizgiler gibi görüntüleyen harita projeksiyonudur. Gnomonik harita üzerinde iki uç nokta arasındaki çizgi bu segmentlerin arasındaki en kısa yolu gösterir.

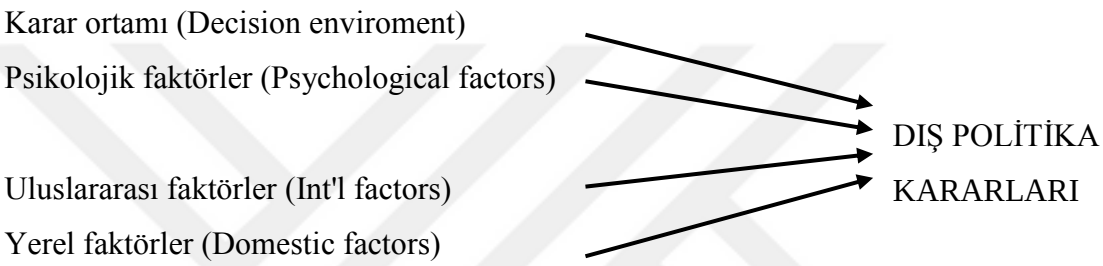
Bkz. "Gnomonic", https://egsc.usgs.gov/isb//pubs/MapProjections/projections.html, [11.07.2017].

[39] J.David Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations", **World Politics**, Volume 14, Issue 1, **(**1961)**:** 84.

ölçülememe ihtimalinden dolayı bu seviyeyi araştırmaya muhtaç görmektedir. Örneğin amaç dediğimiz olgunun neye göre değerlendirileceğine dair eleştirilerini şu şekilde ifade etmektedir:

> "Biz insanların ve ulusların uğrunda çaba gösterdikleri amaçlarla mı ilgileniyoruz yoksa geçmişteki ve mevcut sosyal ve fiziksel çevrelerinin özelliklerinin neden olduğu amaçlar mı daha çok dikkatimizi çekiyor? Açıkçası, 'gayeler' (goal), 'amaçlar' (motivation), ve 'maksatlar' (purpose) kavramlarını iki farklı şekilde kullanıyoruz: bir tanesi bilinçli olarak benimsenen ve az çok rasyonel bir şekilde takip edilen şey, diğeri ise aktörlerin çok az bilgisi olduğu fakat bir şekilde yönlendirilmiş oldukları şeylerdir." [40]

Dış politikayı ilgilendiren diğer bir konu da dış politika karalarının nasıl alındığıyla ilgili tartışmalardır. Alex Mintz'in kavramsallaştırmasına göre dış politika kararlarının alınmasını etkileyen başlıca dört bileşen bulunmaktadır:

Şekil 1: Dış Politika Kararlarına Etki Eden Faktörler

Alez Mintz, **Understanding Forign Policy Decision Making**, (New York, Cambridge University Press, 2010), 4.'ten alınmıştır.

2.1.2. Kararlaştırma Modelleri

Karar verme, basit anlamda, var olan seçenekler arasında bir tercih yapmak demektir. Ancak bu seçenekler her zaman açık seçik olmayabilir. Bu özellikle dış politikada çoğu zaman geçerli olmaktadır. Muhatap ülke ya da ülkeler tarafından girişilen bir faaliyetin arkasında yatan sebep bazen beklenen bazen de tam ters etkinin amaçlandığı bir durum olabilmektedir.

Karar verme olgusunun arkasında yatan motivasyonlar ekonomi, psikoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinleri gibi birçok alan tarafından ortaya konmaya çalışılmıştır. Uluslararası ilişkiler disiplininde bu bağlamda bazı kuramlar oluşturulmuş ve buna göre de analiz seviyeleri seçilmiştir. Bu noktada, karar verme kuramlarının makro çözümlemelerden çok mikro çözümlemeler için yararlı olabileceğini kabul etmek gerekir. Yani bu kuramlarla tüm siyasi sistemin bir

[40] Singer, **The Level of Analysis...**, 87-90.

çözümlemesi yapılamaz; çünkü sadece bir karar verme birimi üzerine eğilerek ona ait bir çözümleme yapılabilir. Bu kuram çoğu kez hükûmetlerin politikasını biçimlendiren bireyler üzerinde durur. Böylece karar verme kuramıyla ilgilenenler, kararların verildikleri yerleri daha belirgin ve somut duruma getirerek, bir bakıma dış politika konularında bilimsel yöntemlerin uygulanmasını kolaylaştırmış olurlar. Ancak kabul etmek gerekir ki, karar alıcılar, kararlarını ulusal ve uluslararası sistemi de kapsayan daha geniş bir çerçeve içinde vermekte, kararlarında iç ve dış çevrelerden de etkilenmektedirler.[41]

Devletin işleyişi ile ilgili kara kutuyu açmaya ve buna dayalı klasik modelin ötesine geçmeye çalışan dış politika analizcileri, bir anlamda dış politikayı, uluslararası politikanın (sistem seviyesinin) etkisinden kurtarma arayışı içine girmişlerdir. Artık sadece yapısal modellere dayalı analizler yapmayan dış politika analizcileri, devletin içsel etkileşimine de odaklanmışlardır.[42]

Bilindiği gibi ülkelerin dış politikaları alınan bazı kararlar çerçevesinde oluşturulmakta ve yürütülmektedir. Bazıları bu süreci ülkelerin siyasal ve hukuki yapıları üzerinde yoğunlaşan analizlerle ortaya koymaya çalışmaktadırlar. Bu türden bir analiz, devletlerin dış politikaya ilişkin kararlarının oluştuğu ve uygulandığı, bu kararların oluşum ve uygulamasında çeşitli derecelerde yer alan karar alıcıların ve bürokrasinin çeşitli kademelerindeki görevlilerin konumlarının belirlendiği bir kurumsal yapıyı ön plana çıkarmaktadır. Bu normatif yapının, bir ülkenin siyasal hayatı üzerinde önemli ölçüde etki yaptığı, dolayısıyla o ülkenin dış politikaya ilişkin karar ve uygulamaları üzerinde de çeşitli etkilerde bulunduğu bir gerçektir. Yine bir ülkede, dış politikayla ilgili çeşitli kamuoyu odaklarının yapı ve fonksiyonlarının belirlenmesinin o ülkenin dış politikasının analizi açısından belirli bir önem taşıdığı da bilinmektedir.[43]

Metodolojik olarak, istatistiksel çıkarım, örgütsel şema, işlem analizi, sistem analizi, aktör ve eylemleri inceleme gibi karar alma sürecini ele alan birçok model bulunmaktadır. Ancak bunlar arasında en temel sınıflandırma 1) Bürokratik Politika

---

[41] Mehmet Gönlübol, **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar Kurumlar**, (Ankara: Atilla Yayınları, 1993), 17.

[42] Eric K. Leonard, "Foreign Policy Analysis", **Encyclopedia of Public Administration and Public Policy**, ed. Jack Rabin, Boca Raton, (Florida: Taylor and Francis Group, 2005), 110-113.

[43] Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve...**, 301.

Modeli 2) Küçük Grup Bağlamı Modeli ve 3) Bireysel Karar Verme Modeli şeklindedir.[44]

2.1.2.1. Rasyonel Aktör Modeli

Graham Allison ve Philip Zelikow tarafından geliştirilen Rasyonel Aktör Modeli (RAM) yaklaşımı, karar alıcıları rasyonel bireyler olarak kabul etmektedir.[45]Bu karar alma yaklaşımı karar alıcı bireye(lere) odaklanması dolayısıyla, devlet-birey odaklı yaklaşımlar arasından birey yaklaşımıdır.[46] Rasyonel Aktör yaklaşımında, dış politikada olup biten gelişmeler belirli bir devletin ya da onun hükûmeti tarafından seçilen aksiyonlar olarak düşünülür. Hükûmetler, ülkesinin stratejik amaç ve hedeflerini maksimize edecek politikaları seçerler. Her aktör belirli spesifik hedeflere, düşünülmüş alternatiflere ve sonuç olarak milletini tehdit eden stratejik gelişmelerle ilgili tek bir tahmine/değerlendirmeye sahiptir. Rasyonel aktöre göre bir devletin hedefi öncelikle milli güvenlik ve milli çıkarlardır. Milli çıkarlar birçok farklı alanı ve fırsatı içermektedir.[47] Rasyonel olmaktan kasıt, zekice davranmak olarak algılanmamalıdır. Rasyonel davranış biçimi, avantajların bilinçli bir şekilde hesaplanması sürecine dayanır.[48]

Bu model, dış politika kararlarını bütünlüğünü koruyan, rasyonel hükûmetler tarafından izlenen, yarar ve olasılık hesaplamalarına dayanan ve daha önceden belirlenmiş tanımlanabilir, somut amaçlara yönelik eylemler olarak nitelemektedir.[49]

Rasyonel aktör modelinde, karar alıcının doğru bilgiye erişimi, alınan kararın isabetli olması açısından hayati önemi haizdir. Karar alıcı birime ulaşan her yeni ve güvenilir özellikteki bilgiye göre yeni bir politika ve öngörü belirlenmelidir. Ancak bu noktada bilginin yeniliği, önemli bir şey teşhis etmesi ve güvenirliği problemli alanı teşkil etmektedir. Smith ve diğerlerinin Irak örneğiyle açıkladığı gibi, Irak'a

---

[44] Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin, **Foreign Policy Decision-Making** (**Revisited**), (New York: Palgrave Macmillan, 2002), 33.

[45] Graham T. Allison ve Philip Zelikow, **The Essence of Decision:Explaining the Cuban Missile Crisis**, 2. bs., (New York: Longman, 1999), 13

[46] Beach, **Analyzing Foreign...**, 27.

[47] Allison ve Zelikow, **The Essence of Decision...**, 32-35.

[48] Thomas Schelling, **The Strategy of Conflict** , (Cambridge: Harvard University Press, 1960), 232.

[49] Gencer Özcan, "Dış Politika Analizi", **Küresel Siyasete Giriş**, ed. Evren Balta, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), 340.

savaş açma kararının verilmesi aşamasında, Saddam Hüseyin'in Nijer'den 'sarı pasta uranyumu' alarak nükleer silah imal etme girişiminde bulunduğu istihbaratı alındığında yetkililerden en azından birisi bu istihbaratın doğru olmadığını ifade etmiş ancak Bush hükûmeti güvenilirlik kriterinden tam emin olamadan Irak'a operasyon düzenlemiş ve Irak'ta herhangi bir konvansiyonel olmayan (kimyasal/biyolojik/radyolojik/nükleer) silah veya mühimmata rastlanılamamıştır.[50] Şüphesiz 2003 Irak Savaşıyla ilgili birçok tartışma konusu bulunmakla birlikte burada en altı çizilmesi gereken husus karar alma mekanizmasına gelen bilginin güvenirliğinden her zaman emin olamamadır.

Beach'in dış politika analizi ile ilgili değerlendirmelerinde belirttiği gibi, dış politika krizinde karar alma üzerine araştırma yapan birisi için, liderin stres yaşadığı ve karar alma yeteneklerinin görece zayıfladığı bir durumda, karar alıcıları tamamen rasyonel olarak kabul eden RAM'ı kullanmamak son derece yerindedir.[51]

2.1.2.2. Örgütsel Model

Bu karar alma yaklaşımında hükûmet davranışları belirli bazı bakımlardan üniter, merkezden kontrol edilen, tamamen bilgilendirilmiş rasyonel karar alıcılar tarafından seçilmiş çıktılar olarak özetlenebilir. Ancak bu indirgemeci yaklaşım, hükûmetlerin, yarı özerk şirket benzeri yapılardan oluştuğu gerçeğini göz ardı etmemelidir. Hükûmet liderleri bu şirket benzeri yapıların en üstünde bulunarak gelişmeleri bu yapılar vasıtasıyla algılar. Karşılaşılan her bir problem sahası için belirli bir kurum bulunmaktadır ve hükûmetin önemli bir sorunla ilgili olarak sergilediği davranış, kurum ya da kurumların karşılığını/reaksiyonunu yansıtmaktadır.

Kurumların genellikle belirli kalıpları uyguladığı yönünden bakıldığında dış politika, standart davranış örneklerine göre işleyen bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada, örgütler işleri rutin ya da standart işlemler ve prosedürler yoluyla yapmaktadırlar. Farklı kurum ve örgütlerin yetki ve sorumluluk alanlarının örtüşmesi durumunda, karar verme sürecinin olumsuz yönde etkilenebilme ihtimali bulunmaktadır. Bürokratik yaklaşımın aksine, örgütsel/kurumsal karar verme

[50] Steve Smith, Amelia Hadfield ve Tim Dunne, **Foreign Policy: Theories, Actors, Cases**, 2. bs., (Oxford: Oxford University Press, 2012), 131.

[51] Beach, **Analyzing Foreign...**, 16.

yaklaşımında kurumlar arasında bir rekabet ve pazarlık sürecinin yaşanmadığı kabul edilmektedir.[52]

Organizasyonların devlet politikasını derinden şekillendirebildiği kabul edilen bu görüşte, kurumların yüzyıllar boyu aynı şekilde ayakta kalmayacağı da hesaba katılmıştır. Örneğin belirli bir olay yaşandığında, geçmişte yaşanan benzer olaylarda alınmış olan tedbirler uygulanmaya meyilli olunmasına karşın, eğer bahsedilen kurum ya da organizasyon büyük bir olay yaşadıysa köklü bir değişikliğe gitmiş olabilir. Bu yüzden de eskiden uygulanmış yöntemler güncel zamanda uygulanamayabilir.[53]

2.1.2.3. Bürokratik/Hükûmetsel Model

Önceki iki modele alternatif olan bürokratik modelde organizasyonel modeldeki, devleti oluşturan kurum ya da örgütlerin başında bulunan liderlerin monolitik/yekpare bir grup değil kendi görüşleri olan ayrı bireyler olduğu görüşü vardır.[54] Hatta hiyerarşiye göre konumlanmış farklı kurumların başındaki liderler arasında rekabetin bulunabilmesi bile mümkündür. Bahsi geçen liderler arasındaki karar verme/siyaset oyununda pazarlık oyunu da söz konusu olmaktadır. Organizasyonel modeldeki belirli yapıların tekrar edilmesi görüşünden farklı olarak, karar alıcılar sadece stratejik tek bir olaya odaklanmak değil aynı zamanda birçok uluslararası probleme de odaklanırlar; bunu yerine getirirken de milli, örgütsel ve kişisel hedefler konseptine göre davranırlar.[55]

Üst düzey siyasetçiler dış politika kararlarını alırken devletin kurumsal kaynaklarına ihtiyaç duymakta ve göreve geldiklerinde kendilerinden de bürokrasinin geleneksel çalışma biçimine ve davranış kalıplarına uyum göstermeleri beklenmektedir. Kısacası, bürokratik karar verme yaklaşımı karar vericilerin dış politika kararlarını alırken bürokratik yapıdan etkilendiklerini öne sürmektedir. Hükûmetin karşılaştığı dış politika sorun alanları çok geniş olması sebebiyle karar

---

[52] M. Fatih Tayfur, "Dış Politika", **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar**, Atilla Eralp (der.), (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), 74.

[53] Allison ve Zelikow, **The Essence of Decision...**,, 68.

[54] Karar alıcı liderlerin muhatabıyla ilgili olarak hangi durumda ne tür algılamalar içinde olduğuna dair değerlendirmeleri için bkz. Robert Jervis, **Perception and Misperception in International Politics,** (Princeton: Princeton University Press, 1976).

[55] Allison, **The Essence of Decision...**, 144.

alma, örgüt/kurumların başındaki kişilere yetki devri yapmak suretiyle ademi merkezileştirilmek zorundadır.[56]

Birbiriyle bir oyunun tarafları gibi yarışan yöneticilerin karakterleri, yetenekleri ve görev aldıkları kurumların devlet denilen kurumlar bütünü içindeki rolü ile de bağlantılı olarak, oyun üzerinde etkili olmaktadır. Sayılan bütün bu aşamalarda olaylarla ilgili ciddi bilgi, yeterli zaman ve seçme imkânının olmaması söz konusudur. Dolayısıyla belirsizlikler içerisinde karar verme gibi bir zorunluluk mevcuttur ve bu, oyunun belirgin özelliğidir.[57]

Bürokratik modelde temel argüman şudur, bir bürokratik organizasyon veya örgütte herhangi bir karar alınırken sadece rasyonelliği arttıran ve kapris durumlarını elimine etmeye yarayan resmi unsurlar değil aynı zamanda gayri resmi unsurlar da hesaba katılmalıdır. Kompleks örgütler bireylerden ve algılamaları, değerleri ve dar öz-çıkarlarından ('kendi birimim için en iyi olan aynı zamanda kariyerim için de en iyisidir') kaynaklı, çıkarları çatışan birimlerden meydana gelirler. Aynı zamanda farklı departmanda çalışıyor olmaktan kaynaklanan farklı problem algılamaları da (nasıl baktığın nerede durduğuna bağlıdır gibi) mevcut olabilmektedir.[58]

2.1.2.4. Kognitif/Bilişsel Teoriler

Çoğu uluslararası ilişkiler teorisindeki 'karar alıcılar rasyoneldir' görüşünün aksine, kognitif/bilişsel yaklaşımlar, karar alıcıların karar alma konusunda bazı doğal kısıtlamalara sahip olduğu görüşünü öne sürmektedirler.[59] Doğal kısıtlamalardan kasıt, duygularımız gibi karar almayı ciddi şekilde etkileme kapasitesine sahip olan ve insan unsurunu ilgilendiren etkenlerdir.[60]

İlk yıllarında daha çok davranış ve davranışsal değişikliklerin çalışılmasına odaklanan psikolojik analiz, 1970'lerde bir çeşit kognitif/bilişsel devrim geçirmiştir.[61] Özellikle siyasal liderliğin öne çıktığı, siyasal liderlerin dış politikadaki etkinliğinin önemli bir siyasal meşruiyet kaynağı olarak gösterildiği ve görüldüğü ülkelerde,

---

[56] Allison, **The Essence of Decision...**, 145.

[57] Rosenau, **The Study of World...**, 32.

[58] Ole R. Holsti, **Making American Foreign Policy**, (New York: Routledge, 2006), 328-330.

[59] Beach, **Analyzing Foreign...**, 103.

[60] Herbert Simon, **Administative Behaviour: A Study of Decision Making Process in Administrative Organizations**, 4th ed., (New York: Free Press, 1997), 7.

[61] Smith, Hadfield ve Dunne, **Foreign Policy: Theories...**, 122.

liderin kişisel karakterini temel alan çalışmaların sayısında önemli bir artış görülmüştür.[62]

Karar alıcıların doğal sınırlarının haricinde karar almalarına etki eden diğer faktörler de bulunmaktadır ki Derek Beach bu konuda 3 faktör sıralamaktadır: ilki karar alıcı tarafından yapılan bir hamlenin, bütün istihbari bilgiler elde edilmiş olsa da muhatap ülkenin karar alıcıları tarafından farklı ya da yanlış anlaşılabilmesinin her zaman mümkün olmasıdır. Konuyla ilgili verilebilecek örnek ise NATO'nun, Orta ve Doğu Avrupa'daki eski Sovyet müttefiki ülkeler arasında genişlemesini barışın ve demokrasinin yayılması olarak düşünürken, aynı adım Rusya tarafından düşmanca ve Amerikan etkisini arttırmaya yönelik olarak görülmüştür. Liderlerin kararlarına etki eden ikinci engel ise uluslararası politikanın kompleks yapısından dolayı amaçların da rasyonel olamayabileceği durumudur. Önemleri tam olarak belirlenemeyen amaçların sıralanması da buna bağlı olarak başarılı şekilde yapılamayacaktır. Böyle bir durumda birbirinin önüne geçen veya birbirini aksatan amaçlardan bahsedilecektir. Bu konuda üçüncü sorun ise gerçek hayatta karar alma işleminin amaçlar-araçlar şeklinde kolay olmamasıdır. Örneğin ait olma ihtiyacı küçük grup karar alma ortamlarında yapay konsensüse ulaşılmasına neden olabilmektedir.[63]

Kognitif teoriler arasında en temel olanları Alexander George'a atfedilen Operasyonel Kod Analizi[64], Margaret Hermann'a atfedilen Liderlik Davranış Analizi[65], Alex Mintz'e atfedilen Çoklu-bulgusal (Poliheuristic) Teori[66], Jack Levy dahil birçok araştırmacının üzerine çalıştığı Beklenti (Prospect) Teorisi[67], Irving L. Janis'e atfedilen Grup Düşüncesi (Groupthink) Teorisidir[68]. Bu çalışmada bahsedilen

---

[62] Özcan, "Dış Politika...", 344.

[63] Beach, **Analyzing Foreign...**, 104.

[64] Alexander George, "The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making", **International Studies Quarterly**, 13 (1967): 190-222.

[65] Margaret G. Hermann vd., "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", **International Studies Review,** Volume 3, Issue 2, (Summer, 2001): 83–131.

[66] Alex Mintz, "How Do Leaders Make Decisions?: A Poliheuristic Perspective", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 48, No. 1, (2004): 3-13.

[67] Jack S. Levy, "Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations", **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 1 (1997): 87-112.

[68] Irving L. Janis, **Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes**, Second Edition, (Boston: Wadsworth Press, 1982)

teoriler arasından George'a ait olan Operasyonel Kod Analizi metodundan faydalanılacaktır.

Özellikle Liderlik Davranış Analizi (LTA) ve Operasyonel Kod Analizi metotlarında değerlendirilmeye alınan liderlere birebir erişim imkânı bularak sorular yöneltmek gibi bir durum olmadığı için bu iki yöntemde de liderin ve faaliyetlerinin sınanmasında kullanılan başlıca iki yol bulunmaktadır: niteliksel ve niceliksel yöntem. Uzaktan değerlendirme yöntemleri (assessment at-a-distance) olarak da anılan yöntemlerden niteliksel yöntemde çeşitli modeller geliştirilmiş olmakla birlikte bunlar arasında en etkili yöntem liderin fiilleriyle birlikte özellikle hazırlıksız konuşmalarına odaklanmaktır. Niceliksel yöntemde ise liderin söylediği sözler içerisindeki kelimelerin sayılmasına göre dünyadaki veya ülkesindeki diğer liderlerinkiyle karşılaştırılması yoluyla tespit söz konusudur. Verbs In Context Systems (VICS) olarak da anılan ikinci yöntemde, karar alıcının kullandığı belirli kelimelerin (özellikle fiiller) hangi sıklıkta kullanıldığına göre belirli bir yargıya varılmaktadır.[69] Örneğin, icra etmek, yapmak, yerine getirmek gibi kelimeleri, karşılaştırmadaki diğer karar alıcılardan daha sık kullanan bir karar alıcının kendine güven kriterinde üst seviyede olduğu sonucu çıkarılır.[70] Veya savaş, çatışma, tehdit vs. gibi kelimeler karar alıcının siyasal ortamı çatışmacı gördüğünü işaret etmektedir.[71]

Uzaktan değerlendirme yöntemleri belirli bazı bilgisayar uygulamalarının -özellikle de Profiler Plus- bulunmasıyla otomasyona geçirilmiştir. Siyasi liderlik alanının önde gelen uzmanlarının yardımıyla, Profiler Plus uygulaması birçok farklı uzaktan değerlendirme yöntemini, analiz etmek üzere bilgisayar ortamında kodlamıştır. Bu uygulamanın kullanılmaya başlanmasından itibaren özellikle operasyonel kod analizi ve liderlik davranış analizi yöntemi kullanılarak yapılmış çalışmaların sayısı artmıştır. Hatta bu iki yaklaşım, siyasi kişiliklerle ilgilenen Siyaset Psikolojisi özel sorununun ampirik altyapısı haline gelmiştir.[72] Bu iki yaklaşım aynı zamanda bireyin düşünce tarzı ile dış politika kararları arasında direkt

[69] Mark Schafer ve Stephen G. Walker, **Beliefs And Leadership In World Politics**, (New York: Palgrave Macmillan Press, 2006), 31.

[70] Hermann, "Assessing Leadership...",178-212.

[71] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 33.

[72] Mark Schafer, "Issues in Assessing Pychological Characteristics at a Distance: An Introduction to the Symposium", **Political Psychology**, 21/3 (2000): 518.

bağlantıyla ilgili çalışmalardaki eksikliği giderme yolundaki ana istisnalar olarak karşımızda durmaktadır.[73]

2.1.2.4.1. Liderlik Davranış Analizi (LTA)

Margaret Hermann'ın LTA metodunda, karar alıcı bireyin psikolojik özellikleri baz alınarak karar alma yönüyle ilgili bir sonuca/açıklamaya varılmaya çalışılır. Hermann'ın liderde temel olarak sorguladığı üç alan vardır:

1-Çevresindeki siyasi zorluklara nasıl karşılık vermektedir, zorlukları oldukları gibi kabul mü etmektedir yoksa değiştirmeye mi çalışmaktadır? Bu kriterin sorgulanmasında lidere başlıca iki soru sorulmaktadır: a- karar alıcının olayları değiştirebileceğine olan inancının seviyesi b- güce ve etkiye kavuşma ihtiyacı/isteği.

2-Bilgiye olan açıklık/kapalılık ne derecedir? Bilgiye, karşılaştırılan diğer karar alıcılara oranla daha açık olan bir karar alıcının, faaliyet gösterdiği alanla ilgili yeterli bilgisinin bulunmadığı sonucuna rastlanmaktadır. Herhangi birisinin, kendi alanında kararlı davranabilmesinin yolu yeterli teknik bilgiye sahip olduğunu düşünmesidir. Bu kriter de yine iki soru ile değerlendirilmektedir: a- liderin kendine olan güveni ne derecedir? b- bilişsel/fikirsel komplekslik derecesi ne kadardır?[74]

3-Motivasyon kaynağı nedir? Son kriterin ölçülmesine yarayan sorular ise a- görev odaklı mı çalışır yoksa ilişki odaklı mı? b- grup-içi önyargısı var mı?[75] c- diğerlerine güvensizlik var mı?[76]

Liderlik Davranış Analizi metodunun yaptığı çözümlemenin daha iyi anlaşılması için yukarıda verilen her bir sorunun açıklamasını yapmak faydalı olacaktır:

a- Karar alıcının olayları değiştirebileceğine olan inancının seviyesi.

Bu davranış ölçeğinde, bir liderin, üzerine çalıştığı olaylarla ilgili ne kadar kontrol sahibi olduğuna dair inancı ölçülmektedir. Bir liderin bu kriterdeki inancı ne kadar yüksekse olaylardaki ve karar almadaki aktifliği de o oranda artmaktadır. Olaylar üzerindeki inancı yüksek liderlerde yetkiyi başka kişilerle paylaşma eğilimi olmadığı

[73] Barış Kesgin, Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey, (Doktora Tezi, Political Science and the Graduate Faculty of the University of Kansas, 2011), 10.

[74] Conceptual Complexity olarak adlandırılan bu kriterde, liderin çevresindeki olayları siyah-beyaz veya dost-düşman ikiliğinde mi yoksa ara formları da içerecek şekilde çeşitli seviyelerde mi gördüğü ölçülür.

[75] In-group Bias olarak adlandırılan bu kriterde, liderin kendini ait hissettiği grubu ve onun değerlerini savunup savunmadığı incelenir.

[76] Hermann ve diğ.,"Who Leads...", 83-131.

gibi, başkalarının bir adım atmasını beklemek gibi bir durum da söz konusu değildir. Ancak tam tersine, olaylar üzerindeki kontrole olan inancı düşük bir lider ise, yetkisini başkalarına devrettiği için hatalar ve sorunlar yüzünden başkalarını suçlamaya yatkın bir imaj çizmektedir.[77]

b- Güce ve etkiye kavuşma ihtiyacı/isteği

Güce ve etkileme kapasitesine kavuşma ihtiyacı kriteri, bir liderin, kendi gücünü başka kişiler, gruplar ya da dünya üzerinde tesis etmek ve yönetmek arzusunu göstermektedir. Eğer bir lider, sözlü tehdit, suçlama vs. gibi güçlü fiiller içeren, başkalarının davranışlarını değiştirmeye yönelik, talep edilmediği halde tavsiye ve destek veren, birini veya birilerini ikna etmeye, yanıltmaya veya tartışmaya yönelik, başkaları tarafından tanınmaya dair ve kendi tanınırlığını arttırmaya dair konuşmalar yapıyorsa bu kriterle değerlendirme yapılır.[78]

c- Liderin kendine olan güveni ne derecedir?

Hermann bu kriteri, bir liderin kendilik öneminin, çevresindeki kişiler ve olaylarla baş etme kabiliyetini nasıl gördüğünün göstergesi olarak tanımlamaktadır. Bu kriterdeki puanı yüksek olan bir lider, kendi davranışlarının doğru olup olmadığını değerlendirmek için daha fazla bilgiye ihtiyaç duymamaktadır. Dahası bu tip liderler çevreden gelen bilgilere çoğunlukla kapalıdırlar. Durumsal değişikliklerden etkilenmeleri olası değildir ya da en azından sık görülmez; davranışlardaki istikrar büyük önem arz eder. Düşük kendine güven puanlı liderler ise değişen yeni olaylara göre sürekli yeni bilgi arayışındadırlar ve yeni gelişmelere karşı nasıl davranılacağına dair de ciddi bilgileri yoktur. Doğaldır ki yüksek puanlı liderlerin davranışları istikrarlı iken, düşük puanlı liderlerin davranışları değişken ve istikrardan uzaktır.[79]

d- Bilişsel/fikirsel komplekslik derecesi ne kadardır?

Bu kriter, bireyin diğer insanlara, yerlere, politikalara, fikirlere ne kadar farklı açılardan yaklaşabileceğini ölçmektedir. Fikirsel kompleks puanlamasında yüksekte bulunan bir lider, çevresinde olmakta olan olayları ya da herhangi bir şeyin farklı sebepleri ve açıklamaları olabileceğini hesaba katmaktadır. Bu liderler siyasi arenada birçok belirsizlik olabileceğine fikirsel boyutta hazırdırlar. Tam tersine fikirsel/kavramsal komplekslilik puanlamasında düşük olan liderler ise dünyayı

[77] Hermann, "Assessing Leadership...", 13-15.

[78] Hermann, **"**Assessing Leadership...", 15-17.

[79] Hermann, "Assessing Leadership...", 20-22.

siyah-beyaz, iyi-kötü şeklinde iki yönlü yorumladıkları için gelişen olaylara tepki vermekte aceleci davranacaklar ve bu tepkileri de bazı stereotipilere göre yani basite indirgeyerek yapacaklardır. 'Muhtemelen', 'yaklaşık' gibi kesinlik belirtmeyen kelimeleri kullanan bir lider fikirsel/kavramsal komplekslilik puanlamasında yüksekte iken, 'kesinlikle', 'şüphesiz', 'mutlaka' gibi kelimeler kullanan liderler bu puanlamada düşük konumdadır.[80]

e- Görev odaklı mı çalışır yoksa ilişki odaklı mı?

Liderin motivasyonunun başarı mı yoksa grup ruhunun devamını sağlamak mı olduğunu ölçen bu kriterde, eğer bir lider kendi grubunu (ulus, hükûmet, etnik grup, dini grup, birlik vs.) bir amaç için ileri taşımayı asıl sorun alanı olarak görüyorsa görev odaklı yaşayan bir lider olduğu sonucu çıkarılır. Ancak birlik ruhunu devam ettiren ve iyi ilişkiler kurulmasını önceleyen, bağlılarından sadakat ve ahlak bekleyen bir lider ise ilişki odaklı bir lider sayılmaktadır. 'Başarı', 'plan', 'pozisyon', 'taktik' gibi kelimeleri telaffuz eden bir lider görev odaklı iken, 'şükran', 'iş birliği', 'hayal kırıklığı' vs gibi kelimeleri telaffuz eden bir lider ise ilişki odaklı olarak yorumlanır.[81]

f- Grup-içi önyargısı var mı?

Bu kriter ile lider kendi sosyal, siyasi, etnik vs grubunu diğer gruplara tercih edip etmediği yani merkeze kendi grubunu alıp almadığı ölçülmektedir. Bu kriterde yüksek puanlı olan kişiler kendi grubunun varlığını, kültürünü ve statüsünü önemli bulmakta ve bu konularını devam ettirmek için hemen her şey yapmaya hazır hissetmektedirler. Bu liderler 'biz-onlar' gibi bir dünya görüşüne sahip olmaya meyillidirler. Bu kriterde düşük puanlı olan liderler ise aynı diğerleri gibi kendilerini ait hissettikleri gruba kendilerini yakın bulmaktadırlar ancak, dostlar ve düşmanlar gibi bir dünya görüşüne sahip değildirler. Hermann'a göre bu tür liderler zirve toplantıları ve pozitif diplomatik jest ve mimikleri, yereldeki/ortamdaki huzursuzluğu yumuşatmak için strateji olarak kullanmaktadırlar.[82]

g- Diğerlerine güvensizlik var mı?

Diğerlerine güvensizlik kriteri, liderin diğer aktörlerin motivasyonlarına ve fiillerine karşı güvensizliğini yansıtmaktadır. Bu kriterde yüksek puanlı kişiler rakiplerine karşı her zaman şüpheli durumdadırlar. Başkalarının davranışlarında daima

[80] Hermann, "Assessing Leadership...", 22-23.

[81] Hermann, “Assessing Leadership...”, 23-24.

[82] Hermann, “Assessing Leadership...”, 29-30

görünenden farklı ve ileri boyutta bir şeylerin olduğuna inanırlar ve bunu gözlerler. Diğerlerine güven konusunda olumsuz tavır alan bir lider danışmanlarına karşı kafa karıştırıcı olmakta fayda görürler çünkü bu sayede uzun vadede otoritesi onlar tarafından sorgulanamayacaktır. Bu kriterde düşük olan liderler ise durumu muhatabı olan insanlarla önceki tecrübelerine göre değerlendirme yetisine sahiptirler.[83]

Dünyada nispeten yaygın olan LTA çalışmalarının Türkiye'de de yaygın olduğu söylenemez. Türkiye'de Liderlik Davranış Analizi (LTA) yöntemi kullanılarak yapılan ilk ve en bilimsel çalışma Barış Kesgin'in Tansu Çiller'in liderlik özelliklerini değerlendirdiği "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy" isimli makalesidir.[84] Uzaktan değerlendirme yöntemi (assessment at-a-distance) ile yaptığı çalışmada, yukarıda da bahsedilen, liderin kullandığı kelimelerin sayılması ve değerlendirilmesi metodu (VICS) tercih edilmiştir.

2.1.2.4.2 Operasyonel Kod Analizi (Operational Code Analysis)

Operasyonel Kod Analizi (OKA) yöntemi temelde lidere ait inanç sistemi yaklaşımıdır. Operasyonel Kod ile kastedilen ise liderin sosyalleşme tecrübesi ve kişisel özellikleri tarafından üretilen dünya görüşü ve değerlendirme mekanizmasıdır.[85] Karar alıcının çatışma-barış, ben-öteki gibi konularda ne tür inançlar veya düşünceler taşıdığını sorgulayarak, giriştiği etkileşimin ne gibi sonuçlar doğurabileceğini saptamaya çalışır. Operasyonel Koda yönelik uzmanlık, esasen liderlerin neden önemli olduğunu ortaya çıkarma üzerinedir.[86]

Operasyonel Kod Analizi, karar alıcı liderin inanç dünyasını açığa çıkarmak amacıyla felsefi ve araçsal sorular yöneltmektedir. Felsefi ve araçsal soruların her biri beş adetten oluşmaktadır:[87]

---

[83] Hermann, "Assessing Leadership...", 31-32.

[84] Barış Kesgin, "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy", **Perceptions Journal of International Affairs**, Volume XVII, No:3 (Autumn, 2012): 29-51.

[85] Nathan Leites, **The Operational Codes of Politburo**, (New York: Mcgraw-Hill Press, 1951), xiii.

[86] Beach, **Analyzing Foreign...**,105.

[87] George, **The Operational Code...**, 18.

Tablo 1: Operasyonel Kod Analizi Soruları

Operasyonel Kod: Felsefi Sorular

F-1: Siyasi hayatın doğası nasıldır? Siyasi dünya çatışma ya da uyumdan bir tanesi mi? Birisinin politik rakibinin temel özelliği nedir?
F-2: Bir kişinin temel siyasi değer ve heveslerini gerçekleştirmesinin yöntemi nedir? Bunları gerçekleştirmede iyimser midir yoksa kötümser mi?
F-3: Politikanın geleceği tahmin edilebilir midir? Eğer öyleyse hangi anlamda ve hangi dereceye kadar?
F-4: Bir kişi tarihsel olaylar üzerinde ne kadar kontrol ve hakimiyete sahip olabilir? Bir kişinin tarihi istediği yöne hareket ettirmek ve onu şekillendirmede rolü nedir?
F-5: İnsan ilişkilerinde ve tarihin gelişiminde şansın rolü nedir?

Operasyonel Kod: Araçsal Sorular

A-1: Amaçların seçilmesi konusunda en iyi yaklaşım hangisidir?
A-2: Eylemlerin amacı nasıl en iyi şekilde takip edilir?
A-3: Siyasi eylemin riskleri nasıl hesap, kontrol ve kabul edilir?
A-4: Bir kişinin çıkarlarını ilerletmek için harekete geçmenin en iyi zamanlaması ne zamandır?
A-5: Bir kişinin çıkarını ilerletmesinde farklı araçların kullanışlılığı ve rolü nedir?

F-1: Siyasi hayatın doğası nasıldır? Siyasi dünya çatışma ya da uyumdan bir tanesi mi? Bir kişinin siyasi rakibinin temel özelliği nedir?

Bir siyasi aktörün, siyasi hayatın doğasıyla ilgili görüşleri çoğunlukla diğer siyasi aktörlere bakış açısıyla belirlenir. Bu aktörlerden en önemlisi ise düşman ya da rakip olarak gördüğü kişilerdir. Ayrıca rakiple ilgili oluşan düşünce, diğer birçok inancın üzerinde de ciddi etkiye sahiptir.[88] Bireysel Psikoloji alanının önde gelen uzmanlarından Alfred Adler'in konuyla bağlantılı olarak yaptığı tespite göre, insan zihninde daha önce oluşturulmuş bulunan belirli bir konuya yönelik amaçlar, bireyin daha sonra hangi yönde davranış sergileyeceğini belirler:

> "Buradan anlaşılıyor ki, insanın ruhsal yaşamı bir amaçla belirlenir. Bir kimsenin düşünebilmesi, hissedebilmesi, bir istekte bulunabilmesi, hatta düş görebilmesi için bütün bunların bir amaçla belirlenmesi, bir amaca dayanması, bir amaçla sınırlandırılması ve belirli

[88] George, **The Operational Code...**, 21.

> bir yöne yöneltilmesi gerekir. Organizmanın ve dış dünyanın gerekleriyle, organizmanın bunlara vermesi gereken yanıtlar arasındaki ilişkiden doğallıkla ortaya çıkan bir sonuçtur bu. İnsandaki bedensel ve ruhsal olaylar, yukarıda belirtilen bu temel görüşlere uygunluk gösterir. Az önce çizilmiş çerçeve dışında, belirli bir amaca yönelik olmayan bir ruhsal gelişim düşünülemez; böyle bir amaç da, daha önce anlatılan güçlerden kendi kendine doğup çıkar. Amaç değişken nitelik taşır bazen, kimi zaman da değişmeden kalır. Dolayısıyla, ruhsal olaylara ileride karşılaşılacak bir duruma hazırlık gözüyle bakabiliriz. Öyle anlaşılıyor ki, ruhsal organı amaç etkenini düşünmeden ele almanın olanağı yoktur. Bireysel psikoloji, insan ruhundaki olayların tümünü bir amaca yöneliklik içinde görüp kavrar. İnsan, bir başkasının amacını bilir ve dünyayı da az buçuk tanırsa, ilgili kimsede gözlemleyeceği devinimlerin anlamını da çıkarabilir ve bunların söz konusu amaca bir hazırlık niteliği taşıdığını saptar. O zaman, havadan yere bırakılacak bir taşın hangi yörüngeyi izleyeceği nasıl bilinirse, ilgili kişinin amacına ulaşmak için hangi devinimleri gerçekleştireceği de yine öylece bilinir."[89]

Alexander George, Operasyonel Kod yaklaşımını formüle ettiği "The Operational Code: Neglected Approach To The Study Of Political Leaders And Decision Making" adlı eserinde, bu felsefi kriteri Bolşevik mantalitesi üzerinden örneklendirmiştir. Buna göre Bolşevikler kapitalist rakiplerini tam anlamıyla düşman olarak görmekte ve her ne olumlu özelliğe sahip gibi görünseler de onları tamamenyok etme kararlılığında bulunmaktadır. Bolşeviklerin diğer konulardaki inançlarını şekillendiren temel sorusu da siyaset ve tarihle ilgili 'kim kimi yok edecek' sorusudur.

F-2: Bir kişinin temel siyasi değerlerini ve arzularını gerçekleştirmesinin yöntemi nedir? Herhangi biri bunları gerçekleştirmede iyimser olabilir mi, ya da kötümser olmalı mıdır?

Felsefi inançlarının ikincisinde, karar alıcı(lar)ın ajandasında daha önceden bulunan veya gelişen bir olay neticesinde aldıkları kararı gerçekleştirirken barışçıl mı yoksa şiddetin de kullanıldığı bir yöntemle mi davranacağı ölçülmektedir. Şiddet kullanmaya meyil söz konusuysa bu hangi seviyeye kadar varabilir? Dünyayı pozitif ve barışçıl gören bir lider örneğin mevcut durumdaki politikanın gereği olarak zorlayıcı diplomasi kullanmak mı yoksa savaş çıkartmak mı tercih edilmektedir?[90]

F-3: Politikanın geleceği tahmin edilebilir midir? Eğer öyleyse hangi açıdan ve ne dereceye kadar?

Üçüncü kriterde temel olarak bir liderin, diğer aktörlerin atacağı adımları istikrarlı ve tahmin edilebilir görüp görmediği sorgulanmaktadır.[91]

Bu kritebrde mantık, bir lider başka bir aktörün ne kadar çok ve farklı adım atacağını değerlendiriyorsa, o aktörün tahmin edilebilirliği ya da öngörülürlüğü o kadar az

---

[89] Alfred Adler, **İnsanı Tanıma Sanatı**, (İstanbul: Say Yayınları, 2010), 45-46.

[90] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 33.

[91] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 33.

demektir. Eğer lider, başka bir aktörün özellikle bir veya iki seçeneği üzerinde yoğunlaşıyorsa, o aktörün istikrarlı ve dolayısıyla da tahmin edilebilir olduğuna inanmaktadır.[92]

F-4: Bir kişi tarihsel olaylar üzerinde ne kadar kontrol ve hâkimiyete sahip olabilir? Bir kişinin, tarihi istediği yöne hareket ettirmek ve onu şekillendirmede rolü nedir?

Bu kriterle bir liderin bakış açısına göre, çevrede gelişen olaylara etki edenin kim olduğu (ben-öteki) ölçülmektedir.[93] Liderin öncelikle sözleri olmak üzere, fiillerine bakılarak, güce ve adım atma hakkına veya sorumluluğuna kimin sahip olduğuna veya kimin daha çok olduğuna inandığı tespit edilmeye çalışılır.[94]

F-5: İnsan ilişkilerinde ve tarihin gelişiminde şansın rolü nedir?

Bu kriter, önceki iki kriterin (F-3, F-4) birleşimiyle ölçülen bir kriterdir. Dolayısıyla politikanın geleceğinin tahmin edilebilirliği ve liderin çevresindeki olaylar üzerindeki aktiflik özelliği arttıkça şans faktörü de azalmaktadır. Karar alıcının politika içerisinde şansa verdiği yer, düşük ve yüksek şeklinde derecelendirmektedir.[95]

A-1: Siyasal eylem için amaçların seçilmesi konusunda en iyi yaklaşım hangisidir?

Politikaların hayata geçirilmesinin yöntemi üzerinde çalışılan araçsal kriterlerden ilkinde, liderin, stratejisini hayata geçirmek için tercih ettiği yöntemin işbirliğine mi yoksa rekabete mi yönelik olduğu ölçülmektedir. Karar alıcının ilk felsefi kritere verdiği cevabı, hayata tam olarak nasıl geçireceği ölçülür. Örneğin felsefi bakış açısı işbirlikçi yönde olan bir karar alıcı, bunu yine işbirlikçi/barışçıl bir stratejiyle mi yoksa çatışmacı stratejiyle mi uygulamaya koymaktadır, bunun cevabı aranmaktadır.[96]

A-2: Belirlediğimiz eylemin amacına nasıl en iyi şekilde ulaşılır?

Araçsal kriterlerden ikincisinde, çatışmacı ya da işbirlikçi adımlar arasından seçilmiş olan yöntemin uygulanma şekli sorgulanmaktadır. Eylemlerin sonuca ulaşması için girişilecek iki yöntem bulunmaktadır: birincisi önce yoğunluklu olarak çatışmacı/şiddet içerikli, sonra barışçıl/işbirlikçi yöntemi kullanmak; ikincisi ise önce

---

[92] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 33-34.

[93] George, **The Operational Code...**, 25.

[94] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**,, 34; Stan Kaplowitz, "Towards a Systematic Theory of Power Attribution", **Social Psychology**, Vol. 41, No. 2 (June, 1978): 135–136.

[95] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 34-35.

[96] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 35.

yoğunluklu olarak barışçıl yöntemleri, sonra çatışmacı/şiddet içerikli yöntemleri kullanmaktır. Yani karar alıcının bu iki yöntemden hangisini daha önce kullanacağı ölçülmektedir. Örneğin Küba Füze Krizi'nde Küba'nın abluka altına alınması, Sovyet askeri araçlarının bazı faaliyetlerinin belirli oranda görmezden gelinmesi gibi barışçıl ve çatışmacı adımların ne şiddette ve hangi sıralamada uygulanacağı liderin seçimiyle belirlenir. Belirli durumlarda sert sayılacak adımları önce atmak gerekirken bazen de barışçıl adımların ilk atılması gerekebilir.[97]

A-3: Siyasi eylemin riskleri nasıl hesap, kontrol ve kabul edilir?

Araçsal kriterlerden üçüncüsünde, liderin risk alma ya da risk almaya isteksiz/karşı olması bakımından değerlendirilmesi söz konusudur. Bir liderin belirli bir konuda seçenekleri ne kadar fazlaysa o olayda almış olduğu risk de o oranda azalmaktadır. Tam tersi olarak, seçeneklerinin azaldığı durumlarda attığı adımın hatalı olma ihtimalinden dolayı da risk artmaktadır.[98] Bahsedilen tespitlerden yola çıkılarak, liderin özellikle sözleri incelenmek suretiyle elinde mevcut olarak gördüğü seçeneklerinin azlığı-çokluğu anlaşılmış olur. Siyasal karar alıcılar, belirli bir politikayı hayata geçirirken önce o politikayla ilgili oluşabilecek riskleri hesap eder, sonra ise bunların kabul edilebilirliğine göre harekete geçmeyi tercih etmektedir.[99]

A-4: Bir kişinin çıkarlarını ilerletmek için harekete geçmenin en iyi zamanlaması ne zamandır?

Siyasi karar alıcının/alıcıların, herhangi bir hedefi elde etmek üzere harekete geçme zamanı, krizin nasıl gelişeceğine ve değerlendirileceğine ciddi şekilde etki etmektedir. Araçsal kriterlerden dördüncüsünde, bir önceki kriterdeki risk hesaplamasında seçeneklerin çokluğunun önemi bu kriter için de söz konusudur. Dolayısıyla bir lider, elinde ne kadar çok seçenek olduğunu düşünüyorsa o kadar esnek davranabilir. Esnek davranma imkanı ise birine büyük oranlı başarı imkanı sağlayabilir.

Bu kriterde geçerli olan başka bir ölçek ise liderin barışçıl/işbirlikçi mi yoksa çatışmacı şekilde mi davrandığıdır. Eğer örneğin çatışmacıysa, bu tutumunu sözlü olarak mı yoksa fiili olarak mı ifade etmektedir?[100]

---

[97] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 35; Alexander L. George, "Strategies for Crisis Management", **Avoiding War,** ed. Alexander L. George, (USA: Westwiev Press, 1991).

[98] G. Snyder, P. Diesing, Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises, (Princeton: Princeton University Press, 1977), 212.

[99] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 36.

[100] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 36-37.

A-5: Bir kişinin çıkarını ilerletmesinde, farklı araç/yöntemlerin etkililiği ve rolü nedir?

Siyasi karar alıcının/alıcıların, muhatap ülkeyle yaşanan bir gerginlik durumunda sergileyecekleri birçok tavır bulunmaktadır. Araçsal kriterlerden beşinci ve sonuncusunda, liderin belirli bir amacını gerçekleştirmek için farklı hangi yollara başvurduğu ölçülmektedir. Koşullara göre ekonomik ve sosyal adımların da devreye girdiği böyle durumlarda, siyasi karar alıcı olumludan olumsuza olacak şekilde; ödüllendirme, vaat verme, destekleme/teşvik etme, karşı çıkma/muhalefet etme, tehdit etme ve cezalandırma yöntemlerini tercih edebilir.[101]

2.1.2.5. Çatışma ve Krizlerde Karar Alma ve Siyasal Liderlik

Kavramsal ve kuramsal olarak ele alınacak son kısım ise kriz yönetimi kısmıdır. Bu kısımda öncelikle kriz ve uluslararası kriz kavramlarına dair tanımlamalar yapılacak, ardından ise özellikle dış politika krizinde liderin rolüne dair literatür bulguları paylaşılacaktır.

Krizler, söz konusu ülkedeki herkesi etkilemesi bakımından sonuçları çok önemli olan ve kısa süre içinde karar verme zorunluluğu olan dış politika durumlarıdır. İnsan unsurunun devreye girmesiyle stres, uyku eksikliği, yorgunluk, duygular, karar alıcı grubun etkisi vs gibi birçok faktör sürece dahil olarak liderin dış politika gelişmelerinde aldığı kararı ciddi şekilde etkilemektedir.[102]

Alexander George dış politika krizlerinin, kriz yönetimi bağlamında incelenmesi konusundaki değerlendirmelerini paylaştığı "Avoding War: Problems of Crisis Management" adlı çalışmasında, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği arasında geçenler olmak üzere dünyada önemli etkilerde bulunmuş bazı krizleri ve bu krizlerde ülkelerin ihtiyatlı davranışlarınıörneklerle ortaya koymuştur. Ayrıcakrizlerin gelecekte süper güçleri neden savaşın eşiğine getirebilme potansiyeline sahip olduğunu sorgulamaktadır. Ona göre süper güçleri karşı karşıya getiren bir krizi bir tarafın başlatmasına veya başlangıçta herhangi bir tarafın hayati ya da önemli çıkarını tehdit etmesine gerek yoktur. İki (ya da daha fazla) tarafın da istememesine rağmen ülkelerin bir şekilde savaşma kararı alabiliyor olmaları bir gerçektir. Aralarında farkları olmasına karşın 'kasıtsız savaş' olarak adlandırılan bu

[101] Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 37-38.

[102] Joshua S. Goldstein, Jon C. Pevehouse, "Foreign Policy", **International Relations**, 10th Edition (2012): 134.

istemeden çıkan savaş türünde ülkelerin iletişim biçimi, zamanlaması, hangi tepki türlerini seçtikleri gibi unsurlar sebebiyle ülkeler muhatap ülke nezdinde savaş çıkarma yanlısı gibi bir izlenim çizebilmektedirler.[103] Böyle bir durumda da kriz yönetiminin ne kadar hassas bir denge üzerinde uygulandığı ortaya çıkmış olmaktadır. Şüphesiz kriz yönetiminin en hassas kısmı ise, çalışmamızın temelini de oluşturan liderlik kısmıdır.[104]

2.1.2.5.1. Çatışma, Kriz ve Uluslararası Kriz Kavramları

Çalışmanın ana konularından birisini teşkil eden kriz ve bağlantılı kavramlarla ilgili açıklamaları, Aksu şu şekilde sunmaktadır:

> "Uyuşmazlık (dispute), çatışma (conflict) ve kriz (crisis) kavramları birbirini takip eden süreçler olsa da anlaşmazlığın yoğunluğu ve görüş-çıkar ayrılığının yanı sıra düşmanlığın şiddeti birbirinden farklılık gösterir. Uyuşmazlık (dispute), çatışma (conflict) ve kriz (crisis) gündelik dilde bireylerin birbiri yerine kullanmış olduğu terimler olmasına karşın içerikleri birbirinden farklı fakat birbirleriyle yakından ilintilidir. Uyuşmazlık, tanımı gereği taraflar arasındaki görüş ayrılığının sözsel aşamasını ifade eder, bu aşamada henüz diplomatik-siyasi ilişkiler ve karşılıklı görüş bildirimi yaşandığı için tırmanma işaretleri olsa da durum hala yönetilebilirdir. Çatışma evresinde ise sözsel görüş ayrılıklarının yerini eylemsel meydan okumalar ve meşrulaştırma girişimleri almıştır. Dolayısıyla gerilimin dozu yüksektir ve krize dönüşme işaretleri de gözlenebilir. Kriz evresinde ise bir tetikleyici söz, eylem veya durum değişikliği ile taraflardan birinin kendi çıkarlarını gözeterek durumu lehine değiştirmek için bir fiili durumu başlatmasına rastlanır. Bu tetikleyici eylemle beraber taralar arasında sınırlı da olsa düşmanlık ve askeri çatışma riskinde normalden fazla bir artış gözlenebilir. Eğer krizin askerileşmesi önlenemiyor ve yönetilmesinde başarılı olunamıyor ise sıcak bir askeri çatışma ve/ya savaşa dönüşme olasılığı yüksektir."[105]

Kriz dendiğinde ilk akla gelen, aniden ortaya çıkanve önemli derecedeki bir kaybın yaşanması ihtimalinigündeme getiren bir durum olmasıdır. Kriz kavramı, köken olarak Yunancada 'karar' anlamında kullanılmıştır. Sonrasında 'bir hastalığın iyileşmesi veya dönüm noktası' anlamında Yunan tıp literatürüne girmiştir. Orta Çağ itibariyle de İngilizce diline bir hastalığın dönüm noktası olarak geçmiştir.[106]

Değişik kaynaklarda krize dair farklı tanımlamalar yapılmış olmasına karşın, üzerinde anlaşılmış ortak etmenler, tehdit algısının ortaya çıkması, karar alıcılar üzerinde oluşan anksiyete/endişe, muhtemel bir askeri çatışma beklentisi, uzun vadeli veya önemli bir karar alma ihtiyacının hissedilmesi ve bu kararın, stresli bir

---

[103] Alexander George, "Is Research on Crisis Management Needed", **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, (Bolder: Westview Press, 1991), 8.

[104] Kriz yönetiminde lider faktörüyle ilgili olarak, Küba Füze Krizinde J.F. Kennedy'nin ihtiyatlı kriz yönetim teknikleri uygulayarak krizi barışçıl şekilde sonlandırmasına dair bkz. Alexander George, "The Cuban Missile Crisis", **Avoiding War: Problems of Crisis Management**, (Bolder: Westview Press, 1991), 222.

[105] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 35.

[106] "Crisis", **Online Etymology Dictionary**, http://www.etymonline.com/index.php?term=crisis, [02.06.2017].

atmosferde ve yaşanan olayla ilgili sahip olunan eksik bilgiye göre alınması gibi maddeler sayılabilir.[107]

Birden fazla ülkenin dahil olduğu krizler, kısaca dış politika krizleri olarak ifade edilmektedir. Dış politika krizleri, devletin iç ve dış çevresinde değişiklik yapan üç gerekli koşulun bir araya gelmesiyle oluşan durumlardır. Devletin en üst düzey karar alıcıları tarafından algılanan koşulların ilki, devletin bir veya birden çok temel değerine ve ulusal çıkarına karşı bir tehdidin söz konusu olması, ikincisi, olay anında veya daha sonrasında askeri güçlerin karşı karşıya gelme ihtimalinin yüksek olması ve üçüncü olarak da tehdide yanıt vermek için sınırlı bir zaman olduğunun farkında olunmasıdır.[108]

Charles Hermann'ın tanımlamasına göre kriz, *"karar verme biriminin yüksek öncelikli amaçlarını tehdit eden, karar vermek için yeterli ve geniş bir zamanın olmayışı ve karar vericiler tarafından ortaya çıkması beklenilmeyen ani gelişen bir durumdur"*.[109]Michael Brecher'ın kriz tanımlaması ve gerekleri Hermann'ın tanımlamasından beş noktada ayrılmaktadır:

(1) gerekli bir koşul olan sürpriz unsurunun olması (2) kriz meydana geldiğinden itibaren karar verilene kadarki süreye 'kısa' zaman yerine 'kısıtlı zaman' ifadesinin kullanılması (3) krizin yurt içindeki gelişmelerden kaynaklanabileceği gibi yurt dışındakilerden de kaynaklanabileceği durumu (4) tehdit olarak görülen değerlerin 'temel değerler' olarak anılmasından ziyade 'yüksek öncelikli hedefler olarak görülmesi (5) askeri düşmanlıkların/karşılaşmaların (bu durumda savaş) meydana gelmesinin normal şartlardan daha muhtemel olmasıdır.

Krizin meydana geliş şekli ve sonuçlarıyla ilgili derinlemesine değerlendirmesinde Brecher, "bir tehdit ne kadar ani ve güçlü olursa ve temel değerler ne kadar tehdit edilmiş hissedilirse savaş çıkma ihtimali de o kadar artmış sayılır. Bir tehdit ne kadar ani ve güçlü ve temel değeri tehdit ederse o kadar kısa bir zaman içinde tepki verme ihtiyacı hissedilir. Bir gelişmeye ne kadar kısa bir zaman

---

[107] Richard Ned Lebow, **Between Peace and War: The Nature of International Crisis**, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981), 7.

[108] Michael Brecher and Jonathan Wilkenfeld, **A Study of Crisis**, (Michigan: The University of Michigan Press, 2003), 3.

[109] Charles F. Hermann, "International Crisis as a Situational Variable", James N. Rosenau, (ed.),

International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory, (New York: The Free Press, 1969), 414.

içinde karşılık verme ihtiyacı hissedilirse o kadar çok savaş çıkması ihtimali doğar ve o kadar yoğun bir tehdit algısı oluşur" ifadelerini kullanır.

Farklı kriz tanımlarının ve sınıflandırmalarının olmasına karşın, bu çalışmanın konusunun dış politika krizleri olması dolayısıyla tercih edilen kriz tanımı şu şekildedir:

> "Bir veya birden fazla aktör arasındaki ilişkilerde taraflardan en az birinin temel değer, öncelik, çıkar, güvenlik vb. algılarında tehdit olarak algılanan; kendini tehdit altında algılayan tarafın karar alıcılarını uygun önlem ve araçlarla karşılık vermeye zorlayan; taraflar arasında gerilim ve düşmanlık duygularına koşut olarak askeri çatışma olasılığını arttıran durumdur."[110]

Dış politika kriz türlerine bakıldığında birden fazla kriz türünün olduğu görülmektedir. Bu bağlamda kriz türleri;

- "krizin taraflarına göre
- krizin çıktığı coğrafyaya göre
- kriz-zaman ilişkisine göre
- krizi çıkaran tarafın niyetine göre
- krize neden olan olayın niteliğine göre
- krizi oluşturan olayın etkisine göre
- krizin sonucuna göre"

olmak üzere yedi başlık altında incelenmektedir.[111]

Uluslararası kriz ise, iki veya daha fazla devlet arasındaki karşılıklı ilişkilerin bozularak uluslararası sistemin yapısını etkilemesi sonucu ortaya çıkan bir durumdur. Genellikle iki veya daha fazla devlet arasında ortaya çıkan bu tür krizlerin en belirgin özelliklerinden biri kolaylıkla çok sayıda aktörü içine çekebilecek nitelik taşıması yani yaygınlık kazanmasıdır. Uluslararası kriz, sistemi istikrarsızlaştıran bir unsur görevi görmektedir. Devletler arasındaki ilişkilerin yoğunluğu ve kalitesinde önemli değişiklikleri ifade etmektedir. Uluslararası kriz, sistemin bir veya birden fazla temel değişkeni üzerinde ani ve beklenmedik değişiklik yapan ve sistemdeki karşılıklı etkileşim sürecini olumsuz yönde etkileyen bir durum olarak tanımlanmaktadır.[112]

Krizlerin analiz edilmesinde kullanılan yöntem, krizleri öncelikle oluş sıralarına göre evrelerine ayırmaktır. Aşağıdaki Tablo 2'de de görüleceği gibi kriz analizinin altındaki bu üç evreden ilki olan kriz öncesi evre içinde, taraflar arasında bir uyuşmazlık söz konusudur. Fakat bu uyuşmazlık gerek söylem gerekse de eylem düzeyinin ötesine geçmeyerek kriz öncesi durumu yansıtmaktadır. Ancak uyuşmazlığın çözülmemesi durumunda taraflardan birisi kendi çıkarına

---

[110] Bu tanıma ve Türk dış politikası krizlerine ilişkin daha ayrıntılı bilgi için bakınız: "Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi", **TÜBİTAK 1001 Projesi**, Proje No: 112K172, www.tdpkrizleri.org.

[111] Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar...,**39-47.

[112] Brecher, **International Political...**, 4-5.

olacak şekilde fiili adım atarak uyuşmazlığı çatışmaya çevirmiş olur. Bunun devamında ise karar alıcının temel çıkar ve güvenliğini tehdit eden bir durumsal değişikliğin tetikleyici olay olarak ortaya çıkmasıyla kriz evresi başlamaktadır. Bu evre içerisinde, taraflardan diğerinin verdiği bir fiili karşılık ile çatışma tırmanma aşamasına geçirerek bir süre sonra krizi yumuşatarak sonlandırabilmektedirler. Yumuşama, genellikle taraflardan birisinin geri adım atmasıyla veya üçüncü tarafların arabulucu olarak araya girmesiyle gerçekleşmektedir. Krizin tırmanmasıyla yumuşaması aşamasına kriz yönetim evresi denilmektedir. Çünkü tam da bu noktada iki (veya daha fazla) tarafın krizle ilgili barışçıl veya çatışmacı tavır takınması, dolayısıyla da krizin nereye evrileceği belirlenmiş olmaktadır. Krizin sonlanmasıyla birlikte ise, söz konusu bu krizin bölgesel ya da küresel etkilerinin olup olmadığı veya yeni bir statünün kurulup kurulmadığının incelendiği kriz sonrası evreye geçilmiş olur. Söz konusu bu kriz analizine ilişkin süreç içerisinde tırmanma ve yumuşama evreleri aynı zamanda kriz yönetiminin de taraflarca belirlenip uygulandığı evrelerdir.[113]

Tablo 2: Kriz Evreleri

<table>
<tr><td colspan="5">Kriz Analizi</td></tr>
<tr><td colspan="2" rowspan="2">Kriz Öncesi Evre</td><td colspan="2">Kriz Yönetimi</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Kriz Evresi</td><td>Kriz Sonrası Evre</td></tr>
<tr><td>Uyuşmazlık</td><td>Çatışma</td><td>Tırmanma</td><td>Yumuşama</td><td>Kriz Sonrası</td></tr>
</table>

Kaynak: Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi,** (İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 35.

Krizlerde tarafların tercih ettiği stratejiler birbirinden farklılaşmakta ve bu da çalışmamızın araştırma alanına dahil olmaktadır. Bu konuda yapılan çalışmaların önde gelen araştırmacılarından Alexander George, kriz yönetimini başlıca ikiye ayırmaktadır. Bir ülkenin karar alıcıları, kendi ülkelerinin konumlarına göre çatışmacı mı yoksa uzlaşmacı mı, saldırgan mı yoksa savunmacı tutum mu sergileyeceklerine karar vermektedirler. George'un kavramsallaştırmasına göre bu iki

[113] Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar...,** 33-35.

yöntem 'saldırgan kriz yönetim stratejileri' ve 'savunmacı kriz yönetim stratejileri' olarak adlandırılmaktadır.[114]

Saldırgan kriz yönetim stratejileri:

1-Şantaj Stratejisi

2- Sınırlı Tersine Çevrilebilir Sınama Stratejisi

3- Kontrollü Baskı Stratejisi

4- Oldu-Bittiye Getirme Stratejisi

5- Yıpratma Stratejisi

Savunmacı kriz yönetim stratejileri:

1- Zorlayıcı Diplomasi Stratejisi

2- Sınırlı Tırmandırma Stratejisi

3- Misilleme Stratejisi

4- Kapasite Testi Stratejisi

5- Kırmızı Çizgi Stratejisi

6- Taahhütlerin Yerine Getirilme Stratejisi

7- Uzlaşma Zeminine Varmak İçin Zaman Kazanma Stratejisi

Saldırgan yöntemler daha çok krizi başlatan veya zaten başlamış olan bir krizde kazanım elde etme gayretinde olan aktörler tarafından tercih edilen bir yöntemdir. Bu stratejiyi benimseyen bir ülkenin faaliyetleri muhatap ülke veya ülkelerle çatışmanın çıkmasına sebep olmakta, hatta bu yüksek ihtimal sayılabilmektedir. Saldırgan stratejilerden ilki şantaj stratejisidir ki bu stratejiyi kullanan taraf karşı tarafı bir şeylerden vazgeçmemesi durumunda ceza çekeceği ya da zarar göreceği konusunda tehdit eder. Şantajın kriz yönetimi stratejisi olmasının sebebi; şantajcıya fayda sağlayabilmesi için güç kullanmaması halinde avantajlı olmasıdır. Şantajın başarıya ulaşması halinde istenmeyen tırmanma riskinden kaçınır.[115] İkinci saldırgan strateji olan sınırlı, tersine çevrilebilir sınama stratejisindeki mantık, saldırgan metodu uygulayan bir ülkenin istenmeyen tırmandırmaya sebep olmayacak şekilde muhatap ülkenin tavrını ölçmek için hızlıca iptal edebileceği bir davranışta bulunmasıdır. Ancak yanlış iletişim, yanlış hesaplama gibi sakıncalarından dolayı bu stratejinin ciddi çatışmaya sebep olması ihtimal dahilindedir. Üçüncü saldırgan strateji kontrollü baskı stratejisinde ise statükoyu

[114] Alexander L. George, "Strategies for Crises Management" in **Avoiding War: Problems of Crises Management,** (USA: Westwiev Press, 1991), 378.

[115] George, "Strategies for...", 378.

korumaya istekli olduğu bilinen bir tarafa karşı, çatışmaya sebep olmayacak fillerde bulunmak söz konusudur. İyi motive olmuş ve gerekli donanıma sahip bir taraf, kontrollü baskı stratejisi uygulayarak karşı tarafın statükoyu savunmadaki istekliliğini kırabilir ve statükoyu savunma kararlılığından karşı tarafı vazgeçirebilir. Dördüncü saldırgan strateji oldu bittiye getirme stratejisinde oldu-bitti stratejisi ile statüko değişikliğini savunan taraf, rakibin mevcut düzeni savunma hususunda kararlı olmadığından emin olması şartıyla, hızlı ve kararlı adımlar atarak değişiklik isteğini gerçekleştirme arzusundadır. Bu yöntemin dezavantajı, muhatap ülkenin oldu-bitti durumunu kabullenmeyip askeri güce başvurması tehlikesidir. Saldırgan stratejilerden beşinci ve sonuncusu ise yıpratma stratejisidir. Yıpratma stratejisi, oldu-bitti yapacak kadar güçlü olmayan ve rakibinden görece daha güçsüz olan bir aktörün uyguladığı bir yöntemdir.[116]

Savunmacı kriz yönetim stratejilerinden ilki olan zorlayıcı diplomasi yönteminde, daha çok saldırgan veya aktif tavır sergileyen tarafa karşı çeşitli kuvvet kullanma ve zorlayıcı eylemler ile attığı adımdan vazgeçirmeye ikna etme söz konusudur. Bu stratejiyi kullanan taraf, her ne kadar kuvvet kullanma tehdidinde bulunsa da krizi barışçıl şekilde çözmek arzusunda olan taraftır. İkinci savunmacı strateji olan sınırlı tırmandırma stratejisinde krizi başlatmış olan ancak krizin karşı tarafın attığı adımlar ile kontrolden çıkacak şekilde tırmanmasından endişelenen taraf, krizi üstün olduğu yeni ama sınırlı bir alana taşıyarak gelişmeleri kendi lehine çevirmeye çalışır. Üçüncü savunmacı kriz yönetim stratejisi olan kısasa kısas stratejisinde savunan taraf sınırlı tırmandırma stratejisini istenmeyen bir tırmandırmaya neden olabileceği nedeniyle kullanmaktan vazgeçerse içinde bulunduğu duruma göre değerlendirme yaparak karşı tarafın adımlarına göre adım atar. Dördüncü savunmacı strateji olan kapasite testi stratejisinde, savunan taraf koşulların dezavantajlı olduğunu ve sonucun aleyhine olacağını öngördüğünde, elindeki kapasite ile ama tırmandırmaya da sebep olmayacak şekilde yeterliliğini göstermeye çalışır. Burada amaç kapasiteyi göstererek rakibi taleplerinden ve fiillerinden vazgeçirmek için tehdit oluşturmaktır. Beşinci savunmacı strateji olan kırmızı çizgistratejisinde savunan taraf önceliklerini belirleyerek bunlar arasında birinci öncelikli ve ikinci öncelikli ayrımı yapar. Birinci öncelikli çıkarlara zarar gelmemesi konusunda uyarı yapar ve eğer bunlara bir müdahale olursa harekete

[116] George, "Strategies for...", 379-383.

geçeceğinin işaretini verir. Bu stratejiyi uygulamanın dezavantajı muhatap tarafa kırmızı çizgiyi geçme durumunda kolay hesap edilebilirlik imkanının sunuluyor olmasıdır. Altıncı savunmacı strateji taahhütlerin yerine getirilmesi stratejisinde, gelişmeler saldırgan tarafın mevcut durumu değiştirmek için bir mücadele içine gireceğini gösterdiği zaman savunan tarafın karşı tarafı vazgeçirmek için şansı devam etmektedir. Savunan taraf tehdit altında olan mevcut durumu korumak için caydırıcılık politikasından yararlanabilir. Fakat bu caydırıcılık saldırgan taraf üzerinde ciddi bir etki oluşturmayabilir ya da aradan geçen zaman zarfında etkisini kaybetmesi söz konusu olabilir. Bu çerçevede karşı tarafın yanlış hesap yapmasını önlemek için taahhütleri yerine getirme stratejisi kullanılabilmektedir. Yedinci ve sonuncu strateji olan zaman kazanma stratejisinde ise karşı taraf üzerinde siyasi, askeri gibi net bir üstünlük kuramamış olan savunan taraf, diplomasi yoluyla daha iyi bir pozisyona sahip olacağını düşündüğü için rasyonel karar almak üzere kendine zaman tanımış olur.[117]

2.1.2.5.2. Krizlerde Siyasal Karar Alıcının Rolü

Kriz durumlarını krizin yaşanmadığı durumlardan ayırmak, liderlerin kriz durumlarında ciddi stres yaşamalarına bağlı olarak taşıdıkları bazı özellikleri -ister istemez- açığa vurduklarından dolayı önemli hale gelmektedir. Örneğin normal şartlar altında bir durumu yönetebilme kabiliyetlerine olan inançları, kriz durumlarında çok daha fazla olmaktadır.[118]

Karar alıcı lider faktörünün karar almaya etkisi üzerine araştırma yapan Ryan Beasley ve diğerlerinin bulgularına göre, bir lider herhangi bir kriz yaşandığında tek bir karar yerine çoklu karar almaktadırlar. Araştırmacıların münferit bir olay olarak değerlendirdikleri bir gelişme, gerçekte, karar alıcıların karar almalarını zorunlu tutan ve içinde farklı yönler barındıran bir durumdur.[119] Yine Beasley ve diğerlerine göre karar alıcı birimin değerlendirilmesinde yalnızca bir olay esnasındaki performansın ele alınması bir şehrin bir günlük hava durumunu aktarmak gibidir. Ancak bunun yerine birden fazla olay üzerinden genel bir değerlendirme yapmak ise yine bir şehrin bir haftalık veya bir aylık hava durumu tahminini sunmaya

[117] George, "Strategies for...", 384

[118] Hermann, **Assessing...**, 38-39.

[119] Ryan K. Beasley vd., "People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies", **International Studies Review**, 3 (2001): 226-227.

benzemektedir.[120] Bir günlük bir hava durumundan çıkarılabilen sonuç sadece o gün için tedbir almak iken, bir haftalık hava durumundan çıkarılacak sonuç ise genel bir patern oluşturarak uzun vadede çıkarımlar yapmak anlamına gelmektedir.

Bir karar alıcı birey veya grup, herhangi bir kriz yaşanması durumunda önce olayın bütün yönlerini değerlendirmek yerine, daha önce böyle bir olay yaşayıp yaşamadığına bakma ihtiyacı hissetmektedir. Tam da rasyonel karar alma tartışmalarının odağındaki konu olan bireyin karar almada ne kadar rasyonel olabildiği veya rasyonalite kavramının mevcut olup olmadığı konusu bu noktada sorgulamaya açıktır. Derek H. Chollet ve James M. Goldgeier bu konuyu tartışırken, Amerika'nın 1990 yılında Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgaline müdahale edişindeki en önemli motivasyonun, Münih Krizi olduğunu ifade etmektedirler.[121] Yazarlara göre liderlerin geçmişteki olaylardan yola çıkarak karar alması bazen işe yarar bazense yaramaz ve Amerika'nın 1990'da Saddam'a müdahale etmesi olayı, geçmişten ders çıkarmanın işe yaradığı olaylardan birisidir.[122]

Deneysel çalışmaların gösterdiğine göre, insanlar herhangi bir kayıp yaşaması muhtemel durumlarda daha çok risk alırken, bir şey kazanma ihtimalleri olduğunda risk almaya mesafeli durmaktadırlar. İnsanlar aynı zamanda sahip oldukları şeyi daha değerli görmektedir. Psikoloji literatüründeki araştırmaların bulguları, riskli durumlarda, bir ölçü olarak olası kazanımlar olası kayıplardan iki kat daha fazla olmalı sonucunu vermektedir.[123]

M. Hermann'a göre eğer karar alma kadrosundaki bir birey dış politika krizine ülkesinin nasıl tepki vereceğine karar verme gücüne sahip ise bu kişi karar alıcı birim haline gelmekte ve sonrasında baskın lider şeklinde davranmaktadır. Böyle bir durumda liderin pozisyonu diğer kişiler tarafından biliniyorsa, karar alıcı grup içerisindeki farklı görüş taşıyanlar, lidere saygısızlık veya intikam benzeri korkularından dolayı görüşlerini açık açık ifade etmeyi kesmektedirler. Farklı görüştekilerin kendini ifade etmesine imkan varsa bile mevcut durumdaki

---

[120] Beasley, "People and Processes...", 227.

[121] 1938'de Alman lider Hitler, İtalyan lider Mussolini, Fransız lider Daladier ve İngiliz lider Chamberlain tarafından imzalanan Münih Anlaşması, barış adı altında Çekoslovakya'nın Sudentenland bölgesinin Hitler'e bırakılması anlaşmasıdır. Bkz. "Hitler Appeased Munich", https://www.history.com/this-day-in-history/hitler-appeased-at-munich, [15.04.2018].

[122] Derek H. Chollet ve James M. Goldgeier, "The Scholarship of Decision-Making: Do We Know How We Decide?", **Foreign Policy Decision-Making**, ed. Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin, (New York: Palgrave Macmillan, 2002), 158.

[123] Chollet ve Goldgeier, "The Scholarship of Decision...", 160.

olayla ilgili görüşleri çevre tarafından geçersiz sayılma ile sonuçlanır.[124] Dış politika kararları çoğunlukla tek bir lider tarafından alındığında, liderin belirli durumlarda ne kadar hayati bir öneme haiz olabileceği ortaya çıkmaktadır.

[124] Hermann, "Who Leads...", 84.

3. TÜRKİYE'DE KRİZ YÖNETİMİNDE LİDER

Bir ülkenin yönetilmesinde siyaset kadar ekonomi ve sosyal etkenler gibi irili ufaklı birçok girdinin rolü bulunmaktadır. Örneğin seçili bir ülkedeki siyasi yapı, birçok şeyi etkilediği gibi liderin karar vermesini de ciddi şekilde etkileme potansiyeline sahiptir. Karar alıcı lider karar alırken diğer bütün faktörle birlikte ülkesindeki kurumsal yapıyı da hesaba katmak durumundadır. Siyasi yapıyı etkileyen kurumlar denince, ülkenin yönetim biçimine göre değişmekle birlikte, yürütme organı ve yasama organı gibi kurumlar gelmektedir. Türkiye'de özellikle dış politikanın şekillenmesinde rol oynayan kurumlar olarak Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, TBMM gibi kurumlar sayılabilir. Bu bölümde, Türkiye'deki kurumların dış politika yapım sürecine etkisi aktarıldıktan sonra, Türkiye'de kriz yönetimini bizzat yürütmüş ya da katkıda bulunmuş kişilerin girdileriyle birlikte, genel profillerine dair kesitler paylaşılacaktır. Son olarak, karar biriminin kimlerden oluştuğu, değişik dönemlerde ne şekilde dönüşüme uğradığı ve nihayet, verilen kararların yapısı ve süreçleriyle ilgili genel değerlendirmede bulunulacaktır.

3.1. Türkiye'de Siyasal Yapı

Yukarıda da belirtildiği gibi, bir ülkenin siyasal yapısı, yani örneğin dış politika alanında hangi kurumların ya da kişilerin etkisinin olduğu konusu, karar almadaki denklemleri önemli şekilde değiştirmektedir. Bu bölümde, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde Adnan Menderes'ten önce ve sonra karar almayı etkileyen sistem ve kurumlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda öncelikle bütün yapıyı etkileyen anayasanın sistemdeki ağırlığı, 1921, 1924, 1961ve 1982 Anayasalarında dış politika ile ilgili maddelere bakılarak tespit edilmeye çalışılacak; sonrasında ise Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı gibi çeşitli kurumların dış politika konusundaki rolleri ortaya konacak ve bu şekilde, Menderes'in dış politika alanındaki liderlik vasfı daha iyi anlaşılmış olacaktır.

3.1.1. TBMM (Yasama-Yürütme İlişkileri)

Menderes Hükûmetinin sonuna kadar Türkiye'de iki Anayasa geçerli olmuştur: 1921 ve 1924 Anayasaları. İkisinin de çeşitli yönleri bulunmakla birlikte, 23 madde ve bir de münferit maddeden oluşan 1921 Anayasası (diğer adıyla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu), iktidar düzeni, yerel yönetimler ve amaç konularına değinmiş ancak kişi hak ve özgürlükleri ve de yargılama gibi konulara girmemiştir.[125]Birinci Meclis, diğer anayasaları hazırlayan meclislerden farklı olarak demokratik usullerle seçilmiş bir meclis olması dolayısıyla 1921 Anayasası, demokratik usullere göre seçilmiş bir meclis tarafından hazırlanmış tek anayasadır. 1921 Anayasasının 2'nci maddesi "yürütme kudreti ve yasama yetkisi milletin yegane ve hakiki temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde belirir ve toplanır" diyerek açıkça kuvvetler birliği ilkesini kabul etmektedir. Yani Büyük Millet Meclisi (BMM) sadece yasama yetkisine değil yürütme yetkisine de sahiptir. Önemli bir nokta olarak 1921 Anayasasının 8'inci maddesinde ise, hükûmetin bölümlerinin (yani bakanlıklarının) Meclisin seçtiği vekiller aracılığıyla yönetileceğini, bu vekillere Meclisin yön vereceğini ve keza gerektiğinde bu vekillerin Meclis tarafından görevden alınacağını öngörmektedir. Meclisin bu şekilde icra vekili -yani bakan- seçmesi, onları kendi arzusuna göre istediğinde değiştirebilmesi ve onlara yön verebilmesi, meclis hükûmeti sisteminin özelliklerinden biridir.[126] Ayrıca 1921 Anayasası, klasik sistemin esası kabul edilen, "güçler birliği" prensibini ikinci maddede vermiş, üçüncü maddede ise bunu tamamensağlamlaştırmıştır: Türkiye Devlet Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ünvanını taşır. Bu yüzden de Kurtuluş Savaşı'nda savaşan birliklerde "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Orduları" şeklinde anılmıştır.[127]

Soysal, 1921 Anayasasının taslağını oluşturan Mustafa Kemal Atatürk[128], ve Anayasanın oluşmasıyla ilgili şu değerlendirmede bulunmaktadır:

> "Bütün Kurtuluş Savaşı döneminde güçler birliği ve Meclis üstünlüğü ilkelerini şiddetle savunmakta, ulusların gelişme süreçleri sonunda bunları er geç benimseyeceklerini ileri sürmektedir. Güçler ayrılığı, halkları oyalamak, parlamentoların yanında hükümdarları da

[125] 1921 Anayasanın tam metni için bkz. https://anayasa.tbmm.gov.tr/1921.aspx, [28.11.2017].

[126] Kemal Özler, **Anayasa Hukukuna Giriş**, (Bursa: Ekin Basım Yayın, 2011), 177.

[127] Mümtaz Soysal**, Anayasaya Giriş**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968) 121.

[128] Sonradan Meclis'teki oylamayla birlikte Anayasaya dönüşen metinle ilgili söylediği sözler için bkz. Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, **1919-1927,** (Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989), 755.

> ayakta tutabilmek için bulunmuş ehven-i şer (kötülerin iyicesi) bir çözüm olarak alay konusu olmuştur onun nutuklarında. Güçler birliğinin savunulması, tabii, yepyeni bir devletin kuruluşuna doğru oldukça elverişli bir basamak oluyor: bütün yetkiler Mecliste toplansın ki kurtuluştan sonra ortada ne padişah kalabilsin ne de Babıali. Yürütmeyle birlikte bütün yetkileri TBMM'de toplamak bir ölüm kalım savaşını başarıya ulaştırmak için çok yararlı olmuştu. (...) TBMM üyeleri sadece yasama değil yürütmeyi kendi aralarında seçtikleri icra vekilleri heyetine bırakmayıp doğrudan yürütme konularına da dahil olmaya başlayınca kurulan sistemin işlerliği aksamaya başlamıştır.[129]

1921 Anayasası'ndan sonra yürürlüğe giren 1924 Anayasası ise 1960 yılındaki askeri müdahale sonrasında yürürlükten kaldırılmıştır. DP'nin iktidara seçilmesinin üstünden çok geçmemişken başlayan Kore Savaşı'na asker gönderilmesine de dayanak teşkil eden 1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesi olmuştur. Bu maddeye göre TBMM'nin savaş ilanı görevini bizzat kendisinin yerine getirmesi gerekmektedir. Anayasanın hükmü, yetkiyi kullanacak makam bakımından açık olmakla birlikte, hangi hareketin harp ilanı olduğu tam olarak açıklığa kavuşturulmuş değildir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin kesilmesi kararının savaşa yol açabilecek bir karar şeklinde yorumlanması ihtimalinden dolayı sadece hükûmet olarak değil Meclis olarak karar alınmıştır.[130] Kore Savaşı'nda hükûmet asker yollama kararını bir savaş açma kararı olarak görmediği için Meclis içinde oylama yapmadan vermiştir. Ancak muhalefet partisi bunu bir savaş kararı olarak nitelendirmiş ve uzun yıllar boyunca bu durumu eleştirmiştir.

1924 Anayasası'nda, yasama ve yürütmeyle ilgili konular başlıca şu üç madde ile düzenlenmiştir:

> "Madde 5- Yasama yetkisi ve yürütme erki Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır.
> Madde 6- Meclis, yasama yetkisini kendisi kullanır.
> Madde 7- Meclis, yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır".[131]

1924 Anayasası, genel olarak bütün Yasamayetkisini Meclis'e yüklemekle birlikte, görüldüğü gibi 7'nci madde, Yürütme yetkisini iki ayrı makama tahsis etmiş, yani sistemde iki başlılık oluşmuştur.[132]

Aynı Anayasanın yine 26'ncı maddesi uyarınca, bütün milletlerarası anlaşmaların Meclis onayına sunulması gerekmektedir. Hatta Hükûmet,

---

[129] Soysal, **Anayasaya...**, 122.

[130] Mümtaz Soysal, **Dış Politika ve Parlamento**, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964), 199.

[131] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1924.

[132] Soysal, **Anayasaya...,**129.

anlaşma yapabilmek için bir kanundan yetki almış olsa da, bu yetkiye göre yaptığı anlaşmaları yine Meclis önüne getirmesi gereklidir.[133]

1924 Anayasası'nın Başbakanın pozisyona dair detayı açıkladığı madde ise 44'üncü maddedir:

> "Madde 44- Başbakan, Cumhurbaşkanınca Meclis üyeleri arasından tayin olunur. Öteki bakanlar Başbakanca meclis üyeleri arasından seçilip tamamı Cumhurbaşkanı tarafından onandıktan sonra Meclise sunulur. Meclis toplanık değilse sunma işi Meclisin toplanmasına bırakılır."[134]

1924 Anayasasının 7'nci maddesinde belirtilen Yürütmeyle ilgili Bakanlar Kurulu rolü ise 46'ncı maddede detaylandırılmıştır:

> "Madde 46- Bakanlar Kurulu, Hükûmetin genel politikasından birlikte sorumludur. Bakanların her biri kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden ve politikasının genel gidişinden tek başına sorumludur."[135]

Türkiye'de tek parti devrinin başlangıcını Milli Mücadele yıllarına değil 1923 seçimlerine götürmek daha doğru olacaktır. 1923 ile 1946 yılları arasında çeşitli kesintiler yaşanmış olsa da dış politika ve yasama-yürütme ilişkilerine köklü değişiklikler getirmemeleri dolayısıyla bu dönemi dış politikada yasama-yürütme ilişkilerinin incelenmesi için bütün olarak ele almak mümkündür.

Diğer bir Anayasa olan 1961 Anayasası'nda, milletlerarası anlaşmaların yapılması 65'inci madde ile düzenlenmiştir:

> Madde 65- Türkiye Cumhuriyet adına yabancı Devletlerle ve milletlerarası kurullarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır. İktisadî, ticarî veya teknik münasebetleri düzenliyen ve süresi bir yılı aşmıyan andlaşmalar, Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme gerektirmemek, kişi hâllerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde, bu andlaşmalar, yayımlarından başlıyarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan iktisadî, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan iktisadî, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.Türk Kanunlarına değişiklik getiren her türlü adlaşmaların yapılmasına 1'inci fıkra hükmü uygulanır.Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında 149 uncu ve 151 inci maddeler gereğince Anayasa Mahkemesine başvurulamaz."

Silahlı kuvvetlerin kullanılması ise bir sonraki madde olan 66'ncı maddede belirtilmiştir:

---

[133] Soysal, **Dış Politika...**, 205; 1924 Anayasası'nın 26'ncı maddesi: "Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, Devletlerle sözleşme, antlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek, Devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi görevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar." bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1924.

[134] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1924.

[135] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1924.

"Madde 66- Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hâli ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu izin için, Meclisler, birlikte toplanarak karar verirler."[136]

1961 Anayasasında Cumhurbaşkanının dış politikadaki sorumluluğu 97'nci maddede düzenlenmiştir:

"(...) Cumhurbaşkanı, gerekli gördükçe, Bakanlar Kuruluna başkanlık eder; yabancı Devletlere Türk devletinin temsilcilerini gönderir ve Türkiye'ye gönderilen yabancı Devlet temsilcilerini kabûl eder; milletlerarası andlaşmaları onaylar ve yayınlar; sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle belirli kişilerin cezalarını hafifletebilir veya kaldırabilir."[137]

Dış politikanın oluşturulmasında en önemli konulardan birisi olan silahlı kuvvetler ve başkomutanlık ile ilgili maddeler ise 110 ve 111'inci maddelerdir:

"Madde 110- (20.9.1971-1488)(23) Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin mânevi varlığından ayrılmaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.
Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silâhlı Kuvvetlerin savaşa hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur. Genelkurmay Başkanı, Silâhlı Kuvvetlerin komutanıdır. Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. (23) no'lu dipnot Anayasa metninin sonundadır.
Milli Savunma Bakanlığının görev ve yetkileri, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıklarıyla ilişkileri kanunla düzenlenir.
Madde 111- (20.9.1971-1488)(24) Millî Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanlarından kuruludur.
Millî Güvenlik Kuruluna Cumhurbaşkanı Başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonunun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna tavsiye eder"[138]

1961 Anayasasının önceki Anayasalara göre en dikkat çekici yönlerinden birisi Milli Güvenlik Kurulu gibi bir organın bürokrasi içerisine dahil edilmiş olmasıdır. Aksu'nun belirttiğine göre siyasal sorumluluğu olmayan bu kurul, devletin dış politikasının belirlenmesinde oldukça etkilidir. Milli Güvenlik Kurulu'nun görevleri ile ilgili 129 sayılı ve 11 Aralık 1962 tarihli kanunun içeriğine bakıldığında, siyaset içerisindeki ağırlığı daha iyi gözlenmektedir:

"Madde 2: Millî Güvenlik Kurulu: Millî Güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında Bakanlar Kuruluna yardımcılık etmek üzere:
a) Millî Güvenlik politikasının esaslarının hazırlanması ve bu politikanın tadil ve tashihi,
b) Bu esasların uygulanmasıyla ilgili olarak Millî Güvenlik konularının her biri için millî plân ve programların hazırlanması, bunların tahakkuku için nihai ve ara hedeflerin tesbiti |ve bu konudaki faaliyetlerin ahenkleştirilmesi,
c) Bütün Devlet teşkilâtına her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek topyekûn savunma ve millî seferberlik hizmetlerinin ve sorumluluklarının tesbiti ve bu konuda lâzım gelen kanuni ve idari tedbirlerin alınması,

[136] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1961.

[137] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1961.

[138] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,** 1961.

ç) Bakanlıklar tarafından hazırlanacak Millî Seferberlik plânlarına (Sivil Fevkalâde hâl plânlarına) temel olacak esasların tesbiti, bu plânların ahenkleştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi, gibi Milli Güvenlikle ilgili temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir."[139]

Günümüz Türkiye'sinde dış politikanın nasıl şekilleneceğini ve krizlerin hangi devlet mekanizmaları vasıtasıyla yönetileceğini belirleyen ise 1982 Anayasasıdır. 1982 Anayasanın 7'nci maddesinde, yürütme yetkisine yönelik şu ifade yer almaktadır:

"Türkiye Cumhuriyeti devletinde yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir."[140]

Bu maddeye göre, 1924 Anayasasıyla 1982 Anayasasının, Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanına yüklediği misyonun hemen hemen aynı olduğu görülmektedir. Aynı anayasanın 90'ıncı maddesine göre, dış politikanın önemli konularından birisini teşkil eden ve net bir karara bağlanmadığında ciddi sorunlar çıkarma potansiyeline sahip olan uluslararası anlaşmalara dair ise şu hükümler bulunmaktadır:

"MADDE 90. – Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak antlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu antlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir antlaşmaya dayanan uygulama antlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî antlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren antlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü antlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası antlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 Md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası antlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası antlaşma hükümleri esas alınır."[141]

Milletlerarası anlaşmalarla ilgili maddede 1924 Anayasasıyla 1982 Anayasası bazı farklılıklar taşımaktadır. 1924 Anayasasında Hükûmet Anayasada bulunan belirli bir maddeden faydalanarak anlaşma yapmış olsa da yine de Meclise getirerek oylama yapması gerekliliği bulunmakta iken, 1982 Anayasasında TBMM için *"ancak kendisi yapar"* şeklinde sınırlayıcı bir madde bulunmamakta ve bazı konularda serbesti tanınmaktadır.

Dış politikanın diğer bir önemli alanı olan silahlı kuvvetleri kullanma yetkisi ise 1982 Anayasasının 92'nci maddesiyle karara bağlanmıştır:

---

[139] **Resmi Gazete,** 19 Aralık 1962, 9425, http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/11286.pdf, [05.05.2018].

[140] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

[141] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

"MADDE 92. – Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisinindir.
Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir."[142]

1982 Anayasasının 104 ve 105'inci maddesinde, sadece Türkiye'de değil dünyanın değişik ülkelerinde krizin yönetilmesinde veya dış politikanın belirlenmesinde devlet içi krizin oluşmasına da sebep olabilen görev ve yetki ayrımı konusuyla ilgili olarak, Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri arasından bir kısmına dair şu ifadeler bulunmaktadır:

"MADDE 104. – Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir.
Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyarak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır :
a) Yasama ile ilgili olanlar :
Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşmasını yapmak,
Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırmak,
Kanunları yayımlamak,
Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri göndermek,
Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunmak,
Kanunların, kanun hükmündeki kararnamelerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğünün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesi ile Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
b) Yürütme alanına ilişkin olanlar :
Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek,
Başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve görevlerine son vermek,
Gerekli gördüğü hallerde Bakanlar Kuruluna başkanlık etmek veya Bakanlar Kurulunu başkanlığı altında toplantıya çağırmak,
Yabancı devletlere Türk Devletinin temsilcilerini göndermek, Türkiye Cumhuriyetine gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek,
Milletlerarası antlaşmaları onaylamak ve yayımlamak,
Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığını temsil etmek,
Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek,
Genelkurmay Başkanını atamak,
Millî Güvenlik Kurulunu toplantıya çağırmak,
Millî Güvenlik Kuruluna Başkanlık etmek,
Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararıyla sıkıyönetim veya olağanüstü hal ilân etmek ve kanun hükmünde kararname çıkarmak,
Kararnameleri imzalamak.
MADDE 105. – Cumhurbaşkanının, Anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.
Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dahil, yargı mercilerine başvurulamaz."[143]

[142] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

[143] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

Cumhurbaşkanlığının görevlerine ve ayrıca milli savunma konusuyla ilgili kararlara dair 1982 Anayasasının 117'nci maddesinde şu ifadeler yer almaktadır:

> "MADDE 117. – Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.
> Millî güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.
> Genelkurmay Başkanı; Silahlı Kuvvetlerin komutanı olup, savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir.
> Genelkurmay Başkanı, Bakanlar Kurulunun teklifi üzerine, Cumhurbaşkanınca atanır; görev ve yetkileri kanunla düzenlenir. Genelkurmay Başkanı, bu görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur.
> Millî Savunma Bakanlığının, Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir."[144]

Yine aynı anayasanın 118'inci maddesinde, dış politika sorunu olduğunda karar alıcı olarak önemli devlet organlarından olan Bakanlar Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu'nun toplanması, kimlerin katılacağı gibi konularla ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

> "MADDE 118. – (Değişik: 3.10.2001-4709/32 Md.) Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri Bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları ve Jandarma Genel Komutanından kurulur.
> Gündemin özelliğine göre Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.
> (Değişik: 3.10.2001-4709/32 Md.) Millî Güvenlik Kurulu; Devletin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları ve gerekli koordinasyonunun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.
> Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca düzenlenir.
> Cumhurbaşkanı katılamadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.
> Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri kanunla düzenlenir."[145]

3.1.2. Krizlerde Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı

Dış politika krizlerinde liderin etkisinin Türkiye'nin dokuzuncu Başbakanı Adnan Menderes özelinde ölçülmesinden evvel, Türk Dış Politikasında (TDP) meydana gelmiş krizlerle ilgili genel bir giriş yapmanın ve ardından Menderes'in bazı halef ve seleflerinin krizlerdeki tutumlarına yönelik bilgi vermenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Bu noktada liderden kasıt aksi belirtilmediği müddetçe başbakandır. Çünkü Türkiye benzeri üniter ve parlamenter ülkelerde dış politikanın belirlenmesi veya krizlerin yönetilmesi gibi aktif görevler çoğu zaman başbakanlar tarafından

[144] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

[145] **Türkiye Cumhuriyeti Anayasası**, 1982.

yürütülür. Başbakan, her ne kadar 1982 Anayasasında *"devletin başı Cumhurbaşkanıdır"* ibaresi yer alsa da, parlamenter bir sistemde Hükumetin ve Bakanlar Kurulunun da başkanıdır ve operasyonel faaliyetleri yürüten de kendisidir. Bakanlar Kurulunun, bu bağlamda her bir bakan vasıtasıyla devletin fiili işlerini yapan kişilerden oluştuğu hesaba katıldığında, Başbakanın siyasi sorumluluğu da gayet net anlaşılacaktır.

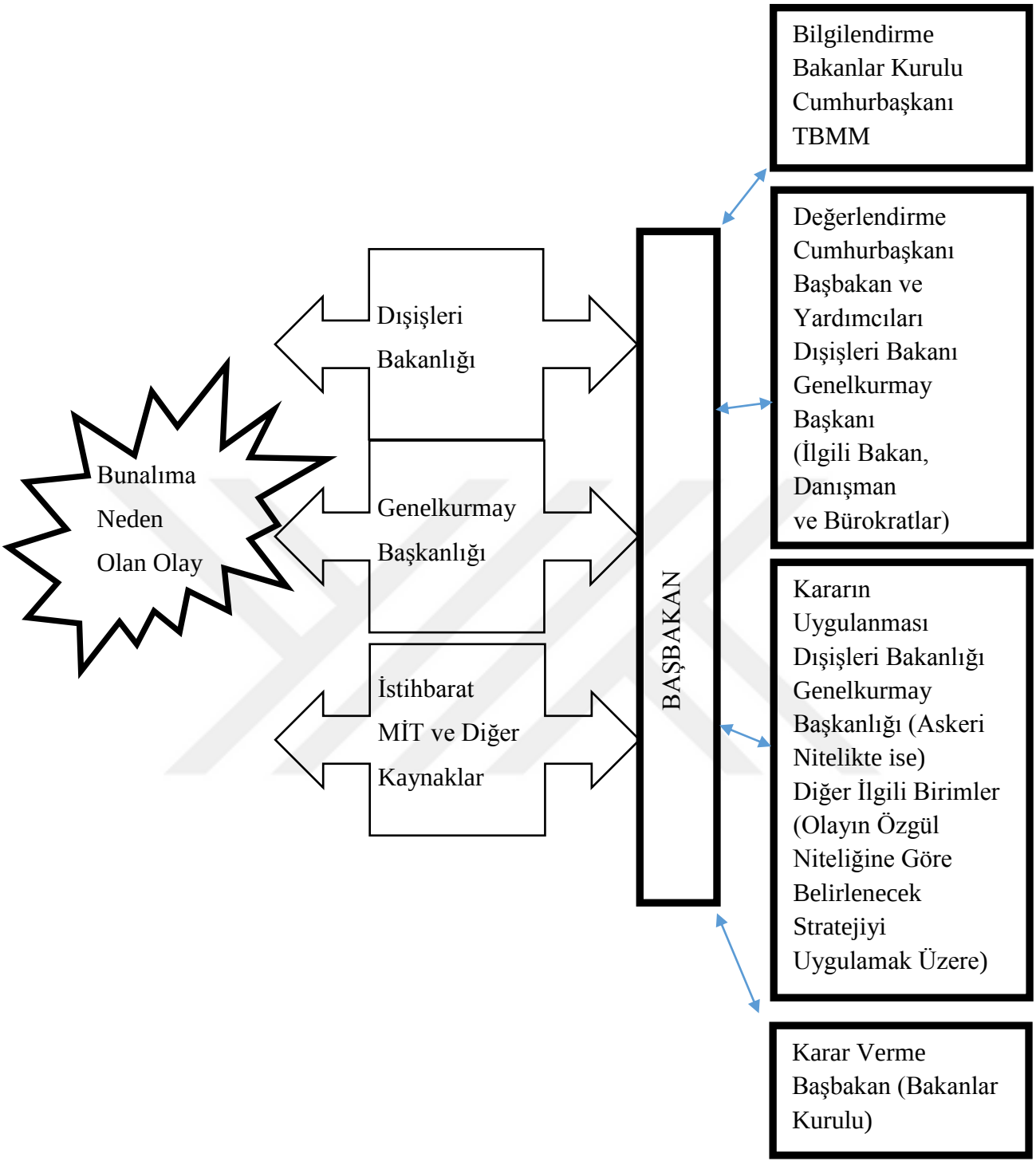
Çeşitli ülkelerde çeşitli kurumsal yapıların olduğu bir vakıadır, Türkiye özelinde kurumların görev ayrımı dikkate alındığında dış politika belirlenirken önce Dışişleri Bakanlığı, ardından Genelkurmay Başkanlığı etkin konumdadır. Bu iki kurum birbirleriyle eşgüdüm içinde çalışmakta/çalışmalıdır. Dış politikanın üretilmesinde meydana gelen durumun özelliğine göre herhangi bir ülkedeki veya Türkiye'deki diğer kurumlar da devreye girmekte ve dış politikanın üretilmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla bir ülkede bulunan kurumların birbiriyle iletişimin daima etkin olması, olası bir kriz anında koordinasyonun sağlanması ve ülkenin maddi veya manevi bir kayba uğramaması açısından önemli bir gereksinimdir.[146]

Türkiye'de gerçekleşmş 36 kriz arasından, Cumhuriyet döneminden başlamak üzere, 24 krizde hükûmet çoğunluk/tek parti, 12 krizde[147] ise koalisyon şeklindedir. Anlaşılacağı üzere koalisyon dönemlerinde tek bir karar alıcıdan söz etmekten ziyade ikili veya üçlü koalisyon yani karar alıcı mekanizma söz konusudur. Siyasi belirsizliklerin baş gösterdiği bir ülkede nasıl bir hükûmetin kurulacağı tartışması sürerken üstüne bir de yeni bir dış politika krizinin yaşanmasıyla birlikte doğaldır ki hareket alanı oldukça kısıtlanmış olmaktadır. Buna benzer durumlardan birinde, 1960 ihtilali sonrası defalarca yapılan genel seçimler neticesinde çoğunluk hükûmeti 5 seçim boyunca kurulamamıştır.

---

[146] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 17.

[147]Bahsi geçen yirmi dört kriz şunlardır: 1924 Musul Krizi, 1926 Bozkurt Lotus Krizi, 1929 Küçük Ağrı Krizi, 1935 Bulgaristan Krizi, 1936 Sancak Krizi, 1942 Struma Krizi, 1945 Sovyet Talepleri Krizi, 6-7 Eylül Olayları Krizi, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi, 1967 Kıbrıs Krizi, 1968-1974 Afyon Krizi, 1982 Limni Krizi, 1987 Kıta Sahanlığı Krizi, 1984-1990 Batı Trakya Krizi, 1989 Bulgaristan Göçü Krizi, 1988-1991 Iraklı Sığınmacılar Krizi, 1991 Nahcivan Krizi, 2003 Doğu Akdeniz MEB Krizi, 2003 Süleymaniye Çuval Krizi, 2010 Mavi Marmara Krizi, 2011 Suriye Krizi, 2014 IŞİD Rehine Krizi, 201 Süleyman Şah Türbesi Krizi Bahsi geçen on iki kriz şunlardır: 1964 Johnson Mektubu Krizi, 1964 Kıbrıs Krizi, 1968-1974 Afyon Krizi, 1973-1976 Kıta Sahanlığı, 1974 Kıbrıs Krizi, 1974-1979 NOTAM-FIR, 1991 Nahcivan Krizi, 1992 TCG Muavenet Krizi, 1994-1995 Ege Denizi Krizi, 1996 Kardak Krizi, 1997 S 300 Füze Krizi, 1998 Suriye-Öcalan Krizi bkz. Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar...**, 87-88.

Şekil 2: Türk Dış Politikasında Kriz Anında Formel İşleyiş

Kaynak: Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008), 49'dan alınmıştır.

Şekle bakıldığında, dış politika ile ilgili bir anlaşmazlık yaşandığında en önemli konum sahibi kurumun Dışişleri Bakanlığı olduğu görülecektir. Ancak krizin askeri olması durumunda ise Milli Savunma Bakanlığı ya da Genelkurmay Başkanlığı'nın

da etkin olarak görev alması da bir gereklilik ve aynı zamanda gerçektir. 6004 sayılı, 07.07.2010 tarihli kanunun 2'nci maddesine göre Dışişleri Bakanlığı'nın görevleri şu şekilde düzenlenmiştir:

> "(2) Bakanlığın görev ve yetkileri şunlardır:
> a) Türkiye Cumhuriyetinin dış politikasının tespiti için hazırlık çalışmaları yapmak ve tekliflerde bulunmak, Hükûmet tarafından tayin ve tespit edilen hedef ve esaslara göre dış politikayı uygulamak ve koordine etmek.
> b) Türkiye Cumhuriyetini ve Hükûmetini yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde yetkili makam olarak temsil etmek, yabancı devletler ve uluslararası kuruluşlarla temas ve müzakereleri ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle yürütmek, Türkiye Cumhuriyetinin dış ilişkilerini tüm boyutlarıyla ve ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliğinde bulunmak suretiyle tesis etmek, yürütmek, yönlendirmek, geliştirmek ve ülkenin çıkarlarını korumak.
> c) Devlet organlarının uluslararası temaslarının yürütülmesinde bu organlara yardımcı olmak.
> ç) 5/5/1969 tarihli ve 1173 sayılı Milletlerarası Münasebetlerin Yürütülmesi ve Koordinasyonu Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer kamu kurum ve kuruluşlarınca dış politika ile bağlantılı olarak yurtdışında yürütülen faaliyetlerin Hükûmetçe saptanan dış politikaya uygunluğunu gözetmek, bu faaliyetleri koordine etmek ve bunlara katılım sağlamak.
> d) Hükûmeti dış dünyadaki gelişmeler ve değişen şartlar konusunda bilgilendirmek.
> e) Türkiye Cumhuriyeti hakkında yurtdışında bilgilendirici faaliyetler yürütmek.
> f) Yurtdışında yaşayan vatandaşların hak ve menfaatlerini korumak ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesine yönelik çalışmalar yürütmek, ülke dışındaki vatandaşlara ve Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğunu taşıyan tüzel kişilere destek, yardım ve konsolosluk himayesi sağlamak.
> g) 31/5/1963 tarihli ve 244 sayılı Milletlerarası Antlaşmaların Yapılması, Yürürlüğü ve Yayınlanması ile Bazı Antlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde, diğer devletlerle ve uluslararası kuruluşlarla akdedilen antlaşmalara ilişkin temas, müzakere, yetki belgesi, imza, onay ve tescil süreçlerini ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile işbirliği içinde yürütmek, bu antlaşmaları veya tescil edilmiş kopyalarını muhafaza etmek ve sicillerini tutmak, antlaşma taslaklarının mevzuata uygunluğunu incelemek ve görüş bildirmek.

(g) maddesi, diğer maddelere göre Dışişleri'nin kritik bir işlevini düzenlemektedir ki, bu da, Anayasada da konu alınan milletlerarası anlaşmalarla ilgilidir. Yurtdışındaki bir Dışişleri misyonu, Türkiye'nin milletlerarası bir anlaşma ile ilgili en üst temsil ve koordinasyon merciidir.

> ğ) Uluslararası hukukun ve uluslararası hukuk içtihadının gelişimine yönelik süreçleri takip etmek ve bu süreçlere iştirak etmek.
> h) Türkiye Cumhuriyetinin tarafı olduğu siyasi nitelikli uluslararası davaları ve Adalet Bakanlığı ile işbirliği yapmak suretiyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesindeki davaları ikame ve takip etmek.
> ı) Türkiye Cumhuriyetini temsil yetkisine sahip olarak Bakanlar Kurulu kararı ile belli bir geçici görevle görevlendirilen temsilciler ve temsil heyetlerine Türkiye Cumhuriyetini bağlayan hususlarda Hükûmetin talimatlarını iletmek, bu temsilci ve temsil heyetlerinin ihtisasa dair hususlarda ihtiyaç duyacakları talimatları ilgili bakanlıklar ile istişare suretiyle tespit edip onlara iletmek, heyetlerin başkanları diğer bakanlıklardan ise bu heyetlerde temsilci bulundurmak.
> i) Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yurtdışı teşkilatı kurulması ve dış temsilcilik açılması konusunda görüş bildirmek.
> j) Mali, iktisadi ve diğer teknik konularda ilgili kurum ve kuruluşlarca yürütülmesi gereken veya statülerinde, üyelerinin ve ortaklarının belirli bakanlık veya merci vasıtasıyla işlem yapacağı belirtilen uluslararası kuruluşlarla yürütülen dış temas ve müzakerelerin dış politikaya uygun olarak yürütülmesini gözetmek, gerekirse bunlara katılmak.
> k) Türkiye Cumhuriyetinin Devlet ve dışişleri protokolünü düzenlemek ve yürütmek.

1) Diplomasi ve konsolosluk ilişkilerinin yürütülmesi ile bağlantılı olarak uluslararası antlaşmalardan kaynaklanan iş ve görevleri yerine getirmek.
m) Uluslararası kuruluşlarla işbirliğini geliştirmek.
n) Kanunlarla verilen diğer görevleri yapmak."[148]

Her ne kadar Türkiye benzeri parlamenter ülkelerde genel manada dış politika ve özelde krizler çoğu zaman Başbakanlar tarafından yönetilse de bu durumun bazı istisnaları mevcuttur ki, belirli dönemlerde başbakanlık yapmış bir cumhurbaşkanı, adeta eski yetki ve sorumluluğunu devam ettirircesine başbakanı ilgilendiren konulara da müdahil olabilmektedir. Bunun bir örneği ise tek parti döneminde cumhurbaşkanlığı görevindeyken Mustafa Kemal Atatürk'ün iç ve dış politikada son derece aktif oluşudur.[149] Örneğin 1924 Musul Krizi esnasında karar alıcı olarak, ülkeyi sivil otoriter rejimle yöneten küçük grup (1-4 kişi) bulunmaktadır. Karar alıcılar başlıca Cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk ve Başbakan İsmet İnönü'den oluşmaktadır. Anayasa gereği siyasal sorumlu olmayan Cumhurbaşkanı Atatürk'ün karizmatik liderliği çoğu kez dış politikada önemli kararların alınmasında etkili olmuştur.

Tahmin edildiği gibi, M. Kemal Atatürk'ün, Milli Mücadele döneminde ve ayrıca Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, hem iç politikada hem de dış politikanın şekillendirilmesinde ağırlığı ve hatta belirleyiciliği bulunmaktadır. Özellikle Türk Dış Politikasının (TDP) genel eğiliminin belirlenmesinde son sözü Atatürk'ün söylediği bilinmektedir. Atatürk'ün bu süreç içerisinde üstlendiği görevlerden bazıları şunlardır: Temsil Heyeti Başkanlığı, TBMM'nin kurulmasından hemen sonra TBMM Başkanlığı ve Hükûmet Başkanlığı. Onun özellikle dış politikayla ilgili ağırlığını gösteren bir durum da diplomasinin alanına giren, 1921'de Fransa ile yapılan anlaşmanın görüşmelerini bizzat kendisinin yürütmesidir.[150] Bu duruma verilecek başka bir örnek de Ankara'da yabancı diplomatlara verilen bir davette, İtalya'nın girişimleriyle kurulmak istenen ve İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya dörtlüsünden oluşan ittifaka dair aleni itirazlarını yükseltmesidir.[151]

---

[148] "Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/mevzuat-2013.pdf, [21.03.2018]

[149] Gencay Saylan, "Türkiye Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısının Evrimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1996), 390.

[150] Baskın Oran, **Türk Dış Politikası,** c. 1, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 74; Mehmet Gönlübol, **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, 1919-1938**, (Ankara: ATAM Yayınları, 1990), 10.

[151] Tevfik Rüştü Aras, **Görüşlerim**, (İstanbul: 1945, Semih Lutfi Kitabevi), 59.

Kurtuluş Savaşı etkin figürlerinden, içlerinde partinin başkanı da olacak olan Kazım Karabekir; Ali Fuat Cebesoy, Adnan Adıvar, Rauf Orbay, İsmail Canbolat, Feridun Fikri Düşünsel, Sabit Sağıroğlu, Halis Turgut, Refet Bele ve Rüştü Paşa gibi kişilerin bulunduğu bir grup muhalif tarafından 1924 yılında kurulan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk muhalefet partisi olma özelliğini taşıyan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması sürecinde de Atatürk'ün aktif rolü söz konusudur. Bu partinin kurulması yolundaki en önemli argümanları Atatürk'e isnat ettikleri otoriterliktir.[152] Nitekim 1925 yılında, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde iki yıllığına ilan edilen ve Hükûmete geniş yetkiler tanıyan Takrir-i Sükun Kanunu ile, partinin içinde Şeyh Sait isyanıyla bağlantılı kişilerin olduğu suçlamasıyla kapatılmıştır.[153] 1926 İzmir Suikastı konusundaki spekülatif ve (potansiyel) muhalefeti dağıtmaya yönelik tutuklama ve idamlar,[154] basının, gazeteci tutuklama ve basın-yayın kuruluşlarının kapatılması gibi çeşitli şekillerde engellenmesi[155] gibi gelişmeler de Atatürk dönemindeki güçlü liderlik çıkarımının yapılmasını desteklemektedir.

---

[152] Atatürk'ün Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile ilgili olarak Nutuk'taki ifadeleri, partiyi Şeyh Sait isyanıyla ilişkilendirme şeklindedir: "Efendiler, vakayı ve hadisat [olaylar] dahi ispat etti ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası programı en hain dimağların mahsulüdür; bu fırka [parti], memlekette suikastçıların, mürtecilerin [gericilerin] tahassungahı [kalesi], ümid-i istinadı [dayanma ümidi] oldu.. Tarih; 'mürettep [düzenlenmiş], umumi, irticai' olan Şark Isyanı esbabını [sebeplerini], tetkik ve taharri [araştırma] ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının dinî mevaidini [vaatlerini] ve şarka gönderdikleri katib-i mesullerinin teşkilat ve tahrikatını [kışkırtmalarını] bulacaktır.."Bkz. Atatürk, **Nutuk...**, 592-594.

[153] Takrir-i Sükun Kanunu, Şeyh Sait İsyanı, Takriri Sükun Kanunu ile kurulmasına karar verilen ve tartışmalı yargılamalar yaptığı öne sürülen İstiklal Mahkemeleri ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Mete Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, (Ankara: Yurt Yayınları, 1981), 127-131; Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, (**İstanbul: Alfa Yayınları, 1996), 130-135; Eric Jan Zurcher, **Milli Mücadelede İttihat ve Terakki**, (İstanbul: İletişim, 2005), 202-204.

[154] İttihat ve Terakki Cemiyeti mensubu olması ve dönemin önde gelen muhaliflerinden olması yönüyle tanınan eski Maliye Nazırı Mehmet Cavit Bey, Dahiliye Nazırı İsmail Canbolat ve partinin perde arkasındaki güç Doktor Nazım Bey'in idamlarıyla ilgili bkz. İlber Ortaylı, **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı, 1923-2023**, (İstanbul, Timaş, 2012), 123; İzmir Suikastı kapsamında tutuklananlar arasında yer alan Kazım Karabekir'in hatıratına dair bkz. Uğur Mumcu, **Kazım Karabekir Anlatıyor**, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993), 154-155.

[155] Kadro, Yoldaş, Presse de Soir, Resimli Hafta, Millet, Sada-yı Hak, Doğru Öz, Kahkaha, İstikbal, Tok Söz, Sayna ve daha birçok basın yayın organlarının kapatılması buna örnek verilebilir. Bkz. Tunçay, **Türkiye Cumhuriyetinde...**, 142-143; Kazım Karabekir'in kitaplarının toplanması ve yakılmasıyla ilgili bkz. Mumcu, **Kazım Karabekir...,** 134, 152-153; İstiklal Mahkemesi üyelerinden ve kitapların toplanması ve yakılması işlemlerini yapan Kılıç Ali'nin olayla ilgili olarak oğlu Altemur Kılıç'ın, "kitapları neden yaktın baba' sorusuna "oğlum sen o dönemin şartlarını bilmiyorsun, öyle gerekiyordu" diyen ve olayın detayına dair anlatımı için bkz. Kılıç Ali, **Kılıç Ali Anlatıyor**, (İstanbul: Sel Yayınları, 1955), 40.

Atatürk yönetimine karşı yöneltilmeye başlanan baskıcı eleştirilerinden sonra, bir amacı da iktidar partisini iyileştirmek olan Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasına Cumhurbaşkanı Atatürk önderliğinde karar verilmiş ancak parti çok geçmeden kapatılmıştır.[156]

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne 1932 yılındaki üyeliğinin başvuru ile değil, Teşkilatın daveti ile olması da, aktarıldığına göre yine Atatürk'ün direktifleri vasıtasıyla olmuştur.[157]

Tek parti döneminin bir sonucu sayılabilecek, Cumhurbaşkanının çoğu yetkiyi elinde toplaması ve dolayısıyla da başbakandan beklenen kriz yönetiminin cumhurbaşkanı tarafından icra edilmesi durumu İsmet İnönü için de geçerlidir.[158]

Atatürk'ten sonra İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduğunda, her ne kadar belli konularda özerkliğe ve çeşitliliğe duyarlı davranmış olsa da Türk Dış Politikasında liderin baskın olması durumunda ciddi bir değişiklik yaşanmamıştır.[159] Parti Genel Başkanı da sayılan Başbakanlar, genellikle Cumhurbaşkanının belirlediği politikaları hayata geçirmekle sorumlu olarak görülmüşlerdir.[160] Dışişleri Bakanlığı'nın değişik kademelerinde otuz dört yıl görev yapan ve en son Dışişleri Bakanı olan Feridun Cemal Erkin, konuyla ilgili anılarında şu ifadelere yer vermektedir:

> "Cumhurbaşkanı [İnönü ile] Başbakan Recep Peker arasında, Devlet Başkanı ile Hükûmet ilişkileri konusunda görüş ayrılığı olduğu bilinmekte idi. Başbakan, her parlamenter devlette cari olduğu gibi, Cumhurbaşkanının icraca uygun görülen tasarruflara el atmama görüşünü savunuyor, halbuki Cumhurbaşkanı, tek parti rejiminde Milli Şef ve Parti Genel Başkanı sıfatını da haiz olduğu için, yıllardan beri süregelen geleneğe ve alışkanlığa dayanarak, devlet işlerini günü gününe ve yakından izliyor, bilgi alıyor, talimat veriyor ve isabetli

---

[156] SCF kurulurken CHF'li bazı milletvekilleri, Atatürk'ün emriyle SHF'na geçirilmiştir. Bu yüzden de ortaya konan demokrasinin güdümlü olduğu suçlaması yapılmaktadır. Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla ilgili bütün detaylar için, Fethi Okyar ile birlikte kurucuları arasında yer alan Ağaoğlu'nun ifadelerine bkz. Ahmet Ağaoğlu, **Serbest Fırka Hatıraları**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 35-40, 141-148.

[157] Gönlübol, **Atatürk...**, 94. Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne üyeliği İspanya temsilcisinin teklifi veYunan temsilcisinin desteği ile, Teşkilatın daveti üzerine olmuştur. Görüşmelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Arnold Toynbee, **Survey of International Affairs 1934, (**London: Oxford University Press, 1935**),** 219,https://archive.org/stream/in.ernet.dli.2015.216087/2015.216087.Survey-Of#page/n233/mode/2up, [20.03.2018].

[158] İsmet İnönü'nün başta 'müstakil grup' uygulaması olmak üzere yetkileri tek merkezde toplamaya yönelik uygulamaları ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Şükrü Karatepe, **Tek Parti Dönemi**, (İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993), 105-110.

[159] İnönü'nün, örneğin üniversitelerin özerkliğinin sınırlanması konusunda tepkisi ile ilgili anekdot için bkz. Abdi İpekçi, **Liderler Diyor ki: Röportajlar**, (İstanbul: Ant Yayınları, 1969), 213; Farklı işlevlerinden dolayı farklı uzmanlıkları gerektirdiklerini ve bu yüzden bütün kurumların özerk olması gerektiğini savunduğu ifadeleri için bkz. İsmet İnönü, **İnönü: Hatıralar,** c. 1,(İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985), 44-45.

[160] Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi,** Çev. Yasemin Saner (İstanbul: İletişim, 1995), 383.

> görmediği kararlara müdahale ediyordu. Bu yüzden her iki Devlet adamı arasında zaman zaman anlaşmazlıklar ortaya çıktığını duymakta idik. Bunlardan birisine, Devlet Başkanının sofrasında Başbakan ile birlikte yalnız üçümüzün hazır bulunduğumuz bir yemekte ben de şahit olmuştum. Bakanlar Kurulunda benim de katıldığım bir müzakere esnasında, Bakanlardan birinin ileri sürdüğü abes bir teklif, ısrarlı itirazlarıma rağmen bütün Hükûmet üyelerince kabul olunmuştu. Aynı gün geç vakit, Çankaya'da Başbakan'ın bu karardan bahsetmesi üzerine, benim ileri sürmüş olduğum itirazlar ve kuşkular Cumhurbaşkanı tarafından da aynen tekrarlandı. Başbakanın direnmesi üzerine, Cumhurbaşkanı, hazır bulunduğum Bakanlar Kurulunda, böyle bir teklife karşı gelip gelmediğimi sordu. Ben de kararın mahzurlarını belirttiğimi, ancak sözlerimin varit görülmediğini söyledim. Cumhurbaşkanı, bu kararın Hükûmetçe geri alınmasını ve tashihini telkin etti. Başbakan, Hükûmetçe yetkilerine tamamıyla uygun olarak alınan bir kararın değiştirilmesi için sebep görmediğini, tok bir sesle belirterek bahsi kapattı."[161]

Liderin Türk siyasetindeki baskınlığı durumuyla ilgili İnönü'yü ilgilendiren iki sebep vardır ki bunlar statükonun korunmasına neden olmuştur:

1- İnönü'nün, birisi fiilen katıldığı olmak üzere iki dünya savaşı tecrübe etmesi ve buna bağlı olarak tüm dünyada değişik örneklerde olduğu gibi otoritenin her zamankinden daha hissedilir oluşu.

2- Dış politikaya büyük önem vermesi.[162]

Cumhuriyet Dönemiyle ilgili önde gelen araştırmacılardan Cemil Koçak'ın belirttiğine göre, hem Atatürk hem de İnönü döneminde Hariciye Vekilleri karar alıcı veya politika belirleyici olmaktan çok Cumhurbaşkanının aldığı kararları uygulayan uygulayıcılar olmuşlar ve dış politika kararlarına her zaman tam anlamıyla etki edememişlerdir.[163]

Dönemin karar alma sistemi içerisinde Cumhurbaşkanının dış politika konusunda direktif vermesi ve Dışişleri Bakanı seviyesindeki kişinin de bunları uygulaması geleneğiyle bağlantılı olarak, Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı süresince 13 yıl Dışişleri Bakanlığı yapmış olan Tevfik Rüştü Aras, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığını devralması sonrasında görevine son verilerek yerine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. İddialara göre Aras, İsmet İnönü'den çok Atatürk yanlısı birbürokrattır[164] ve Atatürk'ün ölümünden önceki dönemde İnönü'yü ondan uzakta tutmaya gayret eden ekibin içinde yer almıştır.[165]

---

[161] Feridun Cemal Erkin, **Dışişlerinde 34 Yıl**, c. 1, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980), 191.

[162] İnönü'nün, Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı bazı yazışmaların ve bazı kriptoların anında kendisine iletilmesini istemesi, Dışişlerine ne kadar önem verdiğinin en önemli göstergesidir. Bkz. Oran, **Türk Dış...**, 75; İnönü'nün dış politikaya dair özel ilgisine ve bu dönemde dış politikayı neredeyse tek başına idare ettiğine dair değerlendirmeler için bkz. Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945**, (Ankara: Yurt Yayınları, 1986) 394.

[163] Koçak, **Türkiye'de Milli...,** 570-571.

[164] 1937'de Nyon/İsviçre'de yapılan Akdeniz'in Güvenliği Konferansında İnönü'yle ters düşen Atatürk'ün görüşlerini Feridun Cemal Erkin hayata geçirmiştir. Oran, **Türk Dış...**, 75; Dönemin Dışişleri Bakanı Erkin'den hariç İçişleri Bakanı Şükrü Kaya da yine Cumhurbaşkanının etkin olması

1946 yılında Türkiye Cumhuriyeti için büyük bir dönüm noktası olan, daha önce defalarca denenen ama başarılı şekilde hayata geçirilemeyen çok partili sisteme geçilmiştir. O dönemin Cumhurbaşkanı ve Devlet Başkanı İsmet İnönü, sistemin tek partiliden çok partiliye geçmesine en çok yardımcı olanlardan birisidir. Her ne kadar çok partili sistem Türkiye için demokratik bir adım olsa da ve o anda yönetimde bulunanlar için görece dezavantajlı gibi görünse de İnönü yönetimini buna iten çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Türkiye'nin Batı'ya yakın politika izleme ihtiyacı hissetmesidir. Batı eksenli politikanın da üç yönü bulunmaktadır:

a) Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra iktisadi anlamda zor durumda olması ve Batı'nın yardımına ihtiyaç duyması,

b) 1945 Sovyet Talepleri kaynaklı olarak, iktisadi alanda olduğu gibi güvenlik alanında da ittifak ilişkisi kurma bakımından Batı'ya ihtiyaç hissetmesi,

c) Dünya siyasi sisteminin, İkinci Dünya Savaşı sonrasında demokrasiye ya da diğer bir ifadeyle çok partili düzene geçişi esas kabul etmesine bağlı olarak, üzerinde baskı hissetmesidir.[166]

Türk Dış Politikasının dönüşümünde önemli krizlerden birisi sayılabilecek ve 1945'ten 1953'e kadar devam eden 1945 Sovyet Talepleri Krizinde Türkiye, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı'nda "tek parti hükûmeti" ile yönetilmektedir. Tek parti hükûmeti döneminde karar alma biriminin 1-4 kişiden oluşan küçük grup olduğunu ifade etmek gereklidir. Kriz yönetim sürecinde öne çıkan lider ise İsmet İnönü'dür. Sovyet taleplerinin reddedilmesi kararını, hemen bütün dış politika konularında olduğu gibi, İsmet İnönü vermesine rağmen bu karar Meclis'e taşınarak orada görüşülmüş ve üzerinde mutabakat sağlanmıştır. İsmet İnönü öncülüğündeki Türk karar alıcılarının, krizin yönetilmesinde, sorunu Türkiye özelinde yerelde

---

konusu ile bağlantılı olarak İnönü tarafından görevden alınmıştır bkz. Mete Tunçay, **Hatay Sorunu ve TBMM**, **Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, (Ankara, Tarihsiz), 250-251; Koçak, **Türkiye'deMilli...**, 574.

[165] Oran, **Türk Dış...**, 75.

[166] Şubat 1945'te düzenlenen ve İkinci Dünya Savaşı'nda savaş döneminin sonunu simgeleyen Yalta Konferansı'nda, II. Dünya Savaşı sonrası dünya düzeninin temel öğesi olacak, milletlerarası barış ve güvenliği sağlayacak Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Anayasası'nı hazırlamak üzere San Francisco'da toplanacak konferans planlanmış ve çağrılacak devletler tespit edilirken Türkiye de tartışılmıştır. 1 Mart 1945'e kadar Almanya'ya ve Japonya'ya savaş ilan etmiş olan devletlerden oluşan San Francisco Konferansı, 25 Nisan 1945 günü toplanmış ve 26 Haziran'da "çok partili siyasi sisteme geçişi" öngören Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması ile çalışmalarını sona erdirmiştir. Türkiye bu konferansa katılmak için Almanya'ya savaş açmıştır. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın imzalanması, Türkiye'nin demokratikleşmesinde ve Batı dünyasına yaklaşmasında önemli bir adım olmuştur. Bkz. Oral Sander, **Siyasi Tarih: 1918-1994**, (İstanbul: İmge, 2013), 206-208; Nasuh Uslu, **Türk-Amerikan İlişkileri** (Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000), 205.

çözmeye çalışmak değil uluslararası ortama çekmesi ise Türkiye'ye bu anlamda ciddi destek olmuştur.[167]

İsmet İnönü'nün Başbakanlığında, literatüre 1963-1964 Kıbrıs Olayları şeklinde geçen kriz meydana gelmiştir. 1963-1964 Kıbrıs Olayları krizinde, Yunanistan destekli Rumların Türk kökenli Kıbrıs halkına sistemli ve ağır saldırılar düzenlemesi gibi bir durum söz konusudur. Krizi başlatan ilk saldırıda 24 Türk öldürülmüş, 40'ı ise yaralanmıştır.[168] Yaşanan olaylarla ilgili caydırıcı önlemler alınması ihtiyacı doğunca, Bölükbaşı'nın belirttiğine göre, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ve Dışişleri Bakanı Feridun C. Erkin ile birlikte üst düzey bürokratlarla yaptığı görüşmeden sonra İsmet İnönü'nün bizzat kendisi tarafından savaş uçaklarının Lefkoşe semalarında uyarı amaçlı alçak uçuş yapmasına karar verilmiş ve bunlar Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in ağzından kamuoyuna açıklanmıştır.[169] Dışişleri Bakanı F. C. Erkin 26 Aralık 1963 tarihinde gelişmelerle ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Tepeden tırnağa kadar silahlandırılmış ve evvelce hazırlanmış bir plan dahilinde hareket ettikleri dahilinde hareket ettikleri anlaşılan gözü dönmüş Kıbrıslı Rum çetelerinin günlerden beri Kıbrıs Türklerine karşı giriştikleri imha hareketlerini durdurmak için hükûmetimizin yaptığı çeşitli uzlaştırıcı teşebbüslerin müspet bir netice vermemesi üzerine Garanti Antlaşmasının münferiden harekete geçmek hususunda bize verdiği hakka dayanarak, Türk Hava Kuvvetlerine mensup jet uçaklarına dün (25 Aralık 1963) saat on dörtten itibaren Lefkoşe üzerinde çarpışmaların durdurulması amacını güden ihtar uçuşları yapmaları emri verilmiştir. Aynı saatte de Kıbrıs'taki Türk alayı, Kıbrıslı Türk kardeşlerimizi korumak amacıyla garnizonundan hareketle münasip savunma mevzilerine intikal etmiştir."[170]

Türk savaş uçaklarının alçak uçuşu sonrasında İngiltere, Yunanistan ve Türkiye temsilcileri toplantı yaparak adadaki durumu görüşmüş ve durum az da olsa iyileşmişsede Türklere karşı herhangi bir saldırının gerçekleşmesi ihtimali devam etmiş ve bu yüzden de TBMM tarafından silahlı kuvvetlerin kullanılması konusunda Hükûmete yetki verilmiştir.[171] Krizin devam ettiği 1964 Haziranında, dış politika konusunda en önemli iki karar alıcı olan Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, Yunanistan Başbakanı Papandreou ile birebir görüşme yapmak ve ABD'nin arabuluculuğunu sağlamak için ABD'ye ziyarette bulunmuşlar ancak

---

[167]Fahir Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995**, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 642-647.

[168] Gönlübol ve diğ., **Olaylarla Türk...**, 377.

[169] Süha Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, (Ankara: İmge, 2001), 101.

[170] Gönlübol ve diğ.,**Olaylarla Türk...**, 378.

[171] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 87.

görüşme ve arabuluculuk planının ikisi de başarıyla sonuçlanmamıştır. Bunun ardından Kıbrıs'ta Türklere yönelik çeşitli ambargo ve kısıtlamalarla birlikte, daha da önemlisi ağır silahların kullanıldığı saldırılar başlatılmıştır. Bir önceki tırmanmada alçak uçuş ile gözdağı vermeyi tercih eden Türk Hükûmeti, önce yine alçak uçuşun etkililiğini denemiş, ancak bu hamle sonuç vermeyince, Bakanlar Kurulu'nun bütün üyelerinin lehte oy vermesiyle, 8-9 Ağustos tarihlerinde bu kez askeri hedefleri havadan bombalamayı tercih etmiştir.[172] Bölükbaşı'nın belirttiğine göre, 1963-1964 Kıbrıs Krizi'nde karar alıcı lider olarak, çevresindeki bürokrat ve uzmanlarla müzakere etmeyi tercih eden ama nihayetinde verdiği kararı harfiyen uygulayan bir İnönü söz konusudur. Bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir:

> "Türkiye'nin müdahale etmeme kararını etkileyen en önemli faktör İnönü'nün dış politika kararlarını kendi başına vermesiydi. Bu özellik çok önemlidir, zira İnönü hemen her zaman başında olduğu hükûmetlerin dış politika kararlarını kendisinin vermesinde ısrarlıydı. Buradan İnönü'nün tavsiyelere kulak asmadığı sonucu çıkarılmamalıdır. Aksine İnönü çok sayıda insanı dinlemeden hiç karar vermedi. Tavsiyelerine önem verdiği kişiler arasında hükûmet görevlileri, milletvekilleri, askeriye, kişisel dostlar ve önemli aydınlar sayılabilir. Uzun süre farklı alternatifleri gözden geçirdikten sonra, İnönü sonunda bir eylem planı belirlerdi. Danışmanları ve bakanları İnönü karar almış olmadığı sürece kendisine karşı çıkmakta serbesttiler. Ancak bir kere karar verdikten sonra, önemli konularda kabine bile kendisine karşı çıkamazdı."[173]

Ancak Nihat Erim'in belirttiğine göre, İnönü, çevresindeki bürokratlara ne olursa olsun askeri herhangi bir adım atılmadan önce çok temkinli olmak gerektiğini salık vermiş ve bunun için gerekli her türlü önlemi almıştır.[174] İnönü'nün en önemli çıkış noktalarından birisi ise uluslararası arenada anlaşmayı ihlal eden konumuna düşmemektir, kendisi bunu şu sözlerle ifade etmektedir:

> "Haksız duruma düşeriz, Makarios ateşkes kararına riayet ettikçe biz de edelim. diğer isteklerimizi diplomatik yollardan güdelim. Bombardımanlarımızı dünya hazmetti, bunu değerlendirelim. Sabırla ve sakınarak davranalım. Kumandanlar ve bazı bakanlar fırsat bu fırsat sonuna kadar gidelim diyorlar. Genelkurmay İkinci Başkanı asker çıkarıp adayı işgal edelim dedi. İnönü razı olmadı."[175]

Bir başka kriz 1967 Kıbrıs krizi ise temel olarak 1963-1964 Kıbrıs olaylarının devamı niteliğinde olup, ancak bu kez karar alıcı konumunda Başbakan Süleyman Demirel bulunmaktadır. Bir önceki Kıbrıs krizinin karar alıcısı ise daha önce ifade edildiği gibi İsmet İnönü'dür.

---

[172] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 89-90.

[173] Bölükbaşı, **Barışçı Çözümsüzlük...**, 109.

[174] Bu önlemlerden birisi, kendisi temkinli olunması talimatını vermiş olmasına rağmen, Kıbrıs üzerinde keşif uçuşu yapmaya devam eden Hava Kuvvetleri faaliyetlerinin durdurulması için Genelkurmay Başkanlığı'na yazı yazmış olmasıdır. Bkz. Nihat Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçülerinde Kıbrıs**, (Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, ty), 393.

[175] Erim, **Bildiğim ve Gördüğüm...**, 393.

Kıbrıs Krizi'nin 1967'de tekrar gündeme gelmesinin sebebi, 21 Nisan 1967'de Yunanistan'da askeri darbenin gerçekleşmiş olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak, zaten enosis yanlısı olan yeni yönetim, Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleşmesi şeklinde politika izlenmiştir. Nitekim 9-10 Eylül 1967'de Dedeağaç ve Keşan'da görüşmüşler, ancak Yunanistan'ın, Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirerek Türkiye'ye adada askeri üs verme teklifinin Türk tarafınca kabul edilmemesi sonucu, görüşmelerden bir sonuç alınamamıştır. Ardından 15 Kasım 1967'de Türk köylerine yönelik olarak başlatılan Rum polisi destekli saldırılar ile beraber, atmosfer tekrar şiddete bürünmüştür. Sarıca ve diğerlerinin belirttiğine göre, Türk Hükûmeti olayları haber alması üzerine 16 Kasım'da sabaha karşı 4'te Kıbrıs'a askeri müdahale kararı almıştır. Bu karar benzer olayların 1964'te meydana gelmesinin ardından TBMM'de alınan ve 16 Kasım'da yinelenen müdahale kararına istinaden verilmiştir. Ancak verilen iki saatlik mühlet içerisinde Rumların köyleri boşaltması sonucunda müdahale kararı hayata geçirilmemiştir.[176] Türkiye, çeşitli girişimlerle Yunanistan'dan şu taleplerde bulunmuştur:

> "1- Türkiye ve Yunanistan 16 Ağustos 1960 tarihli Lefkoşe Anlaşması gereğince Kıbrıs'ın bağımsızlığını, toprak bütünlüğünü ve masuniyetini kabul eder.
> 2- Kıbrıslı olmayan askeri kuvvetlerin (anlaşmalarla öngörülenler dışında) Kıbrıs'tan süratle çıkmasına taraflarını mutabakatla bildirirler.
> 3- Türkiye ve Yunanistan, bu hususlara uyduklarını, önce Yunanistan sonra Türkiye açıklar.
> 4- Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin Kıbrıs'tan tahliyesi üzerine Türkiye buhranın giderilmesi için gereken tedbirleri alacaktır."[177]

ABD'nin arabuluculuk yaptığı görüşmelerde, Yunanistan Türkiye'nin istemlerini kabul etmiş ve askerlerini Kıbrıs'tan çekmiştir.[178] Taraflar arasında çatışmanın başlamasının ardından, anayasal statünün yeniden işler kılınması mümkün olmayan 1967 Kıbrıs Krizinde, Demirel'in tavrı yaklaşım anlamında İnönü'nünkinden farklılık arz etmektedir. İnönü'nün, 1963 krizinde belirli şartlar ve çözüm yolları sunmasının

---

[176] Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu, (**İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975), 143.

Çağlayangil'in belirttiğine göre ise, askeri müdahale fikri Hükûmet içerisinde iyice kabul edilince Demirel askeri hazırlığın ne durumda olduğunu sormuş ve ardından şu ifadeleri dile getirmiştir: "Bu sefer helikoptersiz çıkartma yapacağız. Fakat bu devletin çıkartma gemisi olmalıdır. Elde bulunsun. Derhal işe başlayalım. Yüz tane çıkartma gemisini tersanelerimizde yarından itibaren tezgaha koyalım. Peyderpey yapılsın. Gerekli tahsisatı ben bulacağım. Fransa'dan mı olur, İtalya'dan mı olur, hangi devlette bulsanız helikopter satın alınsın. Ordu ne kadar helikopterle teçhiz edilirse, caydırıcılığımız o ölçüde artırılacaktır." Tanju Cılızoğlu, **Anılarım: İhsan Sabri Çağlayangil,** (İstanbul: Güneş Yayınları, 1990), 356.

[177] Sarıca, Teziç, Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu...**, 147.

[178] Sarıca, Teziç, Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu...**, 149-150.

aksine Demirel daha çok pragmatist bir tavır benimsemiş ve krizi zamana yayma çabası içinde olmuştur.[179]

Karar alıcı olarak Demirel, 1967 Kıbrıs Krizinde Türkiye'nin politikasını, krizin büyük oranda çözüme kavuştuğu esnada yaptığı bir açıklama ile özetlemiştir:

> "Anlaşmaların tek taraflı olarak tadiline rıza gösterilemez.
> İki cemaatin yekdiğeri üzerindeki tahakkümü kabul edilemez.
> Kıbrıs hiçbir surette bir tek devlete ilhak edilemez. Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında kurulan denge bozulmamalıdır."[180]

Aksu'ya göre ise, Demirel Hükûmeti yaklaşık üç yıl sonra patlak veren Kıbrıs krizi ile ilgili İnönü Hükûmetinden daha ılımlı bir politika takip etmiştir:

> "Bu durum içeride sivil-asker ilişkileri açışından da söylenebilir. 1965 seçimleri sonrasında iç politikada partiler arasındaki çekişmelerin farklı bir boyut kazanmış olduğu görülmektedir. Özellikle TBMM'de geleneksel partilerin dışında sol partilerin de yer alması iktidar-muhalefet ilişkilerine çeşitlilik katarken dış politik açısından da ideolojik eksenli tartışmaların etkisi gözlenmiştir. Bununla birlikte 1964 krizinde Başbakan İnönü'nün nihai karar verici olarak sahip olduğu kişisel özelliklerin kriz yönetmedeki başarısını etkilemiş olduğu kuşkusuzdur. İnönü devletin kurucu kadrosu içerisinde yer alan tarihi kimliği ve TSK içerisindeki ağırlığı ile dönemin sivil-asker çekişmesini dizginlemesini bilmiş ve içeride yaşanan krizin Kıbrıs krizinde Hükûmetin elini zayıflatmasına izin vermemiştir. Nitekim dış politika alanında ve Kıbrıs konusundaki müzakerelerde İnönü meşruiyetçi ve statükocu çizgiyi koruyarak maceralara kapalı bir siyasa oturtmuştur. 1967 krizinde ise Başbakan Demirel nihai karar verici olarak siyasi sorumluluğu üstlenmiş olan kişidir. Ancak İnönü'nün sahip olduğu özelliklerden farklı bir devlet adamı profili ortaya çıkarmaktadır."[181]

Demirel'in Kıbrıs krizindeki genel tutumunu önceki krizde iş başında bulunan İnönü onaylamış ve kendisini bu anlamda desteklemiştir.[182]

Süleyman Demirel'in başbakanlığı, yani karar alıcı konumunda bulunduğu sırada yaşanan bir başka kriz de 1976 Ege Denizi Kıta Sahanlığı krizidir. Aynı kriz 1987 yılında tekrar yaşanmış ama bu kez başbakan konumunda Turgut Özal bulunmaktadır. Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'nde yetki alanlarının belirlenmesi ile ilgili yaşanan siyasi sorun, iki ülkeyi sıcak çatışmanın eşiğine getirmiştir. Yunanistan kıta sahanlığını belirleme çalışmalarına, 1972 yılında kabul ettiği, 1958 Cenevre Sözleşmesi ile Türkiye'den önce başlamıştır. Türkiye'nin de kendi ulusal hakkını, TPAO'ya çeşitli tarihlerde petrol arama izni vermek[183] şeklinde

---

[179] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 129-131.

[180] "Çağlayangil'in Çek Silahlarıyla İlgili Mecliste Yaptığı Gündem Dışı Konuşma", Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Ocak 1967, sayı 28, s. 52-53'ten aktaran Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...**, 129.

[181] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 131.

[182] Sarıca, Teziç, Eskiyurt, **Kıbrıs Sorunu...**, 152.

[183]Bu izinler arasından, Türkiye-Yunanistan anlaşmazlığıyla ilgili Uluslararası Adalet Divanı metninde de paylaşılmış olan ve bölgenin harita ile birlikte yayınlanan kararlar için bkz. **Resmi Gazete**, 01 Kasım 1973, 29, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14699.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14699.pdf, [02.03.2018]; **Resmi Gazete**, 6 Haziran 1974, 35,

belirleme girişiminde bulunması sonucunda, iki ülke egemenlik mücadelesi yaşamış ve sonuç itibariyle ciddi anlaşmazlık meydana gelmiştir.[184]

Türkiye ve Yunanistan'ın siyasi ve teknik heyetleri arasında çeşitli yer ve zamanda yapılan birçok görüşme anlaşmazlığın çözülmesine katkıda bulunamamıştır. Nihayetinde Türkiye SİSMİK I araştırma gemisini, 6-7 Ağustos tarihlerinde Ege'de sismik araştırma yapmak üzere görevlendirmiştir. Ancak bu gelişme ilişkileri iyice anlaşmazlık boyutuna taşımıştır. Yunanistan, Türkiye'ye bir nota göndererek, adı geçen geminin sismik araştırma yapmasının Yunanistan'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğini savunmuş ve bunun bir daha tekrar etmemesini belirtmiştir. Türkiye ise bahsi geçen iddialara, tartışma konusu olan bölgelerin Yunanistan'a ait olmadığını, Yunanistan'ın egemenlik iddialarının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ve sismik araştırmalara aynı şekilde devam edileceği şeklinde cevap vermiştir.[185] Dışişleri bakanları arasında yapılan birçok görüşmeden sonra, en son 2-11 Kasım'da Bern'de yapılan görüşme sonrasında geçici de olsa iş birliği havası oluşmuş ve taraflar birbirleriyle iyi ilişkiler kurma üzerine görüş birliğine varmışlardır.[186]

Yunanistan ile 1976 yılında Kıbrıs konusunda yaşanan kriz, öncelikle 1980 yılında iki ülkenin Dışişleri Bakanlarının New York'taki görüşmelerinde yine nüksetmiş ve asıl 1981 yılında Papandreou Hükûmetinin başa gelmesiyle tekrar tırmanma eğilimine girmiştir.[187] Ve nihayet 1987 yılına gelindiğinde ise anlaşmazlık

---

http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14907.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14907.pdf, [02.03.2018]; **Resmi Gazete**, 18 Temmuz 1974, 1-2, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14949.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14949.pdf, [02.03.2018].

[184] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 154.

[185] International Court of Justice, Pleadings, Oral Arguments, Documents, **Aegean Sea Continental Shelf Case, Greece v. Turkey**, 10 August 1976, 100, http://www.icj-cij.org/files/case-related/62/9481.pdf, [03.03.2018].

[186] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 164.

[187] İlk etapta iki dönem, yani 1981'den 1989'a kadar başbakan seçilen Andreas Papandreou, yıllar sonra 1993-1996 arasında tekrar seçilmiş ve toplamda üç dönem başbakanlık yapmıştır. Oğlu George Papandreou ise 2009 -2011 yılları arasında başbakan olarak seçilmiştir. Bkz. http://papandreou.gr/en/biography/, [03.03.2018].

Gürün'ün belirttiğine göre, Dışişleri Bakanı İlter Türkmen ile Yunan Dışişleri Bakanı Konstantin Mitsotakis, beraberlerinde çeşitli bürokratlar olarak 5 Ekim 1980 tarihinde New York'ta bir araya gelmişler ve aralarında şu konuşma geçmiştir:

"Konstantin Mitsotakis: Kıta sahanlığı konusunda, bunun siyasi olmaktan çok hukuki bir sorun olduğunu belirtmekle yetineceğim. Kıta sahanlığının sınırlandırılması kadar, kaynakların müştereken işletilmesi meselesine bir hal şekli bulunmasını oldukça güç görüyorum. Bunun için, hakkaniyeti

en şiddetli halini almıştır.[188] 1987'de anlaşmazlığın fitilini ateşleyen ise Yunanistan'ın farklı kollardan anlaşmazlık çıkarmaya matuf adımlarıdır. Aksu'nun belirttiğine göre, önce Taşoz Adasının 10 mil doğusundaki bölgede, yani kendi kara sularının dışında, petrol arama kararı vermiş sonra ise zaten ortağı olduğu petrol arama şirketini millileştireceğini açıklamıştır. Ancak bu arama faaliyetine, 1976 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan Bern Anlaşması'ndaki "kendi kara suları haricindeki yerlerde petrol aramama" maddesini ihlal ettiği gerekçesiyle, Türk Dışişleri'nden 5 Mart 1987 tarihinde yapılan açıklamayla tepki gösterilmiş ve 26 Mart tarihinde de TPAO'ya o bölgede petrol arama ruhsatı verilmiştir.[189] Karşılıklı söz düellosu yaşanırken, Başbakan Turgut Özal, Londra'da İngiliz BBC-2 ve Amerikan CBS televizyonlarına verdiği mülakatta şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Yunanlılar uluslararası sularda petrol aramak için harekete geçerlerse, bizim de, aynı yerde olmasa da uluslararası sulara açılıp petrol aramak son derece tabii hakkımız olacaktır. Fakat onlar uluslararası sular bizim diyerek gelir ve gemimize dokunurlarsa bu bir savaş nedeni olur."[190]

Açıklamada da görüldüğü gibi, Özal'ın verdiği bu demeç ve başka bazıları[191], özellikle çatışmacı değil, kriz yaşanan muhatap ülke ile aynı egemenlik haklarına

---

içeren milletler arası hukuka atıf yapmak zorunluluğundayız. Eğer prensiplerde anlaşamaz ve ikili görüşmelerden de sonuç alamazsak, milletler arası tahkim yoluna başvurmak bir zorunluluk olacaktır. İki tarafın da bu alandaki hassasiyeti malum olduğuna göre, tahkim yolu en sağlıklı yol olacaktır.

İlter Türkmen: Kıta sahanlığı siyasal bir konudur. Bu itibarla biz, karşılıklı görüşmeyi tercih ediyoruz. Halen de başka bir forumu düşünmüyoruz. İkili görüşmeleri yürüten müzakerecilere güvenmeye devam etmeliyiz." Bkz. Kamuran Gürün, **Fırtınalı Yıllar,** (İstanbul: Millet Yayınları, 1995), 197.

[188] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 165.

[189] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,**166-167. Dışişleri Sözcüsü Ercüment Yavuzalp'in yaptığı açıklama şu şekildedir: "Yunanistan'ın karasularının ötesinde petrol arama faaliyetlerinde bulanacak olması, iki ülke arasında kıta sahanlığı konusunda anlaşma yapılana kadar, bu tip davranışlardan kaçınmalarını öngören 1976 Bern Anlaşmasını ihlal niteliğindedir. Türkiye şimdiye kadar azami hassasiyetle Bern anlaşmasına uydu, kıta sahanlığı ile ilgili faaliyetlerden kaçındı. Yunanistan da bu çerçevede ihlalleri hemen durdurmalıdır. Aksi takdirde Türkiye, Ege'deki haklarını ve çıkarlarını korumak için gerekli ola her şeyi yapacaktır." bkz. "Ege Bunalımı",**Reuter,** 5 Mart 1987, Ankara: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, 6'dan aktaran Aksu, **Türk dış Politikasında Zorlayıcı...,**167.

TPAO'ya verilen resmi izin için bkz. **Resmi Gazete**, 26 Mart 1987, 4-5, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19412.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19412.pdf , [27.03.2018].

[190]**Ayın Tarihi**, 27 Mart 1987, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1987-03-27, [10.04.2018]; "Yunanistan için büyük fecaat olur", **Milliyet**, 28 Mart 1987, 1; Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,**169.

[191]Turgut Özal'ın Türkiye ile Yunanistan arasında barış çağrısında bulunduğu çeşitli zamanlarda yaptığı açıklamalar için bkz. **Ayın Tarihi,** 16 Mart 1987, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1987-03-16, [10.04.2018]; "Özal çok sakin: artık ilgilenmiyorum", **Milliyet**, 28.03.1987, 1; "Yunanistan için büyük fecaat olur", **Milliyet**, 28 Mart 1987, 1.

Ercüment Yavuzalp, Özal'ın Yunanistan bağlamında duygu ve düşüncelerini şu şekilde aktarmaktadır:

sahip olunduğunu gösteren, ama aynı şekilde Türkiye'ye yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda ise ülkesini savunmak için savaşın da bir seçenek olduğunu ifade eden bir üslup geçerli olmaktadır. Diğer bir ifadeyle, Özal Yunan Hükûmetine karşı saldırgan olmaktan ziyade savunmacı bir üslup sergilemektedir.

İki NATO üyesi ülkenin, sıcak bir çatışmanın eşiğine gelmesi sonrası,[192] NATO Genel Sekreteri başta olmak üzere, ABD Dışişleri Bakanlığı yetkililerinin devreye girmesiyle kriz büyük oranda çözüme kavuşmuştur.[193]

Süleyman Demirel'in 1976 Ege Denizi Krizi'nden sonra, bu kez Cumhurbaşkanlığı dönemine rast gelen 1996 Kardak Kayalıkları Krizi meydana gelmiştir. Türkiye'de Başbakan, yani karar alıcı olarak ise Tansu Çiller bulunmakta, koalisyon Hükûmeti olduğu için de Dışişleri Bakanlığı koltuğunda ise Deniz Baykal bulunmaktadır. Uzun yıllardır Türkiye-Yunanistan arasında sürmekte olan kara suları meselesi, bu kez Türk yük gemisinin Kardak Kayalıkları diye adlandırılan bölgede karaya oturması sonucu tekrar alevlenmiştir. Karaya oturan geminin kurtarılması için teklifte bulunanYunan kurtarma gemilerinin bu teklifi geminin kaptanı tarafından reddedilmiş ve bölgenin Türk kara sularına dahil olduğu ifade ediliştir.Geminin kurtarılması sigorta şirketi aracılığıyla yapılsa da sorun Dışişleri Bakanlıklarının devreye girmesine sebep olmuştur. İlk notayı Yunan Dışişleri Bakanlığı 29 Aralık'ta vermiş, Türkiye ise aynı gün cevabi nota vererek iddiaları reddetmiştir.[194] Olayların 20 Ocak'ta basında yer almasıyla birlikte, Yunanistan'ın Kilimli Adası Belediye Başkanı ve beraberindeki bir grup 26 Ocak'ta Kardak Kayalıklarına giderek Yunan bayrağı dikmişlerdir. Bayrak girişiminin Türkiye'de duyulması üzerine ise Hürriyet

---

"Göreve başladıktan sonra dış politikada Özal'ın kafasını ağırlıklı olarak meşgul eden konulardan bir başkasının da Yunanistan'la olan ilişkilerin durumu olduğu anlaşılıyordu. Bu ülkeyle ilgili olarak ne zaman bir sorun gündeme gelse, o zaman Yunanistan'da iktidarda olan ve bize karşı her fırsatta hasmane tutum sergileyen Papandreou'yu kastederek, Ercüment bey göreceksiniz, bu adamı yola getireceğiz diyordu. Bunu tehdit anlamında söylemiyordu. Özal'a göre ilişkileri düzeltmek için önceliği iki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri geliştirmeye vermek lazımdı. Bu sağlanırsa maddi yararlar, siyasi sorunların çözülmesi için bir baskı unsuru teşkil edecekti. İki ülke halkı, günlük yaşamları için iyi ilişkiler içinde olmanın nimetlerini somut olarak görmüş olacaklardı. Bu da, siyasi sorunların çözümü için bugün mevcut olandan çok daha iyi bir sağlayacaktı." Bkz. Ercüment Yavuzalp, **Liderlerimiz ve Dış Politika, (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996),** 266-267.

[192] Yunan Başbakan Papandreou 27 Mart'ta yaptığı bir açıklamada, *"Türkiye ile yaşanacak bir çatışmanın Balkanları ve NATO'yu altüst edeceğini"* belirtmiştir. Bkz. "Papandreou: Balkanların altı üstüne gelir", **Cumhuriyet**, 27.03.1987, 1.

[193] "NATO Devrede", **Milliyet,** 28.03.1987, 1.

[194] Ali Kurumahmut, **Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar**, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999), 13.

Gazetesi'nin muhabirleri helikopterle kayalıklara giderek Yunan bayrağını söküp Türk bayrağı dikmişlerdir.[195]

Karşılıklı bayrak dikme-sökme restleşmesi, Başbakanlar ve Dışişleri Bakanları arasında sert açıklamalardan sonra ve özellikle Türkiye'nin ABD ve NATO nezdinde krizi barışçıl şekilde çözüme ulaştırmaya çalışmasına rağmen, önce Yunanistan, 28 Ocak tarihinde Kardak Kayalıklarının Doğukısmına asker çıkartmış, ardından da Türkiye 31 Ocak'ta aynı kayalıkların Batıkısmına Deniz Kuvvetleri birliklerinden SAT komandolarını çıkartmıştır.[196]

Yunanistan 28 Ocak'ta kayalıklara asker çıkarınca bu Türkiye'de ciddi tepkiye sebep olmuş ve ertesi gün yani 29 Ocak'ta *"Olayı diplomatik müzakerelerle çözmek istediklerini, NATO ve BM nezdinde girişimlerde bulunduklarını"* belirten Başbakan Tansu Çiller, *"Türkiye'nin egemenlik haklarından vazgeçmesi mümkün değildir. Kardak Kayalıklarındaki Yunan bayrağı indirilecek ve askerler geri çektirilecektir"* açıklamasında bulunmuştur.[197] Aynı gün Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz Baykal, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi Dimitrios Nezeritis'i Dışişlerine çağırtmış ve kendisine Türkiye'nin kriz ile ilgili yaklaşımına dair bir nota vermiştir. Baykal, Türkiye'nin, Ege'deki Yunan oldubittilerini kabul etmesinin söz konusu olmayacağını ifade etmiş ve *"Haklarımızı korumasını biliriz"* ifadesinde bulunmuştur.[198] Ayrıca Başbakan Çiller, 30 Ocak'ta yaptığı bir açıklamada, *"Bu bizim geleneğimizdir: toprağımızı vermeyiz. Hatta bir karış toprağımızı veya bir çakıl taşımızı bile ödün vermeyiz. Hayatlarımızdan vazgeçeriz ama toprağımızdan geçmeyiz"*[199]ifadelerini kullanmıştır.

30 Ocak'ta Parlamentoda açıklama yapan Yunan Dışişleri Bakanı, "Kardak Kayalıklarındaki Yunan bayrağını indirmeyeceklerini ve kayalıkları Türkiye ile asla müzakere konusu yapmayacakları" açıklamasını yapmıştır.[200]

---

[195] Kurumahmut, **Ege'de Temel...**, 14.

[196] "Adaya baskın", **Milliyet**, 31.01.1996, 1; "Background Note on Aegean Disputes", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa, [28.03.2018]; Kurumahmut, **Ege'de Temel...**, 16.

[197] **Ayın Tarihi**, 29 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-29, [10.04.2018].

[198] **Ayın Tarihi**, 29 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-29, [10.04.2018].

[199] BBC Summary of World Broadcasts, "Premier Says Flags and Soldiers 'Must Go' from Disputed Islet", 30 January 1996'dan aktaran Kesgin, "Tansu Ciller's...", 42.

[200] Kurumahmut, **Ege'de Temel...**, 16.

Türkiye'nin SAT komandolarını kayalıklara çıkarması, ABD Dışişleri Bakanı'nın iki tarafa yönelik sert uyarıları ve 30 Ocak tarihinde ABD Başkanı Bill Clinton'ın, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Başbakan Tansu Çiller ve Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis'i telefonla arayıp, iki NATO müttefikinin gerginliği tırmandıracak davranışlardan kaçınmasını istemesi, krizin çözülmesini sağlayan en önemli gelişmeler olmuştur.[201]

Ege Denizi'nde yaşanan krizle ilgili yazılı açıklamada bulunan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, Türkiye'nin son dönemde Yunanistan ile Kardak Kayalıkları'ndan kaynaklanan bir sorun yaşadığını belirtip, *"Çok çabuk tırmanan bu gerginlik bir büyük bunalıma dönüşmek üzereyken, sağduyu galip geldi ve olay aşıldı. Bu gerginliğin başından sonuna kadar Parlamentomuzun, hükûmetimizin, silahlı kuvvetlerimizin ve diğer bütün görevlilerin ortaya koyduğu beraberlik, basınımızın ve halkımızın gösterdiği hassasiyet, her türlü takdir ve övgünün üzerindedir"* açıklamasında bulunmuştur.[202]

Kardak Kayalıkları krizinde Cumhurbaşkanı Demirel'in, Başbakanlık gibi siyasi sorumluluğu olmamasına rağmen aktif rol aldığı gözlemlenmiştir. Hükûmetin koalisyon olmasından ve bazı iddialara bakılacak olursa, karar alma mekanizmasının yekvücut olamadığı ve sonuç itibariyle yönetimde, ama özellikle bu kriz özelinde bazı çok başlılık örnekleri yaşandığı da Başbakan Çiller'in Genelkurmay Başkanı'nı atlayarak doğrudan temasa geçtiği Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Güven Erkaya tarafından dile getirilmektedir.[203] Ayrıca Aksu'nun belirttiğine göre, krizde genel manada sert bir üslup takınmayı tercih eden Çiller kuvvet kullanma tehdidinde

---

[201] "ABD'den Barış Tehdidi", **Milliyet**, 31 Ocak 1996, 1; **Ayın Tarihi**, 30 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-11-25, [10.04.2018].

[202] **Ayın Tarihi**, 31 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-31, [10.04.2018].

[203] Oramiral Güven Erkaya dönemle ilgili anılarını şöyle ifade etmektedir:

"Yolda Başbakan Çiller arıyor dediler. Başbakan Kardak krizi konusunda bilgi istiyor ve görüşümü soruyordu. Bu konuda ayrıntılı bilgileri Genelkurmay Başkanımız size verebilir, ama fikrim soruluyorsa, Kardak'ın bir Türk adası olduğunu, siyasi hazırlık ve girişimlerin de buna göre yapılması ve yürütülmesi gerektiğini söyleyebilirim dedim. Başbakan o gün öğleden sonra düzenlediği toplantıya yetişerek katılmamı istedi. Başbakanın toplantısına Dışişleri Bakanı Baykal, Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir Paşa, Dışişleri Müsteşarı ve Genelkurmay ve Dışişleri personeli katıldı. Toplantının belli bir çizgi üzerinde, belli hedeflere metodik şekilde varılmasına hizmet edecek tarzda geçtiğini pek iddia edemem. Hükûmetin, parlamentonun, askerin görev ve sorumluluklarının biraz birbirine girdiği, küçük büyük, yetkili yetkisiz herkesin söze girdiği, bu konuşmalarda, şahinlik ithamlarının itidalli davranma derslerinin konunun ciddiyetini sarsan boyutlara vardığını hatırlıyorum." Taner Baytok, **Bir Asker Bir Diplomat,** (İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001), 192.

bulunmuş[204] ama ona göre nispeten daha yumuşak ve diplomatik yolları önceleyen Cumhurbaşkanı Demirel sayesinde bir çatışmaya gidilmeden, ABD gibi diğer etkenlerin de devreye girmesiyle kriz çözülmüştür.[205]

Türk Dış Politikasında yaşanan krizler arasından verilecek diğer örnek ise 1997-1998 S-300 Füze Krizi'dir. Diğer birçok krizde olanın aksine, Kardak Kayalıkları Krizi gibi, bu krizde de karar alma mekanizması tek bir hükûmet değil koalisyon hükûmetidir. Başbakanlıkta ise sırasıylaNecmettin Erbakan ve Mesut Yılmaz bulunmaktadır. Türkiye'de bu dönemde iç politikayı laiklik-şeriat konusu işgal ederken dış politikada ise önemli şekilde çok-seslilik mevcut olduğu görülmektedir. Bu durumu, karar alıcı siyasilerin, kriz öncesi ve kriz sonrasında yaptıkları çeşitli açıklamalardan anlamaktayız.[206] Ancak çeşitli faktörlerin devreye girdiği bu krizde, genel sonuca bakıldığında, S-300 füzelerinin Kıbrıs'a yerleştirilmeleri engellenerek görece başarılı bir kriz yönetimi yapılmış denebilir.[207]

S-300 Füze Krizi'nin başlangıcı, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Rusya Federasyonu'ndan 600 milyon dolar karşılığında satın alacağını duyurduğu silah anlaşmasına dayanmaktadır.[208] Anlaşmanın duyulmasının hemen ardından, 1957 Suriye Krizi'nde yaşananlara benzer olarak, Türk Hükûmeti'nin ve KKTC'nin çeşitli yetkililerinden konuyla ilgili tepki açıklamaları yapılmıştır. Bunlar arasında KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş yaptığı yazılı açıklamada, *"Kıbrıs Rum tarafının tüm uyarılara karşın Rusya'dan almaya karar verdiği S-300 füze sistemlerini topraklarında konuşlandırması durumunda, kapalı tutulan Maraş bölgesinin Kuzey Kıbrıs ile bütünleştirileceğini"* söylemiştir.[209]

---

[204] Çiller'in Türk başbakanlarının genel portresine göre çok daha çatışmacı bir tavrı olduğuna ve Kardak dahil çeşitli krizlerde sergilediği tavırlarla birlikte kullandığı ifadelere dair örnek bir çalışma için bkz. Kesgin, "**Tansu Ciller's..."**, 39-45.

[205] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 199.

[206] Aynı görüşü ifade eden ve sorumlu tek bir kişi tarafından açıklama yapılması yerine koalisyonu oluşturan bütün herkesin süreçle ilgili açıklama yaptığı görülmektedir. Örneğin Çiller, krizden önce yaptığı bir açıklamada, Rus yetkililerle görüşüldüğünü ve Kıbrıs Rum Yönetimi'ne silah ya da füze satışı yapılmayacağı açıklamasını yapmasına rağmen bir süre sonra satış yapılmış; Demirel ise füzelerin dış politikadaki yansımalarından ziyade iç politikayı ilgilendiren kısımlarına yönelik açıklamalar yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...**, 229.

[207] Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,** 228-229.

[208] "TSK Gerekirse Görevini Yapar", **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1997, 1; Dönemin Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın verdiği bilgilere göre, Rus Rosvoorujeniyc şirketinden satın alınmakta olan hava savunma füzeleri, 150 km. menzilli ve birden fazla hava hedefini daha kalkış aşamasında yok etme kapasitesine sahiptir. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XX, Birleşim 45, c. 19 (Ocak 1997): 8.

[209] **Ayın Tarihi,** 11 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-11, [10.04.2018].

Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller ise 6 Ocak'ta yaptığı yazılı açıklamada, Rum basınında, Rum Bakanlar Kurulu'nun Rusya'dan S-300 silah alımına dair anlaşmayı imzaladıklarına dair haberler çıktığını, Güney Kıbrıs'ın Yunanistan ile imzaladığı Müşterek Savunma Doktrini kapsamında aşırı silahlanma eğilimi gösterdiğini, Güney Kıbrıs'ın iddialarının aksine Rus T80 tanklarının adaya gelmesi, adada hava ve deniz üssü inşa edilmesi gibi gelişmelerin de gösterdiği gibi Güney Kıbrıs'ın savunma ihtiyaçlarının çok ötesine geçtiğini ve saldırgan amaçlar güttüğünü, Türkiye'nin bu gelişmelere bakış açısının ise, Güney Kıbrıs'ın bu adımlarla Kıbrıs'ın barışına halel getirdiği ve anlaşmazlıklara çözüm bulma çabalarını olumsuz yönde etkileyeceği şeklinde olduğu, Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs'taki insanlara, ülkesine veya Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan dengesine yönelecek herhangi bir tehdidi tolerans göstermeyeceğini ifade etmiştir.[210] Yine 6 Ocak'ta ABD tarafından Rum yönetimine bir nota verilerek silah anlaşmasına karşı çıkıldığı ifade edilmiştir.[211] Aynı zamanda da Türkiye, Rusya Federasyonu'na nota vererek silah satışına tepki göstermiştir.[212]

20 Ocak tarihinde Cumhurbaşkanı Demirel, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş ile bir araya gelmiş ve Ayın Tarihi'nde yer alan habere göre, toplantı öncesinde, *"Rumların son 3 yıldır müzakere kapılarını kapattıklarını ve kendisinin görüşme çağrılarını geri çevirdiklerini, bu gelişmeyle yeni ve önemli bir dönemece girildiğini, Kuzey Kıbrıs'a yapılan bir saldırın Türkiye'ye yapılmış telakki edileceğini"* beyan etmiştir.[213]

ABD Dışişleri Bakanlığı Güney Avrupa Dairesi Sorumlusu Carey Cavanaugh'un da Ankara'ya gelerek Dışişleri yetkilileriyle yaptığı görüşme sonrasında, *"ABD'nin, Kıbrıs Rum kesiminin S-300 füzeleri almasına karşı olduğunu, bu füzelerin hiçbir zaman Ada'ya gelmeyeceğini umduğunu"* söylemiştir.[214] Türkiye'nin yoğun baskısı ve ABD'nin birçok yetkilisi vasıtasıyla füzeye karşı tavır aldığını ifade etmesi sonucunda kriz büyük oranda çözüme kavuşmuş ve füzelerin Kıbrıs'ta konuşlanmasından vazgeçilerek Girit'te depolanmasına karar verilmiştir.

---

[210] "Press Release Regarding The S-300 Missiles", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-ministry-of-foreign-affairs-_6-january-1997_.en.mfa, [27.03.2018].

[211] "Rumlara ABD Notası", **Milliyet**, 07 Ocak 1997, 16.

[212] "Türkiye'den Moskova'ya Uyarı", **Milliyet**, 07 Ocak 1997, 16.

[213] **Ayın Tarihi,** 20 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-20, [10.04.2018].

[214] **Ayın Tarihi,** 15 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-15, [10.04.2018].

Yürütme makamında bulunan kimselerin, kişilik özelliklerine bağlı olarak derinden etkilediği Türkiye siyasetinde, çalışmamızın asıl konusunu teşkil eden Adnan Menderes'in etkisi de küçümsenmeyecek büyüklüktedir. Başbakanlık makamında 10 yıl kalan; 19, 20, 21, 22 ve 23'üncü olmak üzere toplamda beş hükûmet kurmuş olan ve 1960 yılında askeri darbeyle indirilen Menderes, en aktif başbakanlardan birisi sayılabilmektedir. Aydın doğumlu olan Adnan Menderes, iktidara gelişini büyük oranda, o dönem yaklaşık yüzde 80'i çiftçi[215] olan Türk halkına kırsal kalkınma ve tek parti iktidarı döneminde yaşanan özgürlüğü kısıtlayıcı bazı uygulamalardan sonra özgürlük vaat etmesine borçludur.[216] Menderes dönemi Türk Dış Politikasından bahsetmek gerektiğinde akla ilk gelen, 1945 Sovyet taleplerinden[217] kaynaklı olan, genelde Batı, özelde ise Amerikan yanlısı dış politika izlenmiş olmasıdır. Ancak bu Batı'ya yakınlaşma politikası Menderes döneminde değil, kendisinden bir önceki lider olan İsmet İnönü döneminde başlamıştır. Menderes öncülüğündeki Türkiye, 1950'de Kore'ye toplamda 4500 asker göndermesi, 1952'de Yunanistan ile birlikte NATO'ya kabul edilmesi, Sovyetler Birliği'ne karşı oluşturulan Bağdat ve Balkan Paktlarında öncü rol üstlenmesi ve nihayet Amerika Birleşik Devletleri'nin önemli siyasi ve askeri bir ortağı haline gelmekle Batı müttefiki olarak anılmaya başlamıştır.

Menderes'in liderlik özelliğinin iç politikayla ilgili kısmında, siyasete atılmasındaki en önemli sebebin köylünün ekonomik ve sosyal şartlarında ilerleme sağlama amacı olduğunu, Samet Ağaoğlu'nun anılarına baktığımızda görüyoruz.[218] Buradan hareketle, özellikle 1955 sonrasında, "halkın memnun edilmesi her şeyin üzerindedir", "çoğunluk tarafından seçilenin icraatları daima meşrudur" görüşlerinin ifade ettiği popülizme kayma durumunun gerçekleştiği söylenebilir. Popülizm eğilimi, Menderes'in yönetim ve liderlik tarzına ciddi şekilde etki etmiştir. Metin Çulhaoğlu'na göre ise tam da popülizmden kaynaklanan yakın görüşlülük sebebiyle,

---

[215] Kasım Kaya vd., "Cumhuriyet Dönemi (1923-1950) Tarım Sektöründeki Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması", **Kamu-İş**, c. 14, s. 1, (2015): 65.

[216] Tek partili dönemin son kısımlarında özellikle din konusunda yaşanan tartışmalar ve 1946 yılından itibaren, bazıları tarafından taviz olarak yorumlanan, dinin toplumsal hayattaki etkinliğini arttırmaya yönelik adımların atıldığına dair bkz. Karpat, **Türk Demokrasi...**, 231-232.

[217] İkinci Dünya Savaşı bitiminde, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den temel olarak Kars ve Ardahan illeriyle birlikte Çanakkale ve İstanbul boğazlarında birer askeri üs talep etmesidir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Barış Ertem, "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/11 (Spring 2010): 269.

[218] Samet Ağaoğlu, **Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler**, (İstanbul: Alkım Yayınevi, 1967), 51.

halkın taleplerinin kısa vadeli sonuçlarını görerek uzun vadedeki sonuçlarına vakıf olamadığı için, Menderes siyasi hedeflerine ulaşamamıştır.[219]

Menderes'in siyaset tarzı ile bağlantılı olarak, 6-7 Eylül Olayları gibi hem ülke içindeki DP iktidarını sarsan hem de Türkiye'yi uluslararası sahnede kötü bir imaja boyayan talihsiz olaylar yaşanmıştır. Bu olaylar sonucunda Menderes hariç neredeyse bütün kabine istifa etmiş ve hükûmet yeniden kurulmuştur. Menderes, muhalefet parti lideriyken iktidardaki İnönü'ye hangi eleştirileri yöneltmişse özellikle 1954 sonrasında kendisi de aynı hatalara düşmüş yani gittikçe otoriterleşme eğilimi içine girmiştir. Bu duruma verilecek birçok örnek olmakla birlikte, Gaziantep'te yaptığı konuşmadan[220] da anlaşılacağı gibi gazetecilerin, hakimler-generaller dahil bazı bürokratların ve akademisyenlerin azledilmesi veya tutuklatılması ve kabine ve parti içinde bilhassa kendisine yakın bulduğu kişileri göreve getirmesi[221] ilk akla gelenlerdir.

Türk Dış Politikasında 1923'ten itibaren toplamda 36 dış politika krizi meydana gelmiştir. Bazı liderler görev süreleri boyunca görece temkinli ve barışçıl politikalar izlemesine rağmen[222] ülkenin bulunduğu genel durum, meydana gelen kriz sayılarının artmasına neden olmuş ancak bazı liderlerin dönemlerinde ise hiç kriz yaşanmamıştır.[223] Örnek olarak bazı liderler Liderlik Davranış Analizi kriterlerinden birisi olan Kavramsal Komplekslik (Conceptual Complexity) kriterine göre dünyayı siyah-beyaz, savaş-barış gibi sadece iki yönlü algılamalarıyla bağlantılı olarak şiddete yol açan kararlar alırken[224]; bazıları ise birçok farklı gerekliliklerin[225]

---

[219] Metin Çulhaoğlu, Adnan Menderes: Demokrasi Şehidi mi Demokrasi Kurbanı mı?,**Homopolitikus: Lider Biyografilerindeki Türkiye**, (Der.) Seyfi Öngider, (İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2001), 100.

[220] Adnan Menderes 10 Nisan 1956'da yaptığı bir konuşmada, "Muhalefet ve basının açmış olduğu şiddetli ateşin himayesinde birtakım komünist birliklerin hareket hazırlığında oldukları görülüyor. Kanunlar kafi gelmiyorsa kanun hükümleri getireceğiz. Eğer adalet mekanizması mevcut kanun hükümlerini anlamakta zorluk çekiyorsa bunları daha açık hale getireceğiz" ifadelerinde bulunarak, muhalefete ve basına karşı otoriter bir tutum içerisine girmiştir. Bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, (Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1970), 135.

[221] 1954-1955 sürecinde Fuat Köprülü'nün Dışişleri Bakanlığı'ndan alınarak, uzaktan akrabası olan Fatin Rüştü Zorlu'nun getirilmesi ve bu görev değişimiyle ilgili Zorlu'nun ifadeleri için bkz. Recep Murat Geçikli, **Menderes Hükûmetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, (İstanbul, İleri Yayıncılık, 2016), 340-341.

[222] Bu liderler arasından örnek olarak İsmet İnönü'nün görece temkinli, barışçıl ve bazı dönemlerde karar alıcı mekanizma içerisindeki 'şahin kanadı' dizginleyici rolüne dair bilgi için bkz. Aksu, **Türk Dış PolitikasındaZorlayıcı...,**90-92; Heper, Sayarı, **Türkiye'de Liderler...**, 38.

[223] Döneminde hiç kriz yaşanmamış liderler için aşağıda verilen tabloya bakınız.

[224] Tansu Çiller'in Liderlik Davranış Analizi (LTA) yöntemiyle değerlendirildiği çalışmalar için bkz. Kesgin, **Tansu Çiller's...**, 29–50; Barış Kesgin, Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular

olduğu kriz yönetiminde, süreci görece iyi yöneterek kriz esnasındaki bütün istemlerini elde etmiştir.[226]

Türkiye, kısıtlı sayıdaki bazı Batı ülkelerine[227] benzer olarak, daha önce de belirtildiği gibi kuruluşundan bu yana bazı liderlerin dış politikada ciddi şekilde etkili olmaları durumunu tecrübe etmiş bir ülkedir. Örneğin Adnan Menderes döneminde ülkenin genel ekseni ciddi şekilde Batı'ya kaymış[228] ve köklü bazı reformlar hayata geçirilmiştir. Bir başka görece etkili başbakan Necmettin Erbakan ise, siyasi alanda Türkiye'nin yöneliminin daha çok Doğu'ya olmasına;[229] ekonomik olarakise önemli reformların[230] yapılmasına neden olmuştur.

Prime Ministers. **Turkish Studies**, 14/1, (2013): 136–157, https://doi.org/10.1080/14683849.2013.766988, [20.05.2017].

[225] Alexander George'un sistematize ettiği ve saldırgan ve savunmacı olmak üzere ikiye ayrılan kriz yönetim stratejileri için bkz. George, "Strategies for...", 377-395.

[226] Görece başarılı şekilde yönetilen krizlerden bir örnek 1967 Kıbrıs Krizidir. Kriz sürecinde Süleyman Demirel'in politikalarına dair bkz. Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...**, 122-154.

[227] İngiltere'den ABD'ye bazı Batı ülkelerinde başa gelen liderler dış politikaya dikkat çekici şekilde müdahil olarak ülkelerini kendi görüşleri doğrultusunda yönlendirmişlerdir. Bu liderlere örnek olarak Falkland Savaşı'nın, döneminde yaşandığı Margaret Thatcher ve Irak Savaşı'nı, birçok müttefikinin tepkisine rağmen başlatan George W. Bush verilebilir. Konuyla ilgili ileri okumalar için bkz. Jonathan Renshon, "Stability and Change in Belief Systems: The Operational Code of George W. Bush"**, The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 52, No. 6 (December, 2008): 820-849; Margaret Thatcher ile ilgili bkz. Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**, 77-101.

[228]Konuyla ilgili detaylı tespit ve değerlendirmeler için bkz. Mete Kaan Kaynar**, Türkiye'nin 1950'li Yılları**, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015).

[229] Buna örnek olarak gösterilebilecek gelişme Türkiye, İran, Pakistan, Bangladeş, Endonezya, Malezya, Mısır ve Nijerya'yı içine alan D-8'lerin kurulması. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Salih Kılınç, "D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013)

[230] N. Erbakan dönemindeki ekonomik durumla ilgili daha fazla bilgi için bkz. İrfan Ersin, "Necmettin Erbakan'ın Ekonomik Söylem ve Uygulamaları", (Yüksek Lisans Tezi, TC Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015)

Tablo 3: Başbakanlar ve Dış Politika Krizleri (1923-2015)

Başbakanlar	Kriz Sayısı	Açıklama
Mustafa Kemal Atatürk	-	
Fevzi Çakmak	-	
Hüseyin Rauf Orbay	-	
Ali Fethi Okyar	1	1924 Musul Krizi
İsmet İnönü	7	1924 Musul Krizi, 1926 Bozkurt Lotus Krizi, 1929 Küçük Ağrı Krizi, 1935 Bulgaristan Krizi, 1936 Sancak Krizi, 1964 Johnson Mektubu Krizi, 1964 Kıbrıs Krizi
Mahmut Celal Bayar	1	1936 Sancak Krizi
Refik Saydam	2	1936 Sancak Krizi, 1942 Struma Krizi
Ahmet Fikri Tüzer	-	
Şükrü Saraçoğlu	1	1945 Sovyet Talepleri Krizi
Mehmet Recep Peker	1	1945 Sovyet Talepleri Krizi
Hasan Saka	-	
Şemsettin Günaltay	-	
Adnan Menderes	3	6-7 Eylül 1955 Olayları Krizi, 1957 Suriye Krizi, 1958 Irak Krizi
Cemal Gürsel	-	
Emin Fahretin Özdilek	-	
Suad Hayri Ürgüplü	-	
Süleyman Demirel	7	1967 Kıbrıs Krizi, 1968-1974 Afyon Krizi, 1974 Kıbrıs Krizi, 1973-1976 Kıta Sahanlığı, 1974-1979 NOTAM-FIR, 1991 Nahçivan Krizi, 1992 TCG Muavenet Krizi
Nihat Erim	1	1968-1974 Afyon Krizi
Ferit Melen	1	1968-1974 Afyon Krizi
Mehmet Naim Talu	1	1968-1974 Afyon Krizi
Bülent Ecevit	5	1968-1974 Afyon Krizi, 1974 Kıbrıs Krizi, 1973-1976 Kıta Sahanlığı, 1974-1979 NOTAM-FIR, 1998 Suriye-Öcalan Krizi
Sadi Irmak	3	1974 Kıbrıs Krizi, 1973-1976 Kıta Sahanlığı, 1974-1979 NOTAM-FIR
Bülend Ulusu	1	1981 Limni Krizi
Turgut Özal	5	1981 Limni Krizi, 1984-1990 Batı Trakya Krizi, 1989 Bulgaristan Göçü Krizi, 1987 Kıta Sahanlığı Krizi, 1988-1991 Iraklı Sığınmacılar Krizi
Ali Bozer	-	
Yıldırım Akbulut	3	1984-1990 Batı Trakya Krizi, 1989 Bulgaristan Göçü Krizi, 1088-1991 Iraklı Sığınmacılar Krizi
Mesut Yılmaz	3	1991 Nahcivan Krizi, 1997 S300 Füze Krizi, 1998 Suriye Öcalan Krizi
Erdal İnönü	-	
Tansu Çiller	3	1991 Nahcivan Krizi, 1994-1995 Ege Denizi Krizi, 1996 Kardak Krizi
Necmettin Erbakan	1	1997 S300 Füze Krizi
Abdullah Gül	-	
Recep Tayyip Erdoğan	5	2003 Doğu Akdeniz MEB Krizi, 2003 Süleymaniye Çuval Krizi, 2010 Mavi Marmara Krizi, 2011 Suriye Krizi, 2014 IŞİD Rehine Krizi
Ahmet Davutoğlu	6	2003 Doğu Akdeniz MEB Krizi, 2003 Süleymaniye Krizi, 2010 Mavi Marmara Krizi, 2011 Suriye Krizi, 2014 IŞİD Rehine Krizi, 2015 Süleyman Şah Türbesi K.

Kaynak: Fuat Aksu, **Türk Dış Politikasında Karar Alma Ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, (İstanbul, Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017), 89.

4. OPERASYONEL KOD ANALİZİ BAĞLAMINDA ADNAN MENDERES DÖNEMİNDE ÇATIŞMA VE KRİZ YÖNETİMİ

Menderes döneminde yaşanan dış politika krizler 6-7 Eylül Olayları, 1957 Suriye Krizi ve 1958 Irak Krizi; bölgesel krizler Süveyş Krizi (1956) ve Lübnan Krizi (1958) ve son olarak uluslararası kriz ise Kore Savaşı'dır (1950). Adnan Menderes'e ait çatışma ve kriz yönetimine dair söylenmesi gerekli en önemli noktalardan birisi, Menderes'in krizlerde genel manada aceleci ve telaşlı bir tavır takındığıdır. Bunun en somut göstergeleri ise Kore Savaşı'na asker gönderme kararını Meclis içinde değil küçük grup içerisinde almış olması, 1957 Suriye Krizi'nde ve 1958 Irak Krizi'nde muhatap ülkelere aşırı tepki vermiş olmasıdır. Ancak bu her bir krizde aynı tavrı sergilediği anlamına gelmemektedir.

4.1. Demokrat Parti Dönemi Hükûmetlerinde Karar Yapısı

Bir ülkede dış politika kararlarının nasıl alındığı konusu, bu sürece kimlerin hangi oranda dahil olduğuna göre ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Bu konuda çalışma yapan araştırmacılardan Bülent Tanör, dış politika ile iç hukuk arasındaki ilişkinin incelenmesi için başlıca üç çalışma alanı belirlemiştir:

a- Anayasanın dış politikaya etkisi. Yani dış ilişkilerin ideolojik, politik, hukuki içeriği bakımından uyması gereken anayasal sınırları var mıdır? Anayasa dış politika düsturları öngörmüş müdür?

b- Uluslararası anlaşmalar. Dış politikanın hukukla en çok bağlantılı tarafı olan anlaşmaların yapılması yetkisi kimde ve ne şekildedir?

c- Askeri gücün kullanımı. Dış politikanın en somut göstergesi ve dayanağı olan askeri gücün, uluslararası anlamda kullanımı kimin yetkisinde ve ne şekilde olmaktadır?[231]

[231] Bülent Tanör, "Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. bs., der. Faruk Sönmezoğlu, (İstanbul: Der Yayınları, 2004), 493.

Soysal'a göre yasama-yürütme ilişkilerinin gayesi ve tertiplenişi şu şekilde olmalıdır:

> "(...)Yasama-yürütme ilişkilerinin düzenlenişi, aslında tek bir iktidarın kullanılışını kademelendirip kolaylaştırmak ve bu arada, muhalefet görevinin yerine getirilmesine de imkan vermek amacına yönelmiş bazı çalışma kullarının tespit edilmesinden başka bir şey değil. İki organ arasında görev sınırlarının saptanması, iktidar kaynaklarının farklılığından değil, çalışma sırasında meydana gelebilecek çatışma ve sürtünmeleri önceden giderebilmek endişesinden doğmaktadır. Bunun belki de en açık belirtisini yine dış ilişkiler alanında, özellikle anlaşmalar konusunda görmek mümkün. Hemen hemen bütün parlamentolarda kabul edilen kural, yani parlamentoların, anlaşmaların ancak bütünü üzerinde hüküm verebilmesi ve maddeleri değiştirememesi, dış politika konularında kudretin ancak yürütmenin elinde toplandığı anlamına mı geldiği üzerinde düşünmek gereklidir. Parlamentonun uluslararası anlaşmalara karar vermedeki konumu, yani yürütme organı tarafından oluşturulan bir anlaşmayı onaylamama hakkı, ona dış ilişkiler hatta milletlerarası anlaşmalar konusunda ciddi yetki sağlamaktadır."[232]

Soysal, yasama yetkisinin kullanılması ile ilgili görüşünü ve bunun topluma bakan yönünü ise şöyle ifade etmektedir:

> "Dar anlamdaki yasama görevi, yani toplum hayatını düzenleyen genel kuralların tespit edilmesi, aslında belli bir derece farkıyla her iki organ tarafından kullanılmaktadır. Kanun, tüzük ve yönetmelik arasındaki ayrılık, nihayet aynı görevin, yani genel kural koyma görevinin, değişik hukuki sonuçlar doğuran birer safhası olmaktan ibaret. Bu sebepledir ki, anayasaların çoğunda görülen yasama yetkisi devredilemez sözü sembolik bir değer taşımaktan, daha doğrusu toplumu düzenleme yetkisinin kaynağını göstermekten ve yasama organının temel durumunu belirtmekten öteye geçmemektedir. Topluma genel bir yön verebilmek için, yasama organının gücü ancak bazı çeşit tasarruflara yetebilmekte, belli bir derinlik derecesine kadar inebilmekte, ondan ötesi yürütmeye bırakılmaktadır. Fakat iktidarın her iki organ tarafından kullanılmasının aksamadan yapılabilmesi ve aradaki görev çatışmaları yüzünden vakit kaybedilmemesi amacıyla organların görev alanlarını önceden açıkça tespit etmek, bunun için de bazı temel kurallar koymak gerekmektedir. Bunların çoğundaki itibarilik ve mekanizmanın işleyişini kolaylaştırmak maksadıyla konulmuş olma niteliği hemen göze çarpmaktadır. Mesela parlamenter sistemlerdeki meclis içtüzüklerinin çoğunda olduğu gibi, Türk Parlamentosunun iç tüzüğünde de bulunan *"icra hususlarına dair Heyeti Umumiye mebuslar tarafından temenni takrirleri verilemez"* hükmü, açıkça yürütme organının çalışmalarını kolaylaştırmak, serbestçe iş görülebilmesine imkan vermek ihtiyacından doğmaktadır. Yoksa yürütme organının icra hususlarında parlamentodaki çoğunluğun eğilimlerine ve genel temennilerine göre hareket ettiği ve etmek zorunda bulunduğu muhakkaktır."[233]

Sonraki bölümde detaylı şekilde ele alınacağı gibi, Kore Savaşı'na asker gönderme kararının alınışı, Meclisin yasama-yürütme arasında tam nerede yer aldığına dair etkili bir fikir vermektedir. Kore'ye asker yollamak Anayasa hükümlerine göre savaş açmak mı yoksa halihazırda Birleşmiş Milletler tarafından başlatılmış olan bir barışı koruma operasyonuna destek sağlamak mı olduğuna yönelik birçok tartışma yapılmıştır. Muhalefet partilerinden Cumhuriyet Halk Partisi, Kore'ye asker gönderme işleminin Meclis'e danışılmadan yapıldığını DP'nin iktidar süresince savunmuştur. Çünkü iddialara göre bu karar Yalova'da Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Savunma Bakanı tarafından alınmış ve 3-4 gün sonra "usulen" Bakanlar

---

[232] Soysal, **Dış Politika...**, 251.

[233] Soysal, **Dış Politika...**, 250.

Kurulu'na getirilerek onay vereceği kesin olan üyelerce onaylanarak yürürlüğe konmuştur.[234]

Göktepe'ye göre Demokrat Parti'nin siyasete genel bakışı ise şu şekilde hayata geçmiştir:

> "Demokrat Parti yöneticileri kendilerini Milli İrade ile özdeşleştirerek, ülkenin en büyük ve rakipsiz temsilcisi ve ülkeyi değiştirme göreviyle yükümlü olarak görmüş ve tıpkı kendinden önceki CHP yönetimi gibi muhalefetten küçük ortak gibi hareket etmesini beklemiştir. Aynı şekilde kendilerinin tam çoğunluğu temsil ettiğine inanmış ve bu durumu gerekli gördüğü her şeyi yapmayı meşrulaştıran bir durum şeklinde algılamışlardır."[235]

DP'nin çoğunluğu temsil ettiği için faaliyetlerine buna göre karar verdiklerine örnek ise Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu'nun bir konuşmasıdır:

> "Demokrasi bir sayılar rejimidir. Böyle bir rejimde ise kalabalıkların dilekleri yerine getirilir. İktidardaki kişiler olarak biz, çoğunluktaki insanların isteklerini hesaba katmak zorundayız, bir avuç entelektüelin bağırışlarını veya eleştirilerini değil."[236]

Yasama-yürütme ilişkilerindeki, iktidar partisinin "çoğunlukçu" uygulamasıyla ilgili problem Kore Savaşı'nın haricinde birçok dış politika alanında da kendini göstermiştir. Kıbrıs meselesi bu örneklerden birini teşkil etmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi tarafından yayınlanan bildiride konuyla ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:

> "Dış politikanın her meselesinde olduğu gibi, Kıbrıs işinde de Hükûmet ile partimiz arasında temas ve işbirliği yoktur. Hatta, Genel Başkanımızın son defa dış politika üzerine Başbakanla görüşme talebi kabul olunmamış, ne için kabul olunmadığı söylenmemiştir. Şu nokta açıkça bilinmelidir ki; resmî salâhiyet sahipleri arasındaki münasebetin şekli karar ve tasmim ile bu halde tutulduğu müddetçe, iktidar ile partimiz arasında temas ve işbirliği mevcut olduğunu zannetmeğe imkân yoktur." [237]

Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu bildirisinden de anlaşılacağı gibi, yürütme konumunda bulunan iktidar partisi, özellikle dış politika konusunda Meclis içinde bulunan diğer parti mensuplarıyla, yani yasama organının parçalarıyla, ortak bir karar almak şöyle dursun, fikir alışverişi yapmayı bile uygun bulmamaktadır. Bu yüzden de parlamentonun, dış politikaya dair gelişmelerden ve hükûmet tutumlarından habersiz kaldığı olmuştur.

Yasama-yürütme ilişkilerine yönelik bir başka örnek ise 1958'de Irak'ta meydana gelen askeri ihtilal sonrası, Konya milletvekili Himmet Ölçmen ve Denizli

---

[234] **T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 3, 378-382, (18 Nisan 1961). Bu kaynakta geçen ifadeler, kararı alanlardan birisi olan Fahri Belen'e aittir.

[235] Cihat Göktepe vd.,"Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi,** 3. bs., (Ankara: Savaş Yayınevi, 2011), 367.

[236] Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. 4, (İstanbul: Pera Yayın, 1997), 1550.

[237] **Ayın Tarihi**, 21 Ocak 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-21, [10.04.2018].

milletvekili Baha Akşit'in, konuyla ilgili hükûmetten izahat istemesi hadisesidir.[238] Meclis Başkanı DP kökenli İbrahim Kirazoğlu, hükûmet yetkilisi Namık Gedik'ten Irak'taki ihtilal ile ilgili izahat aldıktan sonra, o döneme kadar uygulanmış olan teamül gereği muhalefet yetkililerine söz vermek yerine, usul hakkındaki tartışmalardan sonra oturumu sona erdirmiştir.[239] Bu örnekte görülen ise yasama-yürütme ilişkilerindeki bir tarafın -muhalefetin- dış politikayla ilgili görüş bildirmesine veya herhangi bir şekilde itiraz etmesine müsaade edilmediği gerçeğidir.

Demokrat Parti'nin önce 1950, ardından 1954'teki ezici seçim başarısı, muhalefet partilerine karşı tavrını onaylamaya ve dolayısıyla pekiştirmeye yardımcı araç olmuştur. Demokrat Parti mensupları, seçim başarısından yola çıkarak kendilerinitek sorumlu kabul ettikleri milli iradenin temsilcisi olarak görmüşlerdir. Eğer 1950'de seçildiklerinde halkı yabancılaştırmış ya da herhangi bir şekilde kötü yönetmiş olsalar, halk 1954 seçimlerinde tekrar çoğunluk oyuyla seçmeyerek iktidar partisine "hadlerini bildirmiş" olacaktır ancak böyle olmamıştır.[240] Ayrıca Feroz Ahmad'ın belirtmektedir ki, Cumhuriyet Halk Partisi'ne göre, her ikisi de başta olduğu dönem değerlendirildiğinde, Demokrat Parti'nin muhalefete karşı tavırları ile CHP'nin muhalefete karşı tavrı bazı yönlerden birbirinden farklıdır. CHP iktidar partisi olarak faaliyet gösterirken muhalefete yönelik tutumundan dolayı suçluluk hissinden mustarip olmuştur. Üstelik CHP Hükûmetinin meşruiyeti de, özgür ve adaletli seçimler yoluyla başa gelmediklerinden şüpheli olmuştur; tarihlerinde hiç halktan yetki veya vekalet almamışlardır. Ancak diğer tarafta DP, kendilerini, "Türk tarihinde devrimi son aşamaya taşıyacak yeni güç" olarak görmüşlerdir. Tarihin onların yanında olduğuna emin şekilde, Türkiye'nin ilerlemesinin önündeki en birincil engel olarak gördükleri İnönü'nün başı çektiği CHP'yi yönetimden alaşağı etmenin ilk görevleri olduğunu düşünmüşlerdir.[241]

Her ne kadar CHP-DP arasında iktidar-muhalefet çekişmesi yaşansa ve DP, CHP tarafından, kendisini hesaba katmamakla suçlansa da, bu konuda istisnai bir

---

[238] Bildiri, adı geçen milletvekilleri tarafından "Son günlerde Orta Doğu'da hadis olan ve memleketimizi yakından alakadar eden durum hakkında Büyük Millet Meclisine mümkünse Hükûmet tarafından izahat verilmesini rica ederiz." şeklinde ifade edilmiştir. Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi,** DönemXI, Birleşim 86,c. 4, (Temmuz 1958): 819.

[239] Soysal, **Dış Politika...**, 235.

[240] Feroz Ahmad, **The Making of Modern Turkey**, (London: Routledge Press, 1993), 110.

[241] Ahmad, **TurkishExperiment**..., 38.

durumun Kıbrıs meselesinin belirli dönemlerinde yaşandığı söylenebilir. Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde, Yunan parlamentosunun kendi içinde birlik-beraberlik ve büyük bir kararlılıkla dünya parlamentolarına propaganda bildirileri göndermeye başlamasının da etkisiyle, Kıbrıs'a dair alınacak bir karar söz konusu olduğunda, hem bilgilendirme hem de fikir alışverişi amacıyla muhalefetle çeşitli görüşmeler yapılmıştır.[242] Kıbrıs konusunda Türkiye'nin takındığı birden fazla ve birbirine zıt politikalar olduğu göze çarpmaktadır. Ancak böyle önemli bir konu söz konusu olduğunda muhalefetin, belli noktalara karşı çıksa da, adeta iktidarın yanında yer aldığı ve bir bakıma dayanışma örneği sergilediği söylenebilir.[243]

Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye siyasetindeki konumu ise özellikle çok partili sisteme geçilmesine bağlı olarak gittikçe Cumhurbaşkanı'nın bağlısı olmaktan çıkarak siyasette etkin hale gelmiştir. Fuat Köprülü ile Menderes arasındaki anlaşmazlıklardan sonra, Dışişleri Bakanlığı koltuğuna Fatin Rüştü Zorlu'nun gelmesiyle Dışişleri Bakanlığı'nın karar sürecindekietkisi daha da artmıştır. Hatta bunu destekleyen bir gelişme olarak Dışişleri Bakanı Zorlu ve genel sekreterinin bürolarının Menderes tarafından Başbakanlık'ta kendi bürosunun bulunduğu koridora taşınmasıdır. Bu durum Türk kamuoyunda Dışişleri'nin etkisinin artması şeklinde yorumlanmıştır.[244]

İnönü'ye göre, Dışişleri Bakanlığı'nın artan etkisi, bir süre sonra dış politika kararlarının oligarşik şekilde, yani Menderes-Zorlu birlikteliğinde alınmasına ve TBMM'nin devre dışı bırakılmasına neden olmuştur. Muhalefet partisi lideri İsmet İnönü bu duruma dikkat çekmek için Meclis konuşmasında şu sözleri sarf etmiştir:

> "Hükûmet dış meselelerimizde umumi efkarın ve gazetelerin aydınlatılmasından ve yardımlarından istifade etmiyor. Hele BMM'nin (TBMM) bilmesinde ve desteklenmesindeki büyük kuvveti hiç takdir etmiyor. Ya kışkırtıp her şeyin altüst edilmesini ya da susup ve susturup kendi aklı içinde çabalamayı ihtiyar ediyor. Bunlar sakat gidişlerdir."[245]

Menderes'in krizdeki genel tutumları ile ilgili yukarıda sunulan örnek haricinde ileri seviye değerlendirme, her bir krizde sergilediği tavır ile aşağıda daha da detaylandırılacaktır.

---

[242] Soysal, **Dış Politika...**, 241-242.

[243] Muhalefet ve iktidar partilerinin hep birlikte Londra Anlaşması'nı müzakere etmeleriyle ilgili olarak bkz. Sarol, **BilinmeyenMenderes...,** 304-305.

[244]Gencer Özcan, "Türkiye-ABD İlişkilerinin Zirve Noktası: Celal Bayar'ın ABD Ziyareti", Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1950'li Yılları,** (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 102.

[245]**Ayın Tarihi**, 16 Aralık 1955, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1955-12-16, [10.04.2018].

4.2. Dış Politika Krizleri

Çalışma boyunca ele alınan krizler dış politika krizleri, bölgesel krizler ve uluslararası krizler olmak üzere başlıca üç bölüme ayrılmış durumdadır. Dış politikakrizlerikısmında Türkiye'nin başka bir ülke ile yaşadığı ve (ağırlıklı olarak) iki ülkeyi ilgilendiren krizler değerlendirilecektir. Bu kapsamda üç kriz bulunmaktadır: 6-7 Eylül Olayları, 1957 Suriye Krizi ve 1958 Irak Krizi.

4.2.1. 6-7 Eylül Olayları (1955):

6-7 Eylül Olayları, Türkiye'de meydana gelmiş bir yağmalama hareketi olsa da Türkiye ve Yunanistan olmak üzere birden fazla ülkeyi karşı karşıya getirmesi sebebiyle dış politika krizleri arasında sayılmaktadır. 6-7 Eylül Olayları Krizine giden süreçte Yunanistan ile Türkiye arasında 1950'lerin başından itibaren ortaya çıkmaya başlayan Kıbrıs anlaşmazlığı olduğunu söylemekte fayda bulunmaktadır. Bu bağlamda, krizin özeti Kriz Öncesi, Krizin Tetiklenmesi ve Yumuşama Evresi şeklinde üç bölüm olarak anlatılacaktır.

4.2.1.1. Kriz Öncesi: Kıbrıs Uyuşmazlığı

Kıbrıs, Lozan Barış Anlaşması'nın yirminci maddesi ile Türkiye Cumhuriyeti tarafından İngiltere'ye bırakılmış ve orada bulunan Türk kökenli kişiler için de belirli bazı seçenekler sunulmuştur.[246] Birinci Dünya Savaşı ve ardından gelen Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Türkiye-Yunanistan ilişkileri stabil hale gelmiş ve 1950'lere gelinceye kadar da büyük oranda dostane olmuştur.[247] İki ülke arasındaki iyi ilişkilerin gelişmesini sağlayan en önemli etken de Sovyetlerden hissedilen

[246] 20'nci maddeyle adanın statüsü, 21'inci maddeyle ise adada yaşayan Türklerin hangi vatandaşlığı seçebileceklerine dair anlaşma sağlanmıştır. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. **Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar**, Sulh Muahedenamesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, [18.04.2017].

[247] Bu durumun istisnası, saldırılar doğrudan Türklere yönelik olmasa da, 1931'de Lefkoşe'de meydana gelen Enosis kaynaklı protesto, yakma ve taşkınlık olaylarıdır. Anılan protestolarda İngiliz valilik binası dahil birçok bina ve polis araçları ateşe verilmiştir. Olaylar, polisin yaklaşık 3000 kişilik halka ateş açması sayesinde bastırılabilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Turgay Bülent Göktürk**,** "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı; Öncesi Ve Sonrası", **ÇTTAD**, VII/16-17 (Bahar-Güz/2008): 335-363.

tehlikedir. Yunanistan, hissedilen tehdit ve çözüm yolları bakımından, 1945 Sovyet talepleriyle[248] kendini adeta Batı bloğu içerisine dahil etme çabasına girişen Türkiye'den çok da farklı durumda değildir. Diğer taraftan Sovyet tehdidinin bir araya getirdiği bu iki ülke sayesinde NATO'nun Güney Doğu Avrupa kanadı büyük oranda güçlendirilmiş ancak hala eksik kalan bir parça bulunmaktadır ki bu da Yugoslavya'dır. Ağırlıklı olarak Türkiye'nin çabalarıyla Yunanistan ve Yugoslavya'nın dahil edildiği bir dizi görüşme sonrasında önce dostluk ve kültür anlaşmaları, sonrasında ise 1954 yılında Balkan Paktı imzalanmıştır.[249]

Türkiye-Yunanistan arasında özet olarak anlatılan tüm bu yakınlaştırıcı durumlara rağmen Yunanlıların Enosis[250] hayali zaman zaman gündeme getirildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sonrasında tekrar gündeme getirilmeye başlanmıştır. Bu durumla ilgili Kıbrıs'ta faaliyet gösteren Ateş Gazetesi'nde, M. Kemal Deniz'in 28 Eylül 1946 tarihinde yazmış olduğu "İlhak Narası" yazısı Kıbrıs'ta Enosis düşüncesinin ne kadar yaygın olduğunu gözler önüne sermektedir:

> "Senelerden beri dedelerimiz, babalarımız ilk kelime ilhak, Yunanistan'a Kıbrıs'ın ilhakı. Bu cümle yanı başımızda Rum cemaatimizin beşikten mezara kadar haykırdıkları bir cümledir. Biz Kıbrıs cemaati, bunu her yerde her zaman işitiriz. Kahvede, kulüpte, yolda, evde konuşulan her kelime ilhak kelimesidir. Biz daima bu ilhak kelimesinin aleyhinde bulunduk ve her gün de aleyhtarız. Bugün refah ve saadet içerisinde yaşayan Kıbrıs Rum'u yarın Yunanistan'a ilhak edildiğinde yine hoşnut olmayacaktır. Çünkü o zaman Kıbrıs'ta karışıklık başlayacak, her tarafta rahatsızlık hüküm sürecektir, biz Kıbrıs Türkleri, zengin İngiliz idaresinden memnunuz. Yalnız hükûmetimizden istediğimiz bir şey var ise o da ilhakı susturmasıdır. Çünkü Türkler, bugün ilhakı nefretle karşılamakta ve aramızda hoşnutsuzluk doğurmaktadır. Bizi en ziyade uğraştıran noktalar, Kıbrıs Türk halkının idarelerde ve diğer pek çok sahalarda uğramış oldukları haksızlıkları önlemektir. Biz birlik olup ve birbirimize destek olursak bu haklarımız pek yakın bir zamanda elimize geçecektir."[251]

Yukarıda bahsi geçen gelişmelere karşın Türkiye'de siyasi arenada Kıbrıs'la ilgili uzun süre hiçbir adım atılmamış ve politika üretilmemiştir. Türk halkı ise Kıbrıs

---

[248] 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra yeni paylaşımları fırsat bilen Sovyetler Birliği'nin Türkiye Cumhuriyeti'nden Kars ve Ardahan illeriyle birlikte Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında askeri üs kurma talebidir. Böyle bir talep Türkiye kamuoyunda ciddi infial oluşturmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Ertem, "Türkiye Üzerindeki...",252-271.

[249] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 785.

[250] Enosis kelime olarak, birleşme anlamına gelmektedir. Kıbrıs meselesinden önce Girit'in Yunanistan'a bağlanması aşamasında da kullanılmıştır. Enosisin kullanılışı, Kıbrıs'lı halka kuşaklar boyunca nasıl endokrine edildiği ve daha fazlası için bkz. Göktürk**,** "Rumların Kıbrıs'taki...", 336.

[251] Ömer Tansel, "Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), 19.

meselesine tepkisini 1949'un ilk aylarından itibaren Malatya[252], Balıkesir[253] ve Hatay[254] gibi şehirlerde geniş katılımlı mitingler düzenleyerek göstermiştir.

Kıbrıs meselesiyle ilgili Türk basınındaki ilk örneklerden birisi Ahmet Emin Yalman'ın 16 Aralık 1949 tarihli Vatan gazetesi yazısıdır:

> "Son zamanlarda ortaya Kıbrıs meselesi diye bir mesele çıkmıştır. Bunu sevgi ile tetkik edelim, makul icaplarını yerine getirelim. Fakat coşkun hisler yüzünden Milli Misak siyasetimizle gedikler açılmamasına dikkat edelim. Bunu yapmazsak, milli siyasetimizin en mukaddes ananesinin, milli varlığımızın en esaslı temel taşını tehlikeye düşürmüş, 80.000 Kıbrıs Türküne yardım edelim derken, 20 milyon Anavatan Türkünün varlığına el uzatmış oluruz. Lozan Muahedesi, mucibince Kıbrıs üzerindeki haklarımızı İngiltere'ye devrettik. İngilizlerin Kıbrıs idaresi, halkın rahatını temin etmiştir. Eğer müttefikimiz İngiltere bu adaya ait mesuliyetlerini devam etmek istiyorsa Orta Şark'ın istikrarı Yunanistan ile olan münasebetlerimiz selameti ve Kıbrıs Türklerinin emniyet ve huzuru namına bizim tabii siyasetimiz İngiltere'yi desteklemektedir. Eğer İngiltere Kıbrıs'tan çekilmek istiyorsa, adanın mukadderatı meselesinde Türkiye, gerek kendi emniyeti gerek Kıbrıs Türkleri namına mutlak söz sahibi olmalıdır. Yunan dostlarımızın istikrarlı bir idare kurmak bakımından emanetlerine aldıkları Türkleri, en iptidai haklarını temin bakımından da fena bir imtihan geçirmişlerdir. Şark hududumuzdan gelen en mühim bir strateji hattının Akdeniz'deki ucunu teşkil eden bir adayı Yunanlıların elinde emniyette göremeyiz. İlk önce kendi nizam ve istikrarını düşünmesi lazım gelen Yunanistan'ın Akdeniz'de bir ırkçılık ve tarihi emperyalizm siyaseti takip etmesi; kendisi için bir felaket, Türk-Yunan münasebetleri için bir musibet olur. Pan-Slavcılığın müşterek tazyiki altında bulunan Türkler ile Yunanlıların yeni bir zıddiyet ve anlaşmazlık devrine sürüklenmeleri yazıktır. Dinç kafa ile konuşarak bir çıkar yol aramalı, adada bir Girit havası yaratılmamalıdır."[255]

Dönemin Türkiye siyasetinde Kıbrıs'a bakış daha çok İngiltere çizgisindedir. Önceleri basında dahi nadiren yer alan Kıbrıs konusuyla ilgili Milli Türk Talebe Birliği adlı grubun Ankara'da yaptığı yürüyüş neticesinde 18 Ocak 1950'de TBMM gündemine alınmıştır. Dönemin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak'ın konuyla ilgili açıklaması Türkiye'nin Kıbrıs politikasını net şekilde gözler önüne sermektedir:

> "Kıbrıs meselesi diye bir mesele yoktur. Bunu hayli zaman evvel gazetecilere açıkça söylemiştim. Çünkü Kıbrıs buğun İngiltere'nin hâkimiyeti ve idaresi altındadır. Ve İngiltere'nin Kıbrıs'ı başka bir devlete devretmek niyetinde veya temayülünde olmadığı hakkında kanaatimiz tamdır. Kıbrıs'ta yapılan hareketler ne olursa olsun, İngiltere hükûmeti Kıbrıs adasını başka bir devlete terk etmeyecektir. Bu böyle olunca, gençlerimiz beyhude yere heyecanlanıyorlar, lüzumsuz yere yoruluyorlar."[256]

Cumhuriyet Halk Partisi'nden sonraki hükûmet Demokrat Parti Hükûmeti de Kıbrıs konusunda farklı bir bakış açısı sergilenmemiştir. DP'nin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü de Sadak'ın açıklamasına benzer bir açıklama yaparak, Kıbrıs sorunu diye bir sorun olmadığını yinelemiştir.[257] Kıbrıs konusunda bir taraftan İngiltere çizgisi takip edilirken diğer taraftan da Yunanistan tarafından gelen açıklamalara tepki

---

[252] **Ayın Tarihi**, 9 Ocak 1949, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1949-01-09, [10.04.2018].

[253] "Kıbrıs İçin Miting", **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1949, 1.

[254] "Antakya'da Paris İçin Miting", **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1949, 1.

[255] Ahmet Emin Yalman, "Kıbrıs", **Vatan**, 16 Aralık 1949, 1.

[256] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem VIII, Birleşim 33,c. 23, (Ocak 1950): 288.

[257] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, Birleşim 50,c. 5, (Şubat 1951): 698.

vermeye gayret edildiği görülmüştür. Bunlardan birinde Dışişleri Bakanı Venizelos Kıbrıs'ın Yunanistan'a iltihak edilmesi gerektiğini ifade etmiş; buna karşılık olarak 21 Nisan 1951 tarihinde Hürriyet gazetesinde yer alan demecinde Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Kıbrıs ile ilgili yapılacak olan hukuki bir düzenlemenin çıkarlarımıza aykırı olmasına müsaade edilmeyeceğini ifade etmiştir.[258] Demokrat Parti'nin yayın organı olarak kabul edilen Zafer gazetesinde Başyazar Mümtaz Faik Fenik'in, Kıbrıs konusunda kaleme aldığı yazısında DP'nin yarı resmi açıklamaları yer almaktadır:

> "Kıbrıs hakkındaki Türk görüşü gayet sarihtir. Bu birçok devlet adamlarımızın beyanları ile gazetelerimizin neşriyatı ile birkaç kere açıklanmıştır. Vakti ile iade edilmek üzere İngilizler tarafından Türklerin elinden alınmış ve sonra öylece kalmış bulunan Kıbrıs'ın bugünkü durumunda bir değişiklik yapılması bahis mevzu olamaz. Eğer Kıbrıs hakkında bir karar vermek gerekirse, bunda Türkiye'nin de mutlaka söz sahibi bulunduğu unutulmamalıdır. Eğer bir gün Kıbrıs'ın akıbeti konuşulacaksa Türkiye'nin de elbette söyleyecek haklı bir sözü vardır. Şurasını bir defa daha açıklayalım ki, biz henüz Kıbrıs meselesinin münakaşasına girmiş değiliz. Söylediklerimiz, yalnız bugünkü statükonun devam etmesidir. Bu statükonun bozulmasına Kıbrıs'ta yaşayan Türkler de tam manası ile muarızdır; çünkü Kıbrıs bir hâkimiyet değiştirecek olursa, başlarına ne büyük bir felaket geleceğini yakinen bilmektedirler. Ve nihayet, şu da muhakkaktır ki Türkiye, Anadolu'nun hemen burnunun dibinde bulunan bir adanın mukadderatına asla bigâne kalamaz."[259]

NATO üyesi olabilmek için birçok strateji geliştiren, bunlara yönelik adımlar atan ve ciddi görüşmelerde bulunan Türkiye'nin eğilimi mümkün mertebe Batı ittifakı içerisindeki Yunanistan ile karşı karşıya gelinmemesi yönünde olmuştur. Çünkü Yunanistan ile karşı karşıya gelmek bir adım sonrasında İngiltere ve daha da önemlisi Amerika ile karşı karşıya gelmeye sebep olacaktır. Böyle bir durumda da talepleriyle Türkiye'ye zor zamanlar yaşatan Sovyetler Birliği ile yüzleşmek zorunda kalınacaktır. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için öncelikle 1951'de Yunan Parlamentosu'nda oylama yolu tercih edilmiş sonrasında bu fikir gittikçe iddialı şekilde savunulmaya başlanmıştır.[260] Sofokles Venizelos, 16 Şubat 1951'de Yunan Parlamentosu'nda yaptığı konuşmada bu niyetini şöyle açığa vurmuştu:

> "Biz, Kıbrıs Adası'nın ilhakını bugün değil, 1915 senesinden beri müteaddit defalar istedik. O zamandan bugüne kadar, iş başına gelen bütün Yunan Hükûmetleri de bu talebi tekrarladılar. Biz yeni bir müracaatta bulunmadıysak bundan, bu işten vazgeçtiğimiz manası çıkarılmamalıdır. Sükûtumuz, siyasî iz'anımızın zaruri bir tecellisinden ibarettir. Hakikatte Kıbrıs'ı istemekten hiçbir zaman vazgeçecek değiliz."[261]

Ardından Yunan İç Savaşı'ndaki tavrı ve yardımlarına muhtaç olduğu İngiltere ve ABD ile ilişkilerini bozmayacak şekilde Kıbrıs'ın Yunanistan'a terkedilmesini sağlamaya çalışmıştır. İngiltere ile pazarlıkta Yunanistan'ın önerisi askeri üs tahsis

---

[258] Resul Babaoğlu, "Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül Olayları", **History Studies**, IV/4, (Kasım 2012): 18.

[259] Başyazı, **Zafer**, 28 Nisan 1951, 1.

[260] Babaoğlu, **Türkiye Rum...**, 17.

[261] Sedat Simavi, "Yine Türk Kıbrıs", **Hürriyet**, 25 Şubat 1951, 1.

etmek şeklindedir. Ancak bu talep İngiltere tarafından geri çevrilmiştir.[262] Yunanistan ise, Kıbrıs konusunun bir an önce ve resmen uluslararası platforma çekilmesini sağlamak için, çalışmalara başlamıştır. Bu amaçla Yunanistan'ın Birleşmiş Milletler'deki temsilcisi Loukis Akritas, 17 Aralık 1951 tarihinde, İnsan Hakları Komitesi'nde yaptığı konuşmada; İngiltere'yi, Ada'nın Yunanistan ile birleşmesine engel olmaması için uyarmış ve 1950 yılında, adada yapılan bir plebisitte; halkın % 90'ının Yunanistan ile birleşmek için oy verdiğini ve buradaki nüfusun da % 81'e yakın bir kısmının Rum olduğunu öne sürmüştür.[263]

Bu dönemde, Yunanistan bir taraftan Kıbrıs konusunda çalışma yürütürken diğer taraftan da, NATO'ya birlikte üye olmuş olmanın ve Batı ittifakının resmen parçası sayılmanın verdiği yakınlıkla Türkiye ile yakınlaşma politikası gütmüştür. Bu kapsamda, diğer birçok olumlu gelişmenin yanında, her iki ülkedeki azınlıkların hayat standartlarına yönelik iyileştirmeler yapılmış, Ortodoks din adamlarının okullara tekrar girişine müsaade edilmiş, Yunan Dışişleri Bakanı Venizelos Türkiye'de önde gelen DP yöneticileriyle görüşerek Türk Yunan işbirliğinin sıklaştırılması ve halli gereken meseleler için bir komisyonun oluşturulması karar verilmiş[264], Adnan Menderes ve Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü 26 Nisan-2 Mayıs 1952 tarihleri arasında Atina'yı ziyaret etmiş[265] ve yine Adnan Menderes Fuat Köprülü ile birlikte 6 Haziran 1952'de Fener Rum Patrikhanesi'ni ziyaret etmiştir. Adnan Menderes, Türkiye'de Patrikhaneyi ziyaret eden ilk başbakan olma özelliğini de taşımaktadır.[266] İlişkilerin gittikçe iyileştiği bu dönemde her iki ülke de herhangi bir aksaklığın yaşanmaması için elinden geleni yapmıştır. Bu çabalardan birinde, Türk-Yunan dostluğuna verilen önemi gösterir şekilde Türk-Yunan deniz kuvvetleri Ege Denizi'nde ortak askeri tatbikatlar düzenlemiştir.[267]

NATO'ya aynı anda üye olmanın sağladığı Yunan-Türk yakınlığına rağmen, Yunanistan Kıbrıs meselesi üzerinden süren rahatsızlığı devam etmiştir. Türkiye'de kamuoyunun yakinen takip ettiği ve haberleştirdiği Kıbrıs meselesi 1954'ten itibaren

---

[262] Stefo Benlisoy, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Yunan Yakınlaşması, Kral ve Kraliçenin Türkiye Ziyareti", **Toplumsal Tarih Dergisi** (Eylül 2000): 13.

[263] Abidin Daver, "İngiltere Kıbrıs'ı Yunanistan'a Veremez", **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1951, 1.

[264] "M. Venizelos Dün Şehrimize Geldi", **Milliyet**, 30 Ocak 1952, 1; "Türk-Yunan Müzakereleri" **Milliyet**, 3 Şubat 1952, 1.

[265] "Adnan Menderes Bugün Atina'ya Hareket Ediyor", **Milliyet**, 25 Nisan 1952, 1.

[266] Babaoğlu, **Türkiye Rum...**, 16.

[267] "Türk Yunan müşterek deniz manevrası yarın", **Zafer**, 16 Ağustos 1952, 1.

siyaseten de önem kazanmaya başlamıştır. Bunda başlıca üç faktörün etkisi bulunmaktadır: 1- İngiltere'nin, Yunanistan'ın hamlelerini nötralize etmek için Türkiye'yi de müdahil kılma çabaları 2- Kıbrıs'ın Yunanistan gibi potansiyel düşman bir ülkeye teslim edilmesi dolayısıyla Türkiye'nin Güney sınırının tehdit altına girmesi 3- Kıbrıs'ta yaşayan ve oranları yaklaşık %18 civarında olan Türk nüfusunun güvenliğini sağlamak.[268]

Mayıs 1954'te yapılan genel seçimlerin ardından yeni hükûmette Fatin Rüştü Zorlu, Kıbrıs İşlerinden Sorumlu Devlet Bakanı olarak atanmış ve özellikle bu tarihten sonra Kıbrıs konusu sadece basında değil, siyaset içerisinde de gittikçe önemsenmeye başlanmıştır. Kısa zaman içinde Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Kıbrıs Komisyonu kurularak, bu konuda en az Yunanistan kadar hak sahibi olduğumuz tezini belgeleriyle kanıtlamak ve ayrıca baskı altındaki Kıbrıs Türkler'inin desteklenmesi kararı alınmıştır.[269] Kıbrıs konusundan dolayı Türkiye-Yunanistan-İngiltere hattında ilişkilerin gittikçe gerildiği bir düzlemde, İngiltere Kolonilerden Sorumlu Devlet Bakanı Henry Hopkinson'un 28 Temmuz 1954'te Avam Kamarasında yaptığı bir konuşma, İngiltere'ye karşı temkinli adımlar atmaya çalışan Yunanistan'ı daha sert olmaya itmiştir. Hopkinson açıklamasında *"İngiliz hükûmeti ada konusunda yaşanan siyasi tıkanmayı yeni bir anayasa ile aşmaya karar verdi. İngiliz Milletler Topluluğu içerisinde, özel konumlarından dolayı belirli bazı bölgeler vardır ki 'asla' tamamen bağımsız olmaları beklenemez."* demiştir. İkinci cümle içinde geçen 'asla' kelimesi Yunanlı ve Rum politikacıların ikili görüşme beklentilerini tamamen boşa çıkarmıştır.[270] Yunan siyasetçiler bu noktadan sonra 'İngiltere'ye rağmen' politikalar yürütmeye başlamıştır.

Türkiye'nin temkinli ve Yunanistan'la ittifakını korumaya yönelik politikasına rağmen Yunanistan, Kıbrıs konusunda attığı adımları gittikçe ciddileştirmiştir. Görünüşte iki ülkeyi önemli şekilde yakınlaştıran Balkan İttifakı 9 Ağustos 1954 tarihinde Yugoslavya'nın da katılımıyla kurulmuş, ancak arka planda Kıbrıs başta olmak üzere ittifakı oluşturan ülkeler arasında bazı ciddi problemler mevcuttur.[271]

---

[268] Oliver P. Richmond, James Ker-Lindsday, **The Work of The UN in Cyprus: Promoting Peace and Development**, (New York: Palgrave, 2001), 10.

[269] "Yeni Menderes Kabinesi Teşekkül Etti", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1954, 1.

[270] Richmond, Lindsday, **The Work of...**, 8

[271] 20 yıl için yapılmış olan bu ittifaka göre, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya taraflarından herhangi birine veya daha fazlasına yöneltilen bir saldırı, hepsine birden yöneltilmiş sayılacak ve saldırıya karşı kolektif bir savunma kuracaklardı. Böylece NATO'nun Sovyetler'e karşı Güney Doğu

Balkan Paktı'nın kurulmasından hemen sonra 16 Ağustos 1954'te, Yunanistan, Birleşmiş Milletler'e, Kıbrıs'a self-determinasyon hakkı verilmesi için başvuruda bulunmuştur. Başvurusunu, Birleşmiş Milletler'in himayesi altında, Kıbrıs'ta yaşayan halklar için eşit haklar ve self-determinasyon prensibine dayandırmıştır. Ayrıca özetle, Kıbrıs'ın binlerce yıldır Yunanlıların yaşadığı bir "Yunan adası" olduğunu, diğer devletlerin hükmettiği zamanlardaki hükûmetlerin geçici olduklarını, o anki ada nüfusun % 80'inin Yunan olduğunu, KıbrısOrtodoks Kilisesi tarafından yapılan gayri resmi bir oylamada halkın % 95'inin Yunanistan'a bağlanma yönünde oy verdiğini, bölgenin güvenliği anlamına gelen Yunanistan ve İngiltere arasındaki dostane ilişkilerin, İngiltere'nin uyuşmaz tavırları sonrasında oluşan Yunanistan'ın, teessürüyle tehlikeye girdiğini ve sonuç olarak Yunanistan'ın ikili ve mahrem görüşmelerden umudunu kesip, BM Sözleşmesinin Madde 1 Paragraf 2'ye, Madde 10 ve 14'e[272] dayanarak BM'ye böyle bir resmi başvuruda bulunmaya karar verdiğini belirtmiştir.[273]Ancak talep, İngiltere'nin önayak olduğu Yeni Zelanda teklifi yardımıyla reddedilmiştir. BM Genel Kurulunda alınan bu karar Türkiye'de olayın kapanması olarak görülmüşve Başbakan Mendereskonuyla ilgili şu açıklamada bulunmuştur:

> "Yunan resmi makamlarının bu mesele dolayısıyla ortaya çıkan hadiselerden aramızdaki dostluğun haleldar olmaması için gayret sarf ettiklerini ve tedbirler aldıklarını belirten ifadelerini memnuniyetle kaydetmekteyiz. Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyoruz. Esasen ilk günden beri itidalini muhafaza etmiş ve dostluk hisleriyle ittifakımızın manevi vecibelerine riayette asla kusur etmemiş bulunan Türk hükûmeti, bu görüş ve inançla iki memleket münasebetlerinin yeni yeni inkişaflarına mazhar olması yolundaki gayretlerine samimiyet ve azimle devam eyleyecektir"[274]

Kıbrıs konusunun hukuki yollarla çözülemeyeceğini anlayan Yunanistan artık hukuk dışı yöntemlere başvurarak, adada EOKA[275] terör örgütünün çeşitli kanlı eylemler düzenlemesine destek vermiştir. Adı geçen terör örgütün yaptığı eylemler arasında

---

Avrupa-Balkanlar ayağı güvenlik altına alınmış oluyordu. Detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 784.

[272] BM Sözleşmesi Madde 1 Paragraf 2, halkların eşit hakları ve self-determinasyon ilkesine dayanarak milletler arasında dostane ilişkilerin gelişmesine, Madde 10 ve 14 ise milletler arasında yaşanan herhangi bir sorunun barışçıl yöntemlerle uzlaştırılmasına referans yapmaktadır.

[273] **UN Yearbook**, 1954, 94, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1954_v2.pdf, [27.02.2018].

[274]**AyınvTarihi**, 18 Aralık 1954, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1954-12-18, [10.04.2018].

[275] 'Kıbrıslı Savaşçıların Ulusal Örgütü' (Ethniki Organosis Kyprion Agoniston/National Organisation of Cypriot Fighters) ismiyle Kıbrıslı Rumlar ve Kıbrıs'a sivil kıyafetle gelen Yunan subaylar tarafından kurulan ve ilk silahlı eylemini 1 Nisan 1955 tarihinde gerçekleştiren terör örgütü. Detaylı bilgi için bkz. Niyazi Kızılyürek, **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, (İstanbul: 2002), 102; "EOKA" **Encyclopædia Britannica,** https://www.britannica.com/topic/EOKA, [05.05.2017].

Atina'daki İngiliz, Amerikan ve Türk büyükelçiliklerine ve Kıbrıs'taki İngiliz yönetimiyle Türk azınlıklara saldırılar da bulunmaktadır.[276]

Gittikçe diplomasiden uzaklaşılıp bütün tarafların kendince çözümler bulduğu bir ortam haline gelen Kıbrıs meselesinde, Türkiye'nin en ciddi adımlarından birisi, adı sonradan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti olacak olan Kıbrıs Komitesi'ni kurmasıdır. Ağustos 1954'te kurulan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti Kıbrıs konusunda Türkiye'nin pozisyonunu desteklemek ve kamuoyu yaratmak amacındadır. Cemiyetin başkanlığını, Menderes'e yakınlığıyla bilinen Hürriyet gazetesi Yazı İşleri Müdürü Hikmet Bil, başkan yardımcılığını ise Yeni Sabah gazetesi muhabiri ve 6-7 Eylül Olaylarının fitilini ateşleyen Kıbrıs Türk'tür Bildirisini kaleme alan Orhan Birgit'tir.[277]Komitenin önde gelen üyeleri 28 Ağustos 1954'te Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından kabul edilerek Kıbrıs konusunda yol haritası belirlenmiştir. Komitenin bu görüşmeden sonra ciddi ve hızlı şekilde örgütlendiği gözlemlenmiştir. Özellikle Demokrat Parti'yi destekleyen işçi ve öğrenci dernekleri ile yerel DP yöneticilerinin katılımı ve hükûmet yanlısı çevrelerin maddi olarak desteği sayesinde Komite, Türkiye çapında organize olmuş ve 2 Ekim 1954'te Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti adını almıştır.[278]

Başbakan Menderes, Yunanistan'ın Kıbrıs ile ilgili baskıcı politikalarına yönelik 24 Ağustos 1955 tarihinde İstanbul'da demeç vermiştir:

> "Görüyorsunuz işler ne derecelere kadar ileri götürülmüş bulunuyor. Dünyanın bu kadar nazik ve karışık vaziyeti karşısında Türk ve Yunan milletlerinin birbirleriyle dost ve müttefik olmalarının adeta bir kader hükmü gibi kati ve muhkem bir hakikat olmasına ve böyle bir manzara arz etmesine rağmen, tedbirsizlik ve idraksizliğin bu kadar şayanı teessüf vaziyetler ihdas etmiş olduğunu derin bir elem ve teessürle belirtmek istiyorum."[279]

Menderes, 24 Ağustos tarihindeki konuşmasının devamında Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar ve Kıbrıs'ın egemenliğiyle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

> "Memleketimizin bu hadiseler karşısında duyduğu teessürü ifade ederken, akıl ve izanın dost ve müttefik Yunanistan'da yakın zamanda hakim olmasını, bu memlekette yaşayan herkesle beraber Hükûmet ve ben de candan temenni etmekteyiz. (...) İnsanların ve milletlerin hayır ve menfaatleri husumetten değil dostluktan ve muhabbetten gelir. Biz hadiselerin evvela vasıflarına ve meziyetlerine büyük kıymet verdiğimiz Yunan milleti için şeametli olabilecek bir mecraya dökülmesini önleyebilmek için, şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de

---

[276] Şerif Demir, "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, 12. Sayı, (2007): 37–63.

[277] "6-7 Eylül Olayları Aydınlanıyor: Atatürk'ün Evine Bombayı MİT Attırdı" , **Zaman**, http://web.archive.org/web/20090211065008/http://zaman.com.tr:80/haber.do?haberno=813076&title=67-eylul-olaylari-aydinlaniyor-ataturkun-evine-bombayi-mit-attirdi, [28.04.2017].

[278] Hikmet Bil, **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, (İstanbul: İtimat Kitabevi, 1976), 95.

[279] Haluk Kılçık, **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, c. 5, (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991), 411-412.

> elimizden gelen gayreti sarf etmekte devam edeceğiz. Fakat şurasını da katiyetle ifade edeyim ki, bu memleketin, Kıbrıs statükosunda bugün için ve hatta yarın için memleket aleyhine olabilecek bir değişikliğe katiyen tahammülü yoktur."[280]

1955'in ilk yarısından itibaren şiddet eylemlerine girişen EOKA terör örgütünün faaliyetleri İngiltere siyaseti içerisinde rahatsızlık yaratmıştır. Muhalefet, iktidarı Kıbrıs konusunda çözüm bulması için ciddi şekilde eleştirmiştir. Bu kapsamda İngiltere hükûmeti, Yunanistan ve Türkiye'yi 29 Ağustos 1955'te düzenlenecek olan bir konferans için Londra'ya davet etmiştir. İngiltere, konferansın konusunu görünüşte 'Doğu Akdeniz'deki güvenlik sorunları' şeklinde duyursa da tek ve en önemli konunun Kıbrıs olduğu belliydi. Konferansın toplanmasına kısa bir süre kala 28 Temmuz 1955'te Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün yerine Fatin Rüştü Zorlu getirildi.[281] Türkiye'nin konferanstaki tavrının sert olacağı, Menderes'in 24 Ağustos'ta Liman Lokantası'nda yaptığı sert konuşmayla belli olmuştur:

> "28 Ağustos'ta Kıbrıs'taki kardeşlerimize karşı bir kıyım gerçekleşeceğini öğrendik. Evet, oradaki halkımız sessiz ve silahsızdır. Ama bu, savunmasız oldukları anlamına gelmez. Orada korku ve endişe içinde bulunan kardeşlerimizi sakinleştirmek istiyorum [...] Tarihe bakarak, Yunanlılara şunu hatırlatmak icap eder: Zamanında Ankara'ya burada daha fazla sayıda Rum yaşadığı için mi gelmişlerdi? İzmir, Aydın, Denizli ve Eskişehir'de ne işlen vardı? O zamanki misyonları kendi kaderini tayin hakkını uygulamak mıydı? [...]Şurasının herkesçe açık olarak bilinmesi gerekir ki, Türkiye sahillerinin büyük bir kısmı, başka devletlere ait gözleme ve tehdit araçlarıyla çevrilmiş bulunuyor. Bir Kıbrıs sahası bugün güvenli görünmektedir. Bu bakımdan Kıbrıs, Anadolu'nun bir parçasıdır. Kıbrıs'ın hukuki statüsünde bir değişiklik olacaksa, o zaman Kıbrıs sadece Türklere gen verilebilir. Atatürk ve Venizelos tarafından başlatılan barış ve dostluğu sürdürmeyi çok isteriz. Ancak bugünkü durum bize tavizlerle ve korkularla dolu geçmişi hatırlatmaktadır. Yunanistan'ın emperyalist yayılmacı bir politika izlemiş olduğunu unutmamalıyız. Hepimiz Girit örneğini biliyoruz [...] Türkiye hiçbir zaman Kıbrıs'taki statükonun değiştirilmesine izin vermeyecektir."[282]

İktidar partisinin Kıbrıs konusundaki hemen bütün iddiaları, ana muhalefet ve halkın çoğu tarafından da benimsenmiştir; bunun kanıtlarından bir tanesi ise ana muhalefet lideri ve CHP Genel Başkanı İnönü'nün 25 Ağustos'ta Ulus'ta yayınlanmış olan *"Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükûmetin alacağı bütün tedbirlerde beraberiz. Konferansta haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükûmeti bütün gayretlerimizle destekleriz"* ifadesidir.[283]

---

[280] Kılçık, **Adnan Menderes'in...,** c. 5, 413.

[281] Fuat Köprülü'nün görevden alınması 15 Nisan'da gerçekleşmiş olmasına karşın yurt dışında bulunması sebebiyle Dışişleri Bakanlığı makamına atama hemen gerçekleşmemiştir. Köprülü'nün görevden alınmasının en önemli sebebi Başbakan Menderes ile olan kişisel çekişmeleri olduğu iddiası savunulmaktadır. Bağcı'nın aktardığına göre, Köprülü, görevden ayrılmayla ilgili 'Menderes'in gittikçe artan otoriter eğiliminden dolayı' ayrıldığı açıklamasını yapmıştır. Bkz. Hüseyin Bağcı, **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, (Ankara: İmge Yayıncılık, 1990), 112; Ali Naci Karacan, "Köprülü'nün Hariciyeden Çekilmesi", **Milliyet**, 17 Nisan 1955, 1.

[282] "Kıbrıs Davasında Türkiye Haklıdır", **Zafer**, 25 Ağustos 1955, 1.

[283] İsmet İnönü, "Kıbrıs", **Ulus**, 26 Ağustos 1955, 1.

Konferans 29 Ağustos'ta Lancaster House'da başlamıştır.[284]İngiliz Dışişleri Bakanı Mcmillan görüşleriniİngiltere'ninKıbrıs'ta üs bulundurmasının yeterli olmadığını, adanın tümünün İngiltere hakimiyetindebulunması gerektiği şeklinde belirtmiştir. Mcmillan'ın görüşleri Ayın Tarihi'nde şu şekilde yer almıştır:

> "İngiliz Hariciye Vekili McMillan, konferans çevrelerinden öğrenildiğine göre, sarih yeni bir teklif ileri sürmemiş, yalnız Kıbrıs'ta İngiliz hâkimiyetinin idamesinin NATO savunması için hayati bir ehemmiyeti haiz olduğunu belirterek bu sahada bazı fikirler ortaya atmıştır. İngiltere kendi tekliflerini, vuzuhlu bir şekilde, ancak Türk ve Yunan heyetleri başkanlarının görüşlerini açıklamalarından sonra yapacaktır. İngiliz Hariciye Vekili, İngiltere'nin Kıbrıs halkına, yenibir Liberal anayasa çerçevesi içinde geniş muhtariyet vermeğe hazır olduğunu bildirmiştir."[285]

Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, ada halkına self-determinasyon hakkının tanınmasının zorunlu olduğunu ama bunun İngiliz askeri gücünün adadan çıkması anlamına gelmediğini, İngiltere'nin bölgedeki stratejik çıkarlarını korumak için askeri üslerin varlığının yeterli olacağını savunmuştur. Türkiye'nin görüşlerini Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu dile getirmiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu, Menderes'in Kıbrıs'la ilgili görüş ve düşünceleri ile Fatin Rüştü Zorlu'nunkiler birbiriyle örtüşmektedir:

> "Kıbrıs'ın Türkiye için stratejik önemi vardır. Kıbrıs coğrafi olarak Anadolu yarımadasının bir uzantısı durumundadır. Bu yüzden, Türkiye'ye ya da Türkiye çevresindeki Doğulu ülkelerin kaderiyle en az Türkiye kadar yakından ilgili olan bir devlete ait olmalıdır. Savaş halinde Türkiye ancak Güney limanları yoluyla beslenecektir. Kıbrıs adasına hakim olacak kuvvet, aynı zamanda Ege denizindeki adaların da hakimi olursa, Türkiye gerçek bir kuşatma altına alınmış olacaktır. Hiçbir ülke güvenliğinin, dost dahi olsa, müttefik de olsa başka bir devlete dayanmasına razı olamaz."[286]

Fatin Rüştü Zorlu ve beraberindeki heyet Türkiye'nin Kıbrıs'la ilgili resmi görüşlerini aktardıktan sonra nihai kararlarını, Türkiye'nin statükodan memnun olduğunu ve bunun korunmasını istediğini ama eğer mevcut durumda bir değişiklik yapılacaksa en doğru yolun adanın eski sahibi Türkiye'ye geri iade edilmesi gerektiği şeklinde ifade etmişlerdir. Böylece Türkiye, politikasıyla İngiltere'ye paralel ama Yunanistan'a zıt sayılabilecek bir doğrultu çizmiş oluyordu. Bu aynı zamanda iki NATO ülkesi Türkiye ve Yunanistan arasında çatışmanın çıkabileceği tehdidinde de bulunmak anlamına geliyordu.[287]

Dışişleri Bakanı Zorlu, yapmış olduğu ön görüşmeler sonucunda edindiği izlenimleri, 28 Ağustos günü Başbakan Menderes'e yolladığı telgrafta açıklamıştır.

---

[284] "Kıbrıs Konferansı Bugün Açılıyor", **Cumhuriyet,** 29 Ağustos 1955, 1.

[285] **Ayın Tarihi**, 30 Ağustos 1955, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1955-08-26, [25.04.2018].

[286] "Muhtariyet ve İlhak Taleplerini Reddettik", **Milliyet,** 2 Eylül 1955, 1.

[287] Oran, **Türk Dış...,**602.

6-7 Eylül tarihlerinde yaşanmış olan hadiseleri ısmarlayan bir belge olduğu üzerinde yoğun tartışmalar yaşanan bu telgrafta Zorlu şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Bu sabahki müzakerelerimiz gayet nazikane geçmekle beraber gayet kati ifadeler altında geçti ve bizim haklarımızı savunmamız hususunda cesaretimizi kıracak bir eda takınmadılar. Fakat ifadelerimizle haklarımızda musır davranacağımıza kendilerini teyakkun ettirdiğimizi zannediyorsak da bu safhada çok çalışılması icap ettiğini sanmaktayız. Bu sebeple gerek biz, gerek gazetecilerimiz bu yolda gayret sarf ediyoruz. Taraf devletlerinden bu hususlaki ilgililere verilecek emirlerin pek faideli olacağını saygılarımla arz ederim."[288]

Ancak görüşmelerin tıkanmaya doğru gittiği günlerde, İngiltere'nin de adadaki askeri varlığının korunması durumunda Kıbrıs'a muhtariyet verilebileceğini belirtmesi üzerine Zorlu, konferanstaki konuşmasında tedhişçiliğin durdurulduğu, din adamlarının siyasete karışmasının önlendiği, Türklere ve Rumlara eşit siyasi temsil hakkı tanındığı ve Ada mukadderatının Rum çoğunluğunun kararıyla tayin talebinden vazgeçildiği takdirde, muhtar bir idare kurulmasını Türkiye'nin kabul edebileceğini belirtmiştir.[289]

4.2.1.2. Krizin Tetiklenmesi:

6 Eylül akşamı Dışişleri Bakanı F. R. Zorlu ile telefonla görüşen Menderes, Zorlu'nun beş yıllık moratoryum yapalım teklifine kızarak, *"Fatin Bey, ne söylüyorsunuz. Bu artık milletin sorunu olmuştur. İstanbul yanıyor, ben ne moratoryum kabul ederim, ne başka bir şey kabul ederim. Terk edin gelin konferansı"* demiştir.[290]

Konferansın devam ettiği esnada Atatürk'ün Selanik'te doğduğu evde Yunanlılar tarafından bomba patlatıldığı haberi önce radyoda[291], sonra ise İstanbul Ekspres gazetesinin ikinci baskısı ile duyurmuştur. Bu haber zaten uzun bir süredir gergin olan halk arasında infiale sebep olmuştur. Yaklaşık bir yıldır ciddi faaliyet ve

---

[288] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 010.09.109/340.45'ten aktaran Babaoğlu, **Türkiye Rum...**,, 19.

[289] Serdar Sakin, Sabit Okuyan, **Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları**, (İstanbul: IQ Yayıncılık, 2010), 66.

[290] Demir, **Adnan Menderes...**, 42.

[291] Olayın ilk haberleştirilişi Anadolu Ajansı tarafından yapılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra İstanbul ve Ankara radyoları tarafından da duyurulmuştur. Dönemin Devlet Bakanı Mükerrem Sarol'un da belirttiği gibi haberin basılmasına bizzat Menderes'in kendisi tarafından müsaade edilmiş hatta diğer büyük illerde duyulmasını sağlamaya çalışmıştır. İstanbul Radyosu Dış Haberler servisinin verdiği haber ise şu şekildedir: *"Selanik'te menfur bir tedhiş hadisesi. Selanik'te Aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binası arasındaki bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında da insanca zayiat olmamıştır. Yunan Polisi tahkikata başlamış ve daha sıkı emniyet tedbirleri almıştır. 5 şüpheli şahsın tevkif edildiği bildirilmektedir. Yunan Hükûmeti Dâhiliye Vekili basına verdiği beyanatta bu işi hakiki bir Yunanlının yaptığını zannetmiyorum demiştir."* Daha fazla bilgi için bkz. Ayşe Elif, Emre Kaya, "6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", **İletişim Kuram ve Araştırma**, Sayı 12/1 (2014): 87; Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1,402.

örgütlenme halinde olan Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin çeşitli yerlerde tertip ettiği gösteri yürüyüşleri, kısa bir süre sonra önü alınamayan bir yağmahareketine dönüşmüştür. İstanbul başta olmak üzere Ankara ve İzmir'de özellikle Rumlar'a ama aynı zamanda diğer bütün azınlıkların, hatta bazı Türk vatandaşlarının mal ve mülkü yağmalanmış, tahrip edilmiştir. Türkiye çapında yaşanan olayların en şiddetlileri İstanbul'da, azınlıkların en çok yaşadığı bölgelerde meydana gelmiştir. Taksim meydanı civarındaki olayların başlangıcında 20-30 kişilik bir grup bulunmakta ve bu grup, dört bir yandaki esnaf ve vatandaşı galeyana getirmiştir.[292] Özel arabalar, taksi ve kamyonların yanı sıra otobüs, vapur ve hatta askeri araçlardan oluşan bir ulaşım ağı sayesinde, faillerin aletlerinin kent içinde ulaşımının garanti altına alındığı, bu şekilde kolaylıkla hedefleri bulduğu ve bütün kente saldırılarını başarılı bir biçimde gerçekleştirdiği belirtilmiştir.[293] Polisin müdahale etmekte zorlandığı olaylarda Rumlara ait birçok ev, işyeri, okul, eğlence yerleri ve kiliselerin hedef alındığı yıkma, yakma ve yağmalama eylemlerine dönüşmüştür. Oluşan hasar, İstanbul'un çeşitli yerlerinde yirmi biri kilise, diğerleri ev ve işyeri olmak üzere elli bir yangın meydana gelmiştir. Bu yangınlarda yedi kilise tamamen yanmıştır.[294] Ayrıca yetmiş üç kilise, üç manastır, sekiz ayazma ve 5538 ev ve iş yerinde maddi zararlar oluşmuştur.[295] Olayların büyümesi üzerine İstanbul, Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan edilmiştir.[296]Menderes'in doktoru ve o dönem Devlet Bakanı olan Mükerrem Sarol o akşam yaşananları şu şekilde aktarmaktadır:

> "Facia tasavvurun üstünde. Görmeyen inanmaz! Pendik'ten itibaren arabalardan inip, başta Cumhurbaşkanımız olmak üzere, hepimiz, ben, Köprülü Hoca ve yanımızdaki milletvekili arkadaşlar, yağma ve rezaleti önlemeye çalıştık. Her merhalede talan güruhunu sopa ile, baston ile dağıtarak vilayete geldik. Gördüklerimiz dehşet vericiydi. Şimdi doktorum beni dinle; senden ricam önce vekil arkadaşları telefonla uyandır ve kendilerine Bakanlar Kurulu toplantısı yapmak üzere benim odama gelmelerini temin et. Müsteşar Ahmet Salih'i çağır. Başbakanlık, tam kadrosu ile devreye girsin. Kendilerine olup biteni bütün ayrıntıları ile anlat. Benim kendilerine Başbakan olarak sıkıyönetim ilan edilmesini teklif ettiğimi söyle. Sonra beni İstanbul'la telefonla bul! [Kendisine rahat etmesini, Ankara'da her işin yolunda gideceğinden emin olmasını söyledim. Buna rağmen üzgün ve tedirgin sesi ile:] Aman doktorum dikkatli ol,

[292] Görgü tanığının ifadelerinden birinde, "Beyoğlu'nda sabaha kadar açık olan bir kahve vardı. Oraya genelde belediye otobüslerinin şoförleri ve biletçileri giderdi. Orada vardiya zamanlarını beklerlerdi. O akşam birisi içeri daldı ve onlara bağırdı: Siz ne biçim Türk'sünüz! Tüm halk ayaklandı siz daha hâlâ oturmuş burada kart oynuyorsunuz. Hemen birçok kişi kalktı ve saldırganların arasına karıştı." ifadesi kayda geçmiştir. Dilek Güven, **6-7 Eylül Olayları**, (İstanbul, Tarih Vakfı, 2005), 16.

[293] Güven, **6-7 Eylül...**, 18.

[294] "2050 yağmacı ve tahripçi yakalandı", **Hürriyet,** 8 Eylül 1955, 5.

[295] Arzu Kılıçdere, "İzmir'de 6-7 Eylül Olayları", **Toplumsal Tarih**, s. 74/13 (2000): 38.

[296] "İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare", **Zafer**, 7 Eylül 1955, 1.

> Ankara'da kimsenin burnu kanamasını istemiyorum. Üniversite ve büyükelçilikler çevresini mutlaka güven içinde bulundur."[297]

Olayların sonucunda Cumhurbaşkanı Celal Bayar TBMM'yi 12 Eylül 1955 günü için olağanüstü toplantıya çağırmıştır.[298] Olaylardan sorumlu tutulan İçişleri Bakanı Namık Kemal Gedik istifa ederken, yerine Ethem Menderes getirilmiş, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay hakkında soruşturma açılmış ve Ankara ve İzmir Vali ve emniyet müdürleri değiştirilmiştir. Ayrıca Şişli Kaymakamı ve on sekiz komiser de olaylarla ilgili olarak mahkemeye sevk edilmiştir.[299] Olaylarla doğrudan bağlantılı görülen Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti bütün şubeleriyle birlikte kapatılarak evrak ve paralarına el konulmuştur.[300]

Azınlıklara yönelik saldırılar olmadan önce, emniyet güçlerinin azınlıklara yönelik bir saldırı olacağının istihbaratını aldıklarını ve hatta buna karşı tedbirler alınmaya çalışıldığı görülmektedir.[301] Valiliğin olası olayları önlemek adına aynı gün Birinci Ordu Müfettişliği'ne bir yazı gönderdiği de bilinmektedir. Yazıda, Atatürk'ün evinde bir bomba patladığı ve konsolosluğa da saldırılar olduğu, bundan dolayı da Rum işyerlerine herhangi bir saldırı olması ihtimalinin çok kuvvetli olup, buna bağlı olarak Beyoğlu, Şişli, Beşiktaş'ta meydana gelecek olayları önlemek üzere hiçbir makamdan izin veya emir almaya gerek olmadan her an harekete hazır taburların bulunmasını istemiştir.[302]

Yunanistan'ın iddiasına göre, başlangıcından itibaren bütün bu olaylar Menderes hükûmeti tarafından tertip edilerek sahneye konmuştur. Atatürk'ün Selanik'teki evinde patlayan ses bombasını diplomatik çanta içerisinde Türkiye'den Yunanistan'a getiren kişi Selanik Başkonsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp'tir. Bu bombayı evin bahçesine atan ise Türk Başkonsolosluğundaki kavaslardan Hasan Uçar'dır. Onu azmettiren kişi ise Selanik Hukuk Fakültesi öğrencisi ve aynı zamanda Milli İstihbarat Teşkilatı'nın bir elemanı olan Oktay Engin'dir. Yunan Mahkemesi

---

[297] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 400.

[298] "Riyaseticumhurluk ve Başvekillik tebliği", **Zafer**, 8 Eylül 1955, 1.

[299] Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, (Ankara: Phoenix, 2004), 434.

[300] "Suçluların Adedi 2124'e yükseldi", **Zafer**, 9 Eylül 1955, 7.

[301] 3 Eylül'den itibaren Eskişehir gibi çevre illerdeki polislerin İstanbul'a görevlendirilmeye başlandığına dair bkz. Yassıada, Yüksek Adalet Divanı Tutanaklarından aktaran Güven, **6-7 Eylül...**, 22.

[302] **6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Arşivi**, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 292.

olaydan sonra Hasan Uçar ve Oktay Engin'i tutuklamış ve haklarında dava açılmıştır.[303]

Dilek Güven'in aktardığına göre KTC üyeleri arasına tutuklu gibi sokulan Emniyet Başmüfettişliğinden ajan, Hikmet Bil'in tutukluluk süresince, "saldırıların organizasyonu için bizzat Başbakan Adnan Menderes'ten para ve talimat aldıklarından" açıkça bahsettiğini anlatmıştır.

> "KTC üyeleri tutuklandıktan sonra, adamlarımızdan birini gizlice Harbiye'deki hapishaneye soktuk. Dört ya da beş gün sonra, muhbirimizin raporu elimize geçti; buna göre, Orhan Birgit ve Hikmet Bil, talimat üzerine saldırılara katıldıklarını ve asıl sorumlu çevrelerin kendilerini şu anda desteklemediğini söylüyorlardı. Ayrıca, işin mahkemeye intikal etmesi durumunda, talimatları kimden aldıklarını açıklayacakları tehdidinde bulunuyorlardı."[304]

6-7 Eylül Olaylarının yansımaları kısa süre içinde iç ve dış politikada kendisini hissettirmiştir. İç politikada Başbakanın halk nezdindeki yerinin sarsılmaya başladığı görülmüştür. Menderes hükûmetine karşı olumsuz tepkiler göstermeye başlayan aydınlar ve subaylar, bu olayların yaşanmasının ardından tepkilerini arttırmışlardır.[305]

Olayların sorumlusu olarak görülen Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin başkanı Hikmet Bil mahkemeye verdiği ifadede, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Londra Konferansı'ndaki görevinin konferansı çıkmaza sürüklemek olduğunu belirterek, bu yönde Adnan Menderes'e bir telgraf gönderdiğini ileri sürecektir.[306] Bakan'ın konferansta Türkiye'nin elini güçlendirmek adına Türkiye'de bir takım adımların atılmasını istediğini iddia edecektir. Adnan Menderes başta olmak üzere Demokrat Parti'nin de bu derneğin hamisi olduğu düşünüldüğünde, olayların bu telgraf üzerine meydana geldiği kanısı ağır basmaktadır. Fatin Rüştü Zorlu bu telgrafı kabul etmekle birlikte asıl amacının diplomatik adımların atılması yönünde olduğunu ifade etmiştir.[307]

Konuyla ilgili şüpheli durumlardan bir diğeri de 6-7 Eylül Olayları meydana geldikten hemen sonra düzenlenen ve ülkece atılacak adımların konuşulacağı Bakanlar Kurulu toplantısına girmeden önce Menderes'in Devlet Bakanı Mükerrem

---

[303] **ADBSA,** 235, Türkiye, 21 1-00/94.08, Atina Büyükelçiliği Raporu, 19.09.1955'den aktaran, Güven, **6-7 Eylül...**, 71.

[304] **TETTVA**, Fahri Çoker Dosyası, Rapor, K Şubesi Müdürü Tuğgeneral (Hâkim) Şevket Mutlugil, 22.11.1955'den aktaran, Güven, **6-7 Eylül...**, 67.

[305] Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. bs., (Ankara: METU Press, 2001), 112-113.

[306] Keesing's, 14-21 October 1961, s. 18375'ten aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...,** 114.

[307] Keesing's, 14-21 October 1961, s. 18375'ten aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 114.

Sarol'a *"toplantıda elverdiğince az konuşmasını, toplantıdaki hukukçuların sıkıyönetim kararıyla ilgili tartışıp çekişmelerini ama Sarol'un küçük açıklamalardan öteye geçmemesi"* talimatını vermesidir.[308] Sarol bu ifadeleri, Menderes'in kendisini sevdiğinden söylemiş olduğuna inansa da arka planda ne olduğunu kendisinin de bilmediğini itiraf etmektedir.

Sıkıyönetimin ilan edildiği Bakanlar Kurulu toplantısında, olayların nasıl geliştiğine yönelik konuşmalar da geçmiştir ve dönemin Devlet Bakanı Sarol, bu konuşmaları şöyle ifade etmektedir:

> "Tam bu sırada Cumhurbaşkanımız Bayar, bana hitap ettiler: Sarol, Atatürk'ün evinin bahçesine bomba atıldığı haberinin ajansta yayımlanmasına neden izin verdiniz? Ajans müdürümüz, haberi sayın Başbakanımıza İstanbul'da bizzat bildirmiş ve kendilerinden direktif istemiş. Başbakanımız ajans müdürü İstanbul'da idiler, bendeniz Ankara'daydım. Bu başvuru üzerine sayın Başbakanımız bomba haberinin yayımlanmasını ve ayrıca Ankara, İstanbul, İzmir radyolarının öğle neşriyatına yetiştirilmesini emir buyurmuşlar. Başbakanımızın kararından sonra benim bakan olarak takdir hakkım söz konusu olamazdı efendim. Sayın Bayar, acılı ve öfkeli yüzünü benden öte bir yana çevirdi."[309]

4.2.1.3. Krizin Yumuşaması:

6-7 Eylül'de Türkiye'de yaşanan olaylardan sonra Yunanistan'ın tepkisi ise çok sert olmuştur. Yunanistan Türkiye'ye verdiği notada, olayları örneği görülmemiş bir felaket, affedilmeyecek bir cinayet ve Yunanlığa karşı bir suikast olarak nitelendirmiştir. Türkiye'de yapılan NATO tatbikatlarına ve Balkan Paktı çalışmalarına katılmayarak durumu protesto etmiştir.[310]

Türk hükûmeti ise yaşanan olaylar için sorumluluk üstlenerek İzmir, Ankara ve İstanbul'da örfi idare ilan etmiş, mağdurlardan özür dilemiş ve zarara uğrayan kişiler için, tartışmalı da olsa[311] tazminat ödeme yoluna gitmiştir. 6-7 Eylül olaylarının hemen ardından düzenlenen yardım kampanyaları, hükûmetin ve Türk toplumunun iyi niyetini ortaya koymuştur. Hükûmet gayrimüslim vatandaşlara, işlerinin başına dönme çağrısında bulunup zararların telafisi yanında işlerinde yeniden başarılı

---

[308] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 403-404.

[309] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 402-403.

[310] Güven, **6-7 Eylül...**, 170; Albayrak, **Türk Siyasi...**, 346.

[311] Mağdurlara tazminat ödenmesi sözü bir süre sonra bağış kampanyasına benzeyerek önceden anlaşılmış kesin rakamlar yerine bağış yapmak isteyenlerin verdikleri miktarlarla sınırlı kalmışlardır. Konuyla ilgili Mihalis Vassıliadis ile 22.09.2002 tarihinde yapılan mülakatta şu ifadeler yer almıştır: "*Çoğu tazminat alamadı. Komiteden bir bilirkişi gelip 'Şu kadar tazminat talep edeceğiz. Ödemenin bir yarısını sen, diğer yarısını ben alacağım' dedi. Bazıları, bu bilirkişilerin para almasını istemiyordu, o nedenle haklarından feragat ediyorlardı. Bu tazminat, daha çok Türkiye'nin batılı müttefiklerini sakinleştirmek için tasarlanmıştı."* Bununla birlikte 1957 yılının sonunda 3.247 gerçek ve tüzel kişiye, toplam 6.533.856 TL tutarında ödeme yapılmıştır.Bkz. Güven, **6-7 Eylül...**, 43-45.

olmaları için de kendilerine her şekilde yardım edileceğini bildirmiştir.[312] İlişkilerin düzeltilmesi kapsamında, gerginleşen ilişkileri iyileştirmek için, İzmir'de bulunan Yunan Konsolosluğu'na törenle Yunan bayrağı çekilmiştir.[313]Şiddet olaylarının kontrol altına alınmasının ardından, 9 Eylül 1955 günü Maliye Bakanlığı'nın yaptığı bir açıklamayla, zarara uğrayanlar lehine uygulanacak önlemler şu şekilde belirtilmiştir: vergi kolaylığı, ucuz inşaat malzemesine erişim olanağı, cam ithalatı, banka borcu olan mağdurlara geri ödeme kolaylığı sağlanması, banka kredisi almada kolaylık, bürokratik olmayan bir zarar tespit ve telafi süreci.[314]

6-7 Eylül Olayları, Rum azınlığın Türk toplumuna karşı birlik ve beraberlik duygusunun kısa vadede azalmasına yol açmamakla birlikte, Rumlar tahrip ardından tepkilerini basın aracılığıyla açık bir şekilde ortaya koymuşlardır. 6 Eylül gecesi tahrip edilen Embros gazetesinin bir hafta sonraki başyazısında şu satırlara yer verilmiştir:

> "Burada yerimizde kalacağız. Kiliselerimizi yeniden yapmak, ölülerimizi gömmek, okullarımızı, iş yerlerimizi, evlerimizi toparlamak için Rumlar olarak düştüğü yerden doğrulacak ve yerimizde kalacağız. Doğduğumuz, büyüdüğümüz, dedelerimizin ve babalarımızın -şimdi kırık dökük de olsa- mezarlarının bulunduğu bu ülkede kalacağız."[315]

Yaşanan olaylarda Türk hükûmeti ve Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin şüpheli müdahalelerine rağmen iktidar kanadından Başbakan Menderes ve Fuat Köprülü, olayları komünist kaynaklı olarak yorumlamışlardır.[316] Köprülü, 12 Eylül 1955'te

---

[312] "Hükûmetin Neşrettiği Tebliğ: Zararlı vatandaşlara her türlü yardım yapılacak", **Zafer**, 10 Eylül 1955, 1.

[313] Oran, **Türk Dış...**, 601.

[314] "Müessif hadise", **Zafer**, 10 Eylül 1955, 7.

[315] Babaoğlu, **Türkiye Rum...**,, 24.

[316] Menderes 12 Eylül'deki Meclis görüşmesinden önce DP toplantısında yaptığı konuşmada, "Selanik'te bombayı patlatan menhus ve meşum el İstanbul hadisesini ika eden elin ta kendisiydi. Bugün İstanbul'da muhtelif memleketlerin 38 Maliye vekili bulunmaktadır. Bunların meyanında birçok eski Başbakanlar mevcuttur. Amerikan Heyeti büyük bir adettedir. O bomba gününde patlatılmıştır. Bizi kendi fikirlerince dünya nazarında rüsva edecek, bizi garptan koparıp müdafaasız bırakacak ve kolayca elde edilebilir bir şikâr haline götürecek zalim darbe tam zamanım seçmek suretiyle bize havale edilmiş bulunuyor. Sadece kiliselerin tahribine büyük ehemmiyet ve dikkat atfedilmiş olması ve hatta ölülerin kemiklerinin muhkem mermerler altında sökülüp ortaya çıkarılıp hakarete maruz bırakılması keyfiyeti, damgası üstünde komünist eseri olduğunu apaçık ifade etmektedir." Olayları "Milli felaket" olarak tanımlayan Menderes, "Böyle bir şeni eser Türk milletinin malı olamaz. Bu gibi hareketler milli heyecanın galeyanı neticesi olarak kabul edilemez. Bunu Türk gençliğine dahi atfetmek gayri mümkündür" demiştir. Olaylar esnasında görevini yapmayan memurlar hakkında amire itaatsizlikten dava açılmasını da eleştiren Menderes, olayların sıradan olmadığını ve ortada "bir ayaklanma" bulunduğunu iddia etmektedir. Hükûmetin talep ettiği örfi idarenin onaylanması ve uzatılması isteği grup tarafından kabul edilmiştir. DP grup toplantısından istediği desteği kolay alan Menderes, böylece TBMM Genel Kurulu'na rahat girmiştir. Bkz. **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 156, 12 Eylül 1955.

Mecliste yaptığı açıklamada, saldırıların hazırlanması ve uygulanmasından komünistleri sorumlu tutmuştur:

> "Şimdi müsaadenizle hâdisenin mahiyetini ve kısaca umumi hatlarını izah edeceğim. Hâdise Kıbrıs hâdisesinden dolayı bilhassa gençler ve umumiyetle vatanperver insanlar tarafından takip edilen vatani bir hâdise olarak meydana çıktı, fazla galeyanlı bir kısım gençlik bu mevzuda çok fazla hassas davranıyorlardı. Diğer taraftan matbuat da bu hassasiyeti mütemadiyen tahrik etmekte idi. Hattâ yalnız matbuat değil, siyasi partiler de bu hususta âzami gayret sarf ediyorlardı. Hattâ bu meselede hükûmetin kâfi derecede faal hareket etmediğini bir kusur olarak, tenkid mevzuu olarak ileri sürüyorlardı. Bu suretle zemin, muhtelif faktörlerle hazırlanmış oldu ve nihayet maksadı mahsusla, Selânik'te patlıyan meşhur bomba haberi buraya gelirgelmez, derhal arzu edilen fırsat ele geçirilmiş oldu. Komünistler derhal harekete geçtiler ve gençliğin vatanperverlik tezahürü gibi görünen bu hal birdenbire mahiyetini değiştirerek ve tahripkâr bir hal aldı ve her tarafa hücumlar, yakmalar, yıkmalar başladı. Çünkü komünist unsurlar hâdiseyi evvelce tertipledikleri gibi sevku idareyi ele geçirmişlerdi. Zemini aylar ve aylarca evvel hazırlamış olmasalardı böyle bir hâdise vukua gelmez, meydana elbette çıkmazdı. Sevgili arkadaşlarım, hâdiseleri dar olarak değil, umumi seyirleri içinde mütalâa etmek lâzımdır. Dünyanın bu son aylarının umumi vaziyeti içinde, Asya'da ve Avrupa'da Komünist faaliyeti gözden geçirilecek olursa bu hâdisenin nasıl ve niçin hazırlandığı gayet iyi anlaşılır. Biliyorsunuz ki Türkiye, bugün Yakın ve Orta Şarkın ve Balkanların âdeta emniyet temelini teşkil eden bir kilit taşı ve maddi ve mânevi varlığıyla ve kuvvetiyle, komünizm tehlikesine karşı diğer sahaları koruyan bir kale mesabesindedir. İşte Türkiye'nin umum dünya vaziyetindeki bu harikulade ehemmiyeti dolayısiyladır ki uzun zamandan beri komünizm faaliyeti Türkiye'nin üzerinde temerküz etmiş ve fırsat bulup onu yıkmak için her türlü tedbiri almış, hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir."[317]

Adnan Menderes 6-7 Eylül Olaylarının öncesinde ve sonrasında çeşitli konuşmalar yapmıştır. 6-7 Eylül Olayları sonrasında Demokrat Parti grubunda yapılan görüşmedeki konuşması şu şekildedir:

> "Grubun sağduyusuna sesleniyorum; İstanbul'un başına gelen bu felaket karşısında yan yana, dirsek dirseğe, yekpare bir bütün olmamız gerekir. Ortak düşmanın karşısındayız, birbirimizi tartaklamak, birbirimizi yaralamaktan elimize hiçbir şey geçmez! Şahsi hesapların görüleceği günü yaşamıyoruz. Devletten sorumlu bir Başbakan olarak size ifade ediyorum ki, her açıklama memleketin zararına olabilir! Ayrıntılara girmemeye kesinlikle kararlıyım! Beni bu konuda zorlamamanızı rica ediyorum. Çünkü bilmeyerek, istemeyerek ne kadar zorlarsanız, bilerek istemeyerek size tek bir kelime söylemeyeceğim! Çünkü görevim budur!"[318]

Başbakan Menderes, Mecliste yapılan bir görüşmede, İsmet Paşa'nın kendisine yönelttiği dış politika sorularına cevap verirken, Yunanistan'a yönelik ilişkileri düzeltmek adına atılan adımları savunmuş ve şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Bayrak hadisesini ele alarak Türk milletini, haysiyetinden ve izzetinefsinden tahrike çalışıyor. Bayrak meselesini arz edeyim arkadaşlar: beynelmilel kaidelerde, beynelmilel taammüllerde hakarete uğrayan bir bayrak şereflendirilmek suretiyle tevkir olunur ve mesele böylesine halledilir. Bir tarziye ve tazmin hiçbir zaman küçültücü bir hadise değildir. Türk milleti gibi ahlaki necabete ve uzun siyasi ananelere sahip olan bir memleket için, bir yerde başka bir devletin bayrağı hakarete uğradığı takdirde, o hakareti tazmin yolunda ihtiyar olunacak hattı hareketin de Türk milletince tasvip edilmeyeceğini ve bunun tahrik vesilesi yapılabileceğini sanmak, zannediyorum ki, sureti katiyede hatalıdır. (...) Ben bunda Türk Devletinin, Türk milletinin zerre kadar haysiyetinin küçülmüş olduğu kanaatinde değilim; bilakis kendi bayrağımıza her yerde ve her zaman gösterilmesi lazım gelen hürmetin bu hareketle teyit edilmiş olduğu kanaatindeyim. Dünyada hadiseler eksik olmaz. Allah göstermesin, dünyanın herhangi bir yerinde bayrağımıza yapılmış olabilir. Binaenaleyh bunların tazmin ve tarziyesi

[317] **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem X, Birleşim 80, c. 7, (Eylül 1955): 684-685.

[318] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, 411.

> böylesine bir usule bağlanmış ve tarafımızdan tatbik edilmiş olursa aynı şeyi milletlerarası münasebetlerde talep etmek hakkımız olur."[319]

Başbakan Menderes, Yassıada duruşmalarında kendisine, Atatürk'ün evine bombalı saldırı haberini neden radyoda yayınlattığı ile ilgili sorulan soruya, olayla ilgili halkın güvenilir kaynaklardan bilgi almasının daha sonra oluşabilecek spekülasyonlardan daha doğru bir iş olduğu cevabını vermiştir.[320]Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, KTC'nin kısa zaman içinde bütün Türkiye'de örgütlenmesi, bu örgütün Demokrat Parti içindeki yöneticiler tarafından yönlendirilmesi, Fatin Rüştü Zorlu'nun telgrafının nümayiş başlatmak için talimat olarak algılanması, özellikle Taksim civarında meydana gelen olaylarda kullanılan bayrak, pankart ve şiddet araçlarının haricinde, söylem ve sloganların da benzer olması gibi detaylar Menderes hükûmetini zan altında bırakmaktadır.[321]

Başbakan Menderes, yaşanan olaylarda polis ve emniyet kuvvetlerinin rolüyle ilgili olarak tartışmaya sebep olan 12 Eylül 1955'teki Meclis konuşmasında şu sözleri ifade etmiştir:

> "Muhterem arkadaşlar, hâdiseye takaddüm eden günlerde ve haftalarda, bütün gazeteleri okudunuz. Elde silâh vazife gören emniyet müdürü, emniyet memuru, bütün zabıta kuvvetleri hâdisenin ilk başladığı zaman gençlik kitlesinin ilk harekete geçtiği anda onu bastırmak en kolay bulunduğu bir sırada, acaba bunu bertaraf etmekle hâsıl olan bir hareketi tenkil vazifesini mi yapıyorum, yoksa bunlara bir müsamaha nazarı altında hareket serbestisi vermek suretiyle mi vatani vazifemi, hamiyet vazifemi ifa ederim gibi bir tereddüdün mefluç edici tesiri altında kalmışlardır. Düşman, düşman kılığı altında gelse idi, şeytan rahmani kılığa bürünüp de karşımıza çıkmamış olsa idi elbette hâdise böyle olmazdı."[322]

Olayların üzerinden birkaç ay geçtikten sonra, Yunanistan'ın savunduğu bazı iddiaları doğrulayan gelişmeler meydana geldiği gözlenmiştir. Bunlar arasında, Atatürk'ün Selanik'teki evinde bomba patlatan kişinin Türkiye'ye getirilip İçişleri Bakanlığı bünyesinde işe alınarak ileriki yıllarda emniyet müdürlüğü ve valilik gibi üst düzey görevlere getirilmesi, ayrıca Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti başkanı Hikmet

---

[319] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 6, 94-95.

[320] Başbakan Menderes Selanik'teki bombalama olayının haber alınması üzerine derhal devlet radyosundan yayınlanması talimatını vermiştir. Saat 13.00'teki radyo bülteninde bomba olayı şu sözlerle haberleştirilmiştir: "Selanik'te aziz Atatürk'ün doğduğu ev ile Türk Konsolosluğu binasında bahçede saat gece yarısını dört geçe bir bomba patlamış ve bu infilak neticesinde Aziz Atatürk'ün doğduğu evin pencereleriyle Konsoloshanenin camları hasara uğramıştır. İnfilak esnasında insanca zayiat olmamıştır." bkz. Babaoğlu, **Türkiye Rum...,**, 20.

[321] Kamyonlarla taşınan benzer boy ve görünüşteki cisimlerle ilgili detaylı bilgi için bkz. Pineiopi, Tsoukatou, Septembriana 1955: i Nichta Ton Kristallon Tou Ellinismou Tıs Polis [**1955 Eylül Olayları; İstanbul'daki Rumların Kristal Gecesi**, 8'den aktaran Güven, **6-7 Eylül...**, 17.

[322] İrfan Neziroğlu, Tuncer Yılmaz, **Başbakanlarımız ve Genel Kurul Konuşmaları**, c. 4, (Ankara: TBMM Basımevi, 2014), 540.

Bil'in, 5 aylık tutukluluk süresinin ardından serbest bırakılarak Başbakan Menderes tarafından Beyrut Basın Ataşesi olarak görevlendirilmesi bulunmaktadır.[323]

4.2.2. 1957 Suriye Krizi:

Sovyetler Birliği ile Türkiye arasındaki 1945 Sovyet Talepleri krizi meydana geldikten sonra, SSCB, Türkiye'nin çevre ülkeleri Bulgaristan ve Suriye başta olmak üzere bölge ülkelerine askeri yardımda bulunmuştur. Bunun devamı niteliğindeki, Suriye ile Sovyetler Birliği arasında 6 Ağustos 1957 tarihinde imzalanan, toplamda altı yüz milyon dolara yaklaşan ve askeri ve ekonomik konuları kapsayanRusya-Suriye anlaşması ise Türkiye ve dolaylı olarak da Amerika Birleşik Devletleri için tehdit olarak görülmüştür.[324] Türkiye, Suriye'nin imzaladığı bu anlaşmadan, Suriye'nin, Menderes'in ifadesiyle "ihtiyaç anında kullanılmak üzere silah deposu haline getirildiğine inanarak" algısal güvenlik kaygısı hissetmiş ve sınıra asker yığma ve bu bölgede askeri manevralar yapmak gibi bir takım önlemler ile karşılık vermiştir.[325] Amerika'nın ciddi siyasi ve askeri destek verdiği Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin aynı şekilde destek verdiği Suriye arasındaki sorun büyüyerek, Suriye'nin sorunu Birleşmiş Milletler'e taşımasına neden olmuştur. Krizin tırmandığı ve çeşitli görüşmelerinin yaşandığı sorun, özellikle ABD ve SSCB'nin anlaşma sağlaması sayesinde Suriye'nin BM'ye yaptığı şikâyetini geri çekmesi, Türkiye tarafının sınıra yığdığı askeri geri çekmesi sonrasında çözülmüştür.

4.2.2.1. Kriz Öncesi: Türkiye-Suriye İlişkileri:

---

[323] "Ölüm İlanını Kendi Yazdı", **Hürriyet**, http://www.hurriyet.com.tr/olum-ilanini-kendi-yazdi-38450289, [19.05.2017].

[324] Sovyetler Birliği Suriye'ye toplam 19 proje için 579 milyon dolar gibi bir yardım yapmıştır. Detaylı bilgi için bkz. "Suriye'de Liderler Arasında Değişme", **Milliyet**, 17 Ağustos 1957, 3; Arda Baş, "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **HistoryStudies**, Volume 4/1, (2012): 97.SSCB'nin Suriye'ye yaptığı yardım, ABD Dışişleri Bakanı'nın Fransa'daki ABD Büyükelçisine yazdığı mektupta, *"Suriye'nin, son gelişmelerden sonra askeri ve ifsat edici üs haline geldiğini ya da gelmek üzere olduğunu değerlendiriyoruz."* şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 364, 2335.

[325] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347; **Algısal güvenlik**, bir ülkenin diğer ülkeye karşı düşmanca bir amacı olmasa bile diğer ülkede doğan algı bunun kendisini hedef almış olmasıdır. Güven ve güvenlik algısının sağlanamadığı bir durumda tarafların bir diğerini kendi çıkar, hedef ve önceliklerinin korunması ve/ya elde edilmesinde potansiyel tehdit ve/ya engelleyici unsur olarak görmesi uyuşmazlıkların hızla çatışmaya, giderek krize tırmanmasına neden olur. Çünkü çoğu kez güven ve güvenlik arttırıcı önlemlerin yaşama geçirilmesi ve ilişkilerin "normalleştirilmesi" uzun bir çabayı gerektirir. Üstelik tarafların tamamının bunun gerekliliğine inanmış ve samimi olarak çaba gösteriyor olması gerekir. Detaylı bilgi için bkz. Aksu, **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı...,**95.

Dünyada Soğuk Savaş atmosferinden kaynaklı olarak uluslararası politikanın gittikçe rekabetçi bir havaya bürünmeye başladığı bir dönemde, Türkiye, Sovyetler Birliği'nin bazı hamlelerinden ciddi tehdit hissetmekteydi. Bunun başlıca sebebi ise Sovyetler Birliği'nin Bulgaristan, Afganistan, Mısır ve Suriye gibi, bazıları Türkiye'nin çevresindeki ülkelerde yürüttüğü askeri faaliyetlerdir.[326] Sovyetler Birliği'nin askeri aktivitelerinin bulunduğu ülkelerden en önemlilerinden birisi olan Suriye ile Türkiye ilişkileri, 1957 yılına gelinceye kadar zaten iyi durumda değildir. Adnan Baş'a ve Kürkçüoğlu'na göre, iki ülkenin anlaşmazlığa düştüğü, dış politikayla ilgili olan ve stratejik sayılabilecek üç sorun vardır[327]:

1) Hatay meselesi

2) Türkiye'nin muhtemel yayılmacı hedefleri

3) İttifak Seçimi

Fransa'nın da dahil olduğu Hatay'ın paylaşımı konusunda Türkiye ile Suriye arasında kriz yaşanmıştır. Hatay'ın statüsü ile ilgili çeşitli değişikliklerin ardından Türkiye'ye bırakılması ise Suriye tarafından kabul edilmemiştir.[328] Suriye'nin Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmesineolumsuz etki eden başka bir faktör de Türkiye'nin muhtemel yayılmacı politikalarıdır. Pan-arabizm görüşündeki kişiler tarafından Osmanlı'nın bakiyesi olarak görülen Türkiye'nin, yayılmacı politikalar izleme potansiyeli, Orta Doğu'daki Suriye gibi ülkelerin çekincesine sebep olmuştur. Bu konuda son sorun ise Türkiye'nin Batı yanlısı politika izlemesidir. Türkiye haricinde Irak için de kısmen bu görüş dillendirilse de Suriye'nin bu dönemde tam bir tercih yapmamakla birlikte Sovyetler'e daha yakın politika izlemesi, İsrail'i 1949'da tanımak gibi politikalarının da etkisiyle Batı müttefiki olarak görülen Türkiye'ye mesafeli durmasına sebep olmuştur.

Suriye'de 1954 yılında yapılan seçimlerden itibaren ülkenin Sovyetler'e mi yoksa Batı'ya mı yakınlaşacağı belirlenmiştir. Bu seçimde Suriye Komünist Partisi güçlenerek çıkmış ve ülkede SSCB ile yakınlaşmayı hızlandıran gelişmelerden birisi olmuştur.[329]

---

[326] **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 103, 768-810.

[327] Baş, **1957 Suriye...**, 92.

[328] Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap**..., 17-18.

[329] "Syrian Parliamentary Election, 1954", **Wikipedia**, https://en.wikipedia.org/wiki/Syrian_parliamentary_election,_1954, [12.08.2017].

1955'te kurulması planlanan Bağdat Paktı'na Suriye'yi de dahil etmek üzere Şam yönetiminin davetiyle13 Ocak'ta Şam'a giden Adnan Menderes[330], Suriye Başbakanı Faris el Khouri tarafından sıcak karşılanmasına rağmen sokaklarda ciddi Türkiye karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. İlk etapta Suriyelilerin Türkiye'ye ve Türk politikalarına karşı olduğu yorumu yapılırken sonradan bu gösterilerin Mısır istihbaratı tarafından tertip edildiği ve Suudi Arabistan tarafından mali olarak desteklendiğine yönelik iddialar dile getirilmiştir.[331] Bu dönemde diğer bölge aktörlerine göre Mısır ile daha yakın olan ve onun tarafından yönlendirilebilen Suriye, Mısır'ın yoğun baskısı sonucu 1955'te Bağdat Paktı'na girmemiştir. Suriye'nin bloklar arasında tercih yapmasıyla birlikte, SSCB ise Akdeniz'e ve Orta Doğu'ya ulaşmasının önündeki engellerden birisi olan Türkiye aşılamadığı için Suriye'ye ağırlık vermeye başlamıştır.[332]

Orta Doğu'da safları sıklaştıran, Türkiye-Mısır ve Türkiye-Suriye ilişkilerini derinden etkileyen bir başka faktör de İngiltere, Fransa ve İsrail'le Mısır arasında yaşanan Süveyş Krizidir. Süveyş Kriziyle ilgili ateşkes ilan edildikten sonra toplanan Bağdat Paktı ülkeleri İngiltere'yi bu toplantıya davet etmemiştir. Hatta görüşme esnasında İngiltere'nin pakttan çıkarılmasını A. Menderes önlemiştir.[333] Menderes'in böyle bir siyaset izlemesinde başlıca iki faktör rol oynamıştır: birincisi daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye'nin politikalarına ters politikalar güden Mısır'a karşı törpüleyici bir aktörü desteklemek, ikincisi ise SSCB tehlikesine karşı güçlü bir cephe oluşturmak için İngiltere'nin paktta tutulmaya devam edilmesi.

1956'da Suriye Savunma Bakanlığı görevine getirilen Sovyet yanlısı Halid El Azm, Temmuz ayında yaptığı Sovyetler Birliği ziyaretinde bir dizi anlaşma imzaladı. Bunlar arasında kara, hava ve deniz askeri unsurlarının geliştirilmesi ve bazı alt yapı iyileştirmeleri de bulunuyordu.[334]

ABD Askeri Yardım Misyon yetkililerinden Norman Armour'ın Türkiye'ye gelerek 14 Kasım 1956'da Savunma Bakanı ile düzenlediği toplantıya, bazı ABD'li askeri yetkililer de katılmışlardır. Toplantıda Türkiye'nin hava savunma sistemleri,

---

[330] "Başvekil Yarın Şam'a Gidiyor", **Milliyet,** 12 Ocak 1955, 1.

[331] Baş, **1957 Suriye...**, 94.

[332] Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 429.

[333] Annual Register of World Events, Vol.198, for 1956, 159'dan aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 81.

[334] Anlaşmanın hangi alanları kapsadığıyla ilgili detaylı bilgi için bkz. Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**,762.

Bulgar sınırındaki gelişmeler, Arap ülkelerinin Bağdat Paktı'ndan faydalanabileceği hatta pakta dahil olabilecekleri gibi konular konuşulmuştur. Milli Savunma Bakanı'na göre SSCB'nin niyeti Akdeniz'e sızıp ortak iletişim hatlarına karşı eylemde bulunmaktır. Bu yüzden de NATO bu tür gelişmelere hazırlıklı olmalıdır.[335]

Kriz patlak vermeden aylar önce Ocak 1957'de yaptığı bir açıklamada, hem Suriye hem de Sovyet Rusya için olumsuz görüşünü yansıtan bazı mesajlar vermiştir:

> "Orta Doğu meselesi, son büyük buhranla başlamış bir mesele olarak telakki edilmemek lazımdır. Orta Şark denilen dünya parçası NATO'nun mühim bir cenahını teşkil ettiği, üzerinde cereyan eden hadiselerin dünyadaki siyasi ve askeri muvazene ve dolayısıyla dünya sulhu üzerindeki tesirleri daima şiddetle hissolunabildiği için, bu sahanın kısmen veya tamamen ele geçirilmesi yahut el altında bulundurulabilmesi hususunda komünist cephenin büyük gayretleri uzun zamandan beri devam ediyordu. İçinde yaşadığımız ve hayati menfaatlerimiz bakımından bizi yakından ilgilendiren bir bölge olduğu için Türkiye, Orta Doğu'nun nazik ve tehlikeli bir vaziyete doğru gittiğini çoktan görmüştür."[336]

Associated Press gazetesi muhabiri Webb Mackinley'in Adnan Menderes ile, Bağdat Paktı ve Kıbrıs meselesiyle ilgili yaptığı ve Amerikan gazetelerinde yayınlanan 6 Şubat 1957 tarihli bir mülakatında Menderes, Eisenhower Doktrini'ni Orta Doğu barışında "gayet azimli bir adım" şeklinde yorumlamış, barışın korunmasına yardımcı olan Türkiye'nin de bu plandan maddi hisse almasının mantıki olduğunu beyan etmiş, barışı tehlikeye düşüren ülkelerle dünyanın sulh içinde yaşamasına çalışan ülkeler arasında bir ayrım yapmak gerektiğini belirtmiş ve son olarak barışı tehlikeye düşüren ülkelere örnek olarak da Mısır ve Suriye'yi vermiştir: *"Suriye milleti ve Mısır milletiyle gayet dostuz. Fakat ne yazık ki, hükûmetlerinin takip etmekte olduğu politikalar hususunda katiyen mutabık değiliz. Bizim görüşümüze göre, bu memleketlerin politikaları barış için tehlikeli ve kendi milletleri için de zararlıdır."*[337]

4.2.2.2. Krizin Tetiklenmesi:

SSCB'den dolaylı olarak hissedilen tehlikeye ek olarak 6 Ağustos 1957 tarihinde, hükûmet yetkilileri tarafından, ardından detayları 16 Ağustos'ta Savunma Bakanı Halid El Azm tarafından duyurulan Suriye-SSCB arasındaki yaklaşık altı yüz milyon dolar değerindeki anlaşma kamuoyu tarafından duyulmuş; Türkiye ve Batı dünyası

[335] **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 126, 994-998.

[336] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 148.

[337] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 170.

içinde büyük tepkiye neden olmuştur.[338] Ve daha önceden varolan askeri tehlike ister istemez daha da artmıştır. Bu anlaşmaya göre, Sovyetler Birliği Suriye'ye, Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de 6 tane yeni havaalanı inşası konusunda yardımı kapsamıştır. Ayrıca Suriye'nin silahlanması da bu yardım çerçevesi içinde yer almıştır.[339]

Askeri anlaşmanın Türkiye başta olmak üzere ABD yanlısı ülkeler için infiali henüz geçmemişken 13 Ağustos 1957'de Suriye'de meydana gelen bir diğer gelişme olayın içine ABD'yi de sokmuştur. Suriye hükûmeti, Suriye'deki mevcut rejimi değiştirmek için çalıştıklarını iddia ettiği üç Amerikalı diplomatı sınır dışı etmiş, karşılığında ABD de Suriye'nin Washington Büyükelçisini "persona non grata" ilan etmiştir.[340]

Türkiye ile Amerika'nın ortak tehdit saydıkları Suriye ve SSCB konusuyla ilgili müzakereler sürerken, Amerikan Yabancı Yatırımları Değerlendirme Özel Komitesi üyesi Norman Armour'un 15 Kasım 1956 tarihindeki Türkiye ziyaretinde, Türkiye'nin askeri kapasitesi ile ilgili birçok şey konuşulmuştur. Adnan Menderes'in de katıldığı görüşmede, Türkiye'nin, Erzurum civarındaki kuvvetlerini Güney'e sevk etmesi fikri tartışılarak bunun Kuzey Doğu'dan gelecek SSCB tehlikesine karşı ülkeyi savunmasız bırakmak anlamına geleceği değerlendirilmiştir. Toplantıya katılan temsilcilerden biri olan General Dewey, Türk Hava Kuvvetleri'nde bulunan radar sistemlerinin 50.000 feeti aşan yüksekliklerdeki ihlalleri tespit edemeyeceğini, Sovyet uçaklarının, Türk hava sahasını ihlal ettiğini ve bu durumun NATO'ya bildirildiğini aktarmıştır. ABD'li General Gruenther bunun Türkiye'ye karşı doğrudan saldırı olarak değerlendirilebileceğini söylemiştir. Ancak ABD'li General Norstad ise bunun bir saldırı olarak değerlendirilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Ardından Menderes, gelişmeleri sakin şekilde değerlendirdiklerini, ama kötü bir şeyin olmasını

[338] SSCB'nin Suriye'ye yaptığı yardım, ABD Dışişleri Bakanı'nın Fransa'daki ABD Büyükelçisine yazdığı mektupta, *"Suriye'nin, son gelişmelerden sonra askeri ve ifsat edici üs haline geldiğini ya da gelmek üzere olduğunu değerlendiriyoruz."* şeklinde yorumlanmıştır. Bkz. **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 364, 2335; Tırmanan gerginlikle ilgili Zafer gazetesinde yer alan bir haber: "Birleşik Amerika Suriye'nin Washington Büyükelçisini Amerika'dan Çıkarıyor", **Zafer**, 15 Ağustos 1957; İngiltere-SSCB ilişkilerini içeren başka bir haber ise: "Suriye Sovyetlerin Peyki Haline Geldi", **Zafer**, 18 Ağustos 1957, 1.

[339] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 762.

[340] "B. Amerika Suriye'nin Washington B. Elçisini Amerika'dan Çıkarıyor", **Zafer,** 15 Ağustos 1957, 1; Kaan Gaytancıoğlu, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi", (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008), 49.

da izlemeyeceklerini ve herhangi bir adım atılması durumunda NATO ve ABD ile iletişim halinde olacak şekilde hareket edileceğini ifade etmiştir.[341]

Ağustos'un son haftasında, Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin İstanbul'a gelerek Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmelerde bulunmuşturlar. Bu görüşmelere Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson da katılmıştır. Başkan Eisenhower ise, Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekata girişmek zorunda kalması halinde, Amerika'nın kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi. Ayrıca ABD bazı hava unsurlarını İncirlik üssüne ve bazı deniz unsurlarını ise Doğu Akdeniz'e nakletmiştir.[342]

İlişkilerin gittikçe gerginleştiği ortamda, Savunma Bakanlığına Sovyet yanlısı Halid El Azm'ın getirilmesinden sonra silahlı kuvvetlerin başına da Sovyet yanlısı olduğu kamuoyu tarafından bilinen Afif Bızri getirilmiştir. Bu görevlendirmeyi, bazı aziller ve ordu, polis teşkilatı ve dışişleri personeli arasında tutuklamalar takip etmiştir.[343] Bu değişikliklerden sonra artık Sovyetler Birliği'nin Suriye'ye ne denli destek çıktığı da anlaşılmıştır.

Sovyetler Birliği Başbakanı Nikolai Bulganin, 10 Eylül 1957'de Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderdiği yaklaşık dört sayfalık mektubunda, önce Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında kurulmasını arzu ettiği iyi ilişkilerden bahsettikten sonra, Mısır ve Suriye üzerinde tehlikeli boyutlara ulaşan baskı kurulduğuna dikkat çekip ardından Türkiye'nin Suriye sınırlarına yaptığı asker yığınağı ile Amerikan silahlarının Suriye'ye müdahale etmek için Türkiye'ye taşınmasından Sovyetlerin duyduğu endişeyi saklamayacaklarını ve Suriye'ye karşı girişilecek askeri bir "maceranın" mahalli çapta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu, zira Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarının böyle mahalli askeri hareketlerden çıktığını söylemiştir. Bulganin, Türkiye'yi yeni bir dünya savaşıyla tehdit etmiştir.[344]

---

[341] **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 350, 1680-1688.

[342] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...,**763.

[343] Yaacov Ro'i, **From Encroachment to Involvement**, (Jerusalem: Israel Universities Press, 1974), 237.

[344] Ro'i, **From Encroachment...**, 238.

Her ne kadar iç siyasette ülkenin dikkatini farklı yöne çekmeyi hedefleyen ekonomi, seçimler gibi faktörler olsa da özellikle askeri anlaşmanın haber alınmasından itibaren söylemlerin şiddetlendiği söylenebilir. SSCB Başbakanı Bulganin'in, Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı askeri yığınaklanmayı tenkit ettiği mektubuna cevaben yazılan mektupta Menderes son derece dehşete kapılmış görünmektedir:

> "Türkiye'ye gelince, biz müstakbel ihtirealler ve inkişaflar nazarı itibara alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir… Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır"[345]

Türkiye ise bu esnada sınıra asker yığmaya devam etmiş ve Eylül 1957 yılında otuz üç bin motorize asker daha konuşlandırmış, ardından 4 Ekim'de bir zırhlı tugayı daha bölgede görevlendirmiş böylece bölgede toplam otuz yedi bin asker sayısına ulaşılmıştır. Askeri hazırlıkların haricinde, krizde Suriye üzerindeki baskıyı arttırmak için Türkiye'de bulunan Suriye uyruklu kişilere yönelik, inşaat yapmaları veya mülk alım satımları da engellenmiştir.[346]

24 Eylül 1957'de Anadolu Ajansı'na verdiği bir demeçte, Menderes mevcut durumla ilgili düşüncelerini şu ifadelerle ortaya koymuştur:

> "Suriye'nin milli mevcudiyeti ve her bakımdan emniyeti herhangi bir suretle tehdide maruz değildir. Ancak her türlü şüphenin ötesinde bir hakikattir ki kendisinin hiçbir zaman kullanmayacağı miktarlara kadar varan silah ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat hale getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişaflarla Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da bütün Orta Şark'ı tehdit edici bir manzara arz etmeye başlamıştır. Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir… Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Orta şark olayları üzerinde teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir."[347]

Başbakan Menderes 4 Ekim 1957 günü Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin'e gönderdiği cevabi mektupta, Sovyetler Birliği'ni doğrudan muhatap konumuna yerleştirerek Suriye ve Orta Doğu konusuyla ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

> "Türkiye'nin komşusu Suriye muvacehesinde aldığı tedbirlere gelince, memleketimin Suriye ve bütün komşularına karşı takip etmekte olduğu dürüst siyaset muvacehesinde bu tedbirleri herhangi bir taarruz ve tecavüz niyetine hamletmek yersiz ve haksız olur. Türkiye ancak kendini müdafaa maksadıyla tedbirler alır. Bu ise hem hakkımız hem de vazifemizdir. (...) Binaenaleyh Türkiye maceralara müteveccih bir siyaset takip etmekten tamamıyla uzaktır.

---

[345] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347.

[346] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,** 030.18/147.58.14 (146-1)-18/11/1957 (4/9697)'den aktaran Baş, **1957 Suriye...**, 103.

[347] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347-348.

> Bütün temennisi başkalarının da aynı sulh sever zihniyetle hareket etmeleri ve askeri maceralara bütün dünyada bir an evvel son verilmesidir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anayasasının kendisine tahmil ettiği vecibeleri ne derece titizlikle benimsediğini mazideki harekat ve ef'ali ile ispat etmiş olan Türkiye bu anayasanın hükümlerini yerine getirmek hususunda kendi hissesine düşecek vazifeyi yapmaya azimli bulunmaktadır.Sovyet-Türk münasebetleri ve Orta Şark ve Suriye durumu hakkındaki görüşlerimi açık kalplilikle size ifade etmiş bulunuyorum. Kanaatimce milletler arası münasebetlerin sağlam ve müstakar esaslara dayanabilmesinin ilk şartı milletlerin şüpheden ve tecavüz endişesinden masun kalmalarıdır. Bu hususta Sovyet Rusya'nın bütün dünyayı huzura kavuşturmak bakımından imkanları çok geniştir."[348]

6 Ekim 1957'de meydana gelen bazı sınır olayları, 9 Ekim'de Suriye'yi Türkiye'ye karşı tenkit içerikli nota vermeye ve aynı zamanda BM'ye şikayet etmeye itmiştir.[349]Notada özetle, Türkiye'nin Suriye sınırına askeri yığınak yapmasının doğru olmadığı, Suriye hava sahasını ihlal ettiği, Suriyeli köylülere ateş açtığı gibi konular işlenmiş ve karşılığında, 15 Ekim'de Türkiye'den verilen notada Suriye'nin endişelerinin yersiz olduğu, Sovyet askeri yardımlarının Türkiye'yi bu adımları atmak zorunda bıraktığı ve alınan tedbirlerin yalnızca savunma amaçlı olduğu ifade edilmiştir.[350]

Armaoğlu'nun belirttiğine göre, karşılıklı restleşmenin devamı olarak, Sovyet teknik heyetleri ve bazı savaş gemileri Suriye'ye gönderilmiştir. Krizin gidişatını derinden etkileyen gelişme ise SSCB Komünist Parti Başkanı Nikita Kruşçev'in bir Amerikan gazetesine verdiği demeçle birlikte yaşanmıştır. Kruşçev, *"eğer savaş patlak verirse, biz Türkiye'ye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak"* şeklinde direkt tehdit içerikli beyanda bulunmuştur. Kruşçev'in bu demecine Amerika Dışişleri Bakanı 11 Ekim'de yayınladığı bir bildiri ile cevap vermiştir. Bu bildiride; *"aradaki mesafeye rağmen, Birleşik Amerika'nın bir müttefiki ve dostu olan Türkiye'ye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri hafife alamayacağı"* belirtilmiştir. Ayrıca Amerika, Türk Hükûmeti ile yaptığı bir görüşmede, son Ortadoğu olayları karşısında yeni bir askeri yardım yapacağı teminatını vermiştir.[351]

4.2.2.3. Krizin Yumuşaması:

Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'nin yanında olduğunu net bir dille ifade etmesinden ve görüşmelerin 22 Ekim'den itibaren BM'ye taşınmasından sonra SSCB

---

[348] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 352.

[349] "Suriye Dün Bizi B.M'ye Şikayet Etti", **Milliyet**, 10 Ekim 1957, 1.

[350] Mehmet Gönlübol ve diğ.,**Olaylarla Türk Dış Politikası(1919-1995)**, 9. bs., (Ankara: Siyasal Yayınları, 1996), 293.

[351] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 509.

yumuşama tutumu sergileyerek önceki kadar sert ve tehditkâr bir dil kullanmaktan vazgeçmiştir. ABD'nin destek açıklamalarından birisinde BM'deki ABD Temsilcisi Cabot Lodge, Genel Kurulda ABD'nin Orta Doğu'ya ve özellikle de Türkiye'ye destek vereceklerini, ABD ve Türkiye'nin, SSCB'nin tehdit ve 'palavralarına' kulak asmayacaklarını ve her iki ülkenin de bu tehditleri bertaraf edebilecek güçte olduklarını ifade etmiştir.[352] Bu aşamadan sonra hem BM'de süren Suriye-Türkiye sınır uzlaşmazlığı görüşmeleri hem de sürece dahil olan devletler arasındaki restleşmeler sonlanarak, açıklamalar iki devletin uzlaşmalarına yönelik olmuştur. Türkiye'nin Moskova Büyükelçiliği'nde düzenlenen 29 Ekim resepsiyonuna dönemin SSCB Komünist Parti Başkanı Kruşçev de katılmış ve Türkiye ile aralarında herhangi bir sorun olmadığı şeklinde mesaj vermiştir. Süreç içerisinde, Suriye BM'ye sunduğu şikayetten vazgeçmiş, Türkiye ise iddialarından vazgeçmiş ama sınıra konuşlandırdığı askerleri çekmemiştir. Suriye Türkiye'yi BM'ye tekrar şikayet etme tehdidinde bulunmuş[353] ve sonrasında Türkiye BM Temsilcisi Seyfullah Esin Genel Sekretere yazdığı mektupta bu iddiaları reddetmiştir.[354]Nihayet tarihinde sınıra konuşlandırdığı askeri birlikleri Kasım itibariyle geri çekmiştir.[355] Ancak vurgulamak gerekir ki Türkiye'nin talep ettiği askeri anlaşmanın iptal edilmesi, ABD ve SSCB arasındaki uzlaşma formülünden dolayı hayata geçirilmemiştir. Menderes hükûmetinin böyle bir geri çekilmeyi Türk kamuoyuna aktarımı ise yeni Sovyet yayılma alanının Suriye başta olmak üzere Orta Doğu olduğu, bu tehlikenin ise BM nezdinde yapılan girişimler, 1957 yazında yapılan İstanbul Toplantısı, NATO'nun 1957'de Paris'te yapılan toplantısı gibi girişimler sayesinde azaltılmış olduğu şeklindedir.[356]

Menderes Paris'te Aralık 1957'de yapılan NATO ülkeleri başbakanları konferansında, Sovyetler Birliği'nin 1955'ten itibaren Ortadoğu politikası hakkında bilgi vermiş ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'yu ele geçirmek istemekle suçlamıştır. Menderes'e göre, Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yakınlaşma, Ortadoğu'daki

---

[352] "BM Suriye Meselesini Tekrar Ele Aldı", **Milliyet,** 26 Ekim 1957, 5.

[353] Türkiye, sınırdaki birliklerini 15 Aralık'a kadar geri çekmezse Suriye'nin Türkiye'yi BM'ye tekrar şikâyet edeceğine dair muhtıra için bkz. "Suriye Bize Yeni Bir Muhtıra Verdi", **Milliyet**, 13 Kasım 1957, 3.

[354] "Suriye'nin İddialarını Reddettik", **Milliyet**, 15 Kasım 195, 1.

[355] Oral Sander, **Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964**, (Ankara: Ankara SBF Yayınları, 1979), 161; Sürecin işleyişiyle ilgili bkz. "Suriye Amerika ile münasebetini düzeltiyor" **Milliyet**, 9 Kasım 1957; "Suriye Mr. Henderson'dan aracılık istiyor", **Milliyet**, 10 Kasım 1957, 7.

[356] Baş, **1957 Suriye...**, 17.

barış ve istikrar için bir tehlikedir ve böyle bir ittifakın tam anlamıyla kurulmamasının tek sebebi ise taktik gereği tercih edilmeyişidir:

> "Eğer bugün Suriye'de bir komünist rejim tam olarak kurulamadıysa ve eğer memleket klasik veya tipik bir Rus uydusu haline gelmediyse bu yalnızca belirli bir taktik yüzündendir. Suriye'nin komünistleştirilmesi, uydulaştırılması, fethedilecek diğer ülkelerde karşı koymayı sertleştirerek, sonuçta arzu edilen amacın gerçekleştirilmesini geciktirecekti. Rusya'nın gerçekte istediği Ortadoğu'yu büyük zorluklara meydan verecek herhangi bir müdahale olmaksızın ele geçirmektir"[357]

Türkiye-Suriye krizinin yumuşamasını sağlayan bir diğer önemli etken ise Suriye ve Mısır'ın birleşmesiyle kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti devletidir. Suriye'nin SSCB ile ittifak ilişkisi kurmasından güvenlik endişesi duyan Türk hükûmeti SSCB yerine bölgedeki diğer önemli aktör olan Mısır ile birlik kurmasından sonra büyük oranda bu kaygısından azade duruma gelmiştir. 1957 Suriye Krizi'nin tetiklendiği günlere rast gelen görüşmelerle temelleri atılan Birleşik Arap Cumhuriyeti Mısır ve Suriye'nin birleşmesiyle 1 Şubat 1958'de resmen kurulmuştur.[358]

Türkiye'nin, 1957 Suriye Krizi bağlamında, uyuşmazlığın iyice gün yüzüne çıkmasından itibaren Suriye'ye karşı uyguladığı sınıra asker yığma, hava sahası ihlalleri, Türkiye'de bulunan Suriye kökenlilere yönelik baskı gibi politikalar sınırlı tırmandırma kapsamında değerlendirilebilecek hamlelerdir. Ancak ABD eksenli politika izlenmesinin bir sonucu olarak istenilen amaç elde edilememiştir.

1957 Suriye Krizi, bölgesel iki devlet arasında cereyan etmiş olmasına karşın, ittifak mücadelesine bakan yönünden dolayı ABD ve Sovyetler Birliği'nin sürece aktif şekilde müdahil olmasıyla, iki ülke arasında olmaktan çıkmış bir krizdir. Burada en çok vurgulanması gereken nokta ise kriz sonlandıktan sonra Türkiye'nin, hemen bütün iddialarından vazgeçmek durumunda kalmış olmasıdır. Türkiye için krizin tetiklenmesine neden olan gelişme SSCB ile Suriye arasında imzalanan askeri anlaşmadır. Bu anlaşmanın iptal edilmesi için ülke adeta seferber olmuş ancak Türkiye'yi tamamen bağımsız ve özgür kararlar almaktan alıkoyan ekonomik ve siyasi engeller, Amerika'nın tavsiyeleri doğrultusunda politikalar üretmeye sebep olmuştur. Türkiye'nin 1950'li yıllarda mutlak ABD yanlısı politikalar izlemesinin en önemli iki sebebinden birincisi SSCB'nin 1945'te Türkiye'den toprak ve boğazlarda üs talep etmeyle başlayan çevreleme ve baskı politikası ve ikincisi ise Türkiye'nin

---

[357] **Keesing's World News Archives**, 18-25 January, 1958, s. 15967'den aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 97-98.

[358] Bahsi geçen görüşmelerden bir kısmı tedavi şeklinde duyurulurken bazıları ise basın mensupları ya da başka bir yetkili bulunmadan gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerle ilgili detaylı bilgi için bkz. "Şükrü El Kuvvetli Mısır'a Tedavi İçin Gitmiş"; "Nasır Kuvvetli Görüşmesi", **Zafer**, 19 Ağustos 1957, 3.

iktisadi alanda kötü durumda olması ve bu durumdan kurtulmak için destek arayan pozisyonda bulunmasıdır.

Krizin sonlanması konusunda özellikle iç siyasette Menderes'e karşı oluşan güvensizliğin bir devamı niteliğindeki eleştiri de, Menderes'in, aslında kriz olarak algılanmayacak bir durumu seçimde halkın üstünde baskı unsuru olarak kullanarak büyütüp bu hale getirdiği, aynı zamanda halkın dikkatini ülkenin içinde bulunduğu ekonomik durumdan uzaklaştırmak için de 6 Ağustos'ta başlayan krizi, 27 Ekim'deki Demokrat Parti adına zaferle sonuçlanan seçimden iki gün sonra sonlandırması şeklinde olmuştur.[359]

4.2.3. 1958 Irak Krizi:

Orta Doğu'daki Doğu-Batı veya Sovyet-Amerikan kamplaşmasının bir devamı niteliğinde olan ve ağırlıklı olarak Sovyet tarafını destekleyen Suriye-Mısır ittifakının (Birleşik Arap Cumhuriyeti) ardından Irak ve Ürdün de Batı yanlısı olacak şekilde birleşme kararı almışlardır. Bölgede bulunan Mısır ve Suriye gibi bazı ülkelerin Batı yanlısı siyasete karşı mesafeli, hatta muhalif tavırları zaten bir süredir söz konusuyken 1955'te Irak'ın Bağdat Paktı'na dahil olması ve son olarak Irak ve Ürdün'ün birleşmesi başta SSCB olmak üzere bölgedeki Batı muhalifi ülkelerin tepkisine yol açmıştır. Bölgede Batı yanlısı ülke olması dolayısıyla antipati duyulan bir diğer ülke Lübnan'ın lideri Camile Chamaun'ın Cumhurbaşkanlığı süresi 1958 Eylülünde dolacak ve Lübnan Anayasası gereği bir daha seçilemeyecektir. Bu sebeple iktidarda kalabilmek için anayasa değişikliği yapmak istemiştir. Bu durum Lübnan halkı içinde şiddetli gösterilere sebep olmuştur. Lübnan'ın yakın müttefiklerinden birisi olan Irak, siyasi karışıklık içinde bulunan ülkedeki durumdan rahatsızlık duymaya başlamıştır. Lübnan lideri; Irak, Ürdün ve Türkiye'den soruna müdahil olmalarını isteyerek kendi konumunu sağlama almayı planlamıştır.[360] Bu kapsamda Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa Irak'ın Doğusunda bulunan askeri birlikleri Batısına kaydırmaya karar vermiştir. Ancak başlarında General Kasım ve General Abdüsselam Arif olan askeri birlikler Bağdat'tan geçişleri esnasında beklenmeyen bir hareketle hükûmete darbe yapmışlardır. Darbe esnasında genç Kral Faysal'ın ailesi

[359] CHP Milletvekili Necati İlter'in, DP'nin bu krizi siyasi kazanım için kullandığına dair iddiaları ve Menderes'in konuyla ilgili açıklamaları için bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem XI, Birleşim 46, c. 2 (Şubat 1958): 630-631, 635, 639.

[360] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 770.

ve Başbakan Nuri Sait Paşa öldürülmüştür. Türkiye'nin, bölgesindeki müttefiklerinden birisi olan Irak'ın bu şekilde siyasi anlamda uzaklaşması ise Türkiye'de büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. 1957 Suriye Krizi'nde yapılana benzer şekilde, bölgedeki Batı yanlısı ülkeler ve İngiltere-ABD ile çeşitli müzakereler yapılarak Irak'a askeri müdahale yolu için çalışmalar yapılmış ancak yine hem ABD hem de SSCB'nin bu tip bir müdahaleye karşı çıkması sebebiyle gerçekleşememiştir.[361] Krizin sonunda SSCB'nin Orta Doğu'daki etkisi daha da derinleşmiştir.

4.2.3.1. Kriz Öncesi:

1954'ten itibaren ittifak seçimi bağlamında şekillenen Orta Doğu siyasetinde en önemli dönüm noktaları Bağdat Paktı ve Süveyş Krizidir. Süreci etkileyen diğer faktörler olmakla birlikte bu iki gelişme sonrasında Suriye ve Mısır'ın SSCB'ye yakınlaştığı söylenebilir. SSCB'den tehdit algılayan Türkiye, Ürdün, Irak ve Lübnan gibi ülkelerse ABD tarafını seçmişler ve kendi aralarında çeşitli ittifaklar kurmuşlardır.[362]

Bağdat Paktı ile Irak, güçlü bir konuma gelirken Suriye'yi de kendi yanına rahatça çekebilme imkânına sahip olmuştur. Ancak Suriye'nin mevcut konumu Irak'ın yanında yer almasına imkân vermemiştir. Suriye, Türkiye ile ilgili kaygılarından dolayı Mısır'a daha yakın durmuştur. Diğer yandan Suudi Arabistan Haşimi Irak ile mücadele içinde olduğundan, Suriye Mısır'a daha sempatiyle bakmıştır. Mısır'a göre ise bu pakt Arap liderliğini Kahire'den Bağdat'a taşımakta ve Mısır'ı Arap dünyasında güçsüz bir konuma düşürmüştür. Mısır, Arap dünyasındaki inisiyatifini kaybetmemek için Bağdat Paktı karşısına yeni bir blok oluşturmaya giriştiyse de Nasır'ın çabaları bir sonuç vermemiştir. Nasır, Bağdat paktı karşısında oluşturacağı pakt ile Bağdat Paktı'nı etkisiz kılarak Irak'ı Arap dünyasında yalnız bırakarak kendisinin rakipsiz kalmayı amaçlamıştır. Bu nedenle Nasır, Suriye ve

[361] Irak'taki ihtilalin duyulmasından itibaren Lübnan, Suudi Arabistan, Türkiye, İsrail, İran gibi ülkelerin Irak ihtilaline dair endişe içerikli tepkilerine dair bkz. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XII, Iraq, Iran, Arabian Peninsula, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 110, 932-942.

[362] Örnek olarak küresel çapta kurulmuş olan NATO, Balkan ülkeleri arasında kurulan Balkan Paktı, Orta Doğu ülkelerinden bazıları arasında kurulan Bağdat Paktı verilebilir.

Suudi Arabistan ile Ekim ayında bir anlaşma imzalayarak bölgedeki güç dengesini kurmaya çalışmıştır.[363]

Mısır'ın Arap dünyasındaki yalnızlığını gidermek için Suriye Mısır'a Arap Ligi desteği sağlamaya çalışmış; Nuri Sait Paşa liderliğindeki Irak ise Suriye'nin çabalarını boşa çıkartmak için gayret sarf etmiştir. Irak'ın diplomatik çabalarının etkisiyle Suudi Arabistan, Libya, Sudan gibi ülkeler Mısır'a tam destek vermeden orta bir yol izlemeye başlamışlardır. Suudi Arabistan ile Irak arasında Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra sürekli sınır tartışmaları yaşanmış ve hatta zaman zaman silahlı çatışmalara da gidilmiştir.[364]

1958 yılındaki Sovyet-Türk ilişkilerinin Orta Doğu'daki gelişmeler üzerine şekillendiği görülmektedir. 1958 yılı başlarında Kruşçev başta olmak üzere Sovyet liderleri Batılı devlet reislerine ve Celal Bayar'a birer mesaj göndererek işbirliği temennisinde bulunmuşlardır. Bu mesaj dönemin gazetelerinde *"yeni yıl Rusların sulh taarruzuyla başladı"* şeklinde yer almıştır.[365]

Suriye ile Türkiye arasında yaşanan kriz sonrasında Mısır'ın yoğun çabaları sayesinde Suriye ve Mısır 1 Şubat 1958'de birleşme kararı almışlardır. Birleşik Arap Cumhuriyeti adını koydukları bu yeni ittifak, Mısır lideri Cemal Abdülnasır'ın bölgedeki etkisini arttırırken, Mısır'ın SSCB'ye angaje olmaktan kısmen uzaklaşarak bölgede kendi etki alanını kurmaya çalışması nedeniyle Türkiye'nin SSCB'den hissettiği güvenlik kaygısını azaltma yönünde etki yapmıştır. Mısır-Suriye birleşmesinden 15 gün sonra bu kez Irak ile Ürdün birleşme kararı almışlardır. 15 Şubat'ta yayınladıkları tebliğde de iki devletin şu esaslar üzerinde anlaştıkları belirtilmiştir.

> "1. Irak ile Ürdün "Arap Federal Birliği" ismi altında tek bir devlet halinde birleşmiştir.
> 2. Yeni devletin "Arap Ordusu" ismi altında müşterek bir ordusu bulunacaktır.
> 3. Yeni devletin başkanlığını Kral Faysal deruhte edecek, Kral Hüseyin de Ürdün'de bütün salahiyetlerini eskiden olduğu gibi kullanmaya devam edecektir. Kral Faysal'ın memleketten gaybubeti (yokluğu) esnasında kendisine Kral

[363] Sabit Duman, "Orta Doğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s.35-36 (Mayıs-Kasım 2005): 317.

[364] 1922 Uqair Protokolüyle belirlenen tarafsız bölge (neutral zone) uygulamasıyla Irak ile Necd Sultanlığı (Suudi Arabistan) arasındaki sınır 1981'e kadar belirlenememiş ve bu belirsizliğin bir sonucu olarak da zaman zaman çeşitli anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Detaylı bilgi için bkz. "Saudi Arabian-Iraqi Neutral Zone", **Wikipedia,** https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabian–Iraqi_neutral_zone#References, [24.07.2017].

[365] Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler ", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, s. 28 (Bahar/2014): 239; "Yeni Yıl Rusların Sulh Taarruzu İle Başladı", **Milliyet**, 02 Ocak 1958, 5.

Hüseyin naiplik yapacaktır.
4. Yeni devletin müşterek bir bayrağı olacaktır.
5. Harici siyaset ve diplomasi isleri birleştirilecektir.
6. Yeni devletin merkezi altışar ay mübadele ile Bağdat ve Amman olacaktır."[366]

Batı taraftarı olan bu iki monarşinin birleşme kararları Mısır'ın sert tepkisiyle karşılaştı ve Kahire radyosu bu ülkelere daha şiddetli hücum etmeye başladı. Buna paralel olarak, Bağdat sokaklarında da Ürdün–Irak Birliği aleyhine gösteriler başladı. Yani birliğe karşı Irak'ın kendi içinde bir muhalefet baş göstermişti.[367]

Birleşmenin Türkiye perspektifinden görünüşü ise Adnan Menderes tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Bağdat Paktı üç sene gibi nispeten kısa bir devrede ortadaki birçok müşküllere ve ona karşı yöneltilen bütün hücumlara rağmen, süratle inkişaf etmiş ve artık müspet neticelerini vermeğe başlamıştır. Bu pakt sayesindedir ki, Orta Doğu bölgesinde hür dünyanın emniyeti artmış ve aza memleketlerin iktisadi ve teknik sahalardaki müspet işbirliği alakadar milletlerin refahlarını tahakkuk ettirmek yolunda iyice genişlemiştir. Paktın Vekiller Konseyi, dördüncü içtimaını geçen ay Ankara'da hakikaten muvaffakiyetli bir şekilde yaptı. Bu içtima, Bağdat Paktı'nın kurulma ve teşkilatlanma devresinin tamamlandığını gösterdiği gibi bilfiil dünya sulhüne hizmet eden varlığını da bütün dünyaya ispat etmiştir. Bu mesut neticeyi ve Bağdat Paktı'nın istikbaline olan inancımızı, onun yıl dönümünde belirtmekle bahtiyarlık duymaktayım."[368]

1958 Irak İhtilali yaşanmadan yaklaşık yirmi gün önce Menderes'in Demokrat Parti Meclis Grubunda yaptığı konuşmada ise Irak ve Türkiye'nin çeşitli politikalarda nasıl ortak tavırlar aldıkları ifade ediliyordu:

> "Irak Hariciye Veziri Tevfik Süeydi bizim sefirimize müracaat ediyor ve biz yüzde yüz Türk teziyle beraberiz diyor. Yani daha evvel sefirimize müracaat ederek, mukarrer olan bu toplantı karşısında Irak'ın vaziyetinin ne olacağını kati bir lisanla belirtiyor. Birleşmiş Milletlerdeki vaziyeti de arz edeyim: biz samimi olarak kaniiz ki, bu, Irak'ın oradaki mümessilinin şahsi bir hareketidir. Kabul etmek lazımdır ki, Irak iki tesir altında bulunuyor. Bir defa Arap Birliği'ne dahil olması bakımından hiç olmazsa bir kısım devlet adamları veya efkarı umumiyesi bir kitleye; Türkiye ile dost olması bakımından da diğer bir kitleye müteveccihtir. Bu iki camia arasında vaziyetini tayin edemez vaziyette olan bir kimsenin şahsi hareketidir ve bizim buna olan inancımız iman derecesinde muhkemdir. Bunun gerek Kral Hazretlerinin ve gerek bütün devlet adamlarının ağzından en tatmin edici şekilde teminatını almış bulunuyoruz."[369]

Diğer yandan 1958 yılı Nisan ayında Ankara'daki Rus Büyükelçisi Nikita Rijov, Başbakan Menderes'i ve Cumhurbaşkanı Bayar'ı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin ABD desteğiyle kurulacak olan füze üsleri ile ilgili olduğu açıklaması yapılmıştır. Sovyet Rusya'nın Türkiye'de kurulacak füze rampalarının iki ülkenin dostluğu ile kabili telif olmadığını ifade ettiği ve Sovyet Rusya'nın atom denemelerinden vazgeçtiği bilgiler

[366] "Irak-Ürdün Dün Birleşti", **Milliyet**, 15 Şubat 1958, 1.

[367] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 512.

[368] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 162.

[369] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 289

arasındadır. Önemli bir husus ise, Sovyet elçisinin ziyaretinden on beş dakika sonra Amerikalı Büyükelçi Flescher Warren'ın Menderes'i ziyaret etmiş olmasıdır.[370]

4.2.3.2. Krizin Tetiklenmesi:

Bağdat Paktı'nın kurulması için Türkiye ve Irak beraber çalışmışlar ve bu bağlamda birbirleri için önemli müttefiklerdir. Lübnan buhranı Irak'ta bardağı taşıran son damla olmuştur. Lübnan'da karışıklıkların çıkması en fazla Irak'ı telaşlandırdığı gibi, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun da Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istemiştir. Bu sebeple, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, Lübnan müdahalesine hazırlık olmak üzere Irak'ın doğu bölgesindeki askeri birlikleri ülkenin batısına sevk etmeye karar vermiştir. Yukarıda paylaşılan Menderes'e ait gelecek vaat edici ve ümit dolu mesajlara rağmen işte bu birliklerin komutanı General Kasım, birlikler Bağdat'tan geçerken, 14 Temmuz 1958 gecesi, ani bir darbeye girişmiştir.[371] Darbenin başında General Kasım'dan başka, General Abdüsselam Arif de bulunmaktadır. Kasım'ın askerleri Kraliyet sarayına baskın yapmışlardır. Saray muhafızları karşı koymadıkları gibi, darbeyi yapan askerlerle birleşmişlerdir. Bu baskın sırasında küçük yaştaki Kral Faysal ile Kral naibi amcası Prens Abdülillah öldürülmüştür. Başbakan Nuri Said Paşa Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanınarak ve linç edilmiştir.[372] Ayrıca 14 Temmuz günü Irak'ta milli bayram günü ilan olunmuştur.[373]

Darbe haberinin alındığını anılarında anlatan, birçok Türk Başbakanı ve Cumhurbaşkanı ile muhatap ülke liderleri arasında gayri resmi elçi olarak görev yapan gazeteci Lütfü Akdoğan, havaalanındaki durum için şu ifadeleri kullanmaktadır:

> "14 Temmuz 1958 sabahı Yeşilköy Havalimanı'ndayım. İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ve Pakistan Cumhurbaşkanı İskender Mirza'nın uçakları sırayla havaalanına indiler, askeri merasimle karşılandılar. Daha sonra Irak Kralı II. Faysal'ın uçağı beklenmeye başlandı. Çok geçmeden, alana bomba gibi bir haber geldi. Biz havaalanında II. Faysal ve maiyetini beklerken, onların bir ihtilal sonucu vahşice öldürüldükleri haberiydi bu. Kıyamet koptu, kimin ne yaptığı belli değildi. Hatta bir ara, gürültü ve karmaşa arasında İstanbul Valisi Ethem Yetkiner'in yerlerde sürüklenmeye başladığını gördüm. Radyolar gümbür gümbür ihtilal haberleri ile inliyordu. (...) Bayar ile Menderes şaşkınlık içindeydiler. Her an Irak'a askeri bir müdahalemiz bekleniyordu. Nitekim Menderes, orduyu alarma geçirmişti. İngiltere, Amerika ve Ürdün böyle bir müdahaleye yeşil ışık yakıyorlardı. (...) Menderes cinnet geçiriyordu.

[370] Kurban, **1950-1960 Yıllarında...**, 239-240.

[371] "Irak'ta Hükûmete Karşı Vuku Bulan Hareket", **Zafer**, 15 Temmuz 1958, 4.

[372] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 771.

[373] "Irak'ta Hükûmete Karşı Vuku Bulan Hareket", **Zafer**, 15 Temmuz 1958, 1.

> Çünkü ihtilal lideri General Kasım darbenin ilk saatlerinde Bağdat Paktı'ndan geri çekildiklerini bütün dünyaya ilan etmişti. Nasır ve onu destekleyen ülkeler büyük bir coşku içindeydiler. Arap aleminin bir bölümü adeta bayram yapıyor, radyolardan sevinç çığlıkları yükseliyordu."[374]

Başbakan Menderes'in Irak'tan gelen darbe haberinden bu denli etkilenmesi ve sonrasında sert tepki vermesinin birkaç yönü bulunmaktadır: öncelikle Menderes 1950'de iktidara geldiğinde, yönetimi devraldığı kişi İsmet İnönü'nün orduyu kendisine karsı kolayca harekete geçirmesi ihtimalinin olduğuna inanmıştır.[375]eski bir asker olduğundan ve İnönü'nün asker olarak önemli zaferler kazanmış olmasından kaynaklı olarak, hayatı boyunca Türkiye siyasetinde sayılan bir yönetici olarak görülmesi sebebiyle Menderes silahlı kuvvetlerin muhtemel müdahalesinden her zaman için kaygı duymuştur. Nitekim 1950'de Demokrat Parti seçildiğinde asker İnönü'ye, dilerse darbe benzeri bir önlemle iktidarın kendisinde kalabileceği teklifi yapmış ancak İnönü, demokratik değerlere adaptasyonun gerekli olduğunu ve Demokrat Parti'yi halkın seçtiğini hatırlatarak darbenin yapılmasına müsaade etmemiştir.[376] 1958 Irak İhtilalinden bir yıl önce "Dokuz Subay" vakası yaşanmış ve bu subaylar hükûmete darbeyle suçlanmışlardır. Bazılarına göre abartılı bulunan bu hareket, Menderes'e, kendisine de darbe yapılabileceği ihtimalini hatırlatması bakımından sakıncalı gelmiştir.[377]

14-17 Temmuz'da İstanbul'da düzenlenen Bağdat Paktı toplantısında Irak olayları görüşülmüş ve yayınlanan ortak bildiride, Irak darbesi dışarıdan kaynaklanan yıkıcı faaliyetlerin bir sonucu olarak değerlendirilerek kınanmıştır. Dünya kamuoyu tarafından Bağdat Paktı'na üye devletlerin Irak'a müdahale edip etmeyeceği büyük merak konusu olmuştur. İlk aşamada pakt üyesi devletler ABD'ye de mesaj göndererek, Irak'taki darbenin Nasır ve komünistlerin telkinlerinin bir sonucu olduğunu, ABD'nin göstereceği tepkinin hayati önem taşıdığını belirtmişler ve Washington'dan, Eisenhower Doktrini'ni uygulayarak Irak'a müdahale etmesini istemiştirler.[378] Toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiride ayrıca, Irak'taki darbe,

---

[374] Lütfü Akdoğan, **Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl**, c. 1, (İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2002), 127-128.

[375] Menderes'in İnönü'yü ihtilalcilikle itham ettiği TBMM kürsünde yaşanan tartışma için bkz. sırasıyla 28 Kasım 1952 ve 21 Mayıs 1955 tarihli birleşim Neziroğlu ve Yılmaz, **Başbakanlarımız ve...**, 190, 528.

[376] Demir, **Türk Dış Politikasında...**, 59-61.

[377] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 99.

[378] Oran, **Türk Dış...**, 632; Yüksel Kaştan, "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 19 (2008): 318.

“bir milletlerarası haydutluk” ve bir “vahşet” olarak vasıflandırılmaktadırlar. Bundan dolayı Türkiye 17 Temmuz’da Amerika’ya başvurup Irak’a müdahaleye kararlı olduğunu bildirmiştir. Ürdün de Türkiye’nin Irak’a müdahalesini desteklemiştir.[379]

1958 Irak Krizi özelinde muhatap (alınmayan) hükûmet bir darbe hükûmetidir ve Türk Hükûmeti tarafından darbe gerçekleştikten sonra yaklaşık on beş gün tanınmamıştır. Bunun en önemli kanıtı ise o dönem Türk dış politikasına ciddi şekilde etki eden Fatin Rüştü Zorlu'nun, yaptığı bir basın toplantısında sarf ettiği sözlerdir:

> "Soru: Yeni Irak hükûmetinin Bağdat Paktı'ndan ayrıldığına dair bir nota alınmış mıdır?"
> Cevap: Bize göre yeni bir Irak hükûmeti bahis mevzuu değildir. Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonu'nun Reisi Kral Hüseyin'dir. Ve meşru hükûmeti de Kral Hüseyin'in idaresi altındaki hükûmettir.
> Soru: Yeni Irak Hükûmetini tanımadığınıza göre Bağdat'taki Büyükelçimizin Bağdat'taki ihtilal makamları ile bir görüşme yaptığını bildiren rivayetler hakkında fikriniz nedir?
> Cevap: Bağdat Büyükelçimizin yaptığı temas, bir rivayet değil fakat bir vakıadır. Büyükelçimiz, isyan hareketini yapanların oradaki Türk şehitliğine tecavüzünü ve Musul’daki vaziyeti tahkik etmek için merkezden aldığı talimat üzerine, Bağdat'ta idareyi ellerinde bulundurduğu için ihtilal komitesi ile temas etmiş ve komiteden bu gibi hareketlere tevessül etmemelerini hükûmetimiz namına talep etmiş aynı zamanda Bağdat Paktı umumi katipliğinin serbest bırakılmasını da istemiştir." [380]

Irak'ın yeni hükûmetinin Türk hükûmeti tarafından tanınmamasından daha önemlisi, General Kasım hükûmetinin Birleşik Arap Cumhuriyeti’yle çeşitli alanlarda anlaşma yapıldığını açıklaması ve SSCB ve Çin ile siyasi yakınlık kurma girişimidir.[381] Böyle bir ortamda Menderes Hükûmetinin Irak imajı ise tek yönlü, yani eskisi gibi ABD yanlısı değil SSCB yanlısı politika izleyeceği şeklindedir. İhtilal Hükûmeti, Bağdat Paktı'ndan çekilmediklerini, diğer ülkelerle olan anlaşmalara bağlı kalacaklarını ve ülkesinde bulunan yabancıların haklarının korunacağını ifade etmiştir.[382] Ancak bu tür adımların, bir oranda Sovyet/Mısır yanlısı olarak yaftalanmayı engellemek için olduğu, Birleşik Arap Krallığı'ndan çekilmesinden anlaşılmaktadır.[383]

Kriz meydana geldiğinde Amerika ile İngiltere arasında süren müzakereler de Türk Hükûmetinin fiillerine yönelik değerlendirmeler içermektedir. Bunlardan birinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 18 Temmuz 1958'de Washington'a gönderdiği belgeyi aktaran Bostancı şu ifadeleri kullanmıştır:

---

[379]Fadime Bektaş, "Demokrat Parti'nin Orta Doğu Politikası", (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006), 110.

[380] "Bağdat Paktı Faaliyete Devam Edecektir", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

[381] "H. Cevat, Bağdat Paktı'ndan ayrılmış değiliz. Irak, B. Arap Krallığından çekildi", **Zafer**, 20 Temmuz 1958, 4.

[382] "Orta Doğu Durumu", **Zafer**, 21 Temmuz 1958, 4.

[383] "H. Cevat: Bağdat Paktı'ndan ayrılmış değiliz. Irak, B. Arap Krallığından çekildi", **Zafer**, 20 Temmuz 1958, 4.

"(...) Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin yeni Irak rejimini değiştirme şansının olmadığı, Türk birliklerinin Bağdat'a ulaşamayacağı, en iyi ihtimalle Irak'ın Kuzey bölgelerini işgal edebileceği ifade ediliyordu. Yazıda ayrıca, Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin, Irak rejiminin Rusları müdahaleye davet etmesine neden olacağı ve bunun da Orta Doğu'daki askeri durumu İngilizler için bütünüyle dezavantaja dönüştüreceği değerlendiriliyordu."[384]

Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Paris'te bulunması dolayısıyla Dışişlerine vekâlet eden Namık Gedik, 26 Temmuz'da TBMM'de aşağıda sunulan açıklamayı yapmıştır:

"Irak'taki Hükûmet darbesi üzerine, toplantı geri kalan üç devlet, yani Türkiye, İran ve Pakistan arasında memleketimizde yapılmıştır. Bu toplantıda, tahmin edileceği gibi müşterek bölgemizi alâkadar eden bütün meseleler, ezcümle Lübnan olayları ve Irak'ın durumundaki esaslı değişiklik ve bu memlekette cereyan eden şayanı teessüf hâdiseler geniş bir şekilde ve tam bir tesanüt havası içinde gözden geçirilmiş ve toplantı sonunda neşredilen müşterek tebliğde belirtildiği veçhile üç devlet arasında tam bir görüş birliğine varılmıştır. Bu üçlü görüşmelerin başlıca hedefi, bittabi son hâdiselerin bölge sulhunun ihlâline ve üç devletin emniyetinin tehlikeye düşmesine müncer olmamasını temin etmek olmuştur. Biz bu toplantıda, politikamızın ana esaslarına sadık bir şekilde hareket ettik. Yüksek Meclisin bildiği gibi Türkiye'nin harici politikası daima sulhçu ideallerden mülhemdir ve bu esas Cumhuriyet Hükûmeti harici politikasına daima mesnet teşkil etmiştir. (Soldan, bravo sesleri, alkışlar) Harici politikamızın dünyada sulh ve emniyetin vikayesi için kurulmuş olan müşterek müdafaa sistemleri içinde inkişaf ettiği hepimizce malûmdur. Türkiye yalnız Orta Şark'ta değil, fakat dünyada sulh dâvasına bağlıdır. Ve bu hakikat bütün hüsnüniyet sahibi milletler tarafından takdir edilmektedir."[385]

İhtilalin üzerinden birkaç gün geçtikten ve yeni Irak Hükûmeti kurulduktan sonra, hareketin lideri Başbakan General Abdülkerim Kasım bir Batılı gazeteciye verdiği demeçte bu ihtilalin Batı'ya yöneltilmiş olmadığını, iki tarafın menfaatlerinin gerektirdiği sürece, Irak'ın Batı ile işbirliğine devam edeceğini açıklamıştır.[386] Yeni hükûmetin Dışişleri Bakanı Dr. Abdülcebbar Cömert de, muhtelif fırsatlarla, Irak'ın yabancılara ait mülkiyeti devletleştirmeyeceğini ve ihtilalden önce yüklenilmiş milletlerarası yükümlülüklerine bağlı kalacağını söylemiştir. Dr. Abdülcebbar'a göre, Sovyetler Birliği ile uzun bir süredir kesilmiş olan diplomatik münasebetlerin ihtilalin hemen ertesinde yeniden kurulması bu devlete yaklaşma isteğinden değil, Irak'ın Batılılarla olduğu gibi Doğu ile de normal ilişkiler kurmak arzusundan doğmuştur. Öte yandan, yeni Irak Hükûmeti, 19 Temmuz 1958'de Birleşik Arap Cumhuriyeti ile bir karşılıklı savunma antlaşması imzalamıştır.[387]

8 Ağustos 1958'de DP Meclis Grup toplantısında yaptığı konuşmada,Başbakan Menderes, Mısır ve SSCB ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

"Bizim dahil bulunduğumuz iki bölge vardır: Avrupa bölgesi, Orta Şark bölgesi. Avrupa bölgesinde vaziyet kuvvetlidir ve bir statükoya bağlıdır. Fakat Orta Şark noktasında Rusların

---

[384] Mustafa Bostancı, **Irak'ta Monarşinin Sonu (1958 Irak İhtilali)**, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2017), 263.

[385] TBMM Tutanak Dergisi, XI, Birleşim 86, c. 4 (Temmuz 1958): 821.

[386] Gönlübol ve diğ.,**OlaylarlaTürk...**, 301.

[387] Bektaş, **Demokrat Parti'nin...**, 108.

mütemadi enfiltrasyon, nüfuz etme, mevzi zapt etme, kaleleri silahsızlandırması manevralarıyla karşı karşıya bulunuyoruz. (...) Bağdat bir intiha değildir, bir başlangıçtır. Bağdat hadisesi olmadan 20 gün evvel Nasır Moskova'dan döndü. Sovyet Rusya'nın tavsiyesiyle masum, şerefli bir milleti ayaklandırdı. Çünkü Sovyet politikasının hedefi Irak idi. Arz etmek istediğim şudur: karşısında bulunduğumuz dava bir Pan-arabizm davası değil. Onun başımızın üstünde yeri var. Karşısında bulunduğumuz dava Sovyet Rusya'nın Irak'ı bertaraf ederek İran üzerinden ilk merhale Nil'e ulaşmak davasıdır. Bunların karşısında Bağdat vaziyeti. Bizim için nedir Bağdat vaziyeti? Bir muvaffakiyet diye mi kabul edeceğiz? Bir ademi muvaffakiyettir arkadaşlar. Ama bu ademi muvaffakiyetin tahassülünde Türkiye'ye düşen vazifede en ufak bir hata yoktur. Biz bütün bir devlet manzumesinin hareketini icap ettirecek bir hareket karşısındayız. Bütün müttefiklerimizin harekete geçmesi lazım idi. İddiamız budur. Bizim müttefikimiz, bizim dostumuz olan bir memleket. Gelmişler, orada ne olursa olsun -Cumhuriyet elbette ki bizim en sevdiğimiz rejimdir; Krallık elbette ki sevmediğimiz rejimdir."Hariciye Nazırları daha doğrusu Propaganda Nazırları. Hariciye Nazırları yanında aynı lisanı kullanıyorlar. Bağdat Paktı'na girmek isteriz almak istemez misiniz diyor? Doğru mu? Biz diyoruz ki anlat işin iç yüzü nedir, sarih ifade et, biz sizi hükûmet olarak tanımıyoruz ama idare elinizde, binaenaleyh sizinle temas ediyoruz. Bizim şehitliğimizi tahrip ettiniz, nedir bu? Protesto ederiz bunu yapamazsınız. Derhal şehitliğimizi tamir ediyorlar. Neden Türkiye'nin arz ettiği heybetten ve kudretten.. Karşılarında zaif bir devlet bulsalardı, korkak bir devlet bulsalardı bu şekilde hareket etmezlerdi."[388]

4.2.3.3. Krizin Yumuşaması:

Irak'tan ihtilal haberlerinin gelmesinin ardından Türk hükûmeti başta olmak üzere ABD müttefiki ülkelerin Mısır, Suriye, SSCB ve yeni Irak yönetimine karşı tavrı sert ve katı olmuştur. Buna örnek olarak gösterilebilecek açıklama ise o dönem dış politikada en etkili iki isimden birisi olan Fatin Rüştü Zorlu'nun, yukarıda sunulan 17 Temmuz 1958'de İstanbul'da yaptığı basın toplantısındaki beyanatlarıdır.[389]

Türkiye, bölgedeki en yakın müttefikini kaybetmenin verdiği endişe sonucu Menderes, Bayar ve Zorlu öncülüğünde askeri müdahale fikrini ciddi şekilde savunurken Amerika ve İngiltere, böyle bir askeri müdahalenin Irak halkını yeni rejimin çevresinde kenetleyeceğini, yeni Irak hükûmetini ise Mısır ve SSCB'ye yaklaştıracağını ve SSCB'nin müdahalesine yol açabileceğini düşündükleri için Türkiye'yi Irak gelişmeleri karşısında hareketsiz kalması için uyarmıştır.[390]

Sovyetler Birliği, Türkiye başta olmak üzere ABD yanlısı ülkelerin Irak'a tavrını görünce General Kasım'ı desteklemeye başlayarak 18 Temmuz'da Türk Hükûmetine bir nota göndermiştir. Dışişleri Bakanı Zorlu'nun sözlü beyanatı vasıtasıyla Menderes, Kruşçev'e gönderdiği 22 Temmuz tarihli cevabında, Türkiye'nin Ortadoğu'daki krizi daha da arttıracak bir faaliyete girişmeyeceğini bildiriyordu. Zorlu, Sovyetler Birliği'nin Türk Başbakanının "barışsever karakterini"

---

[388] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 37-40, 44-45.

[389] "Bağdat Paktı Faaliyete Devam Edecektir", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

[390] Oran, **Türk Dış...**, 632; **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 191, 1005.

nihayet kabullendiğini büyük bir memnunlukla tespit ettiğini söylüyor ve şöyle devam ediyordu:

> "18 Temmuz tarihinde tebliğ ettiğiniz şifahi mesajı ve bu mesajla birlikte tevdi eylediğiniz beyanat metnini Başvekilimiz ve Türk Hükûmeti tetkik etmişlerdir. Başvekilimiz ve Türk Hükûmeti, Başvekilimizin muhtelif beyanatlarına ve bunların sulh sever temayüllerine mesajda yapılan atıfları büyük bir memnuniyetle kaydetmişlerdir. Filhakika Türkiye, yalnız Orta Şark'ta değil fakat bütün dünyada sulh davasına bağlıdır ve Türk Hükûmeti bunun Sovyet Hükûmeti tarafından bilinmesinden memnundur. Türk Hükûmeti olayları her zaman kendi güvenliği ile müttefiklerinin güvenliğinin tehlikede olup olmadığı açısından inceler ve politikasını üyesi olduğu savunma paktlarını koruyan meşru prensiplerinden aldığı ilhama göre ayarlar. Bundan dolayı, Türkiye'nin Ortadoğu'daki gerginliği hiçbir şekilde arttırmayacağından ve Türkiye'nin alacağı her önlemin bir savunma önlemi olacağından emin olabilirsiniz."[391]

SSCB'nin 26 Temmuz tarihinde yayınlanan ve Türkiye'ye yönelik verilmiş olan 18 Temmuz tarihli notasına ek muhtırada, Türkiye'nin Irak hudutlarında askeri tahşidat yapmakta olduğunu ve Türkiye'den Irak'a dokunulmamasını istemiştir. Devamında bazı iddialara yer verilen ek muhtırada şu ifadeler yer almıştır:

> "Türkiye ihtiyatları silahaltına çağırmış ve ne Suriye ve ne Irak'ın Türkiye'yi tehdit etmedikleri bilindiği halde, Suriye ve Irak hudutlarına sevk etmek üzere Diyarbakır'da askeri birlikler toplamağa başlamıştır. Türkiye'nin, Lübnan tecavüzü için Amerikan birliklerine bir toplanma kampı olarak Adana'da Amerikalılara üs vermiş olması da 22 Temmuz teminatıyla tezat teşkil etmektedir. Sovyet Hükûmeti bu bölgede sebebiyet verilecek bir askeri ihtilafın muhtemel neticelerinden doğacak ağır mesuliyetler karşısında Türk Hükûmetinin dikkatini çekmeği vazife bilir. Sovyet Hükûmeti Türkiye'nin mütecavizler tarafına katılmayacağını ve sözle değil, fakat fiilen Yakın ve Orta Doğu'da vaziyetin daha ziyade gerginleşmesine sebep olacak bir harekette bulunmayacağını ümit etmek ister."[392]

Sovyetlerin yumuşamasında, Irak'a bir Batı müdahalesi ihtimalini bertaraf etmiş olmalarının tesiri olduğu gibi, bu sırada Çin ile gelişmekte olan görüş ayrılıklarının da rolü olmuştur. Bu sebeple, Sovyet Rusya ile Batılılar arasında Orta Doğu konusunda bir yakınlaşma havası ortaya çıkmış ise de, herhangi bir anlaşmanın gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Mamafih gerginliğin tavsamış olduğu da bir gerçekti.[393]

Irak radyosu, Irak'ta darbenin gerçekleştirilmesinden itibaren, müttefiki olduğu Ürdün lideri Kral Hüseyin'e karşı sürekli isyan çağrısında bulunuyordu. Ancak ittifak ilişkisi artık eskide kalmıştı ve yeni yönetim artık Federal Arap Birliği içeresinde kalmak istemiyordu. Nitekim krizin yumuşamasından hemen sonra 2 Ağustos 1958'de Kral Hüseyin Ürdün ile Irak arasındaki birliğin sona erdiğini açıkladı.[394]

Irak'ın liderleri hariç olmak üzere ABD dahil Bağdat Paktı'na üye ülkelerin önde gelen liderleri planlandığı üzere 28-29 Temmuz'da Londra'daki Lancaster

---

[391] "Türkiye Sulh Davasına Bağlıdır!", **Zafer**, 23 Temmuz 1958, 1.

[392] "Rusya'nın Yeni Notası", **Hürriyet**, 26 Temmuz 1958, 1.

[393] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 513.

[394] Oran, **Türk Dış...**, 632.

House'da bir araya geldiler. Gündemde birçok madde olmakla birlikte en önemlisi Orta Doğu gelişmeleri idi. Toplantıdan sonra yapılan ortak deklarasyonda, Bağdat Paktını canlandırmanın her zamankinden daha gerekli olduğunu, pakt çerçevesinde kolektif güvenlik tedbirlerinin alındığını, ABD'nin Pakta dahil olmamaya devam edeceğini ancak Pakt anlaşmasının birinci maddesine göre Paktı oluşturan ülkelerle ABD arasında ikili anlaşmalar yapılabileceğini ve son olarak mevcut durumda yeni Irak hükûmetinin Bağdat Paktı üyelerince hukuken tanınacağı belirtilmiştir.[395] ABD ise yeni Irak yönetimini, şu iki şart sağlanırsa tanıyabileceğini açıklamıştır: 1- Beklenmedik hadiseler vuku bulur ve Amerika ile İngiltere'nin menfaatleri tehlikeye düşerse seyirci kalmayacaklardır. 2- Irak'ın petrol istihsalini aynı seviyede tutması ve Batıya petrol sevkiyatını idame ettirmesi.[396] Ayrıca İngiltere de yeni Irak yönetimini resmi olarak 2 Ağustos'ta tanıdığını duyurmuştur.[397]

Irak darbesinin uluslararası politika açısından en önemli sonucu Bağdat Paktı'nın yerini Merkezi Antlaşma Teşkilatı'na (Central Treaty Organization; CENTO) bırakması olmuştur. Irak'taki yeni yönetim, başlangıçta bir müdahaleyi önlemek için Batılı devletlerle ilişkilerini bozmamaya özen gösterdi ve Bağdat Paktı'ndan hemen çekilmedi. Bununla birlikte, Irak'ı Arap devletlerinden uzaklaştıran Bağdat Paktı'na karşı ilgisiz bir tutum sergiledi.[398]

4.3. Bölgesel Çatışma ve Krizler

Bölgesel çatışma ve krizler, ulusal ve uluslararası krizlerden, Türkiye'yi dolaylı şekilde etkilemesi, ancak bütün dünyayı etkilememesi yönüyle farklılık arz etmektedir. Bölgesel ifadesiyle kastedilen Türkiye'nin kendi bölgesi, yani genel manada Orta Doğu bölgesidir. Türkiye Asya, Avrupa ve Afrika'nın kesiştiği yerde bulunuyor olsa da, Süveyş Kanalı ve Lübnan krizlerinin Orta Doğu'da gerçekleşmelerinden dolayı bu çalışmada Kafkasya, Güney Avrupa gibi bölgeler değil Orta Doğu zikredilmektedir.

4.3.1. Süveyş Krizi (1956)

[395] "Londra'daki Bağdat Paktı İçtimaı Sona Erdi", **Zafer**, 30 Temmuz 1958, 1.

[396] "Amerika Bazı Şartla Irak'ı Tanıyacak", **Hürriyet**, 21 Temmuz 1958, 1.

[397] "İngiltere de Irak'ı Tanıdı", **Zafer**, 2 Ağustos 1958, 1.

[398] Oran, **Türk Dış...**, 633.

Fransız şirket tarafından inşa edilen ve bir kısım hisseleri Mısır'a ait olan Süveyş Kanalı, Mısır'ın, hisselerini maddi sorunlarından dolayı İngiltere'ye satmasından sonra Mısır'ın elinden tamamen çıkmıştır. Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'ın, Aswan Barajı'nı finanse etmek olarak açıkladığı sebebe dayanarak kanalı millîleştirmesini açıklamasıyla birlikte İsrail, İngiltere ve Fransa bu duruma sert tepki göstermiştir. 26 Temmuz 1956'ya dayanan bu açıklama krizin tetiklendiği zaman olarak kabul edilmektedir. Süveyş Kanalı gibi, Orta Doğu petrolünün geçtiği bir su yolunun tamamen Mısır'ın kontrolü altına alınmış olmasının büyük risk sayılmasının yanında, Nasır'ın böyle bir yöntemle İngiltere ve Fransa'dan intikam alırcasına tutum sergilemesi, İngiltere ve Fransa'nın sömürgelerine karşı güçsüz görünmesine de sebep olabilirdi. Önce İsrail, sonrasında İngiltere ve Fransa Mısır'a askeri harekat düzenlemiştir. Ve bu duruma dünya üzerinde Pakistan'dan Türkiye'ye, Çin'den Suriye'ye kadar birçok ülke tepki göstermiştir. Ayrıca barış söylemiyle ABD'ye başkan seçilen Dwight Eisenhower beklenenin aksine müttefiki olan İngiltere'nin yanında yer almayarak krizi barışçıl şekilde çözmeyi tercih etmiştir. Sonuç olarak Tahran'da düzenlenen Bağdat Paktı toplantısından sonra yapılan açıklama ile ABD ve Türkiye'nin de savunduğu Mısır'ın egemenlik haklarına saygı duyulması önerisi gerçekleşmiş ve askeri olarak ağır yenilgi almış olan Nasır, ABD'nin dolaylı desteği sayesinde yenilgisini siyasi üstünlüğe çevirmiştir. Krizin Türkiye açısından sonucu, ağırlıklı olarak aynı paktta yer aldığı İngiltere'yi savunan ama aynı zamanda Mısır'ın egemenlik haklarını da gözeten bir denge politikası gütmeye çalışmasından ve direkt olarak ABD'nin politikalarını benimsemiş olmasından dolayı 'Batı emperyalizminin polisi' olarak görülmeye başlanmasıdır. Krizin Mısır ve Nasır açısından sonucu ise, Arap-Kuzey Afrika coğrafyasında bir çeşit lider olarak kabul edilmeye başlanmasıdır. İngiltere ve Fransa'nın istemlerini elde edemeyerek kanalı Mısır'a bırakmaları, süper güç imajlarının sarsılmasına neden olmuştur. ABD ise krizde İngiltere'yi desteklememesi ve Mısır'a yaptığı dolaylı destek sebebiyle emperyalist imajını az da olsa olumluya çevirmiştir.

4.3.1.1. Kriz Öncesi:

1869 yılında Fransız şirket tarafından inşa edilerek deniz trafiğine açılan Süveyş Kanalı, başlangıçta Mısır'ın da belirli oranda hissesinin olduğu bir projedir. Ancak maddi sıkıntıları dolayısıyla Mısır'ın adı geçen hisseleri 1875'te İngiltere'ye satması

sonrasında, kanal tamamen İngiltere-Fransa ortaklığı tarafından işletilmeye başlanmıştır.[399]

İngiltere, Süveyş Kanalı'ndan geçen ve Hindistan'la bağlantısını teşkil eden "İmparatorluk Yolunu" güvenlik altına almak için 1882'de, bir Osmanlı toprağı olan Mısırı işgal edince, kanal üzerindeki kontrolü da daha kuvvetlenmiştir. Halbuki daha ilk günden itibaren Süveyş Kanalı'nda "serbest geçiş" prensibi tatbik edilmektedir. İngiltere'nin Mısır'ı işgali ise, bu prensip açısından diğer devletleri endişelendirmiş ve 29 Ekim 1888'de İstanbul'da bir milletlerarası anlaşma imzalanmıştır. İstanbul Anlaşması adını alan bu anlaşmaya göre, Süveyş Kanalı savaşta ve barışta bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine daima açık olacaktır. Geçiş serbestisini güvenlik altına almak için, kanalın her iki tarafında üçer millik bir alanda hiçbir zaman askeri harekat veya silahlı çatışma yapılamayacaktır.[400]

Kissinger'a göre Hindistan'ın ardından Mısır, İngiltere'nin imparatorluk tarihinin önde gelen miraslarından birisidir. Özellikle on dokuzuncu yüzyıldan sonra, Avrupa'nın değişik yerlerine petrol taşımacılığının başlıca yolu Süveyş Kanalı'dır. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra en güçsüzolduğu dönemde bile, İngiltere, egemenliğini dayandırdığı birincisi İran'lakurduğu şirket vasıtasıyla petrol sevkiyatı yapan İran ve ikincisiise kendisine stratejik üs şeklinde hizmet veren Mısır sayesinde, ülkesini Orta Doğu'nun üstün gücü olarak görmüştür.[401]

İngiltere, Süveyş'i elinde tutarak Akdeniz'deki gücünü korumak isterken Mısır buna karşı çıkmıştır. İngiltere Akdeniz savunması için Türkiye ve Mısır'ın da içinde olduğu bir savunma sistemi oluşturma çabasında olmuştur. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu'da mandater bir devlet olarak bulunması Arap ülkelerinin büyük bir kısmında ona karşı büyük bir antipati bulunmaktadır. Diğer taraftan daha önceden verdiği sözleri tutmaması da bu devlete olan güveni azaltmıştır.[402]

Duman'a göre, Menderes'in İngiltere ile birlikte Orta Doğu'da Bağdat Paktı çabaları şu şekilde özetlenmektedir:

---

[399] "Suez Canal", **Encyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/topic/Suez-Canal, [17.08.2017].

[400] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 739; "Convention of Constantinople", **Wikipedia**, https://en.wikipedia.org/wiki/Convention_of_Constantinople, [18.08.2017].

[401] Henry Kissinger, **Diplomasi**, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006), 503.

[402] Duman, "Orta Doğu Krizleri...", 314-315.

"Diğer yandan Türkiye'nin, Bağdat Paktından beklentisi çok fazlaydı. Bu pakt sayesinde Batı yardımının daha çok gelmesini, diğer taraftan da Sovyetleri buradan uzaklaştırmayı düşünmüştü. Mısır, Nasır liderliğinde ülkesini Batıya bağımlı olmaktan kurtarmaya çalışırken, Menderes, bölgedeki Batı kaynaklı politikaları destekleyerek, Batıyla olan bağlarını kuvvetlendirmeye çalışmaktaydı. İngiltere'nin Nisan ayında bu paka katılmasına Sovyetler Birliği tepki gösterdi. Ayrıca Türkiye Arap ülkelerinin pakta karşı olumsuz tutum takınacaklarını da beklemiyordu. Bu nedenle Menderes, Arap ülkelerini ikna etmekiçin Ürdün ve Lübnan'a gitti. Ancak buradaprotestolarla karşılaştı. İngiltere, Irak ve Türkiye'nin bütün gayretlerine rağmen pakta herhangi bir Arap devleti üye olmadı. Arap dünyasında Irak'ın etkinliğinin artması Suudi Arabistan'ı Mısır'dan uzaklaştırırken, Suriye, Türkiye ile Irak'ın yakınlaşmasından çekinerek Mısır'a yaklaştı. NATO üyesi olarak Türkiye, o dönem bölgedeki en büyük askeri güçtü. Suriye'nin Türkiye ile mücadele etmesi beklenemezdi. Nasır, bütün çabasına rağmen Bağdat Paktına karşı en azından yanına bir Arap devletini yani Suriye'yi çekebildi. Bağdat Paktı kurulduktan sonra Nasır her fırsatta Irak'ı suçlamaya başladı. Ayrıca Suriye ile bir pakt imzalayacakları konusunda anlaştıklarını ve bununla Suudi Arabistan'ın da ilgilendiğini belirtti."[403]

Mısır 1954'te Dünya Bankasına başvurarak, sonradan 240 milyon dolar olduğu anlaşılan yardım kredisi talep etmiştir. Dünya Bankası bu kredi için gerekli incelemeyi yapıp projenin teknik olarak uygun olduğuna karar vermiştir. Dünya Bankası Başkanı Eugene R. Black Ağustos 1955'te Mısır Hükûmetini bilgilendirerek bankanın Aswan Barajı için gerekli yardımı, Mısır'ın dış borç ve kapasite limitlerine göre yapacağını bildirmiştir. Sovyetler de Mısıra Aswan Barajı için iki yüz milyon dolar vermeyi teklif etmiştirler. Bu kredinin ise 30 yılda pamuk ve pirinçle ödenmesine ve faizinin de yıllık % 2 olmasına karar verilmiştir.

Kısa bir süre önce Çekoslovakya ile Mısır arasında imzalanan silah anlaşması ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ta telaş meydana getirmiştir. Bunun sonucunda Dulles, Aswan Baraj projesine yardımı, Nasır'ı Sovyetler bloğuna daha fazla yakınlaşmaktan alıkoymak ve Mısırlıların Arap-İsrail çatışmasında anlaşma sağlamaya yönelik davranmalarını teşvik aracı olarak kullanmak istemiştir.[404] Daha genel bir ifadeyle Dulles, Aswan teklifini, Üçüncü Dünya ülkelerinde tırmanan Doğu-Batı güç mücadelesinde Amerika'nın gücünü gösterme aracı olarak kullanmak istemiştir.[405] Dulles'ın Çek silah anlaşmasının zararlı etkilerini önlemek için seçebileceği iki yöntem bulunmaktadır: 1- Mısır hükûmetini, Bağdat grubu kurmak suretiyle Mısır'ın en önemli gelir kaynaklarından olan pamuk ticaretini baltalayıp veya o yıl Mısır'a planlanan ekonomik yardımın Irak'a yapılması şeklinde

[403] Duman, "Orta Doğu Krizleri...", 318-319.

[404] Mısır'ın, Çekoslovakya'dan aldığı ve karşılığında pamuk vereceği 200 milyon dolar değerindeki askeri anlaşmadır. Bkz. Motti Golani, "The Historical Place of the Czech-Egyptian Arms Deal, Fall 1955", **Middle Eastern Studies**, c. 31, s. 4, (1995): 805. Mısır-Çekoslovakya silah anlaşması, bloklar arasındaki soğuk savaş mücadelesinde dönüm noktası olarak görülmüştür. Bkz. William J. Burns, **Economic Aid and American Policy Toward Egypt, 1955-1981**, (Albany: State University of New York Press, 1984), 232.

[405] Burns, **Economic Aid...**, 36.

cezalandırarak onu Amerikan çıkarlarına uyumlu hareket etmeye zorlamak ve 2- Nasır'ı pasifleştirerek bir dizi teşvik mekanizması kurup Mısır liderinin Sovyet bloğuyla olan bağlarını önce azaltıp sonunda tamamen kesmesini sağlamak.[406] Mısır'ın her an Sovyet bloğuna kayma ihtimalinden dolayı ABD hükûmeti başlangıçta daha temkinli adımlar atmayı tercih etmiştir. Ancak Mısır'ın o günlerde Çin ile kurmaya başladığı diplomatik ilişkiler dolayısıyla ve Amerika'daki İsrail ile pamuk yetiştiricileri lobilerinin yoğun baskılarının sonucu olarak Mısır'a yapılması planlanan yardım Amerikan kongresi tarafından iptal edilmiştir.[407]

4.3.1.2. Krizin Tetiklenmesi:

Asrın projesi olarak değerlendirilen ve Mısır'ın milli gelirini % 30 dolaylarında arttıracağı öngörülen Aswan Barajı'nın finansmanının ABD tarafından iptal edildiği açıkladıktan sonra, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır 26 Temmuz 1956 yılında yaptığı konuşmada Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir.[408] Yüzyıllardır Nil Nehri'nin değerlendirilmesi fikriyle yakından ilgili Mısırlı yöneticiler gibi Nasır da böyle bir gelişme sonrasında, Mısır'ın güç ve paranın önünde eğilmeyeceğini vurgulamış ve millileştirme kararıyla Batı'ya açıktan meydan okumuştur.[409]

İthalatının dörtte biri Süveyş Kanalı'ndan geçen; gemileri, kanalın toplam trafiğinin üçte birini teşkil eden ve daha önemlisi petrol ihtiyacından dolayı kanala bağımlı olan İngiltere ve Cezayir-Fransa arasındaki savaşta Cezayir'e destek veren Nasır'ı engellemek isteyen ve süreç içerisinde yaptığı önemli yatırımın haksız bir şekilde el değiştirmesine karşı çıkmak isteyen Fransa ile birlikte Mısır ile zaten

---

[406] Burns, **Economic Aid...**, 37-38.

[407] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 748; Burns, **Economic Aid...**, 68.

[408] Cemal Abdülnasır İskenderiye'de yaptığı konuşmada, Compagnie Universelle du Canal Maritime yani Süveyş Kanal Şirketi'ni millileştiren bir yasayı imzaladığını, bu yasanın hemen yürürlüğe gireceğini ve o konuşurken resmi yetkililerin şirketin kontrolünü ele geçirdiklerini belirtmiştir. Adı geçen yasaya göre Ticaret Bakanlığı'nın altında bulunan bağımsız bir birimin şirketi işletecek ve şirkette kimin ne kadar hissesi varsa kendilerine ödenecektir. **Foreign Relations of United States**, 1955-57, Volume XVI, Suez Crisis, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 1, Editorial Note; Millileştirme metninin tamamı için bkz. "Nationalization Decree", http://www.suezcanal.gov.eg/English/About/CanalTreatiesAndDecrees/Pages/NationalizationDecree.aspx, [17.09.2017].

[409] Aswan Barajı'nın mimarı Yunan asıllı Adrien Daninos'a göre Aswan Barajı'nın yapılması Mısır'ın ekilebilir arazi oranı altıda bir, zirai ihracatını % 50, hidroelektrik güç üretimi vasıtasıyla Mısır'ın sanayi potansiyelini çok ciddi şekilde arttıracak ve inşa edildiğinden itibaren ilk on yıl içinde Mısır'ın milli gelirini % 30 oranında geliştirecektir. Keith Wheelock, **Nasser's New Egypt,** (New York: Praeger, 1960), 182'den aktaran Burns, **Economic Aid...**, 39-40.

gergin ilişkilere sahip İsrail millileştirme gelişmesine sert şekilde karşı çıkmıştır.[410] Ancak bu sert ve şiddetli tepkilere ABD'nin yanıtı ise Eisenhower'ın ifadeleriyle, "şu anda kuvvet kullanmayı düşünmenin akıllıca bir şey olmadığı, tek taraflı İngiliz hareketinin Amerika'nın NATO'yu destekleme arzusunu tehlikeye sokabileceği

Ağustos başında, İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerika, eğer Kanal Kumpanyasına tam tazminat verilir ve kanal milletlerarası bir denetim ve işletme düzeni altına konulursa bu millîleştirmeyi kabul etme kararını almışlardır. Bundan sonra da, gene bu üç devlet, 1888 Anlaşması'nı imzalayanlarla kanalı en fazla kullanan 24 devleti Londra'da bir toplantıya çağırmışlardır. Mısır ve Yunanistan, bu toplantıyı düzenleyenlerin sorunun halledilmesine yönelik tekliflerinin Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarıyla bağdaşmadığını öne sürerek toplantıya katılmayı reddetmişlerdir. Bu sebeple 16 Ağustos'ta başlayan toplantılara 22 devlet katılmıştır.[411]

Süveyş Kanalı'nı Mısır'ın kontrolünden çıkarmak için yaz aylarında Batılılar arasında birçok temaslar ve toplantılar yapılmıştır. Eylül ayında mesele Güvenlik Konseyi'nin önüne de götürülmüş olsa da bunlardan hiçbir netice çıkmamıştır. Nasır, Batılıların teklif ettiği, Süveyş Kanalı'nın milletlerarası kontrol altına konulması fikrini kabul etmemekte diretmiştir. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Nasır'ın Orta Doğuda yarattığı bu tehlikeli durumu sona erdirmeye karar vererek İsrail ile birlikte Mısır'a karşı bir komplo hazırlamışlardır. Bu komplo gereğince İsrail, 29 Ekim 1956 günü birdenbire Mısır'a karşı saldırıya geçmiş ve Sina'daki bu askeri harekatı gayet başarılı geçmiştir. Hazırlanan plan gereğince, İngiltere ve Fransa, 30 Ekimde İsrail'e ve Mısır'a verdikleri 12 saatlik birer ültimatomla, her iki devletin de Süveyş Kanalı'nın iki kıyısından 16 km. geri çekilmelerini istemişlerdir. İngiltere ve Fransa, aynı zamanda Mısır Havaalanlarını da bombardıman ederek Akdeniz'den Süveyş Kanalı bölgesine asker çıkarmaya başlamışlardır. Amaçları kanalı ele geçirmek ve Nasır'ı da iktidardan düşürmektir. İngiltere ve Fransa'nın Kanal bölgesine asker

[410] Burns, **Economic Aid...**, 101; İngiltere Başbakanı Anthony Eden, Nasır'ın konuşmasının ertesi günü ABD Başkanı Eisenhower'a yazdığı mektupta, "Sağlam durmazsak bizim ve sizin Orta Doğu'daki nüfuzunuzun nihai olarak ortadan kalkacağına inanıyoruz." şeklinde beyanat vermiştir. Anthony Eden, FullCircle,: The Memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden, (London: Cassel, 1960), 427'den aktaran Kissinger, **Diplomasi...**, 589; Fransa da Mısır'a harekat konusunda en az İngiltere kadar kararlı bir duruş sergilemiştir. Londra'da bulunan Fransız Büyükelçisi, Dışişleri'ne yazdığı mektupta Fransa'nın kuvvetlerini İngiliz Kumandanlığı emrine vermeye ve birliklerini Cezayir'den çekerek Mısır'a karşı ortak harekâta hazır olduğunu bildirmiştir. Keith Kyle, **Suez**, (New York: St. Martin's Press, 1991), 145'ten aktaran Kissinger, **Diplomasi...**, 589.

[411] Bektaş, **Demokrat Parti'nin...**, 76-77.

çıkarmaları üzerine, Mısırlılar da Kanal'daki bütün gemileri batırarak Kanal'ı tıkamışlardır.[412]

Mısır'a destek veren Suriye'nin diğer devletleri kendi yanına çekme gayretleri neticesiz kalmış olmasına rağmen Nasır millileştirmekten vazgeçmemiştir. Kriz devam ederken Arap liderlerinin konuya barışçı bir çözüm bulma çabaları sonuç vermezken diğer taraftan batıya direnen Nasır'ın Arap kamuoyundaki yıldızı giderek parlamıştır. Nasır, Kıbrıs sorununda Yunanistan'a destek vererek İngiltere'nin adadan ayrılmasını istemiştir. İngilizler adadan ayrıldığı takdirde Süveyş'te tutunması mümkün olmayacaktır. Türkiye'nin Mısır politikasının şekillenmesinde bu durumun etkisinin büyük olduğu söylenebilir çünkü Mısır bir bakıma direkt olarak Türkiye'ye muhalif politikalar izlemiştir.

Gelişmeler Türkiye'yi Bağdat Paktı çerçevesindeki bağlantılar nedeniyle İngiltere yanlısı politika izlemeye iterken, bu tutumun aynı şekilde devam etmesi sonucu Arap ülkelerinin gözünde siyasi prestij kaybı yaşanmıştır. Türk basını da İngiliz tutumunu desteklemiş ve gerekirse güç kullanılması taraftarlığı yapmıştır. Türkiye'nin, Süveyş Kanalı'nı en çok kullanan 21 ülke ile birlikte 16 Ağustos 1956'da Londra'da yapılan konferansa katılması, Türkiye'nin Batı yanlısı politika izlediğini ve Mısır'ın çıkarlarını değerli görmediğini kanıtlamıştır.[413]

Batılı devletler, konferansın önüne, yukarıda söylediğimiz esaslar çerçevesinde "Dulles Planı" diye adlandırılan bir teklif getirmişlerdir. Konferansta Türkiye'yi temsil eden Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, 17 Ağustos'ta yaptığı konuşmada, Türkiye'nin Dulles Planı'na katıldığını şöyle açıklamıştır:

> "Biz Müslüman bir milletiz. Bu ve daha birçok sebeplerle Arap memleketlerinin dostuyuz ve onları severiz. Arap memleketlerinin, hürriyet ve bağımsızlıkları için yapmakta oldukları mücadelede onlarla beraberiz. En büyük arzularımızdan biri de Arap memleketlerinin bir an önce bağımsızlıklarına kavuşmalarıdır. Fakat, Süveyş Kanalı'nın bitaraf ve beynelmilel bir idare ve kontrole konulmasında Mısır'ın bağımsızlığını ve haysiyetini rencide edecek bir mahiyet göremiyoruz. Bizce Dulles'ın ileri sürdüğü plan, Süveyş Kanalı meselesine bir hal çaresi bulabilmek için müspet ve müsavat esasına dayanan temellerdir. Bu meselede hissiyata kapılmadan karar vermek icap eder."[414]

4.3.1.3. Krizin Yumuşaması:

Önce İsrail'in, ardından İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a karşı giriştiği askeri harekat hemen bütün dünyada tepkiyle karşılanmıştır. ABD Büyükelçisi Henry Cabot

---

[412] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 749-750.

[413] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**,, 79.

[414] Bektaş, **Demokrat Parti'nin...**, 77.

Lodge'un 29 Ekim 1956'da BM Genel Kurulu Başkanına gönderdiği, Mısır'a düzenlenen askeri harekatın ivedi durdurulmasına yönelik mektup, harekata yönelik Türkiye'nin de içinde olduğu topyekün tepkinin ilk kıvılcımı olmuştur:[415]

> "Ekselansları, Birleşmiş Devletler Hükûmeti, İsrail ile Mısır arasındaki Ateşkes Anlaşmasının ihlal edildiğine ve İsrail'in, Mısır topraklarının derinliklerine doğru girdiğine dair bilgi almıştır. Bu askeri harekat 29 Ekim'de başlamış ve Sina bölgesine doğru devam etmektedir. [...] Sonuç olarak, "Filistin Sorunsalı: Mısır'daki İsrail Askeri Harekatının Acilen Durdurulması İçin Adımlar" konusunda Hükûmetim adına sizden mümkün olduğu kadar acil Güvenlik Konseyi toplantısı düzenlemenizi talep etme şerefini haiz bulunuyorum."[416]

ABD Büyükelçisi Lodge'un teklifinin ardından önce Güvenlik Konseyinde, ardından 2 Kasım'da Genel Kurulda yapılan görüşmelerle 64 evet, 5 hayır ve 6 çekimser oyla, askeri harekata katılan bütün tarafların derhal ateşkes yapmasına ve ateşkes sınırlarının gerisine çekilmesine, üye devletlerin o bölgeye herhangi bir askeri malzeme göndermemelerine, ateşkesin ardından Süveyş Kanalı'nın açılması ve güvenli bir seyrüsefer sağlanması için etkili adımların atılmasına karar vermiştir.[417]

Mısır'a harekat yapan üç devlete karşı gösterilen tepki hareketinin bireysel manada en yüksek sesli olanı ise şüphesiz ABD'den gelmiştir. Süveyş Krizi'nin başladığı millileştirme hadisesinden beri, Nasır'a yönelik kuvvet kullanımına karşı olduğu mesajını veren önde gelen ABD yetkilileri, kendilerinden habersiz harekata kalkışan İsrail, İngiltere ve Fransa'nın belki de desteğe en çok ihtiyaç duyduğu dönemde Eisenhower'ın, 31 Ekim 1956'da radyo ve televizyonlarda yayınlanan şu açıklamalarıyla taraflarını tekrar belli etmiştir:

> "Müttefiklerimiz arasında, Nasır'ın millileştirme adımına karşı güç kullanımı şeklinde acil karşılık vermemiz konusunda bize baskı yapan bazı ülkeler oldu. Ancak tam tersini yapmak için biz de ısrarcı olduk. Ve bu çabamız uzun konferanslar ve haftalar, aylar süren görüşmeler vasıtasıyla ve Birleşmiş Milletler'in katılımıyla galip geldi. [...] Ancak Mısır'ın İsrail ve Fransa ile olan direkt ilişkileri gittikçe kötüleşen ve önce İsrail sonra hem Fransa hem de İngiltere'nin, kendilerinin değerlendirmesine göre, hayati çıkarlarını korumanın, güç kullanmaktan başka bir yolu olmadığına karar vermeleri noktasına geldi. [...] Birleşik Devletlere bu gelişmelerin hiçbirisiyle ilgili danışılmamıştır. Bunlarla ilgili daha önceden bilgilendirilmedik de. Bu milletlerin böyle kararlar ve adımlar atmaya hakkı olduğu gibi aynı şekilde bizim de farklı düşünmeye hakkımız var. Güç kullanımını uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde akıllıca veya uygun araç olarak görmediğimiz için bu adımların hatalı şekilde atılmış olduğuna inanıyoruz."[418]

5 Kasım akşamı, İngiliz ve Fransız deklarasyonundan bir hafta ve Sovyet tanklarının Macaristan ayaklanmasını kuvvetle bastırmaya başladığı zamandanbir gün sonra Sovyetler Birliği, Mısır'ın koruyucusu gibi davranmaya başlayarak BMGK

---

[415] Irak, Japonya, Çin, Hindistan, Pakistan ve diğer ülkelerin, Mısır'a yapılan saldırıyı çeşitli şekillerde kınadığına dair bkz. Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 413; Duman, "Orta Doğu Krizleri...", 323.

[416] **U.S. Department of State Bulletin**, c. XXXV, s. 907, (12 Kasım 1956), 747.

[417] **U.S. Department of State Bulletin**, c. XXXV, s. 907, (12 Kasım 1956), 749.

[418] **U.S. Department of State Bulletin**, c. XXXV, S. 907, (12 Kasım 1956), 745.

Başkanına, İngiliz Başbakanı Eden'e, Fransız Başbakan Mollet'e, İsrail Başbakanı David Ben Gurion'a ve ABD Başkanı Eisenhower'a mektuplar göndermiştir. Bu mektupların temel içeriği ise *"Mısır'a yapılan vahşi saldırı durdurulmalıdır, Birleşmiş Milletler'in bu amaçla ortak bir çaba organize etmesi gereklidir ve Sovyetler Birliği bu maksatla hava ve deniz unsurlarını tahsis ederek işbirliğine hazırdır."*[419] Bulganin, Fransa BaşbakanıGuy Mollet'ye gönderdiği mesajında, *"Sovyet hükûmeti saldırganlarıezmek ve Doğu'da barışı tekrar kurmak için kuvvet kullanmaya tamamen kararlıdır"* demiştir. İngiltere Başbakanına gönderilen mesaj ise daha ağırdır ve şöyledir: "Tahrip için modern silahların her çeşidine sahip daha güçlü devletler kendisine saldırdığında, acaba Büyük Britanya nasıl bir durumda kalırdı? Bu devletler İngiltere kıyılarına sadece uçak gemileri göndermekle kalmazlar, başka silahlar da, mesela füzeler de kullanabilirler".[420] SSCB'nin ABD'ye gönderdiği mektup ise tehdit içerikli değil işbirliği içerikli bir mektuptur. Bulganin mektubunda, Orta Doğu'daki düşmanlığı sonlandırmak için SSCB-ABD ortak harekatı önererek mevcut savaşın önlenmesini önermiştir. Bu savaşın önlenmemesi durumunda ise Üçüncü Dünya Savaşı'nın çıkabileceği uyarısında bulunmuştur. Ancak ABD'nin bu teklife cevabı olumsuz olmakla birlikte, olası tek taraflı Sovyet müdahalesinin de karşısında olduğu şeklindedir.[421]

Sovyetler Birliği'nin ABD'ye yaptığı ortak harekat teklifi kabul edilmese de, ABD beklenmedik şekilde İngiltere, Fransa ve İsrail'i desteklememiştir ve bunun sonucunda Mısır'a saldıran bu ülkeler 6 Kasım'da ateşkes kararı alarak ertesi gün ise işleme koymuştur.[422] Bu gelişmelerin toplamına bakıldığında, Sovyetler Birliği'nin Mısır'ın böylesi zor bir durumdan kurtulmasına yardımcı olduğu ve bu sayede de Arap coğrafyasında itibarını yükselttiği sonucu çıkartılabilir.

Krizin Türkiye'ye bakan tarafına gelince, Demokrat Parti Hükûmeti'nin o tarihte dış sorunları ele alıştaki tecrübesizliği, Arap dünyasına karşı Türkiye'yi emperyalist devletlerin kuyruğuna takılmış gibi tanıtmak sonucunu vermiştir. İngiliz kıtalarını henüz Süveyş Kanalı'ndan çıkaramamış olmanın acısını duyan Mısır halkı ve tüm Arap dünyası, özellikle Türkiye'yi İngiltere'nin yanında görünce şiddetle aleyhimize dönmeyi tercih etmiştir. Basında alaylı, tahkir edici yazılar-karikatürler

[419] Kissinger, **Diplomasi...**, 601.

[420] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 751.

[421] Kissinger, **Diplomasi...**, 602.

[422] Duman, "Orta Doğu Krizleri...", 323.

yayınlanmıştır. Bunlardan en ağırı, Kahire'deki "Rose El Youssef" dergisinde görülmüştür. Bu derginin yayınladığı bir karikatürde Türkiye Cumhurbaşkanının tasması Amerika'nın elinde olan, bir köpek resmi ile simgelenmesi, büyükelçiliğimizin Mısır hükûmeti nezdinde sert bir protestoda bulunmasını gerektirmiştir.[423]

Türkiye ve Bağdat Paktı çerçevesinde bakıldığında ise Irak ve Pakistan İngiltere'nin paktan çıkarılması önerisinde bulunmuştur. Bağdat Paktı üyeleri İsrail'in bu istilasını kesin bir şekilde reddederek, İngiltere ve Fransa'nın Kanal bölgesindeki hareketine tepki göstermişlerdir. Tahran Konferansı'nda İngiltere'nin pakttan çıkarılması konuşulduğunda Türkiye buna karşı gelmiş ve İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkarılmasını Başbakan Menderes önlemiştir. London Times Gazetesi'nde yayınlanan bir makalede "Türk–İngiliz Dostluğu" ise şöyle övülmüştür:

> "Türkiye'nin Süveyş krizi esnasında takındığı tutum Türkiye'nin Türk–İngiliz dostluğuna olan sadakatini kanıtlamıştır. Türkler Ortadoğu'daki krizlere nasıl tepki gösteriyorlar ve İngiltere'ye karsı duyguları nedir? Anglo–Fransızların Mısır'daki eylemlerini duyduğunda Türk halkının ilk tepkisi "karar verildiğine göre, inşallah bunu çabucak bitireceklerini ümit edelim" olmuştu. Bununla beraber Arap ve Müslüman dünyasındaki olası tepkilerden her zaman korkan Türk Hükûmeti Süveyş Kanalı sorununun halledilmesinde kuvvet kullanılması taraftarı olmadığını belli etti. Fakat Mısır'da hareket başladığında, Türk Hükûmeti Birleşmiş Milletlerin bir üyesi olarak silah kullanılmasını her ne kadar reddetmiş olsa da, Türkiye İngiltere'nin arkasında idi. Türkiye'nin sadakatinin kanıtı Bağdat Paktı üyelerinin son Tahran toplantısında görülmüştür. Bu toplantıya İngiltere katılmamıştı ama hem Irak hem de Pakistan'ın İngiltere'yi paktan uzaklaştırmak için bir önerge vermeyi düşündükleri kanısı vardı. Başbakan Menderes'in başkanlığındaki Türk Delegasyonu İran'ı kendi tarafına çekerek becerikli diplomatik görüşmelerle iki kararsız ortağı ikna ederek, İngiltere'yi paktan çıkarma planını bozdu"[424]

Süveyş Krizi ile ilgili verilen demeçlerde bir taraftan Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, İngiliz ve Fransız müdahalesini İsrail ve Mısır arasındaki çatışmayı önleyici kuvvet olarak nitelerken diğer taraftan Başbakan Menderes, İngiltere ve Fransa'yı Mısır'ın bağımsızlık ve egemenliğine saygı göstermeye çağırmıştır. Türk Hükûmeti tarafından izlenen bu ikircikli politika, ilerleyen süreçte özellikle de Arap dünyasında Türkiye'nin aleyhinde sonuç vermiştir.[425]

4.3.2. Lübnan Krizi (1958)

Ülkenin yaklaşık yarısını Müslümanların, diğer yarısını ise Hıristiyanların oluşturduğu Lübnan'da, Müslüman halk belli bir süredir siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda ayrımcılığa (olumsuz yönde) uğratılarak belirli haklardan men

---

[423] Mahmut Dikerdem, **Orta Doğu'da Devrim Yılları,** (İstanbul: Cem Yayınları, 1990), 25.

[424] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...,** 82.

[425] Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 415.

edilmiştir. Ülkelerinde yeterince temsil edilmediklerini düşünmediklerinden, dini bağlarından ve özellikle 1955'teki Süveyş Kanalı krizi sonrasında yayılmaya başlayan Pan-arabizm akımının da etkisiyle Mısır Cumhurbaşkanı Cemal Abdülnasır'a sempati beslemeye başlamıştır. Az bir farkla çoğunluk kabul edilen Hıristiyanların yönetimdeki temsilcisi Cumhurbaşkanı Kamil Şamun, sona ermek üzere olan Cumhurbaşkanlığı süresini, iddiaya göre seçime şaibe karıştırarak bir dönem daha uzatma girişiminde bulunmuş ve yine iddiaya göre bu yolda muhalif gazetecilerden birisinin ölümüne sebep olmuştur. Yaşanan bu olayların sonucunda, ülkenin bütününde Müslümanlar ve Hükûmet yetkilileri arasında çatışmalar çıkmıştır. Ayrıca Irak'ta 14 Temmuz 1958'de ihtilal meydana gelmesinin ardından Cumhurbaşkanı Şamun ABD ve İngiltere'den askeri yardım istemiş ve nitekim ABD de talep edilen yardımı Lübnan'a göndermiştir. ABD yanlısı ve SSCB/Birleşik Arap Cumhuriyeti karşıtı siyasi tavır alan Türkiye dahil ülkeler, Lübnan hükûmetini ve ABD yardımını desteklemiştir. 31 Temmuz'da gerçekleştirilen seçimle Cumhurbaşkanı Şamun'un yerine Lübnan Genelkurmay Başkanı General Şahab yeni Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sonuç itibariyle ülkedeki olaylar yatışmaya başlamış ve 15 Temmuz'da patlak veren Lübnan krizi de Amerikalı askerlerin Lübnan'ı terk etmeye başladığı 25 Ekim'de yumuşama evresine girmiştir.

4.3.2.1 Kriz Öncesi:

1958 Lübnan Krizi'ni etkileyen dahili, bölgesel ve uluslararası parametreler bulunmaktadır. Yalnızca, Batı yanlısı Kamil Şamun'un güç mücadelesi sonucunda ortaya çıkmış gibi görünen toplumsal çatışmaya bakılarak, krizle ve ülkeyle ilgili tutarlı tespitler yapmak mümkün değildir.[426]

Lübnan, Sünni Müslümanlar, Şii Müslümanlar ve Hristiyanlar olmak üzere nüfusu üç ana gurubun oluşturduğu bir ülkedir. Bu gruplar arasından hangisinin çoğunluk olduğuna yönelik çeşitli iddialar öne sürülmekteyse de, Hristiyanlar çoğunluk olmak üzere, bütün grupların sayılarının birbirine yakın olduğu değerlendirilmektedir.[427]

---

[426] Karol R. Sorby, "Lebanon, The Crisis of 1958", **Asian and African Studies**, 9, (2000): 1.

[427] "Ülke Profili: Lübnan", **Aljazeera**, http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-lubnan; CIA The World Factbook: Lebanon, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html, [10.02.2018].

Lübnan'ın ilk Cumhurbaşkanı Bishara el-Khurri'nin (Maruni Hristiyanı) ardından 1952'de başa gelen Şamun'un (Hristiyan) iktidarda bulunduğu dönemde, Bağdat Paktı ve Süveyş Krizi dahil Orta Doğu'nun önemli gelişmeleri meydana gelmiştir. Şamun, temsil ettiği dini grubu ve o grubun tercihlerini önceleyerek daha çok Batı yanlısı tercihlerde bulunmuştur.[428] Fransa ve İngiltere Süveyş Krizi bağlamında Mısır'ı işgal ettiğinde, Arap ülkelerinin Lübnan'dan beklentisi bu iki devletle ilişkisini koparması yönünde olmasına rağmen, Şamun ilişkileri kesmeyip devam ettirmesi bunun öneklerinden birisidir.

Sabit Duman Bağdat Paktı'na dair şu değerlendirmede bulunmaktadır:

> "Türkiye'nin Bağdat Paktı'ndan beklentisi oldukça fazlaydı. Öncelikle bu pakt vasıtasıyla siyasi tarafını net şekilde kanıtlamış olacak ve Batı yardımının daha çok gelmesini sağlayacaktı. ABD başta olmak üzere Batı ülkelerinin Türkiye'ye yakınlaşması sayesinde aynı zamanda da Sovyetler Birliği'ni Türkiye'den ve bölgeden uzaklaştırmış olacaktı. Mısır, Nasır liderliğinde ülkesini Batıya bağımlı olmaktan kurtarmaya çalışırken, Menderes, bölgedeki Batı kaynaklı politikaları destekleyerek Batıyla olan bağlarını kuvvetlendirmeye çalışmaktaydı. İngiltere'nin Nisan ayında pakta dahil olmasına SSCB tepki göstererek "SSCB'nin bu duruma kayıtsız kalamayacağı ve burada yeni bir blokun oluşturulması bölgedeki devletlerin güvenliğini olumsuz etkileyeceği gibi Sovyetlerin güvenliğini de tehdit ettiğini belirtmiştir."[429]

Şamun'un Cumhurbaşkanlığı süresince meydana gelen gelişmeler arasından Süveyş Krizi, Lübnan Müslümanları üzerinde diğerlerine göre daha fazla etki yapmıştır. Zaten belli bir süredir Lübnan'ın önemli kurum ve pozisyonlarında haksız bir şekilde Hristiyanların bulunduğunu düşünen Lübnan'daki Müslüman halk, Cemal Abdülnasır'ın Orta Doğu ve hatta dünyada önemli bir siyasi figür olarak öne çıkmasıyla birlikte kendilerini onunla özdeşleştirmişlerdir. Lübnan Müslümanlarının diğer bir motivasyonu da, yine Abdülnasır konusuyla bağlantılı olan Pan-Arabizm akımına taraf olmalarıdır.[430]

---

[428] Lübnan Anayasasına göre bir Cumhurbaşkanının 6 yıl görev başında kalabildiği ülkede , Bishara el Khurri 1949'da ikinci kez Cumhurbaşkanı seçilmiş, ancak Kemal Jumblatt'ın öncülüğündeki Milli Sosyal Cephe (Social National Front) tarafından başlatılan genel grev sonucunda 1952'de istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Kamil Şamun ise Jumblatt'ın 1948'de istifa eden İçişleri Bakanı'dır. Daha fazla bilgi için bkz. Thomas Collelo, **Lebanon: A Country Study**, (Washington DC: Library of Congress, Federal Research Division, 1987), 21-22; Lübnan'ın Eisenhower Doktrinine taraf olduğuna dair Lübnan'ın önde gelen siyasetçilerinin yaptığı bazı açıklamalar için bkz. **Ayın Tarihi**, 6, 9, 13, 17 Mart 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-03-06, [10.04.2018]. Bu açıklamalardan birisinde, Ayın Tarihi'nde yer aldığına göre, Dışişleri Bakanı Şarl Malik, *"Eisenhower doktrinine temasla, bunun Ortadoğu'ya sulh ve sükûn getireceğini ümit ettiğini ve bu bölgede yaşayan milletlerin bundan böyle kalkınmalarını sağlayacak faaliyetlere girişebileceklerini belirtmiştir. Müteakiben, Birleşik Amerika Lüb-nan münasebetlerine temas eden Şarl Malik, iki memleket arasındaki dostluğun her geçen gün biraz daha inkişaf etmekte olduğunu, Lübnan yapmış olduğu bazı yardım taleplerinin bir kısmının şimdiden kabul edildiğini, bir kısmının ise, hâlen müzakere edilmekte olup yakın bir gelecekte neticelendirileceklerini söylemiştir."*

[429] Duman, "Orta Doğu Krizleri...", 318.

[430] Collelo, **Lebanon:ACountry...**, 22; Müslüman halkın yaşadığı bölgelerin bazılarında ekonomik ve sosyal alanda uygulanan ayrımcılık örnekleri için bkz. **Al-Jaridah** (Beirut Daily), 18 Mayıs 1958'den aktaran Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 79.

İlk olarak 5 Ocak 1957'de ABD Başkanı Eisenhower'ın kongrede Orta Doğu ile ilgili yaptığı sunum vasıtasıyla tanınırlık elde eden Eisenhower Doktrininde, Bağcı'nın aktarımına göre bölge ülkeleriyle birlikte Lübnan'la da ilgili olarak şu maddeler öne çıkmıştır:

> "Eğer bu bölgedeki ülkeler bağımsızlığını kaybedecek olurlarsa, eğer bölgedeki ülkeler hürriyete karşı olan güçlerin hükmü altına girerlerse, bu hem bölge için hem de ekonomik yaşamları oldukça kısıtlı olan birçok hür ülke olan büyük bir trajedi olur. Batı Avrupa sanki Marşal Planı ve NATO yokmuş gibi tehlikeye düşecektir. Asya ve Afrika'daki hür uluslar da aynı şekilde ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalacaklardır. Orta Doğu'daki ülkeler ekonomilerinin dayandığı pazarları kaybederler. Bütün bunları kendi ekonomik yaşamımız ve politik geleceğimiz üzerinde felakete varan sonuçları olmasa bile bizim ekonomik ve politik yaşamımıza son derece olumsuz etkileri olur."[431]

Ülkede süren genel huzursuzluk ve kargaşa haline ek olarak, Cumhurbaşkanı Şamun iddiaya göre 1957'de yapılan genel seçime hile karıştırmıştır. Hile yapmasındaki amaç ise, 1958 yılında sona erecek olan görev süresinin, Anayasaya göre mümkün olmadığı halde seçilen delegeler vasıtasıyla dört yıl daha uzatılmasını sağlamaktır. Bu şekilde hem daha fazla görevde kalabilecek hem de Eisenhower Doktrinini desteklemeye devam edebilecektir.[432] Müslüman halkın, Şamun'un hile girişimine tepki göstermesine neden olan diğer gelişme de, seçim sonucunda muhalefetin önde gelenlerinin parlamento dışında kalmış olmasıdır.[433]

Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Şubat 1958'de Mısır ve Suriye tarafından kurulmasıyla birlikte karşı hamle olarak Ürdün ile Irak da Arap Federasyonunu kurmuş ve bölgedeki ABD-SSCB siyasi cepheleri daha belirgin hale gelmiştir. Bir tarafta SSCB'ye yakın Mısır ve Suriye, diğer tarafta ABD'ye yakın Türkiye, Irak, Ürdün ve Lübnan. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Şubat 1958'de kurulmasına kadar, Kamil Şamun genel olarak Batı'dan yana tavır almış ve bu, ülkedeki Eisenhower Doktrinine karşı olan ve ağırlıklı olarak Mısır'ı destekleyen Müslüman halkı Cumhurbaşkanına karşı cephe almaya sevk etmiştir. Ancak özellikle Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması, Lübnan Müslümanları için bardağı taşıran son damlalardan birisi olmuştur. Ülkenin önemli resmi pozisyonlarını işgal eden Hristiyan kökenli siyasetçi ve bürokratlar, başlıca Lübnan'ın bağımsızlığını (yani Mısır ve Suriye'nin kurduğu Birleşik Arap Cumhuriyeti'ne dahil olmamayı) ve Batı ile ittifak ilişkisini sürdürmek. Batı ile ittifak kurmak, özellikle Sünni Müslümanların Nasır ve Pan-Arabizm yanlısı tercihlerine muhalif özellik taşıdığı için, ülkede

---

[431] USA in World Affairs, 1957, s. 153'ten aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 85.

[432] Şamun'un seçime hile karıştırdığını CIA ve ABD'nin Beyrut Büyükelçiliği'nin de doğruladığına dair değerlendirmeler için bkz. Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 82, 86.

[433] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 767.

Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında fikri anlamda ciddi karşı karşıya gelmelere sebep olmuştur. Ayrıca çeşitli gösteriler de düzenlenmiştir. Bütün bu olaylar sonucunda yaklaşık yarı yarıya Hristiyan ve Müslümanlardan oluşan Lübnan halkı ikiye bölünmüştür.[434]

4.3.2.2. Krizin Tetiklenmesi:

Lübnan halkının ikiye bölünmüşlüğü ileri boyutlara ulaşmışken, 8 Mayıs 1958 tarihinde muhalif gazetecilerden birinin (Nasib el Metni) aniden öldürülmesi artık gösteri ve hoşnutsuzlukların silahlı çatışmaya dönmesine sebep olmuştur.[435] Nasır yanlısı halk, suikastın failinin Hükûmet olduğuna inanarak Beyrut ve Trablus'ta genel grevler düzenlemiş ve Amerikan Haber Merkezi de olaylar esnasında yakılarak zarar görmüştür.[436]

Olayların kontrolden çıkması üzerine Cumhurbaşkanı Şamun, ülkesinde olup bitenlerin yabancı ülkeler ama özellikle Suriye kaynaklı olduğunu iddia etmiş ve 13 Mayıs tarihinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'dan yardım talep etmiştir.[437] Ardından ise 22 Mayıs'ta Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne başvurarak, ülkesindeki olayları Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin (BAC) kışkırttığını, hatta BAC'nin Suriye eyaletinden ülkesine sızmalar meydana geldiği şikayetinde bulunmuştur.[438]

Lübnanlı Müslüman halk ile Hükûmet güçlerinin çatışmaları sürerken, Lübnan'a destek olması için Irak'ın doğusunda bulunan bir askeri birlik, başlarında Iraklı General Kasım olarak Lübnan'a sevkedilmiştir. Ancak ani bir kararla Bağdat'tan geçerken Irak Hükûmetine darbe yapan bu askeri kuvvet, Kral Faysal, Başbakan Nuri Sait Paşa ve bazı siyasileri de öldürmüştür. Bunun üzerine

---

[434] Collelo, **Lebanon:ACountry...**, 22-23.

[435] John Marlowe, Arab Nationalism...'den aktaran Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 95; Lübnan'ın değişik şehirlerinde meydana gelen olaylardan Zafer Gazetesi'nde yer almış olanlarından bazıları: **Zafer**, "Birleşik Amerika Lübnan'ı Destekliyor", 2 Temmuz 1958; "Lübnan'da Hükûmet Duruma Hakim Oldu", 3 Temmuz 1958; "Lübnan'da Temizleme Devam Ediyor", 4 Temmuz 1958; "Lübnan'daki Çarpışmalar", 10 Temmuz 1958.

[436] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 768.

[437] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 768.

[438] **Keesing's Comtempary Archives,** 1957-1958, s. 16181'den aktaran Gönlübol ve diğ.,**OlaylarlaTürk...**, 124. Şam'ın Lübnan'daki olaylarla ilgili isyancı liderlere direkt talimatlar verdiğine yönelik iddialar Amerikan FRUS belgelerinde yer almıştır. Her ne kadar kendileri sunulmamış olsa da, Şamun'un bu telefon görüşmelerinin dökümünü ABD yetkililerine verdiği paylaşılmıştır. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 192, 901.

Cumhurbaşkanı Şamun, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Fransa'nın Beyrut Büyükelçilerini çağırarak acil askeri destek talep etmiş ve Lübnan-Suriye sınırının kapatılmasını istemiştir. Şamun'un acil talebine karşılık olarak ABD, 5000 kişilik askeri bir kuvveti derhal Lübnan'a sevk etmiştir.[439]

Amerika Birleşik Devletleri, Lübnan'a askeri sevkiyatın ilk gününden itibaren üç hafta içinde toplam yaklaşık 15 bin asker sevk etmiştir.[440] ABD'nin deniz piyadelerini Lübnan'a sevk etmesinde, ülkeyi ve bölgeyi benzer olayların yaşanmasından korumanın haricindeki muhtemel amaçlardan birisi de ihtilalin gerçekleştiği Irak'ta eski rejim yanlılarının yardım istemesi durumunda Irak'a askeri müdahale yapabilmektir. Ancak eski hükûmet yanlısı kimse kalmadığından ya da kalan kişiler arasında böyle bir talep içerisinde bulunan kimse olmadığından dolayı, Irak'a askeri müdahale yapılmamıştır.[441]

Menderes, Irak ve Lübnan olayları meydana geldikten sonra 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup toplantısındaki konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

> "İkinci Dünya Harbi bittiğinden beri mücadele halindeyiz. Bu mücadele muhtelif safhalar, isimler altında cereyan etmektedir. Bu kah Kore Savaşı gibi kanlı, kah Irak hadiseleri gibi, sübversif Lübnan hareketleri gibi devam etmektedir. Fakat hepsinde maksat birdir. Karşımızdaki mütearrız cephenin mümkün olduğu kadar harpsiz, mümkün olduğu kadar az zayiat vererek umumi bir harbe meydan vermeden stratejik cepheler elde etmek, garp cephesini stratejik bakımdan dun seviyeye düşürmeye çalışmak ve onun istinat noktalarını yıkmak."[442]

Aynı konuşmanın başka bir kısmında Menderes şu ifadelerde bulunmuştur:

> "NATO Türkiye'nin kendi hudutlarını tecavüze karşı müdafaa eder. Yani Rusya kalkıp İran üstünden benim arkama gelirse buna müdahale yok. Çünkü onun müdafaası NATO için bahis konusu değildir. Şimdi bu tehlikeyi önlemiş olduk. Bunun planlarını hazırlamak mümkün oldu. Bağdat gitti, Irak gitti ama Amerika geldi. Mukayeseyi yüksek heyetinize bırakıyorum."[443]

Türkiye, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun ağzından Amerikan askeri sevkiyatına ilişkin olarak memnuniyetini beyan etmiş ve şu ifadelere yer vermiştir:

> "Türkiye Hükûmeti, Birleşik Amerika Devletlerinin Lübnan Hükûmetinin talebi üzerine ve bu memleketin istiklalinin hariçten tertiplenen yıkıcı faaliyetlere karşı muhafazası maksadıyla, Lübnan'a kuvvet göndermiş olmasını tamamıyla tasvip etmekte ve bundan memnunluk duymaktadır. Türkiye Hükûmeti, Amerika Birleşik Devletleri'nin bu hareketini Eisenhower Doktrininin bir tatbikatı telakki etmektedir."[444]

---

[439] "Amerika Lübnan'a Asker Çıkardı", **Zafer**, 16 Temmuz 1958, 4; "Amerika Orta Doğu'ya Yeni Kuvvetler Gönderdi", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

[440] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 769.

[441] Sander, **Siyasi...**, 417-418.

[442] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 38.

[443] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 44.

[444] "Hariciye Vekilimiz Zorlu'nun Beyanatı", **Zafer**, 16 Temmuz 1958, 1.

Ayrıca Zorlu, Türk Hava Kuvvetleri'nin Lübnan harekatında kullanılmak üzere hazır bekletilebileceğini ABD Büyükelçisine belirtmiş ancak ABD, böyle ortak bir müdahalenin mümkün olmadığını, bu harekatın NATO kapsamında yapılmadığından dolayı Türk Hava Kuvvetleri unsurlarının katılamayacağını Türk Hükûmetine bildirmiştir.[445] Lübnan'a harekat esnasında, toplam yaklaşık 5000 Amerikan askeri de, Oran'ın aynı kaynakta belirttiğine göre İncirlik Üssü'nde hazır bekletilmiştir.[446]

Başbakan Menderes, 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup toplantısındaki konuşmasında şunları söylemiştir:

> "Biz burada Amerikalılara hadiseleri arz etmek imkânını bulduk. Bir tarafta Lübnan meselesi vardı, vaziyet çok tehlikeli gidiyordu. Sadece Lübnan için mi? Bilhassa Irak ve Ürdün için tehlikeli gidiyordu. Biz Lübnan'a Amerikan müdahalesinin yapılmasını istedik. Ve zavallı Nuri Sait Paşa ile beraber sayın Başvekil müşterek bir muhtıra verdi. O kadar şiddetli bir muhtıra verdi ki Amerikan Büyükelçisinin bunu müsaade ederseniz memleketime vermeyeyim, anladım, şifahen aynen arz edeceğimden emin olursunuz dedi. (...)Verdiğimiz çok iyi olmuş dedi. Amerika hazırlanmıştı. Yoksa ki ayın 14'ünde olan bir hadisenin 24 saat akabinde Beyrut'a asker çıkartmak imkanını bulamazdı. Sevgili arkadaşlarım, bu nenin ifadesi oldu, Beyrut'a Ürdün'e asker çıkarmak? Bu, Amerika'nın kendisine muhtaç olan ve taarruza maruz kalan bir devlete yardım edeceğine dair verdiği sözün fiili tatbikatı oldu. Ve bu harekettir ki daha büyük hareketlerin vukuunu önlemiş oldu. Ve yine bu hareket sayesindedir ki bugün fiili bir taarruz karşısında değiliz. Bu ayın 18'inde Birleşmiş Milletler'de Sovyet Rusya dahil büyük bir toplantıya gitmek üzereyiz. Bir darbe yedik amma onun karşısında bir hareket de yaptık. Ve bu hareket yapıldığı zaman bütün riskler alındı. Buna Amerikan tabiri ile hesaplı riziko almak derler. Bugünkü kuvvet potansiyeli öyle bir vaziyettedir ki Rusya bugünkü günde Amerika'yı karşısına alarak bir harekete kalkamaz. Bunu görmek, bilmek lazımdır. Amerika'nın da muayyen bir zaman vardır ki, riski almak ve karşısındakine dur demesi lazımdır. Yoksa dur denildiği zaman durduramayacağı zaman olur. Size şimdi aşağı yukarı Londra'da toplanan Bağdat Paktı devletlerinin hangi iklim içinde toplandığını arz ve ifade etmiş oldum."[447]

Menderes, Birleşmiş Milletler Günü dolayısıyla 24 Ekim 1958'de yayınlanan mesajının bir bölümünde Lübnan ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

> "Hükumetimiz, kolektif emniyetin haleldar olmaması için Birleşmiş Milletler tarafından alınan her türlü tedbirleri desteklemiştir. (...) Son Orta Doğu krizinde de barışın korunması için alınan Lübnan'a müşahitler gönderilmesi kararını ve vaki talep üzerine, Birleşik Amerika'nın Lübnan'a ve İngiltere'nin Ürdün'e asker yollamalarını tasvip eylemiştir."[448]

Irak'ta devrilen monarşiyle aynı aileden gelen Ürdün lideri Kral Hüseyin de Irak'a benzer bir akıbetten endişelendiği için İngiltere'den askeri yardım talebinde bulunmuştur. Irak'taki darbenin Lübnan'dan daha ziyade Ürdün'ü etkilediği söylenebilir. Irak ile Ürdün'ün kurduğu Arap Federasyonun Anayasası gereği, birliğin başkanı olan meşru Irak Hükûmeti düşünce başkanlık otomatik olarak Ürdün Kralı Hüseyin'e geçmiştir. Böylece Batı ittifakına mensup ülkeler olarak Lübnan'a sevk edilen askeri yardımdan sonra Ürdün de 16 Temmuz'da, yani Irak'taki ihtilalden

---

[445] Oran, **Türk Dış...**, 633-634.

[446] "Amerikan paraşütçü birlikleri Adana'ya indi", **Hürriyet**, 17 Temmuz 1958, 5.

[447] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 55-58.

[448] Kılçık, **Adnan Menderes'in...,**c. 8, 448.

iki gün sonra, ABD ve İngiltere'den yardım talep etmiştir. Ürdün'ün yardım çağrısına olumlu yanıt veren İngiltere, 17-18 Temmuz'da Kıbrıs'ta bulunan kuvvetlerinden bir bölümünü Ürdün'e görevlendirmiştir.[449] Armaoğlu'na göre Ürdün'e sevk edilen askerlerin sayısı 2200 ve bunlar ağırlıklı olarak paraşütçüdürler.[450]

4.3.2.3. Krizin Yumuşaması:

Irak'ta meydana gelen gelişmeler, ama bunlar arasından belki de en etkilisi Irak liderlerinin ihtilalciler tarafından feci şekilde öldürülmesi, Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'un görev süresini uzatmayla ilgili ümit ve çabalarının tükenmesine neden olmuştur.[451]

Yaşanan gelişmelerin gittikçe daha kötü bir hal alması ve SSCB ve BAC gibi üçüncü parti grupların, ciddi bir azınlığın (Müslümanlar) ülkelerinde (Lübnan) ayrımcılığa uğramalarından dolayı onların hakkını savunmak gibi nedenlerle Lübnan sorununa dahil olması ve Müslüman grubu bürokrasi içinde bir şekilde öne çıkarması ihtimali ABD'yi Şamun'un görevden alınması konusunda harekete geçirmiştir.[452] ABD Dışişleri Bakanı başta olmak üzere bazı ABD'li bürokratlar ve Şamun'un temsilcisi olarak Lübnan Dışişleri Bakanı Dr. Charles Malik'in Washington'da katıldığı görüşmede, Lübnan'da bir seçimin yapılmasına, ama ülkedeki genel şiddetli çatışmalardan dolayı bunun 24 Temmuz'dan önce yapılamayacağına ama Anayasanın gerektirdiği 23 Eylül'den önce de yapılması gerektiğine karar verilmiştir.[453] Ancak seçime karar verildiğinden artık ülkedeki sorunların tamamen çözüldüğü ve ABD askeri kuvvetinin yapacak işinin kalmadığı gibi bir düşünce de karar alıcılar arasında söz konusu değildir. Şamun, 21 Temmuz'da ABD Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, ABD kuvvetlerinin Lübnan'dan çekilmesi demek 6 ay içinde Orta Doğu'daki benzer

---

[449] "Batılı müttefikler arasında işbirliği", **Hürriyet**, 17 Temmuz 1958, 1; "Irak'ta Durum", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4; Oran, **Türk Dış...**, 634; Gönlübol ve diğ.,**OlaylarlaTürk...**, 125.

[450] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 769; "İngiltere Ürdün'e Havadan Asker İndirdi", **Hürriyet**, 18 Temmuz 1958, 1; Ürdün'e sevk edilen İngiliz kuvvetlerinin sayısının 2000'e ulaştığıyla ilgili bkz. "Amerika dün Lübnan'a yeni kuvvetler çıkardı", **Hürriyet**, 19 Temmuz 1958, 5; İngiliz Başbakan Harold Macmillan'ın ABD Başkanı Eisenhower'a, Ürdün Kralı Hüseyin'in yardım talebini kabul ederek 2000'den biraz fazla sayıda İngiliz askerini, Ürdün'ün de Irak'la benzer kaderi yaşamaması için Ürdün'e gönderdiğini belirttiği mektuba dair bkz. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 214, 987.

[451] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 769.

[452] Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 98.

[453] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 198, 918.

sorunların tekrar patlak vereceğini tahmin ettiğini, dolayısıyla ülkedeki çatışmasızlığın devam etmesi için Amerikan kuvvetlerinin kalması gerektiğini belirtmiştir. Ancak SSCB, BM Güvenlik Konseyinde yapılan görüşmelerde, Amerikan kuvvetlerinin Lübnan'dan çıkması gerektiğini her fırsatta olduğu gibi BM'de de savunmuştur.[454]

Cumhurbaşkanı Şamun'un ısrarları Amerikan askeri birliklerinin Lübnan'a gelip adil seçim yapılması yönünde baskı yapmasıyla sona erdikten sonra, seçim yapılması konusunda genel konsensüs sağlanmıştır.[455] Lübnan Meclisi 31 Temmuz'da Lübnan Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı 56 oydan 48'ini vererek Cumhurbaşkanı olarak seçmiştir.[456] General Şahab Cumhurbaşkanı seçildikten sonra, halkın ve muhalefetin Şamun'un ülkeyi terk etmesi talepleri gündeme gelmiş ancak Şahab buna karşı gelmiş ve Şamun'un ülkede kalması gerektiğini ama herhangi bir görevle kabineye girmesi konusunda tereddütlü olduğunu belirtmiştir. Ayrıca aynı belgede paylaşıldığına göre, halktan ve muhalefetten gelen, Amerikan askerlerinin ülkeyi terk etmesine dair yoğun isteklere çok fazla direnemeyerek olayların yatışmaya başlamasıyla, ülkesini terk etmeleri gerektiğini düşünmüş ve bunu Amerikan yetkililerine iletmiştir.[457] Seçimin olduğu aynı tarihte Türkiye ve ABD-İngiltere de, Irak Krizi kısmında da belirtildiği gibi Irak'taki ihtilal yönetimini tanımış ve bölgedeki yüksek tansiyon genel manada düşmüştür. BM Güvenlik Konseyi'nde süren birçok tartışmadan sonra Lübnan krizi 25 Ekim'de sona ermiş ve

---

[454] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 206, 952; ABD birliklerinin Lübnan'dan, İngiliz birliklerinin Ürdün'den çıkmasını istediği Kruşçev'in Eisenhower'a gönderdiği 5 Ağustos tarihli mektubu için bkz. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 254 (Editorial Note), 1270.

[455] Şamun, Lübnan Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı, Lübnan'ın sadece kısa vadede değil uzun vadede de en ideal başkan adayı olduğunu söyleyerek bizzat önermiştir. Ancak Amerikan askerlerinin Lübnan'a gelmesine müsaade ettiğinden genel itibarı ve popülerliği düşen Şahab'ın ancak Basta veya Kuf'taki bazı askeri başarılarla tekrar eskisi gibi görülebileceğini ifade etmiştir. Bkz. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 229, 1045; Cumhurbaşkanı Şamun'un, General Şahab'ı Cumhurbaşkanlığı adaylığı için ikna ettiğini söylediği 28 Temmuz tarihli görüşme için bkz. **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 239, 1082.

[456]**Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 244, 1235-1238; General Şahab ilk yapılan seçimde gerekli olan üçte iki oranına ulaşamamış, ikincisinde ise 56'nın 48'ini alarak seçilmiştir. Bkz. aynı belgede Document 245 (Editorial Note), 1241-1243; Phipip K. Hitti, **Lebanon in History**, (London: Macmillan, 1967), 508'den aktaran Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 106; Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 769.

[457] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 244, 1234.

Kasım'a kadar da bütün Amerikalı askerler Lübnan'ı terk etmiştir.[458] Cumhurbaşkanı Şamun, olayların başladığı günlerden itibaren seçim yapılana dek yaklaşık 70 gün boyunca evinden hiç çıkmamış, adeta hapis hayatı yaşamıştır.[459]

Başbakan Menderes'in, Lübnan krizi bağlamında özellikle sorumlu gördüğü Nasır Mısır'ı ve SSCB'ye yönelik konuşmalarından birisi şu şekildedir:

> "Biliyorsunuz Arap dünyasının ortasında İsrail var. Yine biliyorsunuz, Arap dünyasının şimalinde ve Atlantik tarafında Nasır'ın aleyhinde olan Hükûmetler var, Sudan var, Habeşistan var. Şimdi Garp dünyasının Nasır'ın makul arzularını tatmin etmek suretiyle ele alması elbette ki makul gözüken bir politikadır. Bunun taraftarları vardır. Biz de isteriz ki Nasır bizim kardeşimiz olsun. Biz de isteriz ki Nasır gayrı makul hislerinden tecerrüt etsin. Ama istilacı bir Nasır'ın karşısına çıkmazsak elbette ki o bizim karşımıza çıkacaktır. Bunun yanı başında vakit kazanmak politikası vardır. Vakit kazanalım, bırakalım kendi ayağı sürçsün. Böyle bir politika da var. Hatta müttefiklerimiz buradan İngiltere gitti, Amerika gitmek üzere, aman fırsat bu fırsat biz gidelim. Şimdi de uyuşalım diye bir düşünceleri var, ufak bir politika. Amma mevcut. Bunlar büyük hedefin Nil-Rusya irtibatı olduğunu düşünüyorlar. Pan-arabizm işini hallederiz diyorlar. Bağdat'a bakıyorlar, Nasır'la birleşemedi diyorlar. Hepimiz biliyoruz, bundan bir sene evvel Rusya'nın baş hedefi tek Suriye'ye sahip olmak idi. Karşısına dikilinince o tahrikten vazgeçti. Şimdi sevgili arkadaşlarım, hür dünyaya muhtelif dilermler karşısındadır. Nasır'ı elde edebilir mi? Bunu düşünen, bu fikri benimseyen kimseler vardır. Fakat bizim yaptığımız temaslarda mümkün gördüğümüz bir husus da vardır. Bizim başlıca müttefikimiz bu adama itimadın caiz olmadığı fikrindedir. Durayım diyor, bekleyeyim diyor. Fakat itimadın caiz olmadığını biliyorum diyor. Bu adam itimat telkin eden bir adam değildir. Bu adam her hareketinin sonunda yumuşak tavır takınır, herkesin huyuna suyuna gider gibi olur; ikinci darbesini Sovyet Rusya'yı takip etmeğe, vurmağa çalışır. Bizim politikamız daima olduğu gibi şimdi de tesanüt politikasıdır. Biz daima dostlarımızı ikaz etmişizdir, ediyoruz ve edeceğiz. Fakat onlarla aykırı politika yapmak menfaatımıza uygun değildir. Türkiye hiçbir zaman, bazı dostlarımızın yaptığı gibi don kişot politikası takip etmez. Bugünkü günde bu politikayı takip edecek, Rusya dahil, hiçbir devlet yoktur."[460]

4.4. Uluslararası Çatışma ve Krizler

Uluslararası krizlerin diğer krizlerden farkı, Türkiye'yi dolaylı da olsa etkilemesi ancak diğer uluslararası aktörelerin de kriz bağlamında devreye girmiş olmasıdır. 1950'li yıllarda birçok farklı çatışma ve kriz yaşanmış olmakla birlikte, bu kriterlere uyan tek Kore Savaşı krizi olduğu için bu kısımda yalnızca Kore Savaşı krizi ele alınacaktır.

4.4.1. Kore Savaşı (1950):

Kore, İkinci Dünya Savaşı sırasında Japonya tarafından işgal edilmiştir. Ancak Japonya savaştan yenik çıkınca müttefik ülkelere herhangi bir talebi olmaksızın teslim olmuştur ve ülke bunun sonucunda Japonya hakimiyetinden kurtularak eski

[458] Sorby, "Lebanon, The Crisis...", 109.

[459] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 202, 1046.

[460] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 59-63.

haline dönmüştür. Ancak, ABD ve SSCB'nin Moskova Konferansı'ndaki anlaşması uyarınca, ülke 38'inci paralel sınır kabul edilmek üzere ikiye bölünmüş ve sosyalist rejimle yönetilen Kuzey Kore ve kapitalist rejimle yönetilen Güney Kore diye iki devlet ortaya çıkmıştır.[461] Bu durumun en önemli sebebi paylaşımın Bolşevik SSCB ile kapitalist ABD arasında yapılmış olmasıdır.[462] Demokrat Parti 1950'nin Mayıs ayında iktidara seçildikten yalnızca iki ay sonra, bu iki ters ideolojide kurulmuş devlet arasında çatışma çıkmıştır.[463] ABD bürokrasisinde askeri müdahale konusunda anlaşmazlık yaşanmış olsa da Truman'ın hamlesiyle dünya çapında Kore Savaşı'na askeri müdahale kampanyası başlatılmış ve Türkiye de aşağıda daha detaylı şekilde sunulacağı gibi çeşitli sebeplerden dolayı bu kampanyaya katılmayı tartışmalı da olsa tercih etmiştir. Güney Kore'ye saldıran Kuzey Kore birlikleri, Türk kuvvetlerinin de yer aldığı BM kuvvetleri tarafından püskürtülmüş ve 38'inci paralel iki ülke arasında sınır tayin edilmiştir. Nihayet 1953 Temmuz'unda Kuzey ve Güney Kore'nin haricinde ABD, SSCB ve Çin'in de dahil olmasıyla barış anlaşması imzalanmıştır.[464] Uzak Doğu'da bu olayların yaşanması ise ABD'nin Pasifik bölgesine yaklaşımını önemli şekilde değiştirmiş ve sonraki süreçte, ABD'nin askeri olarak bölgede kalabilmesi için o bölgedeki müttefik ülkelerle çeşitli güvenlik ve barış anlaşmaları imzalanmıştır.[465]

4.4.1.1. Kriz Öncesi:

Sovyetler Birliği, Türkiye Cumhuriyeti ile 1925'te imzaladığı Dostluk Anlaşması'nı 1945 yılında artık yenilemeyi reddetmiştir. Bunun üzerine literatüre 1945 Sovyet Talepleri diye geçen anlaşmazlık, Türk siyasetinde infiale sebep olmuş ve 1953'e kadar Sovyet Rusya ile Türkiye arasında çözülemeden kalmıştır. Anlaşmazlık iki faktöre dayanmaktadır: Boğazlarsa SSCB'ye tahsis edilmesi ve Kars-Ardahan topraklarının SSCB'ye verilmesi.[466] İkinci Dünya Savaşı'nın sonlanmasından sonra SSCB, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan gibi çeşitli Avrupa ülkelerinde komünist rejim kurmak suretiyle o bölgeye hakim olma gayretine girmiştir. Ancak savaştan

[461] **AyınTarihi**, 25 Haziran 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018].

[462] Oran, **Türk Dış...**, 547.

[463] **Foreign Relations of United States**, 1950, Volume VII, Korea, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 59, 295.

[464] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 684-685.

[465] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 687-688.

[466] Gönlübol ve diğ.,**Olaylarla Türk...**, 204-205.

güçlü çıkmış ABD, her ne kadar Avrupa ile ilgili sorunlara müdahil olmama niyetindeyse de SSCB'nin bu tür girişimlerine de sessiz kalamayacağı sonucunu çıkarmıştır. Bunun sonucunda meydana gelen önemli girişimlerden birisi de Truman Doktrinidir. Hatta bu kapsamda, SSCB tehdidi içinde bulunan Türkiye ve Yunanistan'a çeşitli miktarlarda maddi yardımlar yapılmıştır.[467] Mücadelenin sürdüğü yer genel manada Avrupa bölgesi iken, ABD'nin önemli siyasi ve askeri liderleri, özellikle Kore bölgesinin Amerikan güvenlik alanına girmediğine yönelik açıklama yapmalarının ve Pyongyang-Moskova ittifakının toprak kazanma ve üstünlük kurma güdüsünün etkisiyle, Güney Kore'ye askeri bir harekat yapılabileceği kararına varmışlar ve bunun sonucunda Soğuk Savaş mücadelesi Avrupa'nın haricinde Pasifik'e de sıçramıştır.[468]

Türkiye, Kore Savaşı'na kadar yalnızca ülke sınırları içindeki harekatlara girmiş, bunun haricindeki herhangi bir sıcak çatışmaya mesafeli durmuştur. Ancak Tek Partili dönemin bitip Çok Partili dönemin başlaması ve daha önemlisi Demokrat Parti Hükûmetinin görece proaktif ve cesur bir dış politika vizyonu benimsemesi dolayısıyla böyle iddialı ve uzun soluklu bir adım atılmıştır.[469] Türk askerinin Kore'ye gönderilmesi konusunda iktidar ve muhalefet mutabık olsa da, asker göndermenin yöntemi konusunda ülkede ciddi anlaşmazlık çıkmıştır. Adı geçen yöntem de Türkiye Cumhuriyeti 1924 Anayasasının 26'ncı maddesinde geçen *"Kanun koymak, kanunlarda değişiklik yapmak, kanunları yorumlamak, kanunları kaldırmak, devletlerle sözleşme, antlaşma ve barış yapmak, harp ilan etmek, devletin bütçe ve kesin hesap kanunlarını incelemek ve onamak, para basmak, tekelli ve akçalı yüklenme sözleşmelerini ve imtiyazları onamak ve bozmak, genel ve özel af ilan etmek, cezaları hafifletmek ve değiştirmek, kanun soruşturmalarını ve kanun cezalarını ertelemek, mahkemelerden çıkıp kesinleşen ölüm cezası hükümlerini yerine getirmek gibi grevleri Büyük Millet Meclisi ancak kendisi yapar."* kanunun iddiaya göre çiğnenmesi suretiyle askerin Kore'ye Meclis'te görüşülmeden ve

[467] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 663-664.

[468] Bu açıklamalardan birisi ABD Pasifik Kuvvetleri Komutanı Douglas Mac Arthur'un yaptığı açıklamasıdır: "(...) Bizim savunma çizgimiz Asya kıyısı boyunca uzanan adalar zincirinden geçmektedir. Bu çizgi Filipinler'den başlayarak Okinawa dahil Ryukyu Takımadalarına kadar gider. Sonra Japonya'ya, Aleut Adaları zincirinden Alaska'ya doğru kıvrılır." bkz. Kissinger, **Diplomasi...**, 525-526.

[469] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**,, 20.

tamamen Hükûmetin inisiyatifiyle gönderilmiş olmasıdır.[470] Önceki bölümde de dile getirildiği gibi, Kore'ye asker yollamak, Anayasa hükümlerine göre savaş açmak mı yoksa hâlihazırda Birleşmiş Milletler tarafından başlatılmış olan bir barışı koruma operasyonuna destek sağlamak mı olduğuna yönelik birçok tartışma yapılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi lideri İsmet İnönü ve diğer birçok siyasetçi, Kore'ye asker gönderme işleminin Meclise danışılmadan yapıldığına dair tepkilerini, DP iktidarı dönemince dile getirmiştir.[471] Çünkü yine daha önce belirtildiği gibi iddialara göre bu karar Yalova'da Cumhurbaşkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı ve üst düzey askeri yetkililer tarafından alınmış ve 3-4 gün sonra "usulen" Bakanlar Kuruluna getirilerek onay vereceği kesin olan üyelerce onaylanarak yürürlüğe konmuştur.[472]

Ancak asker yollaması faktörü, sonuç itibariyle bütün diğer faktörlerden daha önemli olarak Türkiye'nin Yunanistan ile birlikte 1952 yılında NATO'ya kabul edilmesini sağlamıştır.[473]

4.4.1.2. Krizin Tetiklenmesi:

Kuzey Kore kuvvetleri Güney Kore topraklarında yer alan ROK bölgesini 25 Haziran'da sabaha karşı dört civarlarında işgal etmiş ve bu saldırıyı tank ve topçu

---

[470] Konuyla ilgili bkz. Demir, **Türk Dış Politikasında...**, 75; Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...,** 19-22.

[471] Bunlardan bazıları olarak, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü'nün 22.11.1950 tarihli, Başbakana yönelik verdiği "dış politika ve memleketin siyasi ve askeri emniyet meseleleri" hakkındaki gensorusu bkz. **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem IX, Birleşim 13, c. 3 (Aralık 1950): 3; CHP adına TBMM'de konuşma yapan Trabzon Milletvekili Faik Ahmet Barutçu, Birleşmiş Milletler Anayasanın 43'üncü maddesi ve T.C Anayasasının 26'ncı maddelerini milletvekillerine açıklayarak Hükûmetin Kore kararını usulsüz aldığını belirtmiştir. Bkz. **TBMM TutanakDergisi**, Dönem IX, Birleşim 15, c. 3 (Aralık 1950): 57; Ahmet Emin Yalman'ın belirttiğine göre, Kore'ye giden askerleri taşıyan trenlere "Yaşa İsmet İnönü" ve bazı tahrik amaçlı yazılar yazılmıştır. Ahmet Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. 2, (İstanbul: Pera Yayın, 1997), 1537.

[472] **T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, c. 3, (18 Nisan 1961), 378-382. Bu kaynakta geçen ifadeler, kararı alanlardan birisi olan Fahri Belen'e aittir. Yalova'da gerçekleşen bu toplantı, Zafer Gazetesi'nde "Yalova'da Dünkü Mühim Toplantı" başlığıyla haber yapılmış, ancak toplantıya katılan kişiler arasında Fahri Belen'in adı zikredilmemiştir. Toplantının konusuyla alakalı olarak ise, Türkiye'deki iç siyaset konularından hariç, *"silahlı kuvvetlerin takviyesi ve tensiki hususunda alınacak tedbirler müzakere edilmiştir*" şeklinde izahat verilmiştir. Bkz. "Dünkü Mühim Toplantı", **Zafer**, 19 Temmuz 1950, 1; Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 1, 118.

[473] Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes adlı eserinde, Kore'ye asker yollanmasının amacının Atlantik Paktı'na (NATO) girmek olmadığını, bunun yerine BM üyesi olmanın gereği olarak gördüklerini iddia etse de, Menderes'in, Liderin Değerlendirilmesi kısmında sunulan *"bu bizim için yaman bir fırsattır"* şeklindekikonuşması, Türkiye'nin Kore ve NATO konusuna bakışını göstermektedir. Bayar'ın konuyla ilgili değerlendirmeleri için bkz. Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, (İstanbul: Truva, 2010), 180.

birliklerinin atışları da takip etmiştir.[474] Saldırı başladığında Seul'de bulunan Amerikan askerleri er-rütbeli toplam 500 kişiden oluşmaktadır.[475] Şiddetli çatışmanın başlamasının ardından ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde acil toplantı çağrısında bulunmuştur.[476] New York'ta düzenlenen bu toplantıda Sovyet delegesinin yeri boş kalmıştır. Ayrıca Kuzey Kore kuvvetlerinin 38'inci paralelin Kuzeyine çekilmesine yönelik karar sureti de ABD temsilcisi Ernest Gross tarafından BM Genel Sekreterine sunulmuştur.[477] Aynı zamanda General MacArthur komutasında ilk etapta 323.000 Amerikan kuvveti ve birçok askeri ekipman Güney Kore'ye sevk edilmiştir.[478]

BM'nin New York'taki toplantısının sonucu olarak, Türkiye dahil BM üyesi olan ülke Hükûmetlerine, Genel Sekreter Trygve Lie tarafından iki telgraf gönderilmiştir. Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından TBMM kürsüsünde okunan iki telgrafın ilkinde, Kore'de nelerin olup bittiği anlatılmış, Güney Kore Hükûmetinin meşru Hükûmet olduğu belirtilmiş, Kuzey Kore güçlerinin 38'inci paralelin Kuzey'ine çekilmesi gerektiği belirtilmiş, bunun BM heyeti tarafından kontrol edilmesini ve ayrıca Kuzey Kore'ye herhangi bir yardımda bulunmamasını istemiştir.[479]

İkinci telgrafta ise Genel Sekreter Lie tarafından şu ifadelere yer verilmiştir:

"(...) silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası sulhu ve emniyeti tekrar tesis etmek için, Birleşmiş Milletler teşkilatı azası olan devletlerin Kore Cumhuriyetine gereken yardımı sağlamalarını tavsiye eder."[480]Savaşa katılmaya

---

[474]**Foreign Relations of United States**, 1950, Volume VII, Korea, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 59, 295; Amerika'nın, Soğuk Savaş, SSCB'nin ABD'ye karşı nasıl bir hamle yapabileceği ve Uzak Doğu bölgesindeki güvenlik politikaları konularına bakış açısıyla ilgili bkz. Kissinger, **Diplomasi...**, 524-526.

[475] **Ayın Tarihi**, 25 Haziran 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018]. Saldırının başlamasından bir hafta önce John Foster Dulles Pasifik ziyareti sırasında bölgede herhangi bir hareketin meydana gelmeyeceğine yönelik beyanat vermiştir. Bu kararla da bağlantılı olarak Japonya'dakiler de dahil olmak üzere Pasifik'teki Amerikan kuvvetlerinin sayısı önemli oranda azaltılmıştır. Ayrıca aktarıldığına göre bölgedeki Amerikan Hava ve Deniz kuvvetleri olası bir harekata hazır değildir. bkz. **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.01.102.630.6'dan aktaran Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 62.

[476]**Foreign Relations of United States**, 1950, Volume VII, Korea, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 63, 318-319.

[477] **AyınTarihi**, 25 Haziran 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018].

[478] **AyınTarihi**, 25 Haziran 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018].

[479] Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem IX, Birleşim 15, c. 1 (Haziran 1950): 311.

[480] BM Genel Sekreteri'nin ikinci telgrafının tam metni şu şekildedir: "Emniyet Konseyinin 474'üncü toplantısında ittihaz ettiği aşağıdaki kararı bildirmekle şeref duyarım. Emniyet Konseyi, Şimali Kore

karar veren Türkiye, kararını, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün telgrafıyla vermiştir:

> "Birleşmiş Milletler paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyi'nin kararına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti, Kore hakkında yardım talebini itina ile tetkik etmiştir. Cumhuriyet Hükûmeti bu tetkik neticesinde mezkur kararları dünyanın şimdiki şartlar içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vazetmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak Kore'de hizmet etmek üzere 4500 mevcutlu silahlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeğe karar vermiştir."[481]

Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Kore Savaşı'na katılacak birlik, Ankara'da bulunan piyade alayı; birliğin başına da Tümen komutanı yetkisiyle 2'nci Zırhlı Tugay Komutanı Tuğgeneral Tahsin Yazıcı seçilmiştir.[482] Türk birliği, Kore'deki savaşa katılımından itibaren büyük başarı göstermiş ve adından geniş çevrelerce söz ettirmiştir.[483]

Hükûmetin 25 Temmuz 1950'de toplam 4500 askerden oluşan Türk Tugayını Kore'ye gönderme kararı almasından sonra, başta İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere bazı basın-yayın kuruluşları ve dernekler bu karara usulden dolayı tepki göstermiştir. Bu tepkiler sonrasında Menderes 28 Temmuz'da Başbakanlıkta yaptığı bir basın toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır:

---

kuvvetlerinin Cenubi Kore Cumhuriyetine silahlı taarruzları sulha karşı bir tecavüz teşkil ettiğine karar verdikten, Muhasamatın derhal durdurulmasına karar verdikten, silahlı kuvvetlerini 38'inci arz derecesinin Şimaline çekmelerini Şimali Kore makamlarından istedikten, Birleşmiş Milletler Kore Komisyonunun raporundan, Şimali Kore makamlarının muhasamata nihayet vermediklerini ve kuvvetlerini 38'inci arz derecesinin Şimaline çekmediklerini ve Devletler arası sulh ve emniyetin yeniden teessüsü için acele askeri tedbirler ittihazının şart olduğunu anladıktan, sulh ve emniyetin temini zımnında gereken adımların atılmasını rica eden Kore Cumhuriyetinin talebini nazara aldıktan, sonra silahlı tecavüzü püskürtmek ve bu bölgede devletlerarası sulhu ve emniyeti tekrar tesis etmek için, Birleşmiş Milletler teşkilatı azası olan devletlerin Kore Cumhuriyetine gereken yardımı sağlamalarını tavsiye eder." Bkz. **TBMM Tutanak Dergisi,** Dönem IX, Birleşim 15, c. 1 (Haziran 1950): 311-312.

[481] "Kore Harbi Karşısında Hür Milletleri Biz de Destekliyoruz", **Milliyet**, 1 Temmuz 1950, 1; **Ayın Tarihi**, 1 Temmuz 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018].

[482] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,** 030.1.11.216.30.6'danaktaran Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 70.

[483] Türk ordusunun Kore'deki başarısına dair takdir içerikli ifadelerden birisi BBC'den Geoffrey Hudson'dan gelmiştir: "Son haftalar içinde Kore'de cereyan eden savaşlarda Türk Tugayı, Birleşmiş Milletler kuvvetleri arasında bilhassa temayüz etmiştir. Birleşmiş Milletler ordusu Kuzey Kore'den çekilmek zorunda kaldığı zaman, Türk Tugayı harekete geçmiş ve 4 gün süren müessir savaşlar vererek ve kendinden sayıca pek üstün kuvvetlerle çarpışarak Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin geri çekilmesini emniyete almaya muvaffak olmuştur. Bu kahramanca hareketten sonra,,General Mac Arthur yayınladığı bir tebliğde, Türk Tugayının kahramanlığını övmüş ve bu birliğin, Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin uğradığı talihsizliğin felâkete müncer olmaması için sarf ettiği gayreti belirtmiştir. Bu savaşlar sırasında Milletlerarası güvenlik uğrunda çarpışan Amerikan, İngiliz ve Türk birlikleri arasındaki dostluk ve işbirliği, Güney Kore'nin müdafaası için girişilmiş olan harbin, Batılı «emperyalist» ordular tarafından Asya'nın işgalinden 'başka, bir şey olmadığı yolunda, Sovyet ve komünist Çin propaganda mekanizmaları tarafından ileri sürülen iddiaların tamamıyla yanlış ve esassız olduğunu göstermiştir. (...)" Bkz. **Ayın Tarihi**, 9 Ocak 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-01-09, [10.04.2018]; Türk ordusuna yöneltilen takdir ifadelerinden bazıları için bkz. Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 72-73;

"Kore harbine silahlı kuvvetler göndermemiz hususunda Birleşmiş Milletler Umumi Katipliği tarafından vaki talebe karşı hükûmetimizin verdiğin son cevap üzerine muhalefet çevrelerinde ve bazı gazetelerde ileri sürülen tenkitlere cevap vermek zarureti hasıl olmuştur.

Karar münasebetiyle yapılan tenkit ve hücumlar mevzua münhasır kalmamış olduğundan ve yapılan polemikler particilik gayreti ile memleket menfaatlerini rencide edecek hudutlara götürülmüş bulunduğundan sözlerimin biraz mevzuu aşmış gibi görünmesini müsamaha ile karşılamanızı rica ederim. Evvela şurasını söyleyeyim ki, hükûmetimizin almış olduğu karar bir harp kararı değildir, sulhu korumak teşebbüs ve kararıdır. Kanaatımızca bizim gibi diğer hürriyet sever milletlerin bu yolda alacakları kararlarladır ki tecavüzler önlenebilir ve dünya sulhu korunabilir. Esasen Birleşmiş Milletler idealini samimiyetle benimsemiş olmak da bu esasa inanmış olmak demektir.

Her devletin ayrı ayrı ve münferit olarak sarf edeceği gayretlerle sulhun korunabileceğine, sair milletleri tehdit eden felaketlerden kendi başının çaresini aramak suretiyle kurtulma çarelerinin bulunabileceğine bel bağlanması neticesidir ki İkinci Cihan Harbinin görülmemiş felaket ve facialarına yol açmıştır.

İkinci olarak söyleyeceğimiz cihet ise, bu kararın hükûmetimizce bütün şümulü ile bilinerek ve inanılarak verilmiş olmasıdır. O kadar ki aynı vaziyet karşısında bin defa kalsak her defasında alacağımız karar yine bu olacaktır."[484]

Menderes, Kore Savaşı'na hem sözleriyle hem de fiilleriyle katılım sağlamıştır. Sarf edilen birçok söze ek olarak Necmettin Sadak ile yapılan görüşmesinde Menderes, Sadak'ın yönelttiği *"Beyefendi, dış meselelerde çok cesur ve dinamik hareket ediyorsunuz. Kore Harekatına yardım kararınız hükûmetiniz adına oldukça cüretkarane atılmış bir adımdır ve büyük bir başarıdır. Acaba meseleyi o tarihte muhalefetle görüşmek faydalı olmaz mıydı? Bir de anayasa hukukumuz açısından konuyu Meclisten geçirseniz nasıl olurdu diye düşündüm."* sorusuna şu şekilde cevap vermeyi tercih etmiştir:

"Amerika hür milletlere, bu arada bize de bir çağrıda bulundu. Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere bizim de katılmamızı istiyordu. Müşterek güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu çağrı bizim hesabımıza büyük bir fırsattı. NATO ittifakına kabul edilmemize belki bir köprü olur diye de düşünmüştük. Meclise gitse idik mesele uzar diye endişe ettik. Konunun nezaketi, zaman kaybına tahammülü yoktu. Bir saat bile geciktirmeden, sorumluluğu üzerimize alarak iştirake karar verdik. Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya kararımızı bildirdik. Gerisini biliyorsunuz, başta İnönü olmak üzere muhalefet cephesi ve bir kısım basın, üniversite profesörleri konuyu yüksek memleket çıkarları açısından değerlendirme yerine, iktidarı yıpratmayı hedef aldı. İzhar buyurduğunuz takdirlere teşekkür ederim."[485]

Kore ile ilgili katılım kararının Demokrat Parti Hükûmeti içinde yeni verildiği tarihlerde, Ahmet Emin Yalman'ın iddiasına göre Menderes kendisini çağırarak şu ifadelerde bulunmuştur:

"Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz. Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere Amerika'nın hür milletlere bir çağrısı var. Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşerlerse, fırsat bizim için de hür dünya için de elden gider. İşte bu yüzden herkesten evvel çağrıya olumlu cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer milletler

[484] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 1, 122-123.

[485] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 194-195.

> bize uymaktan kaçınamazlar, biz oraya bir Türk birliği gönderince, onlar da Kore Savaşına canla başla katılmak zorunda kalırlar. Fakat işin içinde Türk askerini yurt dışına göndermek davası olması dolayısıyla, Meclis kararı almaya kalkışırsak iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse, her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç var."[486]

Savaşın başlamasından itibaren açıklanan Kore harekat hedefleri, Çin'in müdahalesi gibi bazı faktörlerden dolayı, önce "iki Kore'nin birleştirilmesi", ardından sadece "saldırıyı durdurmak" gibi birkaç kez değişikliğe uğramıştır. Amerikan harekatının Kuzey Kore topraklarından sonra Çin'e doğru sirayet etmesiyle birlikte artık Kore Savaşı'nın taraflarından birisi de Çin olmuştur. Inchon'da beklenmeyen şekilde başarılı olan General MacArthur liderliğindeki ordu, Yalu Nehri'ne kadar ilerledikten sonra, Çin'in şiddetli geri püskürtmesiyle Seul'un güneyine kadar gerilemek zorunda kalmıştır.[487] Savaşla ilgili olarak 17 Ekim 1950 tarihinde konuşma yapan Truman, Kissinger'ın bildirdiğine göre şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Kore'deki tek hedefimiz, barış, ve bağımsızlığı kurmaktır. Birliklerimiz orada, Birleşmiş Milletler'in onlara bu amaçla gereksinimi olduğu sürece kalacaktır. Ne Kore'de ne de başka bir yerde toprak veya özel ayrıcalık talebimiz vardır. Kore'de veya Uzak Doğu'da, yahut herhangi bir yerde saldırgan niyetlerimiz yoktur."[488]

Savaşın ilerleyen aşamalarında diplomasiyi savunan Başkan Truman ile, daimi ilerlemeyi ve harekatı savunan Mac Arthur arasında anlaşmazlık çıkması üzerine, General Mac Arthur görevden alınmıştır.[489] Ülkesi ABD'ye dönen Mac Arthur, halk tarafından büyük sevgi gösterisiyle karşılanmış ve gerekli olduğu üzere, Kore'deki genel durumu ve kendisinin oradaki faaliyetlerini Senato'daki milletvekillerine ve resmi görevlilere sunum şeklinde anlatmıştır:

> "Onlarca yıldan beri kabul edilmiş genel tanıma göre, savaş, politikanın son noktasıdır; bütün diğer politik araçlar sonuçsuz kalınca kuvvete başvurursunuz ve bunu yaptığınız zaman kontrolün dengesi, kavramın dengesi, ilgili temel çıkar, öldürme aşamasına geldiğimiz an artık askeriyenin kontrolü altındadır. Kesin olarak şunu ifade etmek isterim ki, askerler savaşa kilitlendiği zaman politika adına hiçbir oyun oynanamaz. Böyle bir şey, kendi askerleriniz için bir handikap olur, kazanma şanslarını azaltır ve kayıplarını artırır."[490]

---

[486] Yalman, **Yakın Tarihte...**,c. 2, 1536.

[487] Kissinger, **Diplomasi...**, 531-532.

[488] **Public Papers of the Presidents of the United States**, Harry S. Truman, 1950 vol. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1965), 674–75'ten aktaran Kissinger, **Diplomasi...**, 533.

[489] **Ayın Tarihi,** 4 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-04, [10.04.2018].

[490] U.S. Senate, Committee on Armed Services and Committee on Foreign Relations, Military Situation in the Far East, Hearings, 82nd Cong., 1st sess. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1951), pt. 1, 45'ten aktaran Kissinger, **Diplomasi...**, 537.

General Mac Arthur'un yukarıda sunulan ifadeleri dikkate alındığında, sıcak çatışma başladığı andan itibaren, zafer ya da yenilgi gibi mutlak bir sonuç ortaya çıkmadığı müddetçe savaş yanlısı tutumu devam ettireceği anlaşılmaktadır.

Başbakan Menderes5 Aralık 1950 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında konuşma yapmış ve Sovyetler Birliği ile ilgili düşüncelerine de yer vermiştir. Bu konuşma aklında bulunan SSCB imajını bütün hatları ile tasvir etmektedir. Özellikle, *"büyük endişe, tek başına, aciz, ferahlığa kavuşmak"* gibi ifadeler, Sovyetler Birliği'nin nasıl büyük bir tehlike olarak görüldüğünü ve buna yönelik olarak da, siyasal ya da askeri ne gibi önlemlerin alınacağını göstermektedir. Menderes'in adı geçen konuşması şu şekildedir:

> "(...) İkinci Cihan harbinin son aylarında memleketimizi istila eden bir endişe mevcuttu. O endişe Ruslar galip cephede bulundukları takdirde, manzara öyle gösteriyor ki, onların Anglosaksonlarla ittifakı olduğuna göre memleketimiz Rusların karşısında tek başına ve aciz bir vaziyette olacaktır, memleketimiz tehlikeli bir duruma düşecektir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi lazımdır endişesi, bu memlekette yaşayan bütün insanların kalplerini dolduran endişeyi teşkil ediyordu. Bundan çıkacak hakikat şudur ki, Türkiye, bir Rus tehlikesi karşısında kendisini yalnız hissetmekten büyük bir endişe duymaktadır. İkinci cihan harbi bittikten sonra birçok siyasi hadiseler oldu. Birleşik Milletler teşkilatı kuruldu, Türkiye de bu teşkilata aza oldu, bir takım muahedeler imza olundu. Bütün bunların neticesinde, Türkiye'nin Rusya karşısında tek başına kalmaması neticesi husule geldi. Bu mesut netice, hala kalplerimizdeki endişeleri bertaraf eden, bizi ferahlığa kavuşturan neticedir."[491]

Başbakan Menderes aynı konuşmasının devamında, Sovyetler Birliği ve Kuzey Kore özelinde şiddete şiddetle karşılık verileceğine dair şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Hal böyle iken kanunun prensibinde, Kore meselesi hadis oldu. Bu Kore meselesinde iki noktai nazar, yahut da muhalefet noktai nazarı olarak söyleyeyim, bunlar diyorlar ki, şunu şunu bahane ederek Kore'ye asker göndermeseydiniz. Biz de onlara diyoruz ki, Kore'ye kimse asker göndermemek niyetinde olsaydı, herkesi asker göndermeğe teşvik edecek hareketleri almak evvela Türkiye'nin uhdesine düşerdi. (Bravo sesleri) Biz vecibelerimizden kaçmak değil, başka devletlerin vecibeleri yerine getirmek için elimizden gelen bütün gayretleri sarf etmek suretiyle temin etmek mevkiindeyiz. Adamlar diyor ki, bahane çıkarsaydınız, 47'nci madde mucibince başkumandanlık temin edilmemiştir, onu ileri sürerek deseydiniz ki, taahhütlerimize sadığız amma başkumandanlığı kurun, ondan sonra müzakere yapalım, bakalım işimize gelir mi, gelmez mi, sonra kararımızı verelim diye yan çizseydiniz diyorlar. Biz de diyoruz ki, bu şekilde yan çizenleri bütün tedbirlerle akim bırakmak Türkiye'yi teveccüh eden bir vazife olurdu. Çünkü birinci derecede tehlike karşısında bulunan memleketimizdir. İkinci cihan harbinin baştan nihayetine kadar siyasi hadiselerini yaşamış bir insan olarak, ikinci cihan harbinin bütün o endişeli gün ve aylarını yaşamış bir insan olarak arz ediyorum ki, bugün Birleşmiş Milletler gibi natamam veya kemalini bulmamış da olsa, beynelmilel bir devletin bu büyük tehlike karşısında yükselmiş olmasından memleketimizin memnuniyet duyması icap eder arkadaşlar."[492]

BM kapsamında veya savaşa katılan devletler nezdinde çeşitli zamanlarda ateşkes konuşmaları[493] geçse de sonuç itibariyle 23 Haziran 1951'de Sovyetler Birliği BM

---

[491] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 25.

[492] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 26.

[493] 11 Ocak'ta toplanan BM Genel Kurulu Birinci Komitesi'nde Ateşkes Komitesi tarafından yapılan sunuma dair bkz. **Foreign Relations of United States**, 1951, Volume VII, Part 1, Korea and China, (Washington: Government Printing Office, 2015), Document 49, Editorial Note; 3 Haziran 1951'de

Daimi Temsilcisi Jacob Malik'in teklif etmesiyle Kore Savaşı ateşkes görüşmeleri başlamıştır.[494]

Gönlübol ve diğerlerine göre, Kore Savaşı daha başlamadan önce, Türkiye, CHP iktidarında NATO'ya üyelik başvurusunda bulunmuş ancak bu başvuru sadece İtalya tarafından desteklenmiştir. İkinci üyelik başvurusu ise 11 Ağustos 1950'de gerçekleşmiş ancak Orta Doğu'da çıkarları sarsılma ihtimali olan İngiltere başta olmak üzere bazı ülkelerin itirazı sonrasında yine kabul edilmemiştir. Sovyetler Birliği'nin Balkanlar bölgesinde güçlenmesiyle birlikte, NATO ve ABD için Türkiye'nin stratejik önemi artmış ve buna bağlı olarak ABD tarafından Mayıs 1951'de NATO ülkelerine, Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye yapılmasını teklif eden muhtıra yayınlanmıştır.[495] ABD'nin bu muhtırasının Eylül 1951'de Ottawa'da kabul edilmesinden sonra, Türkiye'nin NATO'ya üyeliğine dair protokol Şubat 1952'de Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nda Feridun Cemal Erkin tarafından imzalanarak karara bağlanmıştır.[496]

4.4.1.3. Krizin Yumuşaması:

Kore Savaşını bitirmek üzere başlayan barış görüşmeleri, bölgesel çatışmalarla bir süre daha devam etse de, Sovyetler Birliği devlet başkanı Stalin'in Mart 1953'te ölmesi ve aynı zamanda SSCB iç siyasi durumunun karışık olması, savaşın en önemli

---

gerçekleştiği iddia edilen İngiltere-ABD ateşkes görüşmesine dair bkz. **Ayın Tarihi**, 3 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-03, [10.04.2018].

[494] Radyo konuşması yapan Malik, açıklamalarının son kısmında şu ifadelere yer vermiştir: "Sovyetler Birliği barışı güçlendirmeye ve yeni bir dünya savaşını önlemek için çaba harcamaya devam edecektir. Sovyetler Birliği'nin insanları barışın nedenini savunmanın mümkün olduğunu inanmaktadır. Sovyet halkı ayrıca inanmaktadır ki, günümüzün en şiddetli sorunu da, Kore'deki silahlı çatışma sorunu, çözülebilir. Bu, tarafların, Kore sorununun çözülmesi yoluna girmesine hazır olmalarını gerektirmektedir. Sovyet halkı, ilk adım olarak, müzakerelerin iki düşman arasında ateşkes ve karşılıklı olarak otuz sekizinci enlemden çekilmeleri amacıyla başlamalıdır. Böyle bir adım atılabilir mi? Bence atılabilir, Kore'deki kanlı savaşın bitirilmesine yönelik arzu sayesinde. Kesinlikle düşünüyorum ki, bu, Kore'de barışın sağlanması için ödenemeyecek kadar büyük bir miktar değil." konuşma ve ABD'nin cevabıyla ilgili daha fazlası için bkz. **Foreign Relations of United States**, 1951, Volume VII, Part 1, Korea and China, (Washington: Government Printing Office, 2015), Document 49, 222-224; **Ayın Tarihi,** 24 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-24, [10.04.2018].

[495] Gönlübol ve diğ., **OlaylarlaTürk...**, 230.

[496] Feridun Cemal Erkin, **Türkiye ve NATO**, (Ankara: Türk Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları), 34. Türkiye'nin NATO'ya kabul edilmesiyle ilgili olarak müzakereleri bizzat yürüten kişilerden birisi olan emekli Büyükelçi Feridun Cemal Erkin'in detaylı anlatımı için bkz. Erkin, **Türkiye...**, 5-34; Erkin, **Dışişlerinde...**, 83; Bayar, **Başvekilim...**, 177-187; Gönlübol ve diğ., **Olaylarla Türk...**, 230.

taraflarından biri olan SSCB'nin pes etmesine neden olmuştur.[497] Sovyetler Birliği'nin talebiyle 1951'de başlayan barış görüşmeleri, 1953'ün Temmuz ayında sonuçlanmış ve savaşa sonradan (Ekim 1950, yani savaş başladıktan dört ay sonra) gönüllü askerleriyle dahil olmuş olan Çin Halk Cumhuriyeti ile birlikte, SSCB, Kuzey Kore, Güney Kore ve ABD arasında imzalanarak sonuçlanmıştır. Panmunjon Mütarekesi adı verilen anlaşma, aynı isimli şehirde imzalanmıştır.[498]

2 yıl 17 güne yayılmış olan 158 görüşme ile tarihteki en uzun müzakere edilen anlaşmaya göre, iki güç arasında 4.000 metre genişliğinde askerden arındırılmış bölge kurularak Güney Kore ve Kuzey Kore devletleri savaş başladığı anda tam olarak hangi sınıra sahiplerse (38'inci paralel) bütün askeri güçlerini ve malzemelerini o bölgeye çekecekler, açık düşmanlık/savaş durumu bitecek, her iki taraf diğerinin kontrolü altındaki karasuları, kara, hava sahasına girmeyecek, her iki taraf da savaş esirlerini serbest bırakacak ve son olarak iki taraf, anlaşmaya bağlılığı kesinleştirmek ve ihlalleri tespit etmek için Askeri Ateşkes Komisyonu ve gerekli olan diğer birimleri kuracaktır.[499]

Türkiye Kore Savaşı'na üç yıl toplamında 29.883 asker göndermiş, bunlar arasından 717'si şehit olmuş, 2.246'sı yaralanmış, 16'sı kaybolmuş ve 219'u ise esir düşmüştür.[500]

27 Kasım 1956'da Demokrat Parti Meclis Grubunda, Sinan Tekelioğlu'nun, Türkiye'nin Kore politikasıyla ilgili soru önergesine verdiği cevapta Menderes, dış politikanın gerekleri arasında, fedakarlık şeklinde nitelediği, fiili askeri adımlar atmayı da saymıştır:

> "Muhterem arkadaşlar, Burhanettin Onat Kore kararına temas ettiler. Filhakika iş başına gelir gelmez ortaya çıkmış olan gayet mühim hadise karşısında o zamanki hükûmet bugünleri de düşünerek Türkiye'nin ne dereceye kadar itimat edilebilir bir devlet olduğu kanaatini kendileriyle beraber ileride de mesai teşrikinde bulunacağı devletlere telkin edebilmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmedi. Derhatır buyurmanızı rica ederim ki, Kore mücadelesine iştirak kararını verdiğimiz anda henüz İngiltere Birleşmiş Milletlerin davetine iştirak kararını vermemiş bulunuyordu. Bu dereceye kadar titizlikle ve ihtimamla bu mesele üzerinde durduk.

---

[497] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 685. 1951'den, nihai anlaşmanın imzalandığı 1953 Temmuz'una kadarki süreçte yapılan çeşitli görüşmeler için bkz. **Foreign Relations of United States**, 1952-1954, Volume XV, Part 1-2, Korea, (Washington: Government Printing Office, 1984).

[498] Armaoğlu, **20'nci Yüzyıl...**, 684-685.

[499] "Document for July 27th: Armistice Agreement for the Restoration of the South Korean State", **NationalArchives**, https://www.archives.gov/historical-docs/todays-doc/?dod-date=727, [11.01.2018].

[500] Kılıç Altemur, **Turkey and World**, (Washington DC: 1959), 150-151. Savaşa katılan ve ölüm-yaralanma gibi çeşitli akıbetlere uğrayan Türk askerleriyle ilgili çeşitli kaynaklarda birbirinden farklı rakamlar verilse de hepsi birbirine yakın rakamlardır. Farklı sayılar için bkz. Tahsin Yazıcı, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım,** (İstanbul: Ülkü Basımevi, 1963), 7.

> Bizim dış siyasetimizin temelleri böyle fiilen fedakarlıklara istinat etmek suretiyle ve evlatlarımızın kanı pahasına olmak üzere 1950 senesinde atılmıştır. Temelleri bu suretle atılmış bulunan dış politikamızın her gün daha kuvvetlenmesi için hiçbir fırsat kaçırılmamıştır."[501]

4.5. Liderin Değerlendirilmesi

Adnan Menderes, şimdiye dek anlatılan üç farklı kriz tipinde (dış politika krizleri, bölgesel krizler ve uluslararası krizler) de benzer davranışlar sergilemiştir. 6-7 Eylül Olayları hariç tutulmak üzere, diğer bütün dış politika krizlerinde şiddete açık hatta belli noktalarda meyilli olduğu söylenebilir. 6-7 Eylül Olaylarını diğer krizlerden ayıran en önemli fark ise, Türkiye'nin bu krizde Yunanistan'ın uluslararası ortamdaki iddiasına göre suçlu olması ya da görevlilerden ilgili kişilerin, vatandaşlara zarar verilmesine müsaade etmesiyle Türkiye'nin zan altında kalmış olmasıdır. Çalışmanın bu kısmında; öncesi, esnası ve sonrasıyla aktarılan krizlerde Adnan Menderes'in konuşmaları ve tutumları ile ilgili değerlendirme yapılacaktır.

F-1: Siyasi hayatın doğası nasıldır? Siyasi atmosfer çatışma ya da uyumdan bir tanesi midir? Herhangi birinin politik rakibinin temel özelliği nedir?

Felsefi kriterlerin ilkinde, siyasal liderin "ötekine" ve siyasetin doğasına bakışı ele alınmaktadır. Potansiyel rakibine karşı işbirliği kurulabilir şeklinde mi yoksa çatışma yaşanabilir şeklinde mi baktığı; siyasetin doğasına ise barışçıl mı çatışmacı mı baktığı tespit edilmeye çalışılmaktadır.

Menderes'in kriz anları haricinde politik çevreye bakışı daha çok barışçıl ve uyum yönlüdür. Ancakona göre eğer ulaşılması gereken bir hedef söz konusuysa şiddete kayan davranışlar sergilenerek muhatap için tehdit unsuru veya unsurları kullanılabilir. Bu yorumu çıkarabileceğimiz durum ise Menderes hükûmetinin bir bütün olarak, Londra Konferansı'nda Türk heyetinin elini güçlendirmek için Türkiye'de halkın sabrının taşmak üzere olduğu imajı vermesidir. Ancak gerilim bu denli yüksek planlanmamışken, işlerin kontrolden çıkarak pogroma dönüşmesi söz konusudur.

Başbakan Menderes'in kriz anları dışında, kişiliğine ve rakip algısına yönelik değerlendirmeye verilecek bir örnek olarak 6-7 Eylül krizinden iki haftadan kısa bir süre önce 24 Ağustos 1955 tarihinde, Menderes'in Yunanistan nezdinde siyasete barışçıl bakışına örnek konuşması İstanbul'da verdiği demecidir:

> "Görüyorsunuz işler ne derecelere kadar ileri götürülmüş bulunuyor. Dünyanın bu kadar nazik ve karışık vaziyeti karşısında Türk ve Yunan milletlerinin birbirleriyle dost ve müttefik

[501] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 49.

olmalarının adeta bir kader hükmü gibi kati ve muhkem bir hakikat olmasına ve böyle bir manzara arz etmesine rağmen, tedbirsizlik ve idraksizliğin bu kadar şayanı teessüf vaziyetler ihdas etmiş olduğunu derin bir elem ve teessürle belirtmek istiyorum."[502]

Menderes, 6-7 Eylül olayları yaşanmadan ve yaşandıktan sonra, Yunanistan'ın muhtemel siyasi hedefleri ve faaliyetleri ile ilgili birçok açıklamada bulunmuştur. 1955'in Ağustos ayına kadar Yunanistan tarafından adada çeşitli şiddet olayları tertiplenmiş olmasına rağmen Menderes'in son derece temkinli ve dostane bir tavır içinde olduğu konuşmalarından görülmektedir.[503]Menderes'in, Kıbrıs meselesinin hareketlendiği ilk zamanlardan beri Yunanistan ile karşı karşıya gelmemek için sorunu görmezden gelmeye ya da en azından kamuoyu önünde dillendirmemeye gayret ettiği görülmüştür. Bu bakımdan, Türk-Yunan müttefik ilişkisinin bozulmaması için ciddi gayret gösteren, iyimser bir siyasi lider olduğu söylenebilir. Başbakan Menderes, 24 Ağustos 1955 tarihindeki konuşmasının devamında Kıbrıs'ta meydana gelen olaylar ve Kıbrıs'ın egemenliğiyle ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

"Memleketimizin bu hadiseler karşısında duyduğu teessürü ifade ederken, akıl ve izanın dost ve müttefik Yunanistan'da yakın zamanda hakim olmasını, bu memlekette yaşayan herkesle beraber Hükûmet ve ben de candan temenni etmekteyiz. (...) İnsanların ve milletlerin hayır ve menfaatleri husumetten değil dostluktan ve muhabbetten gelir. Biz hadiselerin evvela vasıflarına ve meziyetlerine büyük kıymet verdiğimiz Yunan milleti için şeametli olabilecek bir mecraya dökülmesini önleyebilmek için, şimdiye kadar olduğu gibi bundan böyle de elimizden gelen gayreti sarf etmekte devam edeceğiz. Fakat şurasını da katiyetle ifade edeyim ki, bu memleketin, Kıbrıs statükosunda bugün için ve hatta yarın için memleket aleyhine olabilecek bir değişikliğe katiyen tahammülü yoktur."[504]

6-7 Eylül Olayları krizi patlak verdikten sonra da yukarıda ifade edilen zan altında olma durumundan dolayı, Türkiye'nin Yunanistan'a karşı gayet barışçıl ve işbirlikçi şekilde yaklaştığı da yine bir gerçektir. Bunu da doktoru ve o dönem Devlet Bakanı olan Mükerrem Sarol'un aktardığına göre, Menderes'in şu konuşmalarından anlıyoruz:

"Facia tasavvurun üstünde. Görmeyen inanmaz! Pendik'ten itibaren arabalardan inip, başta Cumhurbaşkanımız olmak üzere, hepimiz, ben, Köprülü Hoca ve yanımızdaki milletvekili arkadaşlar, yağma ve rezaleti önlemeye çalıştık. Her merhalede talan güruhunu sopa ile, baston ile dağıtarak vilayete geldik. Gördüklerimiz dehşet vericiydi. Şimdi doktorum beni dinle;

---

[502] Haluk Kılçık, **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri**, c. 5, (Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991), 411-412.

[503] Bu konuşmalarından birisi de Aralık 1954'te ifade ettiği, "Yunan resmi makamlarının bu mesele dolayısıyla ortaya çıkan hadiselerden aramızdaki dostluğun haleldar olmaması için gayret sarf ettiklerini ve tedbirler aldıklarını belirten ifadelerini memnuniyetle kaydetmekteyiz. Bu mesele tamamıyla kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyoruz. Esasen ilk günden beri itidalini muhafaza etmiş ve dostluk hisleriyle ittifakımızın manevi vecibelerine riayette asla kusur etmemiş bulunan Türk hükûmeti, bu görüş ve inançla iki memleket münasebetlerinin yeni yeni inkişaflarına mazhar olması yolundaki gayretlerine samimiyet ve azimle devam eyleyecektir" bkz. **AyınTarihi**, 18 Aralık 1954, 109 http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1954-12-18, [10.04.2018].

[504] Kılçık, **Adnan Menderes'in...,**c. 5, 413.

> senden ricam önce vekil arkadaşları telefonla uyandır ve kendilerine Bakanlar Kurulu toplantısı yapmak üzere benim odama gelmelerini temin et. Müsteşar Ahmet Salih'i çağır. Başbakanlık, tam kadrosu ile devreye girsin. Kendilerine olup biteni bütün ayrıntıları ile anlat. Benim kendilerine Başbakan olarak sıkıyönetim ilan edilmesini teklif ettiğimi söyle. Sonra beni İstanbul'da telefonla bul! [Kendisine rahat etmesini, Ankara'da her işin yolunda gideceğinden emin olmasını söyledim. Buna rağmen üzgün ve tedirgin sesi ile:] Aman doktorum dikkatli ol, Ankara'da kimsenin burnu kanamasını istemiyorum. Üniversite ve büyükelçilikler çevresini mutlaka güven içinde bulundur."[505]

6-7 Eylül olaylarının istisnai durumu bir kenara bırakılacak olursa, Başbakan Menderes Türkiye'nin bizzat müdahil olduğu krizler başta olmak üzere diğer bütün krizlerde rakibe karşı çatışmacı bir tavır izlemiştir. Örnek olarak 1957 Suriye Krizinde,

Menderes'in 1945 sonrası dönemde Kuzey'deki Sovyetler Birliği kaynaklı kaygılarının üstüne, Sovyetler'e yakın politikalar izleyen Güney'deki Suriye'den de güvenlik kaygısı altına girmiş olması siyasi ortamı şiddete meyilli, komşu ülkesi Suriye'yi ise potansiyel düşman şeklinde görmesine neden olmuştur. Kriz patlak vermeden aylar önce Ocak 1957'de yaptığı bir açıklamada Menderes, hem Suriye hem de Sovyet Rusya için olumsuz görüşünü yansıtan bazı mesajlar vermiştir:

> "Orta Doğu meselesi, son büyük buhranla başlamış bir mesele olarak telakki edilmemek lazımdır. Orta Şark denilen dünya parçası NATO'nun mühim bir cenahını teşkil ettiği, üzerinde cereyan eden hadiselerin dünyadaki siyasi ve askeri muvazene ve dolayısıyla dünya sulhu üzerindeki tesirleri daima şiddetle hissolunabildiği için, bu sahanın kısmen veya tamamen ele geçirilmesi, yahut el altında bulundurulabilmesi hususunda komünist cephenin büyük gayretleri uzun zamandan beri devam ediyordu. İçinde yaşadığımız ve hayati menfaatlerimiz bakımından bizi yakından ilgilendiren bir bölge olduğu için Türkiye, Orta Doğu'nun nazik ve tehlikeli bir vaziyete doğru gittiğini çoktan görmüştür."[506]

Bir başka örnekte, SSCB Başbakanı Bulganin'in, Türkiye'nin Suriye sınırına yaptığı askeri yığınaklanmayı tenkit ettiği mektubuna cevaben yazılan mektupta Menderes son derece dehşete kapılmış görünmektedir:

> "Türkiye'ye gelince, biz müstakbel ihtirealler ve inkişaflar nazarı itibara alındığı takdirde, tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz. Suriye'de yeni inkişaflar tahakkuk ettiği takdirde, bu tehlikeli ihata tamamlanmış olacaktır. Suriye ile uzun bir müşterek hududa malik olmamız bilhassa son inkişaflar muvacehesinde bizi milli emniyetimiz bakımından son derece müteyakkız olmaya sevk etmektedir… Türkiye, hadiselerin inkişafını yakından takip etmek mecburiyetini duymaktadır"[507]

Özellikle *"tehlikelerle çevrili bir memleket halinde bulunuyoruz"* ifadesi, Menderes'in siyasi ortamı çatışmacı gördüğüne yönelik bir işarettir. Siyasi ortamı çatışmacı gören birinin ise rakibine barışçıl yaklaşım sergilemesi beklenemez.

Menderes'in rakibini nasıl gördüğüyle ilgili bir örnek de Irak Krizinde yaşanan gelişmelerdir. Her ne kadar operasyonel kodların değerlendirilmesinde çalışma

---

[505] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 400.

[506] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 148.

[507] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347.

içerisindeki çoğu krizde bizatihi lidere ait sözler kullanılmış olsa, 1958 Irak Krizinde Menderes veya Zorlu'ya ait Irak'a askeri müdahale içerikli konuşma Türk basınında kayda geçmemiştir.[508] Ancak Foreign Relations of The United States dokümanları incelendiğinde Türkiye'nin ABD başta olmak üzere bölgedeki müttefik ülkelere Irak'a müdahale teklifinde bulunduğu görülmektedir.[509] Sözü geçen arşiv tutanağında, teklifin özellikle Türk hükûmetinden geldiği, ancak böyle bir müdahale dünya kamuoyu tarafından kabul görmeyeceğinden, Sovyetlerin karşı hamle yapma olasılığı bulunduğundan ve halkın yeni hükûmeti desteklemesine neden olması ihtimalinden dolayı ABD tarafından kabul edilmemiştir. Son olarak Türk hükûmetine konuyla ilgili uygun bir cevap hazırlandığı bilgisi paylaşılmıştır. Buradan da görüldüğü gibi Türk hükûmeti doğrudan şiddet özellikli hamlede bulunmak istemiş ancak bu ABD tarafından engellenmiştir. Türkiye'nin Irak'a askeri müdahale planını doğrulayan diğer bir tanık ise dönemin gazetecilerinden ve arabulucu görevinde bulunmuş Lütfü Akdoğan'dır. Önceki sayfalarda da paylaşılmış olan ifadesinde Akdoğan şunları dile getirmektedir:

> "Bayar ile Menderes şaşkınlık içindeydiler. Her an Irak'a askeri bir müdahalemiz bekleniyordu. Nitekim Menderes, orduyu alarma geçirmişti. İngiltere, Amerika ve Ürdün böyle bir müdahaleye yeşil ışık yakıyorlardı. (...) Menderes cinnet geçiriyordu. Çünkü ihtilal lideri General Kasım darbenin ilk saatlerinde Bağdat Paktı'ndan geri çekildiklerini bütün dünyaya ilan etmişti."[510]

Türkiye'nin Irak'a askeri müdahale adımını doğrulayan gelişmelerden birisi de Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberdir. 20 Temmuz'da, yani askeri ihtilalin gerçekleşmesinden altı gün sonra yer alan habere göre ise, Demokrat Parti Hükûmeti ihtilalden sonra ihtiyat önlemleri yürürlüğe koymuş ve bu kapsamda emekli rütbeli personelle birlikte 22-45 yaş aralığındaki bütün ihtiyatlara 19 Temmuz itibariyle seferberlik bildirimleri gönderilmiştir. Bu bildirimlerde kişilerin adı soyadı, birliği, katılış yapacağı yerin kilometre bazında mesafesi ve süresi yer almıştır. Ancak bu bir seferberlik değil seferberliğe hazırlık niteliğinde bir adımdır.[511]

---

[508] Bu sonuca, Demokrat Parti'ye yakınlığıyla bilinen Zafer; Milliyet, Hürriyet Gazeteleri ve Ayın Tarihi; Menderes'in hükûmet içindeki yakın mesai arkadaşlarının anılarının yazıldığı kitaplar; FRUS ve Department of State Bulletin belgeleri ve son olarak Adnan Menderes'in konuşmalarının-demeçlerinin derlendiği kitaplar incelendikten sonra varılmıştır.

[509] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 191, 1005; **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XII, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, eds. Edward C. Keefer (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 119, 970.

[510] Akdoğan, **Krallar ve...**, 128.

[511] Bostancı, **Irak'ta Monarşinin...**, 256.

Diğer taraftan Türkiye'nin krize doğrudan müdahil olmadığı ama ittifak tercihinden dolayı çeşitli şekillerde adımlar atmak zorunda olduğu Süveyş Krizinde, Başbakan Menderes, kriz patlak verdikten kısa bir süre sonra TBMM'de yaptığı bir açıklamada şu ifadelere yer vermiştir:

> "(...) Ahmet Bilgin arkadaşım, "Bütün bölgeye şamil bir umumi politika takip edilir" diyor. Yani Orta-Şark'ta kâin olan bütün milletlerin hepsini, ne yapıp yapıp, bir pakt etrafında toplamak suretiyle Orta-Şark'ta bir şey mi vücuda getireceğiz? Böyle hepsini ihtiva eden bir koalisyon mu vücuda getireceğiz? Arkadaşımız bunu mu kastediyorlar? Müsaade ederseniz bizim gayet kuvvetli ananelerle, vicdani bağlarla bağlı bulunduğumuz Orta Şark milletleriyle ferden ferda ve yine hepsiyle en iyi münasebetleri temin edebilmek için sarf ettiğimiz gayretler namütenahidir. Bunu söylemek suretiyle kendisini teskin etmek ve huzura kavuşturmak istiyorum. Ancak, her memleket, kendi dış politikasını tayin etmekte serbesttir. Her memleketi mutlaka kendi takip etmekte olduğumuz politikamıza imale etmek ve onları bu yola sevk etmek her halde bizim irademizin dışında bir şeydir. Eğer bunu yapamamışsak bunu bizim aczimize değil işin mahiyet ve icabına bağlamak lâzım gelir."[512]

Bu açıklama, Mısır dahil bütün Orta Doğu ülkeleri için geçerli olan barışçıl karakterli bir açıklamadır. Menderes burada Arap coğrafyasındaki insanlarla olan *"kuvvetli ananeler ve vicdani bağlardan"* bahsetmektedir. Ancak konuşmasının ikinci kısmında, *"her memleket kendi dış politikasını tayin etmekte özgürdür"* ifadesiyle kastedilen başta Suriye ve Mısır'dır ki, iki ülke arasındaki ilişkilerin arzu edildiği gibi olmadığını göstermektedir. Menderes'in daha sonra yaptığı başka bir açıklamada kimlerin hedef aldığı ise anlaşılmaktadır:

> "Türk-Arap mukarenetinin, bölgemizin istikrarı için ne kadar lüzumlu olduğu bütün delilleri ile tezahür etmektedir. Mısır ve Suriye'de yapılan bütün menfi propagandalar dahi satıhta kalmakta, milletlere nüfuz etmemektedir. "[513]

Menderes, Mısır'ın Kıbrıs konusunda Yunanistan yanlısı politika izlemesiyle ilgili Ankara'da yaptığı konuşmada, önce Akdeniz bölgesinde İngiltere'nin hakim olmasını temenni etmiş, aksi halde bu bölgenin Sovyet nüfuzuna gireceğini bildirmiş ancak bu ifadeler Mısır'da, Türkiye'nin Arap politikalarına karşı olduğu şeklinde algılanmıştır. Menderes sonra şu ifadeleri kullanmıştır:

> "İngiltere ile, gayesi açık olan bugünkü işbirliğimize hücum eden Mısırlı idarecilere şunu sormak isteriz: Mısır hükûmeti İngiltere ile kanal anlaşmasını yaparken, kanalın icabında yeniden işgalini kabul etmekle İngiliz-Mısır işbirliğini vazetmemiş mi idi? (...) Mısırlı idareciler, kendi memleketlerinin emniyeti bakımından kuvvetli bir Türkiye'nin mevcudiyeti lüzumunu kabul etmemiş veya itiraftan kaçınmış olabilirler. Bu itibarla aynı Türkiye'nin emniyeti için hayata bir ehemmiyet arz eden Kıbrıs'ın akıbetine lakayt kalabilir ve hatta onun demagojiye kurban edilmesine rıza gösterebilirler, fakat nasıl oluyor da bütün İslâm âleminin liderliği hayali peşinde koşan bu idareciler hiç değilse 120 bin Kıbrıslı Müslüman Türk'ün akıbetine yüz çeviriyorlar?"[514]

---

[512] Neziroğlu ve Yılmaz, **Başbakanlarımız ve...**, 739.

[513] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 182.

[514] **Ayın Tarihi**, 6 Temmuz 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-07-06, [10.04.2018].

Yukarıda paylaşılan ifadeler değerlendirilecek olursa, bu konuşmadan sonra 28 Aralık 1956'da yaptığı konuşmada Mısır'a karşı askeri müdahale yanlısı olmadığını belirtse de, Menderes'in aklında barışçıl, uyumlu, dostane Mısır imajı olmadığı rahatça söylenebilecektir.[515] Süveyş Kanalı gibi önemli bir sorun ortaya çıkmadan önce Mısır'ın bağımsızlığıyla ilgili birçok sorun yaşadığı İngiltere ile ve Mısır'ın Aswan Barajı kredisini kesen Amerika Birleşik Devletleri ile yakın müttefik olan Türkiye, toplumsal ve dinsel bağının olduğu ama diğer taraftan da hemen hemen siyasi hiçbir konuda ortak akıl geliştiremediği Mısır ile yol ayrımına gelmiştir. Böyle bir ortamda Türk siyasi vicdanındaki Mısır fikri ve bu devlete karşı seçilecek olan politika da ister istemez -tamamıyla olmasa da- olumsuz olacaktır.

Associated Press'in 6 Şubat 1957'de Menderes ile İstanbul'da yaptığı röportajda, genel olarak Eisenhower Doktrininin bölge ve dünya siyasetine etkisine dair açıklamalarından sonra, Mısır ve Suriye'ye yönelik şu açıklamalarda bulunmuştur:

> "Suriye ve Mısır milletiyle gayet dostuz. Fakat ne yazık ki, hükûmetlerinin takip etmekte olduğu politikalar hususunda katiyen mutabık değiliz. Bizim görüşümüze göre, bu memleketlerin politikaları barış için tehlikeli ve kendi milletleri için de zararlıdır. Biz bütün Arap milletlerine karşı en iyi hislerle meşbuyuz. Arap milletlerinin ekseriyetinin bunu takdir ettiğini ve kendilerine mani olunmasa bize aynen mukabele etmek isteyeceğini biliyoruz. İşte bunun içindir ki, Türkiye ile Arap milleti arasında bir ayrılık yaratmaya matuf şiddetli propagandanın akamete uğrayacağına eminim."[516]

Menderes her ne kadar Mısır halkına yönelik samimi hisler içinde olduğunu ifade etse de hükûmet bazında problemlerin yaşandığını diğer vesilelerle de belirttiği gibi, bu durumda da açıkça söylemiştir. Problemlerin küçük ve aşılabilir olmaktan öte, genel ve uzun vadeli oldukları, Menderes'in sözlerinden anlaşılmaktadır.

Menderes, Orta Doğu'da Sovyetler tehlikesinden bahsederken konu Mısır'a geldiğinde şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Mısır da aynı surettedir. Mısır'da milletin reyinde, serbest matbuata dayanan bir sistemin mevcut olduğunu ve hükûmet canibinden Türkiye'ye karşı gösterdikleri husumet eserlerinin millete mal edilmiş olduğunu iddiaya imkan yoktur. Orada da birçok kişi idareyi ve iradeyi ellerine geçirmişler ve kendi zuumlarınca memleketi idare etmektedir. Binaenaleyh Mısır

---

[515] Meclis konuşmasında Mısır'a savaş açmakla suçlayan muhalefet partisi mensubu İbrahim Ökten'e cevaben, "İbrahim Ökten arkadaşımızın sual takririnin bir endişeden doğmakta olduğu anlaşılıyor. Kasım ayında Bağdat'ta toplanan Türkiye, Irak, İran ve Pakistan devletleri mümessillerinin neşrettikleri tebliğin üçüncü maddesi bu endişenin esasını teşkil etmektedir. Müsaade ederseniz şimdi Bağdat tebliğinin üçüncü maddesini okuyayım: Dört devlet, Arap memleketleri devlet reisleri tarafından Beyrut'ta 16 Kasım 1956 tarihinde neşredilen tebliğin umumi manası itibariyle kendi görüşleriyle hemahenk olduğunu kabul etmiştir. (...) Filhakika Beyrut tebliğinde bizim görüşlerimizle hemahenk taraflar vardır. Mesela arz edeyim. Beyrut tebliğinin başlangıç cümlesinde deniyor ki: Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun Mısır'da muhasamatın kesilmesine ve Mısır topraklarının tahliyesine dair 2, 4, 7 Kasım tarihli kararın tatbiki lazımdır." **Ayın Tarihi**, 28 Aralık 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-12-28, [10.04.2018].

[516] **Ayın Tarihi**, 6 Şubat 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-02-06, [10.04.2018].

tarafından izhar edilen hasmane hareketleri hiçbir zaman Mısır milletine atfedemeyiz. Mısır milletinin Türk milleti hakkında dostane ve şefkat dolu hislerle meşbu olduğuna kaniim."[517]

Menderes'in American Mutual Broadcasting muhabiri Henry Gladstone ile yaptığı ve 18 Şubat 1957 tarihinde MBS Radyoları Şebekesinde yayınlanan röportajda şu açıklamalar yer almıştır:

"Soru: Sovyet Rusya'nın Yakın şarktaki (bilhassa Suriye ve Mısır'da) nüfus ve tesiri hakkında ne düşünüyorsunuz?
A. Menderes: Çok iyi bildiğiniz gibi Sovyet Rusya Orta Şark'ta mühim köprü başılar elde etmiş bulunuyor. Mısır ve Suriye'den bahsetmek istediğimi takdir edersiniz. Bu birden bire ortaya çıkmış bir netice değildir. Bu gelişme uzun yıllardan beri Rusya'nın dünyanın bu çok nazik ve dünya sulhu için ehemmiyetli bölgesindeki büyük gayretlerinin bir neticesi telakki edilmek icap eder."[518]

Menderes'in diğer birçok açıklamasına ek olarak bu açıklaması da Sovyet Rusya'ya nasıl baktığını net olarak göstermektedir ki, bu bakış doğrudan düşman şeklindedir.

Felsefi sorulardan ilkinin Lübnan Krizi'ndeki görüntüsü ise Süveyş Krizi'ne benzerlik taşımaktadır. Lübnan krizinde, Türkiye için belirli bir düşman ya da rakipten bahsetmek mümkün değildir. Kriz temelde bir ülkenin (Lübnan) kendi içinde yaşadığı bir sorundan kaynaklı iken, ülkenin taraf olduğu siyasi kampa mensup ülkelerin (önce Irak, sonra ise ABD) soruna müdahil olması ve ardından Türkiye'nin de müdahil olması durumu söz konusudur. Ancak yine bağlı/taraf olunan siyasi kamp dolayısıyla, Türkiye, topraklarını kullandırmak ve siyasi destek gibi adımlarla krize taraf olmuştur. Dolayısıyla Lübnan krizinde Türkiye'nin ve ABD'nin desteklediği Şamun Hükûmeti kimi rakip görüyorsa ki başta BAC (Suriye-Mısır) ve SSCB, Türkiye de onu rakip olarak görmektedir. Menderes, Irak ve Lübnan olayları meydana geldikten sonra 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup toplantısındaki konuşmasında, siyasetin doğasına yönelik olmasa da öteki olarak gördüğü rakiple ilgili *"mücadele, dûn seviyeye düşürmek, istinat notalarını yıkmak"* gibi ibareler kullanarak şu ifadelere yer vermiştir:

"İkinci Dünya Harbi bittiğinden beri mücadele halindeyiz. Bu mücadele muhtelif safhalar, isimler altında cereyan etmektedir. Bu kah Kore Savaşı gibi kanlı, kah Irak hadiseleri gibi, sübversif Lübnan hareketleri gibi devam etmektedir. Fakat hepsinde maksat birdir. Karşımızdaki mütearrız cephenin mümkün olduğu kadar harpsiz, mümkün olduğu kadar az zayiat vererek umumi bir harbe meydan vermeden stratejik cepheler elde etmek, garp cephesini stratejik bakımdan dûn seviyeye düşürmeye çalışmak ve onun istinat noktalarını yıkmak."[519]

Aynı konuşmanın başka bir kısmında Menderes şu ifadelerde bulunmuştur:

"NATO Türkiye'nin kendi hudutlarını tecavüze karşı müdafaa eder. Yani Rusya kalkıp İran üstünden benim arkama gelirse buna müdahale yok. Çünkü onun müdafaası NATO için bahis

[517] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 55-56.

[518] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 189.

[519] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 38.

> konusu değildir. Şimdi bu tehlikeyi önlemiş olduk. Bunun planlarını hazırlamak mümkün oldu. Bağdat gitti, Irak gitti ama Amerika geldi. Mukayeseyi yüksek heyetinize bırakıyorum."[520]

Menderes'in Lübnan krizi bağlamında muhatap ülke(lere) yönelik bakışı daha çok savunmacıdır ancak yine de şiddet içeriklidir.

Bir başka örnek Kore Savaşı'nda ise, Menderes'in Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında 5 Aralık 1950 tarihinde yaptığı konuşması, Sovyetler Birliği ile ilgili aklında bulunan imajı bütün hatları ile tasvir etmektedir. Özellikle, *"büyük endişe, tek başına, aciz, ferahlığa kavuşmak"* gibi ifadeler, Sovyetler Birliği'nin nasıl büyük bir tehlike olarak görüldüğünü ve buna yönelik olarak da, siyasal ya da askeri ne gibi önlemlerin alınacağını göstermektedir.

Menderes'in adı geçen konuşması şu şekildedir:

> "(...) İkinci Cihan harbinin son aylarında memleketimizi istila eden bir endişe mevcuttu. O endişe Ruslar galip cephede bulundukları takdirde, manzara öyle gösteriyor ki, onların Anglosaksonlarla ittifakı olduğuna göre memleketimiz Rusların karşısında tek başına ve aciz bir vaziyette olacaktır, memleketimiz tehlikeli bir duruma düşecektir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi lazımdır endişesi, bu memlekette yaşayan bütün insanların kalplerini dolduran endişeyi teşkil ediyordu. Bundan çıkacak hakikat şudur ki, Türkiye, bir Rus tehlikesi karşısında kendisini yalnız hissetmekten büyük bir endişe duymaktadır. İkinci cihan harbi bittikten sonra birçok siyasi hadiseler oldu. Birleşik Milletler teşkilatı kuruldu, Türkiye de bu teşkilata aza oldu, bir takım muahedeler imza olundu. Bütün bunların neticesinde, Türkiye'nin Rusya karşısında tek başına kalmaması neticesi husule geldi. Bu mesut netice, hala kalplerimizdeki endişeleri bertaraf eden, bizi ferahlığa kavuşturan neticedir."[521]

Konuşmadan yola çıkıldığında ve Kore Savaşı'nda esas rakibin Kuzey Kore değil SSCB olduğu düşünüldüğünde, Menderes'in rakibine ve siyasi evrene bakışının daha çok çatışmacı olduğu anlaşılmaktadır.

F-2: Bir kişinin temel siyasi değer ve heveslerini gerçekleştirmesinin yöntemi nedir? Bunları gerçekleştirmede iyimser midir yoksa kötümser mi?

Bir karar alıcının politik değerlerini hayata geçirme yöntemi pesimist/kötümser ya da optimist/iyimser olarak sınıflandırılmaktadır.

Menderes'in kriz yönetim şekli, yine Yunanistan ile yaşanan 6-7 Eylül Olayları krizi ve diğerleri arasında farklılaşmaktadır. 6-7 Eylül Olaylarının Türkiye'yi zor duruma düşüren özelliğinden dolayı Türkiye bu krizde hem işbirlikçi görüşler hem de fiiller benimsemiştir. 6-7 Eylül Olayları yaşandıktan sonra Türkiye'nin Yunanistan ile ilgili olumsuz bir açıklaması kayda geçmediği gibi, mağdur vatandaşları için de yapıcı açıklamalar ve düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Konuyla ilgili bir açıklamasında Menderes şu açıklamada bulunmuştur:

> "Bütün vatandaşlar bir araya gelerek çalışacağız. Tahribattan iz bırakmayacağız. Manevi zararların telafisi için milli bir tesanüt göstermeli, şefkat elimizi uzatmalı onlara kardeşçe

[520] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 44.

[521] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 25.

yasamak istediğimizi anlatmalıyız. Mabetleri ve mektepleri süratle tamir edeceğiz. Bütün mağazaları kısa zamanda açacağız."[522]

6-7 Eylül Olaylarındaki barışçıl ve işbirlikçi tavır, Türkiye'nin doğruda ya da dolaylı olarak müdahil olduğu diğer beş krizin hiçbirisinde görülmemiştir. Menderes'in Suriye Krizi patlak vermeden hemen önce ve verdikten hemen sonraki tavrı, çatışmanın çıkması ihtimaline hazırlıklı ve bunu oldukça muhtemel görme şeklindedir. Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'daki faaliyetlerini ve Suriye'nin askeri gelişmelerini Menderes hükûmetiyle aynı blokta olmalarına rağmen farklı doğrultuda yorumlayan ülkelerin olduğu düşünüldüğünde, hatta bunların başlıcasının ABD olduğu hesaba katıldığında, Menderes hükûmetinin pesimist/ümitsiz olduğu ve konuya yaklaşımının başka hesaplardan dolayı olabileceği akıllara gelmektedir. Başka hesaplardan kasıt ise; Suriye, anlaşmanın askeri kısmının İsrail'e karşı tedbir olduğunu iddia etmesine karşın Menderes yönetiminin, bunların Türkiye'ye karşı tehdit oluşturduğunu öne sürmesidir. Diğer bir ifadeyle, ABD'den çeşitli alanlarda yardım alabilmek ve Suriye meselesini iç politikada "safları sıklaştırıcı" bir malzeme olarak kullanmak olabilecektir.

24 Eylül 1957'de Anadolu Ajansı'na verdiği bir demeçte, Menderes mevcut durumla ilgili düşüncelerini şu ifadelerle ortaya koymuştur:

> "Suriye'nin milli mevcudiyeti ve her bakımdan emniyeti herhangi bir suretle tehdide maruz değildir. Ancak her türlü şüphenin ötesinde bir hakikattir ki kendisinin hiçbir zaman kullanmayacağı miktarlara kadar varan silah ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat hale getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişaflarla Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da bütün Orta Şark'ı tehdit edici bir manzara arz etmeye başlamıştır. Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir… Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor. Bütün hür dünyanın mesele üzerine ehemmiyetle eğilmesi ve bütün dikkatini Orta şark olayları üzerinde teksif etmesi, tedbirli ve uyanık olmanın telkin ettiği bir zarurettir."[523]

Menderes bu ifadelerle, Suriye'nin son askeri faaliyetlerinden ciddi algısal güvensizlik yaşadığını da göstermektedir.

Menderes'in, Süveyş Krizi kısmında da paylaşıldığı gibi, Suriye ve Mısır'la ilgili olarak yaptığı bir başka açıklaması da yine muhatap ülkelerin politikalarını çatışmacı görür tarzdadır:

> "Suriye ve Mısır milletiyle gayet dostuz. Fakat ne yazık ki, hükûmetlerinin takip etmekte olduğu politikalar hususunda katiyen mutabık değiliz. Bizim görüşümüze göre, bu memleketlerin politikaları barış için tehlikeli ve kendi milletleri için de zararlıdır. Biz bütün

[522] Pakize Başaran, **Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2008), 126'dan aktaran Demir, **Adnan Menderes...**, 47.

[523] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347-348.

> Arap milletlerine karşı en iyi hislerle meşbuyuz. Arap milletlerinin ekseriyetinin bunu takdir ettiğini ve kendilerine mani olunmasa bize aynen mukabele etmek isteyeceğini biliyoruz. İşte bunun içindir ki, Türkiye ile Arap milleti arasında bir ayrılık yaratmaya matuf şiddetli propagandanın akamete uğrayacağına eminim."[524]

Temel siyasi heveslerini gerçekleştirmesinin yöntemi sorusuna verilecek cevap ise Menderes'in Suriye Krizi bağlamında ümitsiz ve kötümser olduğudur.

İkinci kriterin Irak Krizindeki yansımalarında ise, Menderes Hükûmeti, Akdoğan'ın da tanıklık ettiği üzere, Irak'taki darbenin haberini aldıklarında adeta şok içerisinde kalıp buna bağlı olarak ani ve aşırı tepki vermişlerdir. Menderes yönetiminin Orta Doğu siyasetindeki en önemli müttefiki sayılan Nuri Said Paşa'nın devrilmesi haberiyle yüzleşmek ve ayrıca Menderes hükûmetinin kendisinin muhtemel akıbetinin de askeri darbe olmasından kaygılanması üzerine oldukça kötümser bir bakış açısına sahip oldukları söylenebilir. Bu yüzdendir ki acil ve sert bir karşılık verme ihtiyacı hissedilmiştir. Dolayısıyla Amerikan belgelerindeki (FRUS) ve Akdoğan'ın aktardığı bilgiler, Menderes'in siyasi hedeflerini hayata geçirmesinin yöntemi nedir sorusuna da cevap niteliği taşımaktadır.

Kriz meydana geldiğinde Amerika ile İngiltere arasında süren müzakereler de Türk Hükûmetinin fiillerine yönelik değerlendirmeler içermektedir. Bunlardan birinde İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 18 Temmuz 1958'de Washington'a gönderdiği belgeyi aktaran Bostancı şu ifadeleri kullanmıştır:

> "(...) Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin yeni Irak rejimini değiştirme şansının olmadığı, Türk birliklerinin Bağdat'a ulaşamayacağı, en iyi ihtimalle Irak'ın Kuzey bölgelerini işgal edebileceği ifade ediliyordu. Yazıda ayrıca, Türkiye'nin Irak'a müdahalesinin, Irak rejiminin Rusları müdahaleye davet etmesine neden olacağı ve bunun da Orta Doğu'daki askeri durumu İngilizler için bütünüyle dezavantaja dönüştüreceği değerlendiriliyordu."[525]

Ayrıca Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'nun Paris'te bulunması dolayısıyla Dışişlerine vekalet eden Namık Gedik'in, Irak darbesinden on iki gün sonra TBMM'de yaptığı aşağıda sunulan açıklamasında her ne kadar barışçıl bir tavır sezilse de, askeri müdahale fikri, ki özellikle de bu fikrin diğer bütün Batı yanlısı ülkelerden daha fazla savunulması, ortada söylemlerle eylemler arasında bir uyumsuzluğun olduğunu göstermektedir:

> "Irak'taki Hükûmet darbesi üzerine, toplantı geri kalan üç devlet, yani Türkiye, İran ve Pakistan arasında memleketimizde yapılmıştır. Bu toplantıda, tahmin edileceği gibi müşterek bölgemizi alâkadar eden bütün meseleler, ezcümle Lübnan olayları ve Irak'ın durumundaki esaslı değişiklik ve bu memlekette cereyan eden şayanı teessüf hâdiseler geniş bir şekilde ve tam bir tesanüt havası içinde gözden geçirilmiş ve toplantı sonunda neşredilen müşterek tebliğde belirtildiği veçhile üç devlet arasında tam bir görüş birliğine varılmıştır. Bu üçlü görüşmelerin başlıca hedefi, bittabi son hâdiselerin bölge sulhunun ihlâline ve üç devletin emniyetinin tehlikeye düşmesine müncer olmamasını temin etmek olmuştur. Biz bu toplantıda,

[524] **Ayın Tarihi**, 6 Şubat 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-02-06, [10.04.2018].

[525] Bostancı, **Irak'ta Monarşinin...**, 263.

> politikamızın ana esaslarına sadık bir şekilde hareket ettik. Yüksek Meclisin bildiği gibi Türkiye'nin harici politikası daima sulhçu ideallerden mülhemdir ve bu esas Cumhuriyet Hükûmeti harici politikasına daima mesnet teşkil etmiştir. (Soldan, bravo sesleri, alkışlar) Harici politikamızın dünyada sulh ve emniyetin vikayesi için kurulmuş olan müşterek müdafaa sistemleri içinde inkişaf ettiği hepimizce malûmdur. Türkiye yalnız Orta Şark'ta değil, fakat dünyada sulh dâvasına bağlıdır. Ve bu hakikat bütün hüsnüniyet sahibi milletler tarafından takdir edilmektedir."[526]

Liderin iyimserlik-kötümserlik değerlendirmesinde Süveyş Krizi'nde dikkat çeken durum ise, Zafer gazetesinde yer alan ve Menderes'in bizzat kendisinin olmasa da Demokrat Parti'nin görüşünü taşıyan bir haberde gözler önüne serilmiş ve Mısır ile Sovyetler hakkında şu görüşlere yer verilmiştir:

> "Yeni Sovyet Lideri de yumuşak yüz göstererek eski politikaya devam ediyorlar, bu politikanın yeni faaliyet sahası Orta Şarktır. Rus diplomasisi bu sahada kendisince çok yakın bir eenıan olarak Mısır idarecilerini bulmuştur. Onları kullanarak Bağdat paktını zaafa düşürmek, aynı zamanda Şimalî Afrika'da Sovyet âlemine dost, onlarla fikir birliği halinde çalışan bir milletler bloku tesis etmeye gayret ediyorlar. Mısır bu harekette baş rolü oynamağı kabul etmiş ve Sovyetlere kelimenin tam manasıyla kucak açmıştır. Mısıra komşu diğer devletlerle, istiklâllerini yeni kazanan veya henüz bu hedefe ulaşmak için gayretler sarf eden Müslüman devletlerin bu plânı ne dereceye kadar tasvip edeceklerini zaman gösterecektir. Bugün için hakikat Sovyet diplomasisinin bu sahada çok faal olduğundan ibarettir. Rus Hariciye Nazırı Şpilof'un Mısır seyahatinin vereceği meyvelere bu anlayışla intizar edebiliriz."[527]

Zafer gazetesinde paylaşılan bu görüş, Türkiye'de karar alıcı birimin öncelikle Sovyetler Birliği'ni muhatap kabul ettiğini ancak ona potansiyel rakip gözüyle baktığını gözler önüne sermekte; bu duruma bağlı olarak da Sovyetler'e yakın politikalar izleyen Mısır'a da yine aynı şekilde potansiyel rakip şekilde bakmaktadır.

Menderes, Süveyş krizinin patlak verdiği günlerde Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısında yaptığı bir konuşmada, İngiltere'ye bakışı ve Orta Doğu'da ortaya çıkabilecek durumlara yönelik şu ifadelere yer vermiştir:

> "(...) Evvela Sinan Tekelioğlu ağabeyimizin bir mütalaasını iki kelimeyle cevaplandırayım. Uzun konuşmaları arasında iki düşmanımız vardır; bunlar da Rusya ve İngiltere'dir dediler. Evet İngiltere ile zaman zaman karşı karşıya kaldığımız zamanlar olduğu gibi, el ele Türkiye'nin müdafaasını yaptığımız zamanlar da oldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun inhitatı zamanlarında, 100 sene belki daha uzun bir zaman, düveli vazeneye istinat ederek, korunma politikamızın icabı olarak bazen Ruslarla da beraber olduk, keza Ruslarla muharebe ettik, düşman addettik. Keza İngiltere ile bazen beraber aynı safta, muharebe ettik, bazan da İngiltere'yi karşımızda düşman olarak addettik. Fakat bugün için İngiltere'yi en kıymetli müttefikimiz olarak tanıyoruz. Orta Doğu'da bir muharebe çıkarsa -inşallah önlemek mümkün olur- memleketimizi müdafaa mecburiyetinde kalırsak burada İngiltere ile beraberce savaşacağımıza kani bulunuyoruz."[528]

Diğer taraftan Lübnan Krizinde Menderes, 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup toplantısındaki konuşmasında şunları söylemiştir:

> "Biz burada Amerikalılara hadiseleri arz etmek imkanını bulduk. Bir tarafta Lübnan meselesi vardı, vaziyet çok tehlikeli gidiyordu. Sadece Lübnan için mi? Bilhassa Irak ve Ürdün için

---

[526] **TBMM Tutanak Dergisi**, XI, Birleşim 86, c. 4 (Temmuz 1958): 821.

[527] **Ayın Tarihi**, 28 Haziran 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-06-28, [10.04.2018].

[528] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 179, 27 Kasım 1956, 62-63.

> tehlikeli gidiyordu. Biz Lübnan'a Amerikan müdahalesinin yapılmasını istedik. Ve zavallı Nuri Sait Paşa ile beraber sayın Başvekil müşterek bir muhtıra verdi. O kadar şiddetli bir muhtıra verdi ki Amerikan Büyükelçisinin bunu müsaade ederseniz memleketime vermeyeyim, anladım, şifahen aynen arz edeceğimden emin olursunuz dedi."[529]

Menderes'in politikaya ve Orta Doğu'daki gelişmelere bakışı, konuşmasından da anlaşılacağı üzere ümitsiz ve kötümser yöndedir. Amerika'nın müdahalesi olmaksızın işlerin kontrolden çıkacağı inancı net olarak görülmektedir.

Son olarak Menderes, Sovyetler Birliği ve Kuzey Kore özelinde şiddete şiddetle karşılık verileceğine dair 5 Aralık 1950 tarihindeki konuşmasının devamında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Hal böyle iken kanunun prensibinde, Kore meselesi hadis oldu. Bu Kore meselesinde iki noktai nazar, yahut da muhalefet noktai nazarı olarak söyleyeyim, bunlar diyorlar ki, şunu şunu bahane ederek Kore'ye asker göndermeseydiniz. Biz de onlara diyoruz ki, Kore'ye kimse asker göndermemek niyetinde olsaydı, herkesi asker göndermeğe teşvik edecek hareketleri almak evvela Türkiye'nin uhdesine düşerdi. (Bravo sesleri) Biz vecibelerimizden kaçmak değil, başka devletlerin vecibeleri yerine getirmek için elimizden gelen bütün gayretleri sarf etmek suretiyle temin etmek mevkiindeyiz. Adamlar diyor ki, bahane çıkarsaydınız, 47'nci madde mucibince başkumandanlık temin edilmemiştir, onu ileri sürerek deseydiniz ki, taahhütlerimize sadığız amma başkumandanlığı kurun, ondan sonra müzakere yapalım, bakalım işimize gelir mi, gelmez mi, sonra kararımızı verelim diye yan çizseydiniz diyorlar. Biz de diyoruz ki, bu şekilde yan çizenleri bütün tedbirlerle akim bırakmak Türkiye'yi teveccüh eden bir vazife olurdu. Çünkü birinci derecede tehlike karşısında bulunan memleketimizdir. İkinci cihan harbinin baştan nihayetine kadar siyasi hadiselerini yaşamış bir insan olarak, ikinci cihan harbinin bütün o endişeli gün ve aylarını yaşamış bir insan olarak arz ediyorum ki, bugün Birleşmiş Milletler gibi natamam veya kemalini bulmamış da olsa, beynelmilel bir devletin bu büyük tehlike karşısında yükselmiş olmasından memleketimizin memnuniyet duyması icap eder arkadaşlar."[530]

Konuşmanın ilk kısmında, *"Kore'ye kimse asker göndermemek niyetinde olsaydı, herkesi asker göndermeğe teşvik edecek hareketleri almak evvela Türkiye'nin uhdesine düşerdi"* ifadesi ve sonra kullandığı bazı ibareler, temel siyasi hedeflerini (örneğin Türkiye'nin bekası veya ABD'den maddi yardım elde etmek) hayata geçirmesi konusunda yöntemlerin artık barışçıl/işbirliğinden çıkarak, kötümser tarafa geçtiğinin göstergesidir.

F-3: Politikanın geleceği tahmin edilebilir midir? Eğer öyleyse hangi anlamda ve hangi dereceye kadar?

Bu kriterde, karar alıcının rakiplerini tutarlı ve tahmin edilebilir görüp görmediği sınanmaktadır. Muhatap rakibin seçeneği arttıkça, tahmin edilebilirliği azalmaktadır.Politikanın geleceğinin tahmin edilebilirliğiyle ilgili Menderes bakışı kesinlikle tahmin edilebilir ya da kesinlikle tahmin edilemez şeklinde keskin değildir. Bunun yerine, durumun gerektirdiği tutumu doğru bir biçimde sergilemek vardır.

---

[529] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 55.

[530] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 26.

Öncelikle durum her ne olursa olsun Menderes hükûmeti pasif kalmaktan imtina ederek mümkün olduğu kadar aktif taraf olmayı seçmektedir.

Sıradan bir dış politika krizinde, bir karar alıcı, muhatap ülke ile ilgili politikalarını, tamamen kendi bakış açısına göre belirlemekte; kendi çıkarını nasıl maksimize edecekse, o şekilde sözler ve fiiller ortaya koymaktadır. Ancak 6-7 Eylül olayları bu tür bir dış politika krizinden farklı özellikler arz etmektedir. Sebebi ise, her ne kadar öncesinde olumsuz görüş taşıdığı bir ülke olsa da, başka ülke (Yunanistan) kökenli masum vatandaşların malları ve canlarına kastedilmiş olmasıdır.[531]Sadece Rum vatandaşlarının veya diğer azınlıkların değil, daha önce de ifade edildiği gibi, Türk vatandaşlarına ait ev ve iş yerleri de -belki kazara belki de isteyerek- zarar görmüştür. Krizin tetiklenmesinden itibaren, zarar gören Rum kökenli halkın temsilcisi konumundaki Yunanistan'dan bazı adımlar gelmiş olmasına karşın bunlar çatışmacı değildir. Aksine, Yunanistan mağdur pozisyonuna düşmüştür ve özürle birlikte yapıcı önlemler alınmasını beklemektedir. Yunanistan'ın attığı adımlar, Türkiye'ye savaş açmak veya askeri herhangi önlem değil, Türkiye'de düzenlenen NATO faaliyetlerine katılmamak, Balkan Paktı'yla ilgili toplantılara katılmamak ve özellikle ABD nezdinde diplomatik girişimlerde bulunmak şeklinde olmuştur. Bu bakımdan Yunanistan'ın NATO müttefiki bir ülke olan Türkiye'ye karşı attığı adımlar çatışmacı değil barışçıl girişimler özelliğindedir. Olayların Türkiye ayağında da yine kendini mahcup hisseden bir karar alıcı grubu olduğu için iki taraflı olarak barışçıl ve iş birlikçi bir etkileşim söz konusu olmuştur. Dolayısıyla rakibin ya da

---

[531] Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde, yani 6-7 Eylül olayları yaşanmadan kısa bir zaman önce yapmış olduğu bir konuşmada, Kıbrıs'ta Türk kökenli kişilere yapılacak katliam saldırısıyla ilgili endişesini beyan etmiş ve şu sözleri sarf etmiştir:

"Kıbrıs meselesinde, tahrikçilerin takındıkları tavır ve vaziyetle söylenen sözler bizleri haklı endişelere sevk etmiş bulunuyor. Bu endişelerin bir kısmı istikbale muzaaf olmakla beraber, bugünden yarına vahim hadiselerin cereyan edebileceğine dair ortada dolaşan sözler, endişelerimizin kaynağını teşkil etmektedir. Hiç ihtimal vermek istemiyoruz ve böyle olabileceğine imkan da göremiyoruz. Fakat 28 Ağustos'un Kıbrıs'taki arkadaşlarımız için bir katliam günü olacağını terörist bir eda ile mütemadiyen ilan edip durmaktadırlar. Biz, adada hukuki meselelere dayanarak vaziyete hakim olan ve adaya vaziülyed bulunan İngiliz hükûmetinin vazifesini tamimiyle yapacağına kaniiz. Ancak adadaki Rum halkının yıllardır devam eden gayet şiddetli tahrikler neticesinde galeyan haline getirilmiş olduğu ve bu halkın silahlandırılması teşebbüs ve hareketlerinin de çok ilerlemiş bulunduğu söyleniyor. Binaenaleyh ani bir hareket şuursuz ve caniyane bir teşebbüs, telafisi gayri mümkün neticeler doğurabilir mi maalesef biz bugün bu kadarını dahi teemmül etmek mevkiine gelmiş bulunuyoruz. Hareket ani olabilir. Mahalli hükûmet hazırlıksız olabilir. Oradaki halkımız son derecelere kadar tahrik edilmiş ve silahlandırılmış bir ekseriyet karşısında masum, hareketsiz ve silahsız bulunabilir. Fakat bu, hiçbir zaman onların bir an için dahi müdafaasız kalacakları manasını tazammun etmez. Bu bakımdan büyük bir endişe ve heyecan içinde bulunan Kıbrıslı ırkdaşlarımızı tatmin etmek ve müsterih kılmak isteriz." Bkz. Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 5, 410.

muhatap ülke karar alıcılarının öngörülebilirliğine yönelik yapılacak çıkarım işbirlikçi oldukları şeklindedir.

6-7 Eylül Olaylarındaki durumdan farklı olarak, 1957 Suriye Krizi'nin başlangıcı olan 6 Ağustos 1957 tarihinden itibaren Türkiye'nin SSCB'den farklı olarak özelikle Suriye'ye yaklaşımı, daha önce de belirtildiği gibi, askeri birlikleri Suriye sınırına sevk etmek gibi fiillerle tehditkâr olmuştur. Bunun en önemli sebebi ise Türkiye'nin o dönemki mevcut gelişmeleri felaket olarak yorumlamış ve gerçekleşirse bir adım sonrasında sınırlarını koruyamayacağı düşüncesine girmiş olmasıdır. Bu bakımdan Menderes yönetimi siyasi geleceğin tahmin edilebileceğine inanmakta ve buna yönelik tedbirler almış bulunmaktadır. Menderes'in konuyla ilgili 24 Eylül 1957 tarihindeki değerlendirmesi şu şekildedir:

> "(...) her türlü şüphenin ötesinde bir hakikattir ki kendisinin hiçbir zaman kullanmayacağı miktarlara kadar varan silah ithal etmek ve yıkıcı faaliyetlere memleketi zemin ve vasat hale getirmek hususunda tereddütsüz teşebbüslere girişmesiyle vukua gelen son inkişaflarla Suriye, aksine olarak ilk önce komşuları sonra da bütün Orta Şark'ı tehdit edici bir manzara arz etmeye başlamıştır. Suriye'nin bugünkü vaziyetini makul bir silahlanma hadisesi olarak telakki etmeye imkân yoktur. Bu hal, memleketi hin-i hacette başkalarının kullanacağı bir silah deposu haline getirmek maksadının tatbikatından ibarettir… Suriye yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundadır ve bu istihale, korkulur ki, son merhalelerine ulaşmış bulunuyor."[532]

Menderes'in ifadelerinin son kısmından daha iyi anlaşılacağı gibi, ona göre tek bir Suriye imajı mevcuttur: *"yıkıcı maksatlarla tecavüz emelleri için bir köprübaşı teşkil etmek yolundandır ve bu istihale, korkulu ki, son merhalelere ulaşmış bulunuyor."* Yıkıcı emellere sahip olan muhatap ülkenin, Menderes'in gözünde, çok fazla seçeneği yoktur, silahlanıyordur çünkü Türkiye ve Türkiye çizgisindeki ülkelere karşı düşmanca (ya da bir şekilde barışçıl olmayan) niyetleri bulunmaktadır ve buna bağlı olarak da takip edeceği siyasetin yönü de bellidir. Ancak diğer yönden, taraf olduğu ittifak SSCB olduğu için Türkiye'ye karşı ne tür bir fiilde bulunacağı da belirsizdir. Türkiye ile arasında olan krizi, uluslararası camiada çeşitli diplomatik girişimlerle çözmeye çalışabileceği gibi, diğer taraftan en şiddetlisinden en şiddetsizine kadar birçok farklı çatışmacı girişimde de bulunabilir. Kriz patlak verdiğinden itibaren asıl hesaba atılması gereken de bu olduğundan Suriye, Menderes'e öngörülemez bir izlenim vermektedir.

1958 Irak Krizi özelinde ise, muhatap (alınmayan) hükûmet bir darbe hükûmetidir ve Türk Hükûmeti tarafından darbe gerçekleştikten sonra yaklaşık on beş gün tanınmamıştır. Bunun en önemli kanıtı ise o dönem Türk dış politikasına

[532] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 347.

ciddi şekilde etki eden Fatin Rüştü Zorlu'nun, yaptığı bir basın toplantısında sarf ettiği sözlerdir:

> "Soru: Yeni Irak hükûmetinin Bağdat Paktı'ndan ayrıldığına dair bir nota alınmış mıdır?"
> Cevap: Bize göre yeni bir Irak hükûmeti bahis mevzuu değildir. Bugünkü günde Irak-Ürdün Federasyonu'nun Reisi Kral Hüseyin'dir. Ve meşru hükûmeti de Kral Hüseyin'in idaresi altındaki hükûmettir.
> Soru: Yeni Irak Hükûmetini tanımadığınıza göre Bağdat'taki Büyükelçimizin Bağdat'taki ihtilal makamları ile bir görüşme yaptığını bildiren rivayetler hakkında fikriniz nedir?
> Cevap: Bağdat Büyükelçimizin yaptığı temas, bir rivayet değil fakat bir vakıadır. Büyükelçimiz, isyan hareketini yapanların oradaki Türk şehitliğine tecavüzünü ve Musul'daki vaziyeti tahkik etmek için merkezden aldığı talimat üzerine, Bağdat'ta idareyi ellerinde bulundurduğu için ihtilal komitesi ile temas etmiş ve komiteden bu gibi hareketlere tevessül etmemelerini hükûmetimiz namına talep etmiş aynı zamanda Bağdat Paktı umumi katipliğinin serbest bırakılmasını da istemiştir." [533]

Irak'ın yeni hükûmetinin Türk hükûmeti tarafından tanınmamasından daha önemlisi, General Kasım hükûmetinin Birleşik Arap Cumhuriyeti'yle çeşitli alanlarda anlaşma yapıldığını açıklaması ve SSCB ve Çin ile siyasi yakınlık kurma girişimidir.[534] Böyle bir ortamda Menderes Hükûmetinin Irak imajı ise tek yönlü, yani eskisi gibi ABD yanlısı değil SSCB yanlısı politika izleyeceği şeklindedir. İhtilal Hükûmeti, Bağdat Paktı'ndan çekilmediklerini, diğer ülkelerle olan anlaşmalara bağlı kalacaklarını ve ülkesinde bulunan yabancıların haklarının korunacağını ifade etmiştir.[535] Ancak bu tür adımların, bir oranda Sovyet/Mısır yanlısı olarak yaftalanmayı engellemek için olduğu, Birleşik Arap Krallığı'ndan çekilmesinden anlaşılmaktadır.[536] Bu bağlamda Menderes hükûmeti Irak'ın yakın-orta vadeli geleceği ile ilgili konuda emin gibi görünmektedir: Irak bir şekilde Türkiye'den uzaklaşarak Mısır-SSCB tarafına kaymaktadır ve bu durum, ilerleyen zamanlarda iki devletin karşı karşıya gelmelerine sebebiyet verme potansiyeline sahiptir. Sonuç olarak Menderes Hükûmeti için Irak Hükûmetinin yöneleceği rota Mısır ve SSCB tarafında olacaktır; dolayısıyla seçenek sayısı büyük oranda kısıtlıdır ve iktidarı darbe gibi irade gerektiren bir yöntemle ele geçirdikleri için tercih edecekleri politika konusunda nettirler ve bu yüzden siyasi olarak öngörülebilir olarak görülmektedir.

Menderes'in, siyasetin ve aslında rakibin tahmin edilebilirliği ile ilgili Süveyş Krizi bağlamındaki tavrı ise Bağdat Paktı ve Orta Doğu konusunda

---

[533] "Bağdat Paktı Faaliyete Devam Edecektir", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

[534] "H. Cevat, Bağdat Paktı'ndan ayrılmış değiliz. Irak, B. Arap Krallığından çekildi", **Zafer**, 20 Temmuz 1958, 4.

[535] "Orta Doğu Durumu", **Zafer**, 21 Temmuz 1958, 4.

[536] "H. Cevat: Bağdat Paktı'ndan ayrılmış değiliz. Irak, B. Arap Krallığından çekildi", **Zafer**, 20 Temmuz 1958, 4.

değerlendirmelerde bulunduğu bir konuşmasında, zaten bir süredir karamsar baktığı Mısır için şu ifadelerde yer almaktadır:

> "Bu dört büyük Müslüman devletin [Türkiye, Irak, İran ve Pakistan] bir anda ittifak etmelerinin Arap Birliğinin mümessili ve Müslümanların lideri olmak iddiasındaki Mısır'ın iddialarını suya düşürür olduğunu kabul etmek lazım gelir. Çünkü Arap devletlerinin birisi Bağdat Paktı'nın içindedir. Binaenaleyh Arap Birliği, eskisi gibi bütün Arapları ihtiva eden bir teşekkül olmaktan çıkmıştır."[537]

Menderes'in Mısır ile ilgili ifadeleri, bir taraftan karamsar bir hava taşırken diğer taraftan bu karamsar durumun ileride de devam edeceğine dair görüş belirtmektedir. Nasır'a bakış çerçevesinde, Mısır'ın Batı ile ilişkisi Süveyş krizi esnasında ve hemen öncesinde problemli bir özellik ihtiva etmektedir. İngiltere'nin Mısır'daki askeri ve siyasi faaliyetleri halk arasında artık işgal olarak algılanmaktadır. Bu gelişme, Mısır'ı İngiltere'den, dolayısıyla da İngiltere ile birlikte hareket eden Türkiye dahil bütün Batı ittifakı mensuplarından ayrıştırmakta ve yeri geldiğinde de karşı politikalar izlemeye itmektedir. Diğer taraftan Mısır ile İsrail ilişkilerinin sorunlu oluşu ve Batı'nın İsrail'den yana tavır alması da Mısır'ı Batı'dan uzaklaştıran bir etmen olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda Menderes için rakibin seçenek sayısı düşmekte, dolayısıyla da rakip öngörülebilir olarak görülmektedir.

Menderes, Lübnan krizi bağlamında özellikle Nasır Mısır'ını tahmin edilebilir görmektedir; bu da genellikle agresif ve sınırları zorlayıcı şekildedir. Menderes'in Nasır ve SSCB'ye yönelik konuşmalarından birisi şu şekildedir:

> "Biliyorsunuz Arap dünyasının ortasında İsrail var. Yine biliyorsunuz, Arap dünyasının şimalinde ve Atlantik tarafında Nasır'ın aleyhinde olan Hükûmetler var, Sudan var, Habeşistan var. Şimdi Garp dünyasının Nasır'ın makul arzularını tatmin etmek suretiyle ele alması elbette ki makul gözüken bir politikadır. Bunun taraftarları vardır. Biz de isteriz ki Nasır bizim kardeşimiz olsun. Biz de isteriz ki Nasır gayrı makul hislerinden tecerrüt etsin. Ama istilacı bir Nasır'ın karşısına çıkmazsak elbette ki o bizim karşımıza çıkacaktır. Bunun yanı başında vakit kazanmak politikası vardır. Vakit kazanalım, bırakalım kendi ayağı sürçsün. Böyle bir politika da var. Hatta müttefiklerimiz buradan İngiltere gitti, Amerika gitmek üzere, aman fırsat bu fırsat biz gidelim. Şimdi de uyuşalım diye bir düşünceleri var, ufak bir politika. Amma mevcut. Bunlar büyük hedefin Nil-Rusya irtibatı olduğunu düşünüyorlar. Pan-arabizm işini hallederiz diyorlar. Bağdat'a bakıyorlar, Nasır'la birleşemedi diyorlar. Hepimiz biliyoruz, bundan bir sene evvel Rusya'nın baş hedefi tek Suriye'ye sahip olmak idi. Karşısına dikilinince o tahrikten vazgeçti. Şimdi sevgili arkadaşlarım, hür dünyaya muhtelif dilermler karşısındadır. Nasır'ı elde edebilir mi? Bunu düşünen, bu fikri benimseyen kimseler vardır. Fakat bizim yaptığımız temaslarda mümkün gördüğümüz bir husus da vardır. Bizim başlıca müttefikimiz bu adama itimadın caiz olmadığı fikrindedir. Durayım diyor, bekleyeyim diyor. Fakat itimadın caiz olmadığını biliyorum diyor. Bu adam itimat telkin eden bir adam değildir. Bu adam her hareketinin sonunda yumuşak tavır takınır, herkesin huyuna suyuna gider gibi olur; ikinci darbesini Sovyet Rusya'yı takip etmeğe, vurmağa çalışır. Bizim politikamız daima olduğu gibi şimdi de tesanüt politikasıdır. Biz daima dostlarımızı ikaz etmişizdir, ediyoruz ve edeceğiz. Fakat onlarla aykırı politika yapmak menfaatımıza uygun değildir. Türkiye hiçbir zaman, bazı dostlarımızın yaptığı gibi don kişot politikası takip etmez. Bugünkü günde bu politikayı takip edecek, Rusya dahil, hiçbir devlet yoktur."[538]

---

[537] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 6, 418.

[538] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 59-63.

Menderes'in konuşmasının son kısmında, "Bu adam itimat telkin eden bir adam değildir. Bu adam her hareketinin sonunda yumuşak tavır takınır, herkesin huyuna suyuna gider gibi olur" ifadesi, Nasır'ın davranış şekline dair kesin inancın göstergesidir. Dolayısıyla muhtemel rakip tahmin edilebilir (düşman) ve aynı tavrı her zaman devam ettireceğinden dolayı istikrarlı olarak görülmektedir.

Menderes, Kore Krizi söz konusu olduğunda, Kuzey Kore ve özellikle de Sovyetler Birliği'ni bir konuda kesinlikle tutarlı görmektedir, o da ne pahasına olursa olsun Sovyetler Birliği'nin rakip olduğuna yöneliktir. Yukarıda da sunulan ve ileriki yıllarda da devam edecek olan bu bakışta, Sovyetler Birliği *"bundan çıkacak hakikat şudur ki, Türkiye, bir Rus tehlikesi karşısında kendisini yalnız hissetmekten büyük bir endişe duymaktadır. İkinci cihan harbi bittikten sonra birçok siyasi hadiseler oldu. Birleşik Milletler teşkilatı kuruldu, Türkiye de bu teşkilata aza oldu, bir takım muahedeler imza olundu. Bütün bunların neticesinde, Türkiye'nin Rusya karşısında tek başına kalmaması neticesi husule geldi. Bu mesut netice, hala kalplerimizdeki endişeleri bertaraf eden, bizi ferahlığa kavuşturan neticedir."*[539]denilerek ne denli büyük ve sürekli bir tehdit olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.Ayrıca Menderes'in, eğer Kore Savaşı'na katılım sağlanmazsa neler olabileceğine dair yaptığı konuşma da Sovyetler Birliği'ni tahmin edilebilir olarak gördüğünü göstermektedir:

> "(...) İkinci Cihan harbinin son aylarında memleketimizi istila eden bir endişe mevcuttu. O endişe Ruslar galip cephede bulundukları takdirde, manzara öyle gösteriyor ki, onların Anglosaksonlarla ittifakı olduğuna göre memleketimiz Rusların karşısında tek başına ve aciz bir vaziyette olacaktır, memleketimiz tehlikeli bir duruma düşecektir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesi lazımdır endişesi, bu memlekette yaşayan bütün insanların kalplerini dolduran endişeyi teşkil ediyordu."[540]

F-4: Bir kişi tarihsel olaylar üzerinde ne kadar kontrol ve hakimiyete sahip olabilir? Bir kişinin tarihi istediği yöne hareket ettirmek ve onu şekillendirmede rolü nedir?

Bu kriterde, liderin kendisiyle ve "ötekiyle" ilgili söylediği şeyler irdelenerek, kullandığı kelimeler ve kurduğu cümlelerde kimi daha aktif gördüğü tespit edilmeye çalışılır. Böylece düşükten yükseğe olaylara hakimiyet sonucu çıkarılır.

6-7 Eylül olaylarında, üçüncü kriterde de belirtildiği gibi, klasik manada dış politika durumu söz konusu değildir. Yaygın dış politika krizlerinde taraflar kendilerini ilgilendiren çıkarları elde etmek için çatışmacı ya da iş birlikçi olmak üzere ellerinde bulunan imkanları kullanarak muhataplarından maksimum faydayı hedeflemektedirler. 6-7 Eylül krizinde ise, her ne kadar olayların fitilini ateşleyenin

[539] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 25.

[540] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 25.

Hükûmet olduğu iddia edilse ve buna dair kanıtlar sunulsa da, yaşananların şiddetinden kendisi de etkilenmiş bir karar alıcı gurubu söz konusudur. Bu yüzden karşı ülke karar alıcılarından etkin ya da aktif olmaları beklenmemekte, aksine, krizi İzmit'te öğrendikten sonra göstericileri şahsen durdurmaya çalışmasıyla, yetkililere verdiği talimatlarla, ödenen tazminatlarla vs. kendi kendisinin durumu düzeltmeye çalıştığı görülmektedir. Bu yüzden kriz patlak verdikten sonra aktif kişi Menderes'tir ve karşı taraftan herhangi bir aktiflik beklentisi içinde de değildir.

Bu madde konusunda Menderes'in kendini tam anlamıyla yetkin gördüğü söylenebilir. Olayların akışına göre kendini ayarlamak ve kabullenici bir üslup yerine hemen her bir olayda aktif ve iş bitirici bir tavır takındığı gözlemlenmektedir. Buna örnek konuşması ise 16 Aralık 1955'te Mecliste yapılan görüşme esnasında İsmet İnönü'ye cevaben:

> "Ele aldığı Kıbrıs meselesinden başlamak suretiyle keyfiyeti izah edeyim: Bir taraftan Kıbrıs'taki Türk menfaatleri müdafaa edilecektir diyor ama 12 Adalar üzerindeki (soldan, bravo sesleri, şiddetli alkışlar) ('Onlar kendileri verdi' sesleri) Ama 12 Adalar üzerindeki jeopolitik alâkamızın neden ibaret olduğu üzerinde bir kelime dâhi söylemiyor: Ve kendisi mesuliyetsiz olarak memleket idaresini elinde bulundurduğu sırada 12 Adaların bir elden başka ele intikal etmesini bir aczü zail içinde uğurlamaktan ve tescil etmekten başka hiçbir hareket göstermiyor. (Soldan bravo sesleri) Kıbrıs'ın stratejik ve jeopolitik ehemmiyetinden bahsederken 12 Adaların stratejik ve jeopolitik ehemmiyetini tamamıyla unutmuş görünüyor. Eğer vaktiyle 12 Adaların stratejik ve jeopolitik ehemmiyeti bakımından bazı tedbirler alınmış olsaydı Kıbrıs'ın bugünkü durumu, jeopolitik ve stratejik bakımdan bu derece ehemmiyet arz etmezdi. (Bravo sesleri)"[541]

ifadesidir. Konuşmadan da anlaşılacağı gibi, korunması gerektiğini düşündüğü (örneğin 12 Adalar) bir varlığı ne pahasına olursa olsun koruma ve elde tutma tavrı bulunmaktadır. İnönü'ye yönelttiği suçlamalar vasıtasıyla aslında kendisine veya kendisinin temsil ettiği bir gruba ait olan bir şeyi ne pahasına olursa olsun elde tutmaya yönelik kararlı bir duruş sergilemektedir. Bu durumla da bağlantılı olarak, çeşitli delillerin de gösterdiği gibi, Kıbrıs'ın Türkiye'ye ait olması için Menderes eliyle başlatılan olaylar dizisi olduğu iddia edilebilir.

Menderes'in Suriye Krizi bağlamında kendini ne kadar etkili gördüğü ile ilgili örnekte, Paris'te Aralık 1957'de yapılan NATO ülkeleri başbakanları konferansında, Sovyetler Birliği'nin 1955'ten itibaren Ortadoğu politikası hakkında bilgi vermiş ve Sovyetler Birliği'ni Ortadoğu'yu ele geçirmek istemekle suçlamıştır. Menderes'e göre, Sovyetler Birliği ile Suriye arasındaki yakınlaşma, Ortadoğu'daki barış ve istikrar için bir tehlikedir ve böyle bir ittifakın tam anlamıyla kurulmamasının tek sebebi ise taktik gereği tercih edilmeyişidir:

---

[541] Neziroğlu ve Yılmaz, **Başbakanlarımız ve...**, c. 4, 554.

> "Eğer bugün Suriye'de bir komünist rejim tam olarak kurulamadıysa ve eğer memleket klasik veya tipik bir Rus uydusu haline gelmediyse bu yalnızca belirli bir taktik yüzündendir. Suriye'nin komünistleştirilmesi, uydulaştırılması, fethedilecek diğer ülkelerde karşı koymayı sertleştirerek, sonuçta arzu edilen amacın gerçekleştirilmesini geciktirecekti. Rusya'nın gerçekte istediği Ortadoğu'yu büyük zorluklara meydan verecek herhangi bir müdahale olmaksızın ele geçirmektir"[542]

Menderes'in yaptığı bu konuşmada en çok dikkat çeken kısım ise Sovyetler Birliği ve Suriye'nin, şans faktörü veya başka bir şeyden dolayı değil, özellikle planlayarak tam anlamıyla siyasi, ekonomik ve sosyal her türlü alanda yakınlaşmayı sakıncalı görmüştür; Menderes'in ifadesiyle komünistleştirmemiştir. Sebebi ise Sovyet Rusya'nın güçlendiği imajını vermemek ve bu sayede de karşı güçlerin kendisine yönelik ittifak kurmasını engellemektir denebilir. Bütün bunlardan çıkarılabilecek en önemli sonuç ise, Menderes'in Sovyet Rusya ve Suriye karar alıcılarını kendisinden net olarak daha aktif ve etkili gördüğüdür.

1958 Irak Krizi'nde Türkiye'nin verdiği müdahale kararı, karar alıcı grubun kendi yeteneğine ve potansiyeline olan güveninin göstergesidir. Hükûmet olayların başka bazı etkenler sonucunda geliştiğini düşünecek olsaydı ihtilalin öylece kabul edilmesi gerektiğini düşünebilirdi. Ancak kabullenmek veya beklemek yerine müdahale ederek gidişatı değiştirme girişiminde bulunması, Türk hükûmetinin tarihsel gelişmeler konusunda yüksek, yani "ötekinden" ziyade kendine olan inancı olduğu sonucunu işaret etmektedir.

Nitekim Dışişleri Bakanı Zorlu'nun olduğu iddia edilen ve Daily Mail Gazetesi'nde yayınlanan *"Ürdün'deki İngiliz harekatının Irak'a da teşmil edilmesi ümidini izhar ettiği"* ifadesi de tarihin akışını değiştirmeye olan inancın göstergesi sözler sayılabilir.[543]

Ayrıca Menderes 8 Ağustos 1958'de DP Meclis Grup toplantısında yaptığı konuşmada, yeni Irak Hükûmeti ile ilgili şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Hariciye Nazırları daha doğrusu Propaganda Nazırları. Hariciye Nazırları yanında aynı lisanı kullanıyorlar. Bağdat Paktı'na girmek isteriz almak istemez misiniz diyor? Doğru mu? Biz diyoruz ki anlat işin iç yüzü nedir, sarih ifade et, biz sizi hükûmet olarak tanımıyoruz ama idare elinizde, binaenaleyh sizinle temas ediyoruz. Bizim şehitliğimizi tahrip ettiniz, nedir bu? Protesto ederiz bunu yapamazsınız. Derhal şehitliğimizi tamir ediyorlar. Neden Türkiye'nin arz ettiği heybetten ve kudretten... Karşılarında zaif bir devlet bulsalardı, korkak bir devlet bulsalardı bu şekilde hareket etmezlerdi."[544]

---

[542] **Keesing's World News Archives,** 18-25 January, 1958, s. 15967'den aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 97-98.

[543] Ömer E. Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası, (**Ankara: Sevinç Matbaası, 1972), 131.

[544] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 44-45.

Menderes'in, olaylar üzerinde kontrol yönüne Süveyş Krizine dair örnek vermek gerekirse, Bağdat'ta 24 Kasım 1956 tarihinde düzenlenen Bağdat Paktı toplantısından sonra yapılan açıklamada Mısır'ın Orta Doğu'daki genel rolüne dair şunlar söylenmiştir:

> "(...) Haydi, komünist kuvvetler Orta Şarkı ellerine geçirmek, orasını da istiklâli için kan dökmekte olan Macaristan'a çevirmek istesinler, fakat doğrudan doğruya bu bölgenin evlâdı olanlar nasıl ve hangi "gaflete kapılarak onlara âlet olmaktadırlar? İşin en hazin ve acı tarafı da budur. Kahire radyosunun Arapları birbirini kırdırmaya sevk eden neşriyatı, Lübnan'da Mısır ajanlarının elleriyle patlatılan bombalar, her yerde Müslümanlık, hürriyet ve istiklâl namına İslamiyet'i yok etmeyi şiar edinmiş, hürriyet ve istiklâl düşmanlığını prensip haline getirmiş olanlara hizmet eden propagandacıların tahrikler yapmakta olması, bu hazin hakikatin feci delilleridir. Hülâsa, Suriye, Lübnan ve bütün Orta Şarkta geniş ölçüde devam ettirilen yıkıcı faaliyetlerde maalesef Mısır'la komünizmin el ele yürümekte olduğu aşikâr meydandadır.
> Kahire radyosu filân gün Irak'ta karışıklıklar çıkacağını ilân ediyor, aşağı yukarı ilân edilen zamanda Bağdat'ta sokak nümayişleri yapılıyor. Bu nasıl şeydir? Bu nasıl kardeşlik ve nasıl hürriyet veya istiklâl aşkıdır?
> İşte bütün bu hâdiseler karşısında Bağdat tebliği haklı bir endişe ve infial ifade etmekte ve bunlara karşı sessiz ve hareketsiz kalınamayacağını ilân eylemektedir."[545]

Öncelikle Türk hükûmetinin de onay verdiği resmi açıklamanın dili, genel olarak Orta Doğu'da meydana gelen çoğu olayın müsebbibini Mısır ve SSCB hükûmeti olarak gördüğünü göstermektedir. Ayrıca son cümlede belirtilen *"İşte bütün bu hâdiseler karşısında Bağdat tebliği haklı bir endişe ve infial ifade etmekte ve bunlara karşı sessiz ve hareketsiz kalınamayacağını ilân eylemektedir."* ifadesi de bu tebliği kastederek Orta Doğu'daki gelişmelere bir karşılık verilmesi amaçlandığını ve sonuç olarak bu konuda bir değişikliğin yaşanacağına inancın olduğunu göstermektedir.

Diğer taraftan Süveyş krizi patlak vermesinin üstünden çok geçmemişken 5 Ocak 1957'de, Eisenhower planına yönelik bir soruya cevap verdiği bir açıklama yapan Menderes, Haluk Kılçık'ın belirttiğine göre şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Eisenhower planında Türkiye'nin ehemmiyetli bir mevki işgal edeceği ümidini izhar etmiştir. Çünkü istikrar ve milletin istiklali gayesini güden garb devletlerinin siyaseti bakımından Türkiye bu bölgede büyük ehemmiyet arz etmekte ve bu bakımdan gereken vasıfları haiz bulunmaktadır."[546]

Bu açıklama da Menderes'in kendisine ve ülkesine olan güvenini, yani olaylara aktif yaklaşma yönünü göstermektedir. Dolayısıyla temelde olayların seyrini değiştirebileceğine inanan ve bunun için de açıklama yapan bir liderin veya karar alıcı grubun olması söz konusu olmasına rağmen, bütün bölge, hatta büyük güçleri karı karşıya getirmesi yönünden dolayı dünya için tehdit olarak görülmesinden de anlaşılacağı gibi, Mısır Cumhurbaşkanı Nasır daha aktif ve etkin olarak görülmektedir.

---

[545] **Ayın Tarihi**, 25 Kasım 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-11-25, [10.04.2018].

[546] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 149.

Lübnan ve Irak krizlerinden sonra yaptığı açıklamadaMenderes, bilhassa muhataplarından belki de en etkilisi Nasır için şu sözleri sarf etmiştir:

> "Şimdi geliyorum Orta Şark'ta karşılaştığımız davaya. Rusya malum. Pan arabizm yok mudur? Elbette ki vardır. Arap milliyetçiliği bizim tarafımızdan onore edilmemesi lazım gelen bir şey midir? Elbette ki değildir. Elbette ki daima nazarı itibara alacağız. Onun karşısında cephe almayacağız. Ama bizim cephe aldığımız bir nevi milliyetçiliktir. O da kendi hudutlarını aşan, başkasının toprağında gözü olan, bir hegemonya davası peşinde olan milliyetçiliktir. Nasırizmdir. Halk kitlelerine tesiri var, realist olalım. Evet halk kitlelerine tesiri var. Hitler'in de halk kitlesine tesiri vardı. Hitler Avusturya'ya geldiği zaman çiçeklerle karşılandı, Südet'te de öyle. Amma bir realitedir ki Hitler'in suyuna gidenler sonra onun karşısına çıkıp dövüşmek mecburiyetinde kaldı, o namevcut oldu. Alman milleti devam ediyor ama Hitler yok. Bugün bu Pan-arabizm karşısında vaziyet şudur: bazı kimseler bunu mücerret olarak alıyor ve Pan-arabizmi biz tatmin edersek bunları Rusya'nın elinden kurtarırız diyorlar. Dış politika her zaman mantıkla hallolmaz, menfaatler her zaman mantığa uymaz. Biliyorsunuz Arap dünyasında petrol var."[547]

Konuşmanın, *"O da kendi hudutlarını aşan, başkasının toprağında gözü olan, bir hegemonya davası peşinde olan milliyetçiliktir. Nasırizmdir. Halk kitlelerine tesiri var, realist olalım. Evet halk kitlelerine tesiri var. Hitler'in de halk kitlesine tesiri vardı.."* kısmı, Nasır'ı ne kadar etkili bir özne ve karar alıcı olarak gördüğünü göstermektedir. Bu konuşma ve Nasır'la ilgili yukarıda sunulan diğer konuşmalarından yola çıkarak, Menderes kendisini ve Nasır'ı hemen hemen aynı oranda etkili ve aktif gördüğü sonucu çıkarılabilir. Ancak Nasır'ı kişisel olarak en azından kendisinden daha aktif gördüğü de gerçektir.

Menderes Hükûmetinin 25 Temmuz 1950'de toplam 4500 askerden oluşan Türk Tugayını Kore'ye gönderme kararı almasından sonra, başta İnönü liderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi olmak üzere bazı basın-yayın kuruluşları ve dernekler bu karara usulden dolayı tepki göstermiştir. Bu tepkiler sonrasında Menderes 28 Temmuz'da Başbakanlıkta yaptığı bir basın toplantısında şu ifadeleri kullanmıştır:

> "Kore harbine silahlı kuvvetler göndermemiz hususunda Birleşmiş Milletler Umumi Katipliği tarafından vaki talebe karşı hükûmetimizin verdiğin son cevap üzerine muhalefet çevrelerinde ve bazı gazetelerde ileri sürülen tenkitlere cevap vermek zarureti hasıl olmuştur.
>
> Karar münasebetiyle yapılan tenkit ve hücumlar mevzua münhasır kalmamış olduğundan ve yapılan polemikler particilik gayreti ile memleket menfaatlerini rencide edecek hudutlara götürülmüş bulunduğundan sözlerimin biraz mevzuu aşmış gibi görünmesini müsamaha ile karşılamanızı rica ederim. Evvela şurasını söyleyeyim ki, hükûmetimizin almış olduğu karar bir harp kararı değildir, sulhu korumak teşebbüs ve kararıdır. Kanaatımızca bizim gibi diğer hürriyet sever milletlerin bu yolda alacakları kararlarladır ki tecavüzler önlenebilir ve dünya sulhu korunabilir. Esasen Birleşmiş Milletler idealini samimiyetle benimsemiş olmak da bu esasa inanmış olmak demektir.
>
> Her devletin ayrı ayrı ve münferit olarak sarf edeceği gayretlerle sulhun korunabileceğine, sair milletleri tehdit eden felaketlerden kendi başının çaresini aramak suretiyle kurtulma çarelerinin bulunabileceğine bel bağlanması neticesidir ki İkinci Cihan Harbinin görülmemiş felaket ve facialarına yol açmıştır.

[547] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 57-58.

> İkinci olarak söyleyeceğimiz cihet ise, bu kararın hükûmetimizce bütün şümulü ile bilinerek ve inanılarak verilmiş olmasıdır. O kadar ki aynı vaziyet karşısında bin defa kalsak her defasında alacağımız karar yine bu olacaktır."[548]

Menderes'in konuşmasının son iki paragrafı, aktör olarak "ötekini" değil kendisini gördüğüne, ama en azından "ötekini" kendisinden daha üstün veya aktif görmediğine yönelik ifadeler içermektedir. Özellikle de "*hükûmetimizce şümulü ile bilinerek ve inanılarak verilmiş olmasıdır. O kadar ki aynı vaziyet karşısında bin defa kalsak her defasında alacağımız karar yine bu olacaktır."* ifadesi, konuyla ilgili yeterince bilgi vermektedir.

F-5: İnsan ilişkilerinde ve tarihin gelişiminde şansın rolü nedir?

Felsefi kriterlerin en sonuncusunda, önceki iki kriterin (F3 ve F4) sonucuna göre bir karara varılır. Siyasal lider, örneğin, siyasetin tahmin edilemez olduğunu düşünüyor ve rakibini kendisinden daha aktif görüyorsa şansın olaylardaki rolünü yüksek olarak görmektedir.

6-7 Eylül olayları bağlamında Menderes'in rakibine/muhatabına dair öngörüsü, rakibinin siyasi seçenek sayısı fazla olabilecekken, SSCB kaynaklı tehditten dolayı ittifak siyasetinin gereği olarak NATO ve Balkan Paktı müttefiki Türkiye'ye tavrı iş birlikçi şekilde gerçekleşmiştir. Yunanistan, örneğin Türkiye'ye askeri harekat düzenlemek gibi bir tavra girmemiştir. Yaptığı açıklamalarla ve fiilleriyle, Türkiye'yi kınayan, özür bekleyen ve Türkiye'ye uluslararası düzeyde de olsa barışçıl olacak şekilde yaptırım uygulanmasını gözlemektedir. Dolayısıyla Menderes için Yunanistan'ın öngörülemezliği veya seçenek sayısının çok olması durumu söz konusu değildir. Dolayısıyla büyük oranda öngörülebilir olarak görülmektedir. Diğer taraftan bir önceki kriterde (F4) belirtildiği gibi, Menderes yönetimi yaşanan olaylardan dolayı üzgün ve mahcup hissetmekte ve bu yüzden de yaşananların mümkün mertebe onarılması için elinden geleni (Yunan bayrağının törenle göndere çekilmesi buna bir örnektir) yapmaktadır. Dolayısıyla belli adımlar atması gereken olarak kendisini görmekte, yani kendisini daha aktif addetmektedir. Sonuç olarak şans faktörü 6-7 Eylül olaylarının muhatabı ilgilendiren kısmında oldukça düşük, hatta yok denecek kadar azdır.

Ancak Menderes, muhataptan hariç diğer faktörlerle ilgili olarak şansın insan hayatında bazen etkili olabileceğine dair beklentileri olduğunu, yaşanan olaylarda polis ve emniyet kuvvetlerinin rolüyle ilgili olarak tartışmaya sebep olan 12 Eylül 1955'teki Meclis konuşmasında şu sözleriyle ifade etmiştir:

[548] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. I, 122-123.

> "Muhterem arkadaşlar, hâdiseye takaddüm eden günlerde ve haftalarda, bütün gazeteleri okudunuz. Elde silâh vazife gören emniyet müdürü, emniyet memuru, bütün zabıta kuvvetleri hâdisenin ilk başladığı zaman gençlik kitlesinin ilk harekete geçtiği anda onu bastırmak en kolay bulunduğu bir sırada, acaba bunu bertaraf etmekle hâsıl olan bir hareketi tenkil vazifesini mi yapıyorum, yoksa bunlara bir müsamaha nazarı altında hareket serbestisi vermek suretiyle mi vatani vazifemi, hamiyet vazifemi ifa ederim gibi bir tereddüdün mefluç edici tesiri altında kalmışlardır. Düşman, düşman kılığı altında gelse idi, şeytan rahmani kılığa bürünüp de karşımıza çıkmamış olsa idi elbette hâdise böyle olmazdı."[549]

Menderes'in, 1957 Suriye Krizinde şans faktörüne dair açık ve net bir değerlendirmesi bulunmamakla birlikte, attığı adımların, verdiği beyanatların ve muhatap ülke Suriye ve Sovyetler Birliği'nden muhtemel olarak beklediklerine bakılırsa, kontrolün çoğunlukla muhatap ülke karar alıcılarında olduğunu düşünmektedir. Buna dair Menderes'in bir beyanatı şu şekildedir:

> "Sovyet-Türk münasebetleri ve Orta Şark ve Suriye durumu hakkındaki görüşlerimi açık kalplilikle size ifade etmiş bulunuyorum. Kanaatimce milletler arası münasebetlerin sağlam ve müstakar esaslara dayanabilmesinin ilk şartı milletlerin şüpheden ve tecavüz endişesinden masun kalmalarıdır. Bu hususta Sovyet Rusya'nın bütün dünyayı huzura kavuşturmak bakımından imkanları çok geniştir."[550]

Muhatap ülke karar alıcılarının istikrarıyla ilgili (F3) ve liderin kimi daha aktif görmesiyle ilgili kriterin (F4) sonucuna göre, muhatap karar alıcıların siyasi tercihlerinin ve dolayısıyla seçenek krizde sergileyeceği ve alacağı önlemlerin fazla olması ve muhatap karar alıcının daha aktif görülmesi nedeniyle şans faktörü bu kriz özelinde yüksektir. Çünkü karşı taraftan ne tür adımların gelebileceği öngörülememektedir.

Şansın rolüne dair resmi bir açıklama Türk karar alıcılar tarafından 1958 Irak Krizi bağlamında dile getirilmemiştir. Ancak Menderes hükûmetinin, askeri müdahaleyi uygun ve gerekli bularak kendilerini yetkin görmesi (F4), gelişmelere etki edebileceklerine olan inançlarını göstermektedir ki bu, şanstan ziyade aktörün/lerin fiillerini esas aldıklarını göstermektedir. Ayrıca muhatap hükûmetin seçenek sayısı ve siyasi tercihleri de Menderes Hükûmeti nezdinde az-çok bellidir (F3). Dolayısıyla Menderes Hükûmeti için şansın siyasetteki rolü yok denecek kadar azdır.

Süveyş Krizi bağlamında, (F3) kriterinin sonucu olarak, Menderes'in, rakibi SSCB ve Mısır'ı öngörülebilir olarak görmesi ve (F4) kriterinin sonucu olarak diğer rakip liderler arasında özellikle de Nasır'ı kendisinden daha aktif addetmesi, onun hadiseleri şansa değil sorumluluk üstlenen liderlere yüklediğini göstermektedir. Ancak Menderes'in muhatap karar alıcıyı daha aktif görmesi, muhtemel her olayın

---

[549] Neziroğlu ve Yılmaz,**Başbakanlarımız ve...**, 540.

[550] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 352.

gerçekleşmesi anlamını taşımamaktadır. Bunun yerine, karşı taraf ne kadar aktif olursa olsun kendisinin de alacağı önlem (örneğin NATO üyeliği veya Bağdat Paktı vasıtasıyla İngiltere ve ABD'den yardım almak) mutlaka bulunmaktadır. Sonuç olarak şansın rolü Menderes'in zihni dünyasında oldukça düşüktür.

Menderes'in Lübnan Krizinde önceki iki soruya verdiği cevabı, rakibini en azından siyasi tercih bakımından öngörülebilir ve istikrarlı görmek yani SSCB ya da BAC'nin Lübnan krizine kadarki yayılmacı tavırlarını devam ettirecek şeklinde ve BAC'ne liderlik eden Nasır'ı da kendisinden aktif olduğu şeklindedir. Bu bakımdan şansın rolü Lübnan krizinde Menderes tarafından düşük ancak muhatabını daha aktif görmesinden dolayı sürpriz gelişmelerin olması da bu denkleme göre muhtemel olarak görülmektedir.

Menderes, Kore Krizi bağlamında yaptığı konuşmalarda her ne kadar Sovyetler Birliği'ne de aktörlük atfetse de asıl aktör olarak kendisini veya içinde bulunduğu ittifakı görmektedir. Bunu da DP Meclis Grubunda yaptığı konuşmasındaki şu ifadelerinden çıkarabiliriz:

> "Biz vecibelerimizden kaçmak değil, başka devletlerin vecibeleri yerine getirmek için elimizden gelen bütün gayretleri sarf etmek suretiyle temin etmek mevkiindeyiz. Adamlar diyor ki, bahane çıkarsaydınız, 47'nci madde mucibince başkumandanlık temin edilmemiştir, onu ileri sürerek deseydiniz ki, taahhütlerimize sadığız amma başkumandanlığı kurun, ondan sonra müzakere yapalım, bakalım işimize gelir mi, gelmez mi, sonra kararımızı verelim diye yan çizseydiniz diyorlar. Biz de diyoruz ki, bu şekilde yan çizenleri bütün tedbirlerle akim bırakmak Türkiye'yi teveccüh eden bir vazife olurdu. Çünkü birinci derecede tehlike karşısında bulunan memleketimizdir."[551]

Görüldüğü gibi Menderes yalnızca Türkiye'nin üstüne düşen değil, diğer devletlerin üstüne düşen vazifeyi de yüklenmiş bulunmaktadır. Burada kendisine ortalamanın üstünde aktörlük rolü biçildiği gözlenmektedir. Ayrıca Menderes, karşısındaki ülkeleri, rakip olmaya devam edeceklerine dair istikrarlı görmektedir. Bu durumda Menderes'e göre, siyaset şansın yönlendirmesiyle değil aktörlerin tercihlerine göre ilerlemektedir.

A-1: Amaçların seçilmesi konusunda en iyi yaklaşım hangisidir?

Araçsal kriterlerin ilkinde, karar alıcının ilk felsefi kritere verdiği cevabı, hayata tam olarak nasıl geçirdiği ölçülür. Örneğin felsefi bakış açısı işbirlikçi şekilde olan birisi, bunu yine işbirlikçi/barışçıl bir stratejiyle mi yoksa çatışmacı stratejiyle mi uygulamaya koymaktadır, bunun cevabı aranmaktadır.

[551] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 26.

Menderes, Mecliste yapılan bir görüşmede, İsmet Paşa'nın kendisine yönelttiği dış politika sorularına cevap verirken, Yunanistan'a yönelik ilişkileri düzeltmek adına atılan adımları savunmuş ve şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Bayrak hadisesini ele alarak Türk milletini, haysiyetinden ve izzetinefsinden tahrike çalışıyor. Bayrak meselesini arz edeyim arkadaşlar: beynelmilel kaidelerde, beynelmilel taammüllerde hakarete uğrayan bir bayrak şereflendirilmek suretiyle tevkif olunur ve mesele böylesine halledilir. Bir tarziye ve tazmin hiçbir zaman küçültücü bir hadise değildir. Türk milleti gibi ahlaki necabete ve uzun siyasi ananelere sahip olan bir memleket için, bir yerde başka bir devletin bayrağı hakarete uğradığı takdirde, o hakareti tazmin yolunda ihtiyar olunacak hattı hareketin de Türk milletince tasvip edilmeyeceğini ve bunun tahrik vesilesi yapılabileceğini sanmak, zannediyorum ki, sureti katiyede hatalıdır. (...) Ben bunda Türk Devletinin, Türk milletinin zerre kadar haysiyetinin küçülmüş olduğu kanaatinde değilim; bilakis kendi bayrağımıza her yerde ve her zaman gösterilmesi lazım gelen hürmetin bu hareketle teyit edilmiş olduğu kanaatindeyim. Dünyada hadiseler eksik olmaz. Allah göstermesin, dünyanın herhangi bir yerinde bayrağımıza yapılmış olabilir. Binaenaleyh bunların tazmin ve tarziyesi böylesine bir usule bağlanmış ve tarafımızdan tatbik edilmiş olursa aynı şeyi milletlerarası münasebetlerde talep etmek hakkımız olur."[552]

Menderes'in bu konuşmaları, hem kendi ülkesi hem de o dönem için Yunanistan'ın kendisinin ve bayrağının itibarının geri iade edilmesiyle ilgili işbirlikçi ve sağduyulu bir tavır içermektedir. Menderes, aklındaki barışçıl imajı, Meclis üyeleriyle de paylaşmaktadır.

Menderes Hükûmeti Suriye krizi patlak verdikten sonra her ne kadar sınıra asker yığma ve manevralar tertip etme gibi acele çözümlere başvurmuş olsa da Suriye Krizi bağlamında seçtiği araçların bazılarının barışçıl olduğu söylenebilir. Bunun en bariz göstergesi ise 4 Ekim 1957 günü Sovyetler Birliği Başbakanı Bulganin'e gönderdiği cevabi mektupta yer almıştır:

> "Binaenaleyh Türkiye maceralara müteveccih bir siyaset takip etmekten tamamıyla uzaktır. Bütün temennisi başkalarının da aynı sulh sever zihniyetle hareket etmeleri ve askeri maceralara bütün dünyada bir an evvel son verilmesidir. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anayasasının kendisine tahmil ettiği vecibeleri ne derece titizlikle benimsediğini mazideki harekat ve ef'ali ile ispat etmiş olan Türkiye bu anayasanın hükümlerini yerine getirmek hususunda kendi hissesine düşecek vazifeyi yapmaya azimli bulunmaktadır."[553]

Menderes, Sovyetler Birliği nezdinde Suriye'ye ve Sovyetler Birliğine verdiği mesajda, ülke olarak amaçlarının toprak elde etmek, bölgeyi domine etmek vs. değil, barışçıl bir bölgesel/uluslararası sistem kurmak olduğunu ifade etmiş ve Sovyetler Birliği'nin, giriştiği bazı faaliyetlerle uluslararası barışı nasıl akamete uğrattığını dile getirmiştir. Sonuç olarak Menderes'in attığı çoğu adım çatışmacı, bunlardan azı ise işbirlikçi adımdır.

Menderes için, Temmuz 1958'de Irak İhtilali meydana geldiğinde Türkiye ve Irak, Sovyet tehlikesi gibi nedenlerin de etkisiyle uzun bir stratejik ortaklık

---

[552] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 6, 94-95.

[553] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 352.

sürdürmüş ve belki de o esnada birbirlerinin en yakın müttefikidir. Irak'ta ihtilali yapanların Sovyetler Birliği ve Mısır çizgisine daha yakın olmalarından dolayı askeri darbe Türkiye'de esefle karşılanmıştır ve durumu terse çevirmek için hemen harekete geçilmiştir. Bu bağlamda Menderes hükûmetinin, muhatap Hükûmetle işbirliği değil çatışma yolunu tercih ettiği görülebilmektedir.

8 Ağustos 1958'de yaptığı konuşmadaki ifadelerden birisi ise şu şekildedir:

> "Bizim dahil bulunduğumuz iki bölge vardır: Avrupa bölgesi, Orta Şark bölgesi. Avrupa bölgesinde vaziyet kuvvetlidir ve bir statükoya bağlıdır. Fakat Orta Şark noktasında Rusların mütemadi enfiltrasyon, nüfuz etme, mevzi zapt etme, kaleleri silahsızlandırması manevralarıyla karşı karşıya bulunuyoruz."[554]

Süveyş Krizinin ile ilgili olarak, Başbakanlıktan yapılan 6 Temmuz 1956 tarihli açıklamada, Kıbrıs konusu bağlamında Mısır'a yönelik olarak şu ifadeler kullanılmıştır:

> "İngiltere ile, gayesi açık olan bugünkü iş birliğimize hücum eden Mısırlı idarecilere şunu sormak isteriz: Mısır hükûmeti İngiltere ile kanal anlaşmasını yaparken, Kanal'ın icabında yeniden işgalini kabul etmekle İngiliz-Mısır işbirliğini vazetmemiş mi idi? (...) Mısırlı idareciler, kendi memleketlerinin emniyeti bakımından kuvvetli bir Türkiye'nin mevcudiyeti lüzumunu kabul etmemiş veya itiraftan kaçınmış olabilirler. Bu itibarla aynı Türkiye'nin emniyeti için hayati bir ehemmiyet arz eden Kıbrıs'ın akıbetine lakayt kalabilir ve hatta onun demagojiye kurban edilmesine rıza gösterebilirler, fakat nasıl oluyor da bütün İslâm âleminin liderliği hayali peşinde koşan bu idareciler hiç değilse 120 bin Kıbrıslı Müslüman Türk'ün akıbetine yüz çeviriyorlar?"[555]

Bu açıklamanın kendisine ek olarak, açıklamada kullanılan "kuvvet", "kabul etmeme" gibi kelimelerden de anlaşılacağı gibi Mısır'a karşı kullanılan dil şiddet ve sertlik içeriklidir. Türk Hükûmetinin, Süveyş Kanalı millileştirildikten sonra Mısır'a karşı temkinli, askeri müdahale yapan İngiltere'ye karşı nispeten destekleyici tavır alması da bu şiddet dilini ve davranışını kanıtlar niteliktedir.

Menderes'in bu kriterde Lübnan Krizi ile ilgili sarf ettiği sözler ise 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grubunda kayda geçmiştir:

> "(...) Büyükelçi Amerika'ya muhtırayı verdiğimiz çok iyi olmuş dedi. Amerika hazırlanmıştı. Yoksa ki ayın 14'ünde olan bir hadisenin 24 saat akabinde Beyrut'a asker çıkartmak imkanını bulamazdı. Sevgili arkadaşlarım, bu nenin ifadesi oldu, Beyrut'a Ürdün'e asker çıkarmak? Bu, Amerika'nın kendisine muhtaç olan ve taarruza maruz kalan bir devlete yardım edeceğine dair verdiği sözün fiili tatbikatı oldu. Ve bu harekettir ki daha büyük hareketlerin vukuunu önlemiş oldu. Ve yine bu hareket sayesindedir ki bugün fiili bir taarruz karşısında değiliz. Bu ayın 18'inde Birleşmiş Milletler'de Sovyet Rusya dahil büyük bir toplantıya gitmek üzereyiz. Bir darbe yedik amma onun karşısında bir hareket de yaptık. Ve bu hareket yapıldığı zaman bütün riskler alındı. Buna Amerikan tabiri ile hesaplı riziko almak derler. Bugünkü kuvvet potansiyeli öyle bir vaziyettedir ki Rusya bugünkü günde Amerika'yı karşısına alarak bir harekete kalkamaz. Bunu görmek, bilmek lazımdır. Amerika'nın da muayyen bir zaman vardır ki, riski almak ve karşısındakine dur demesi lazımdır. Yoksa dur

[554] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 38.

[555] **Ayın Tarihi**, 6 Temmuz 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-07-06, [10.04.2018].

> denildiği zaman durduramayacağı zaman olur. Size şimdi aşağı yukarı Londra'da toplanan Bağdat Paktı devletlerinin hangi iklim içinde toplandığını arz ve ifade etmiş oldum."[556]

Menderes'in konuşmalarından anlaşılan, ABD'nin askeri müdahalesi olmaksızın olaylar bastırılmış olamayacağına ve aynı şekilde Türkiye'nin daha farklı bir saldırıdan da (örneğin SSCB veya Mısır'dan) kurtulduğuna yönelik bir bakış söz konusudur. Bu da Menderes'in siyasalarını Lübnan Krizi bağlamında şiddete meyyal kılmaktadır.

Menderes Kore Krizi bağlamında, 27 Kasım 1956'da Demokrat Parti Meclis Grubunda, Sinan Tekelioğlu'nun Türk dış politikasıyla ilgili soru önergesine verdiği cevapta, dış politikanın gerekleri arasında, kendisinin fedakarlık şeklinde nitelediği, fiili askeri adımlar atmayı da saymıştır:

> "Muhterem arkadaşlar, Burhanettin Onat Kore kararına temas ettiler. Filhakika iş başına gelir gelmez ortaya çıkmış olan gayet mühim hadise karşısında o zamanki hükûmet bugünleri de düşünerek Türkiye'nin ne dereceye kadar itimat edilebilir bir devlet olduğu kanaatini kendileriyle beraber ileride de mesai teşrikinde bulunacağı devletlere telkin edebilmek için hiçbir fedakarlıktan çekinmedi. Derhatır buyurmanızı rica ederim ki, Kore mücadelesine iştirak kararını verdiğimiz anda henüz İngiltere Birleşmiş Milletlerin davetine iştirak kararını vermemiş bulunuyordu. Bu dereceye kadar titizlikle ve ihtimamla bu mesele üzerinde durduk. Bizim dış siyasetimizin temelleri böyle fiilen fedakarlıklara istinat etmek suretiyle ve evlatlarımızın kanı pahasına olmak üzere 1950 senesinde atılmıştır. Temelleri bu suretle atılmış bulunan dış politikamızın her gün daha kuvvetlenmesi için hiçbir fırsat kaçırılmamıştır."[557]

Bir dış politika krizi patlak verdiğinde, taraflardan birinin (Türkiye'nin Kore krizinde ne kadar muhatap taraf olduğu sorgulanabilir) askeri hiçbir tedbir almaksızın sadece diplomatik yöntemler kanalıyla çözüm araması da mümkün değildir. Ülkenin bekasını veya daha ikincil de olsa önemli varlıklarını kaybetmesi ihtimaline karşı harekete geçmesi gerekliliği her zaman mevcuttur. Ancak verilecek askeri/şiddet içerikli karşılığın seviyesi her durum için değişiklik gösterecektir. Kore krizi özelinde Türkiye'nin doğrudan çıkarı olduğu söylenemese de, önceki kriterlerde paylaşılmış olan Sovyetler Birliği'nin potansiyel rakip/düşman olarak görülmesi sebebiyle, ona veya onun içinde bulunduğu her türlü ittifaka karşı olma durumu olduğu söylenebilir. Dolayısıyla BM'nin Kore Savaşı için dünya ülkelerine çağrı yapmasının hemen ardından Türkiye'nin savaşa katılım kararı, çatışma karakterlidir.

A-2: Eylemlerin amacına ulaşması nasıl en iyi şekilde başarılır?

Eylemlerin sonuca ulaşması için girişilecek iki yöntem bulunmaktadır: birincisi önce yoğunluklu olarak çatışmacı/şiddet içerikli, sonra barışçıl/işbirlikçi yöntemi kullanmak; ikincisi ise önce yoğunluklu olarak barışçıl yöntemleri, sonra

---

[556] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 51-53.

[557] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 49.

çatışmacı/şiddet içerikli yöntemleri kullanmaktır. Yani karar alıcının bu iki yöntemden hangisini daha önce kullanacağı ölçülmektedir.

Türkiye, 6-7 Eylül olayları patlak verdiğinde Yunanistan'a karşı tam bir özür ve anlayış tavrı göstermiştir. Bu tavrı kanıtlayan birçok önlem sayılabilmekle birlikte, zarar gören vatandaşlara tazminat ödenmesi, suçluların cezalandırılması, derneklerin kapatılması gibi önlemler sayılabilir. Dolayısıyla Menderes'in krizi yönetme tarzı önce ve sadece işbirlikçi şekildedir, çatışmacı denebilecek hiçbir adım da Menderes Hükûmeti tarafından atılmamıştır.

Adnan Menderes ve Hükûmeti, 1957 Suriye Krizi'nin tetiklendiği ilk günden itibaren kullandığı söylemler ve giriştiği diplomatik adımlar ile daha çok iddialı ve tehditkar bir tavır takınmıştır. Doğrudan Türkiye aleyhine atılmış bir adım olmamasına ve Suriye ülke güvenliğinin sağlanması gibi nedenlerle yapılabilmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin, Sovyet-Suriye askeri anlaşmasını bir tehdit gibi algılaması sonucu askeri tedbirlerle karşılık verilmiştir. Bu tip bir karşılık verilmesinin muhtemel sebebi, karşılaşılan vakanın askeri olması ve dolayısıyla da savunmacı kriz yönetim stratejileri arasından birisiyle karşılık verilmesinin daha etkili ve uygun bulunmasıdır. Menderes'in konuya ilişkin bir beyanı Bulganin'e yazdığı mektupta şu şekilde yer almıştır:

> "Türkiye'nin komşusu Suriye muvacehesinde aldığı tedbirlere gelince, memleketimin Suriye ve bütün komşularına karşı takip etmekte olduğu dürüst siyaset muvacehesinde bu tedbirleri herhangi bir taarruz ve tecavüz niyetine hamletmek yersiz ve haksız olur. Türkiye ancak kendini müdafaa maksadıyla tedbirler alır. Bu ise hem hakkımız hem de vazifemizdir."[558]

1958 Irak Krizinde görülen, Türkiye'nin darbe haberini almasıyla birlikte askeri müdahale yapmak istemesidir. Yani farklı kanallardan diplomatik girişim veya barışçıl diye nitelenebilecek bir adım atılması söz konusu olmamış, bunun yerine, SSCB'nin notasından da anlaşıldığı gibi, ihtiyatları silahaltına çağırmak, Suriye ve Irak hudutlarına sevk etmek üzere Diyarbakır'da askeri birlikler toplamak gibi askeri tedbirler tercih edilmiştir.[559] Sonuç olarak, Türk Hükûmeti tarafından önce barışçıl yöntemlerden ziyade ve aslında sadece çatışmacı yöntemler kullanılmıştır. Darbeden belli bir süre geçtikten sonra, -belki de- müttefiki ABD ve İngiltere gibi ülkelerin baskısı sonucu yeni Irak Hükûmetini tanımıştır.

Konuyla ilgili diğer bir gelişme de Menderes'in, 5 Haziran 1958 tarihinde, 1958 Irak Darbesi ve Lübnan olayları gerçekleşmeden önce toplanan Demokrat Parti

---

[558] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 7, 352.

[559] "Rusya'nın Yeni Notası", **Hürriyet**, 26 Temmuz 1958, 5.

Meclis Grubu'nda paylaştığı bir anekdotta yer almaktadır. Menderes, bir vali ile İnönü arasında geçen diyaloğu ve İnönü hükûmetinin olumsuz icraatlarını anlatırken, valinin şu sözlerini takdirkâr bir şekilde paylaşmaktadır:

> "Vali diyor ki, size şurasını söylemek isterim, ben Emniyet Umum Müdürlüğünde bulundum, başka milletlerin vaziyetlerini de gördüm, Rus propagandasına karşı en kuvvetli olan memleket Türkiye'dir, ama bu memleketin Rus propagandasına, propagandasının ifsadına karşı olan mukavemetini asgariye düşürmek isteyen bir nevi mücadele vardır ki, bu da sizin partiniz tarafından yapılmaktadır. Şimdi İnönü geliyor, ehemmiyet vermiyor, bertaraf etmek istiyor, çekişme yapıyor. Kiminle? Emniyet Müdürüyle."[560]

Menderes'in paylaştığı konuşmanın ikinci kısmı bir çeşit Demokrat Parti eleştirisi olsa da konuşmanın bütününe bakıldığında Türkiye'nin mevcut hükûmetinin Sovyet propagandasına karşı mücadeleyi iyi yaptığı ifade edilmektedir. Menderes de bu dolaylı övgüyü Meclis Grup toplantısındaki Demokrat Partili katılımcılarla paylaşmaktadır. Buradan da çıkarılabileceği gibi, Menderes'e göre Sovyetler Birliği'yle mücadele etmenin bir yolu da onun uzantısı ya da desteklediği ülkelerle/hükûmetlerle mücadele etmektir. Önceki paragrafta verilen, çoğunlukla çatışmacı yöntemin kullanılması durumu, bu gelişmeyle de desteklenmektedir.

Menderes, Süveyş Krizi bağlamında Temmuz 1956'da Ankara'da yaptığı bir konuşmada Mısır ve İngiltere ile ilgili şu ifadelere yer vermiştir:

> "Mısır hükûmeti, batılı büyükleri tazyik edebilmek düşüncesi ile, Ortadoğu, Afrika ve bütün Akdeniz Sovyet nüfuzuna açık bırakmıştır. Mısır ile Sovyet Rusya arasında tabii bir bağ veya münasebet mevcut değildir. Mısır hükûmeti sırf doğuyu batıya karşı koz olarak kullanabilmek için bu yolu takip etmiştir. Bir gün bundan dolayı müteessir ve nadim olacaktır. Mısır rejimi, Arap ve Müslüman dünyasının lideri olmak hülyası ile kendi arasına girdiği için, Bağdat paktına cephe almıştır. Hakikatte, Bağdat Paktı, yalnız Orta doğuda değil, bütün Asya'da komünizme karşı tek müstakar ittifaktır. Biz ve ittifakın diğer üyeleri, Bağdat Paktının istikbaline güveniyoruz. Hiç kimsenin toprağına göz dikmiyoruz. Memleketimizi dış tecavüze karşı korumaktan başka bir emel beslemiyoruz. Birleşik Amerika'nın da Bağdat Paktı teşkilatı ile işbirliği yapmış olmasını memnuniyetle karşılıyoruz. İngiltere kuvvetli ve azimli olmalıdır. Orta-doğu ve Akdeniz'de İngiltere'nin kuvvetli durumunu muhafaza etmesini istiyoruz. Elinde bulundurduğu mevkileri terk ederse, dünya bir hercümerç içinde kalacak, bu ise yalnız biz Türkler için değil, bütün batı dünyası için tehlikeli olacaktır. Orta doğudan İngiliz kuvvetinin çekilmesi, bu geniş sahanın Sovyet nüfuz bölgesine girmesi ile neticelenecektir."[561]

Menderes'in, İngiltere'nin askeri kuvvetlerinin Orta Doğu'da kalmaya devam etmesi yönündeki kanaati, bir taraftan Sovyetler Birliği'ne karşı önlem mahiyetindeyken diğer taraftan ise Mısır'ın agresif politikalar izlemesinin önüne çekilmiş set olma özelliği taşımaktadır. Buradan hareketle denebilir ki, Menderes reelpolitik durum gerektirdiği üzere, müzakere, diplomasi vs. yöntemleriyle siyasal değil askeri

---

[560] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 223, 5 Haziran 1958, 10.

[561] **Ayın Tarihi**, 1 Temmuz 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-07-01, [10.04.2018].

önlemleri tercih etmekte ve dolayısıyla da barışçıl değil başlıca çatışmacı çözümlerden yana tavır almaktadır.

Bu kriterin Lübnan krizine bakan yönünde, bu kriz, zaten uzun zamandır süren bir kamplar (ABD-SSCB) arası mücadelenin devamında meydana gelmiş bir krizdir. Sadece diğer krizlerden farklı olarak Lübnan Krizinde, BAC üçüncü aktör olarak daha aktif rol almıştır. Dolayısıyla Lübnan krizi diğer krizlerin devamı niteliğinde olmasından dolayı önce barışçıl ikazların yapılması, sonuç vermediğinde ise askeri tedbirlerin alınması durumu söz konusu değildir. Zaten sert bir ortam çoktan oluşmuştur. Ancak Menderes'in Nasır'ı barışçıl yönde uyardığı ve düşmanca tavırlar takınmaması yönünde telkinler verdiği de bir gerçektir. Bunlardan birisinde Menderes şu sözlere yer vermiştir:

> "Şimdi Garp dünyasının Nasır'ın makul arzularını tatmin etmek suretiyle ele alması elbette ki makul gözüken bir politikadır. Bunun taraftarları vardır. Biz de isteriz ki Nasır bizim kardeşimiz olsun. Biz de isteriz ki Nasır gayrı makul hislerinden tecerrüt etsin. Ama istilacı bir Nasır'ın karşısına çıkmazsak elbette ki o bizim karşımıza çıkacaktır. Bunun yanı başında vakit kazanmak politikası vardır. Vakit kazanalım, bırakalım kendi ayağı sürçsün. Böyle bir politika da var. Hatta müttefiklerimiz buradan İngiltere gitti, Amerika gitmek üzere, aman fırsat bu fırsat biz gidelim."[562]

Özellikle bu konuşmada dikkat çeken, Menderes'in bir taraftan Nasır ile iyi ilişki içinde olmak istediğini dile getirmesi ancak Nasır'ın politikalarından da emin olmasıdır. Yani Nasır'ın politika değişikliği yapabileceği tezine kendi tamamen kapatmış görünmektedir. Dolayısıyla Menderes Lübnan krizinin başından itibaren BAC ve SSCB için sert bir dil ve ona bağlı olarak sert tedbirler almayı tercih etmiştir. Sert tedbirlerin örneği ise Lübnan krizine askeri destek vermesini onaylaması ve kendi topraklarını kullandırmasıdır.

Menderes Hükûmetinin Kore krizi bağlamında hareket tarzı çatışmacı ya da işbirlikçi şeklinde kolayca ayrıma tabi tutulamamaktadır. Bunun en önemli sebebi Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yaşadığı kriz ve hissettiği tehdidin Demokrat Parti'den önceki hükûmet olan İnönü Hükûmeti döneminde yaşanan 1945 Sovyet Talepleri Krizi ile başlamış olmasıdır. Menderes Hükûmeti kurulduğunda Sovyet-Türk ilişkileri zaten sorunludur ve bu Türkiye'yi ABD/Batı ittifakından yana tavır almaya sevk etmiştir. ABD/Batı ittifakına bir kez dahil olduktan sonra ise, her ne kadar SSCB ile çeşitli ekonomik bağlantılar kurulmuş olsa da, hemen hemen her zaman SSCB karşıtı ve ABD/Batı yanlısı politikalar desteklenmiştir. Dolayısıyla Kore krizi özelinde önce çatışmacı yöntem kullanılmıştır.

---

[562] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 59-60.

Kore krizi ile ilgili Menderes'in bir konuşması da şu şekildedir:

> "[Kore savaşına katılım kararıyla ilgili olarak] Bunu yalnız milletimizi hürriyeti seven, demokrasiyi seven, istiklal aşkıyla yanan seciyesinde ve karakterinde bulmuyoruz; şu coğrafi şartlar karşısında, dış emniyetimizin, bekamızın teminatını da bu yolda bulmaktayız. İşte onun için Kore meselesinde tereddüt etmedik arkadaşlar. Ve başka milletlere, başka memleketlere önayak olacak şekilde hareket ettik. İngiltere, kararımızı çok kışa bir zaman mesafesiyle takip etti. (...) Diğer taraftan beynelmilel hukuk bakımından bu doğru mu idi? 47'nci madde tatbike konulmamış olduğu için bütün maddeleri işleyemez bir halde olacaktı. Bazı arkadaşlarımız bu esbabı mucibeyi dermeyan etmek suretiyle Birleşik milletlerin böyle bir talepte bulunamayacağını söylediler. Şu veya bu devlet 47'nci madde meriyete girmediği için bu talebe icabet etmemiştir diye bir iddiada bulunmaya imkan yoktur. Emniyet ve endişelerinin derecesiyle mütenasip olmak üzere bu karara iştirak etmişlerdir. Tayyare göndermek suretiyle, ilaç göndermek suretiyle, asker göndermek suretiyle, donanma göndermek suretiyle, her memleket kendine göre yardımda bulunarak, böyle bir talepte bulunmaya hakkınız yoktur demekle değil, müspet şekilde icabet etmekle cevap vermişlerdir."[563]

A-3: Siyasi eylemin riskleri nasıl hesap, kontrol ve kabul edilir?

Bir hükûmetin karar alıcıları, belirli bir politikayı/fiili hayata geçirirken önce o politikayla ilgili oluşabilecek riskleri hesap eder, sonra ise bunların kabul edilebilirliğine göre harekete geçmeyi tercih etmektedir.

Risk hesap edilmesi konusunda Menderes'in 6-7 Eylül Olaylarındaki tutumu, önceki bazı kriterlerde de geçerli olduğu gibi, riskin olmaması şeklindedir. Menderes'e göre, haksızca gerçekleşmiş olaylar için yapılacak şeyler az-çok bellidir ve bunlar imkanlar elverdiğince hayata geçirilmektedir. Bunun haricinde bir riskten bahsetmek gerekirse, Türkiye'nin uluslararası arenada itibar kaybına uğraması riski bulunmaktadır ki, bunun engellenmesi için çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. Ancak bu tür çabaların ne denli etkili olduğu sorgulanabilir çünkü alınan bazı önlemler (örneğin suçlu/zanlıların hapse atılması) Hükûmet eliyle boşa çıkarılmıştır. Bunun haricinde Yunanistan'dan gelebilecek bir zarar veya riskli bir durum öngörülmemektedir.

Türkiye'nin 1957 Suriye Krizi'nde genel olarak Amerika etkisinde bir politika izlemesine bağlı olarak, ilk başta girişilen kararlı ve sert adımlar atılmış, ardından yumuşamış ve sonuç itibariyle askeri anlaşmanın kısmi ya da tamamen iptal edilmesi gibi istemler elde edilmeden hiçbir şey yaşanmamış gibi geri çekilmiştir. Dolayısıyla böyle bir sonuçlanma, risklerin hesaplanması konusunda başarısız olunduğunu işaret etmektedir. Ayrıca Suriye'ye müdahale yönteminin net olarak tercih edilmesi ise çatışma riskinin kabul edilmesi anlamına gelmektedir. Bu durumun başlıca iki yönü bulunmaktadır:

[563] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 18, 5 Aralık 1950, 27.

1- Eğer Türkiye Suriye ile SSCB arasındaki askeri anlaşmayı gerçekten bir tehdit olarak algıladığı için sorunu derinleştirmeyi seçtiyse, tehdit bertaraf edilmeden geri adım atılması hiçbir şekilde rasyonel kabul edilemez. Türkiye'nin isteminin askeri anlaşmanın iptal edilmesi olduğu düşünülürse, anlaşma iptal edilmediği halde kriz çözülmüş kabul edilmiş ve yığınağı yapılan asker geri çekilmiştir. Dolayısıyla bu şıkka göre başarısız risk hesabı ve kontrolü söz konusudur.

2- Eğer Türkiye, Suriye ile SSCB arasındaki askeri anlaşmayı, ABD'den ekonomik ve askeri yardım alma aracı olarak kullanmayı hedeflemişse, süreç içinde ABD'nin ve ilgili ülkelerin ciddi desteğini aldığı için Suriye-SSCB askeri anlaşması iptal olmadığı halde geri çekilmesi rasyonel kabul edilebilir. Ancak Demokrat Parti'nin iç siyasette yaptığı çeşitli açıklamalar ve ABD başta olmak üzere diğer ülkelere verdiği mesajın Türkiye'nin güvenlik kaygısı yönünde olduğu düşünüldüğünde söylem-eylem arasında uyuşmazlık olduğu göze çarpmaktadır.[564] Ancak yine de herhangi bir çatışma veya savaş durumu oluşmadan istemler (ABD'den siyasi ve askeri yardım) elde edildiği için başarılı risk hesabı yapıldığı söylenebilir.

1958 Irak Krizi'nde Türk Hükûmetinin tavrının ani ve sert olduğu, önceki operasyonel kod kriterlerinde dile getirilmiştir. Sert politikadan kastın askeri müdahale olduğu düşünüldüğünde, Irak'a askeri bir müdahale sonrasında Irak ordusu kesin olmak üzere, hem Mısır ordusuyla hem de Sovyet Rusya ordusuyla savaşa girmek gibi bir tehlike, yukarıda sunulan Sovyet notasının içeriğinden de anlaşıldığı gibi, mevcuttur. Her ne kadar ABD'nin ve bölge ülkelerinden Lübnan, Pakistan ve İran'ın en azından siyasi olarak Türkiye'nin yanında yer alacağı iddia edilse de, Irak'ta bu tip bir çatışmanın çıkması bölgesel hatta küresel bir çatışmaya da evrilme potansiyeline sahiptir. Ancak Türk hükûmetinin, ihtilal hadisesini tek yönlü ele alması ve sadece kendi ülkesi eksenli karar alması sebebiyle savaş riski alınmış ancak sonuç itibariyle Amerika'nın müdahalesiyle böyle bir risk ortadan kalkmıştır. Savaşın çıkması durumunda ise hangi ülkenin ordusunun ne tür bir akıbete uğrayacağı belli değildir. Dolayısıyla riskleri iyi hesaplanmamış bir kriz söz konusudur.

---

[564] Aralık 1957'deki NATO toplantısında üye ülke temsilcilerine yönelik, güvenlik konusunda konuşan Menderes şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Müslüman ülkelerin komünist etkilere karşı direnme bakımından kuvvetli konumları olduğuna inanmak ve buna güvenmek büyük bir hata olur. Tam anlamıyla uzun süreli bir saldırmazlık tehlikesi ile karşı karşıya kaldığımızın bilincinden olmak gerekir. Suriye'deki durumu bir oldu-bitti (fait accompli) olarak kabul etmemeli ve bununla baş edebilecek önlemleri almalıyız."* **Keesing's World News Archives**, 18-25 January, 1958, s. 15967'den aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...**, 98.

Süveyş Krizi bağlamında en önemli iki siyasi eylem Mısır'ın bölgede dengelenmesiyle birlikte yine de dengeli politikalar izlenmesi ve müttefik olan İngiltere ile ilişkinin sağlam tutulmasıdır denebilir. Birinci seçenekteki İngiltere ile ittifak ilişkisinin başarılı şekilde sürdürüldüğü söylenebilse de, ikinci seçeneğin, Mısır'ın dengelenmesi konusuna başarılı olunmadığı açıkça söylenebilir. Sebebi ise Türkiye'nin Süveyş Kanalıyla ilgili 16 Ağustos'ta Londra'da düzenlenen ve Mısır'ın prensip olarak karşı çıktığı konferansa katılarak ve Mısır işgalinden dolayı İngiltere'nin Bağdat Paktı'ndan çıkartılması taleplerini geri çevirerek paktta kalmasını sağlamak suretiyle İngiltere'ye dolaylı destek vererek, attığı adımların nelere sebep olacağını ve aldığı riski iyi hesaplayamadan Arap coğrafyasında "Batı'nın uşağı" şeklinde görülmeye ve anılmaya başlanmasıdır. Bu imaj Türkiye'nin üzerinde uzun yıllar kalmış, hatta bu yüzden 1960'ların en önemli dış politika gündemlerinden birisi de Orta Doğu'ya açılmak şeklinde belirlenmiştir.

Menderes'in Lübnan krizine yaklaşımı -diğer krizlerdeki tutumuna benzer şekilde- müttefiki olan ABD/Batı'nın tercihlerine göre şekil almıştır. Bir tarafta Sovyetler Birliğine karşı cepheyi oluşturan ama aynı zamanda halkı olan Müslüman kesime yönelik haksız bazı uygulamalar yürüten Şamun liderliğindeki Lübnan, diğer tarafta kendi ülkesindeki insanlarla aynı dini inancı taşıyan ama rakibi olan Nasır'a sempati besleyen bir kitle. Böyle bir yol ayrımında Menderes, ağırlıklı olarak, kendilerine haksızlık yapan Şamun'un yönetimden alınması vs. gibi adımlarla Müslüman halkı savunmak gibi bir pozisyon değil, Orta Doğu'daki ittifakın devam etmesine yardımcı olacak birilerinin yönetimde kalmasını sağlayacak şekilde tavır almıştır. Lübnan krizinde alınmış olan üç risk bulunmaktadır:

1- Lübnan'ın müttefiklikten çıkarak SSCB/BAC kampı tarafına kayması ihtimali,

2- Orta Doğu'daki Müslüman halkın, Menderes'in Şamun'a destek olmasından dolayı, Süveyş Krizinde yaşandığı gibi, Türkiye'den veya Menderes Hükûmetinden duygusal anlamada uzaklaşması ihtimali,

3- Lübnan harekatına Türkiye olarak siyasi destek vermekten hariç, İncirlik Üssü'nün kullandırılması ve gerekirse Türk Hava Kuvvetleri'nin harekata yardımcı unsur olarak katılması teklifinin hem Orta Doğu'daki Müslüman ülkeler hem de Türk halkı nezdinde dini ve milli değerler bakımından kıymetten düşmesi ihtimali.

Bu üç ihtimalden ilkinin gerçekleşmemesi için Türkiye'nin harekata siyasi destek vermesi, Lübnan'ın BAC/SSCB çizgisine kaymamasını sağlamıştır denebilir. Ancak verilen desteğin mahiyetinden dolayı diğer iki ihtimal (iki ve üçüncü) gözardı edilmiş

ve dolayısıyla Türk Hükûmetine hem ülke içinde hem de dışında ciddi eleştiriler yöneltilmiştir. Dışişleri Zorlu'nun T.Hv.K.'nin kullandırılması teklifinin kabul edilmesi durumunda, Hükûmetin savaş riski aldığı söylenebilirdi. Böyle bir durumda da yaşanabilecek muhtemel kısmi çatışma, Türk Hava Kuvvetleri'nin üstleneceği rol, BAC ve SSCB'nin buna vereceği tepki, çıkabilecek büyük çaplı bir savaş gibi ihtimaller de her zaman mevcuttur. Sonuç olarak Türk Hükûmetinin verdiği siyasi destek, Lübnan'ın karşı kampa kaymaması ihtimalini sağlamlaştırmış, ama Türk Hava Kuvvetleri'nin kullandırılması teklifi ve İncirlik Üssü'nün iniş-kalkışa açılması risk yönetimi bakımından olumsuz sonuç vermiştir.

Kore ile ilgili katılım kararının Demokrat Parti Hükûmeti içinde yeni verildiği tarihlerde, Ahmet Emin Yalman'ın iddiasına göre Menderes kendisini çağırarak şu ifadelerde bulunmuştur:

> "Memleket hesabına çok mühim bir karar vermek durumundayız. Bunu önceden bilmeni ve beklenen hücumlara karşı bizi anlayışla desteklemeni istiyoruz. Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere Amerika'nın hür milletlere bir çağrısı var. Ortak güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu, bizim hesabımıza yaman bir fırsattır. NATO'ya kabul edilmemize de köprü olabilir. İngiltere ve diğer milletler bunu baştan savma karşılarlar ve suya düşerlerse, fırsat bizim için de hür dünya için de elden gider. İşte bu yüzden herkesten evvel çağrıya olumlu cevap vermek ve diğer milletleri olmuş bitmiş bir durum karşısında bırakmak istiyoruz. O zaman İngiltere ve diğer milletler bize uymaktan kaçınamazlar, biz oraya bir Türk birliği gönderince, onlar da Kore Savaşına canla başla katılmak zorunda kalırlar. Fakat işin içinde Türk askerini yurt dışına göndermek davası olması dolayısıyla, Meclis kararı almaya kalkışırsak iş uzar, dedikoduların sonu gelmez. Bir saat bile kaybetmeden, sorumluluğu üzerimize alarak, karar vermek, kararı Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya bildirmek zorundayız. Böylece hareket ettiğimiz takdirdeyse, her taraftan yanlış hükümlere varılacağı, yaygaralar kopacağı muhakkaktır. Bunlara karşı basında anlayışla cephe kurulmasına ihtiyaç var."[565]

Menderes'in Yalman'a söylediği bu sözler, hedeflenen şeyin elde edilmesiyle ilgili belki de bütün detayları içerse de, savaşın başlamasından itibaren Kore'de bulunacak askerlere ne olabileceği veya Türkiye'nin ne gibi kayıplar yaşayabileceğine dair herhangi bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu da elde edilecek kazanımların hesaba katıldığını ama risklerin hesaba katılmadığını göstermektedir.

A-4: Bir kişinin çıkarlarını ilerletmek için harekete geçmenin en iyi zamanlaması ne zamandır?

Siyasi karar alıcının/alıcıların, herhangi bir hedefi elde etmek üzere harekete geçme zamanı, krizin nasıl gelişeceğine ve değerlendirileceğine ciddi şekilde etki etmektedir. Zamanlama konusunda karar alıcıya dair iki sorgulama kriteri bulunmaktadır ki bunlardan ilki muhatap ülkeye karşı sözlerin-fiillerin kullanılması kriteri, ikincisi ise çatışmacı-işbirlikçi kriteri.

---

[565] Yalman, **Yakın Tarihte...**, 1536.

Adnan Menderes özelinde zamanlamanın birinci şıkkı hem sözler hem de fiiller şeklindedir. Kriz patlak verdikten hemen sonra bizzat müdahale ederek, sonrasında tazminat ödemeleri yapılmasını sağlayarak, Yunan bayrağını Türk topraklarında törenle göndere çekerek ve yaptığı çeşitli açıklamalarla Yunanistan'dan ve zarar gören halktan özür dileyerek hem sözlü hem de fiili adımlar atmıştır. Olayların, Türkiye'nin uluslararası arenadaki imajına olumsuz etki yapmasına sebep olacağı ve Demokrat Parti iktidarının iç siyasette zayıflaması ihtimalinden dolayı olağanüstü bir çaba gösterilmiştir. Ve son olarak, kriz patlak verdikten sonra atılan bütün adımlar çatışmacı değil aksine uzlaşmacıdır.

6-7 Eylül Olaylarında zarar gören vatandaşlar için ciddi çaba gösteren Menderes'in bu konuyla ilgili yaptığı bir açıklama ise şu şekildedir:

> "Bütün vatandaşlar bir araya gelerek çalışacağız. Tahribattan iz bırakmayacağız. Manevi zararların telafisi için milli bir tesanüt göstermeli, şefkat elimizi uzatmalı onlara kardeşçe yasamak istediğimizi anlatmalıyız. Mabetleri ve mektepleri süratle tamir edeceğiz. Bütün mağazaları kısa zamanda açacağız.[566]

1957 Suriye Krizi'nde Türkiye'nin tavrı hem saldırı hem de savunmaya yönelik olduğu için doğru zamanı kollayan bir aktör tablosundan bahsedilememektedir. Birinci şıkta askeri anlaşma öğrenildiği anda sadece söylem değil eylemle karşılık verilmesi ve bunun da şiddete yönelik olması söz konusudur. Suriye'nin Bağdat Paktı'na girmeme ve böyle bir ittifaka mesafeli durduğunun anlaşılması üzerine, bu tavrı değiştirmezse Menderes *"iki tümen asker göndererek Suriye'yi yerle bir etme"* tehdidinde bulunmuştur.[567] Bu açıdan bakıldığında Türkiye'nin Suriye'ye net olarak müdahale etme düşüncesinde olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu durumda Türkiye açısından şiddetli baskı hissedilmesi durumu söz konusudur çünkü Sovyetler Birliği'nin gittikçe artan ve Türkiye çevresindeki güvenlik çemberini tamamlayan askeri faaliyetleri mevcuttur. Sınıra asker yığma gibi ciddi fiili adımlar atılmış olması da zamanlama denen kavramı denkleme dahil etmeyi gerektirmektedir. Tam da ikinci şıkta ABD'nin, Türkiye'yi kısıtlayıcı rol oynaması ve SSCB'nin rakip olarak tehdit etmesi Türkiye'yi savunmacı konuma getirmiştir. Adnan Menderes'in 1957 Suriye Krizi'ndeki muhtemel hedeflerinden birisi ABD'den başta ekonomik olmak üzere, askeri yardım alınıp alınamayacağını test etmektir. Bunun en önemli göstergelerinden birisi de krizin tırmandığı dönemde Türkiye'nin SSCB ile ekonomi

---

[566] Pakize Başaran, **Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, (İstanbul: Simurg Yayınları, 2008), 126'dan aktaranDemir, **Adnan Menderes...**, 47.

[567] Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950...,** 92.

alanında görüşmeler yapması ve kısıtlı da olsa bazı kazançlar elde etmiş olmasıdır.[568] Bu yüzdendir ki ABD Suriye Krizi bağlamında Türkiye'ye yüzde yüz güvenmemekte ve kendi başına hareket etmesine karşı çıkmaktadır.[569] Sonuç olarak zamanlama ABD'nin Türkiye'ye telkinlerine göre karar alınmış, Loy Henderson Türkiye'nin adımlarını yetersiz bulduğunu ifade ettikten sonra tedbirler git gide arttırılmıştır.[570]

1958 Irak Krizi için bu kriterinilk şıkkına bakılacak olursa, askeri müdahale planı başta olmak üzere, ihtiyatların askere çağırılması, belirli sayıda askeri birliğin Irak'a yakın bölgeye kaydırılması ve ABD'ye, Irak'a müdahale teklifinde bulunmak gibi adımlar sadece sözlü adım olmaktan ziyade fiili adımlardır. Askeri müdahale hayata geçmemiş olsa bile bunun ABD'nin baskısı/telkini ile engellenmiş olması o planı fiili görmek için yeterli kanıt oluşturmaktadır.

Menderes, Irak ve Lübnan olayları meydana geldikten sonra 8 Ağustos 1958 tarihinde Demokrat Parti Meclis Grup toplantısındaki konuşmasında şu ifadelere yer vermiştir:

> "Çok şayanı iftihardır ki Demokrat Parti iktidarı geldiğinden beri Orta Şark mıntıkası Sovyet nüfuzuna karşı setretmenin lazım geldiğini kendisi daha NATO'ya girmeden evvel hissetmiş ve bu hususta azim ve kararlı bir şekilde hareket etmiştir. Bunun sebebi gayet açıktır. Biz zaten Sovyet cephesiyle iki hudutta temas halindeyiz. Buna inzimamen başka hudutlarda temas haline gelmemiz elbette ki milli emniyet bakımından hiçbir vakit şayanı arzu değildir. Bundan hazer etmemiz, bunu mümkün olduğu kadar önlememiz lazımdır. Şimdi bizim muhaliflerimiz bir nazariye ortaya atıyorlar. diyorlar ki, buralarda büyük devletler çarpışıyor, bize ne, biz kenarda oturalım."[571]

Süveyş Krizi bağlamında kriz yaşayan taraflardan birisi Mısır ve onun en büyük destekçisi SSCB, diğer tarafta ise İsrail, İngiltere ve Fransa'dır. Krizin tarafları arasında Türkiye'nin olmaması dolayısıyla Menderes özelinde Türk Hükûmeti direkt müdahil olmamıştır. Bunun yerine yukarıda da sunulduğu gibi, bir taraftan Mısır'ın egemenlik haklarının korunmasını ama diğer taraftan da Süveyş Kanalı'nın, İstanbul Anlaşması'nın şartları gerektirdiği üzere, uluslararası deniz

---

[568] Bunlardan en dikkat çekeni, kurulması planlanan cam fabrikası için ABD'den alınamayan yardımın Temmuz 1957'de SSCB'den 10.000.000 dolar meblağında alınmış olmasıdır. Bkz. **Foreign Relations United States**, 1955-1957, Volume XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, (Washington: United States Government Printing Office, 2016), Document 362, 1812.

[569] Bu görüşle ilgili ABD Dışişleri Bakanlığı belgelerinde "Tactical Shifts in Turkish Foreign Policy" başlığıyla verilen istihbarat raporuna bakınız: **Foreign Relations United States**, 1955-1957, Volume XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, (Washington: United States Government Printing Office, 2016), Document 362, 1812.

[570] ABD Dışişleri Bakanı'nın Orta Doğu Başkan Yardımcısı Loy Henderson ve Büyükelçi F. Warren'ın Türkiye'de ve çeşitli yerlerde Adnan Menderes başta olmak üzere bazı Türk yetkililerle Orta Doğu konusunda yaptıkları görüşmelere ve içeriklere yönelik detaylı bilgi için bkz. Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...**, 430-433.

[571] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 39.

ticaretine açık tutulması gerektiğini çeşitli vesilelerle uluslararası kamuoyuna bildirmiştir.[572]

Ancak buna rağmen Menderes'in, kriz patlak vermesinden önce ve sonra Mısır'a yönelik barışçıl politikalar izlemesi çağrısında bulunmasına bakılarak denebilir ki, önce barışçıl, ardından İngiltere'nin askeri kuvvetlerini Mısır'da tutmasını istemekle çatışmacı politikalar izlemiştir.

Menderes, Lübnan olayları çatışmaya evrildikten sonra, muhatabı SSCB ve BAC için daima sızma, yayılma gibi amaçları olduğuna yönelik sözler söylemiştir. Bu açıklamalardan birisinde Menderes şu sözleri sarf etmiştir:

> "Sovyetler Birliği Yemen'e nüfuz etti. Bugün Yemen'de, ecnebi elçi ve konsolos dahi kabul etmeyen Yemen'de 600'e yakın Çekoslovak ve Sovyet teknisyeni, 80 milyon dolarlık Sovyet yardımı, 30 milyon dolarlık Sovyet silahı vardır. Böyle düşünen Sovyet Rusya için Mısır'ın komünist olup olmamasına ne ihtiyacı vardır, mesele kaleleri kaletmektedir. O bu hareketlerle kaleleri kaldırıyor, araziyi açıyor. Büyük bir politika karşısındayız. Bu ne Pan-arabizm ne Panslavizm'dir. Doğrudan doğruya Rusya'nın Atlantik Okyanusuna doğru uzanması politikası. Bu politika ilk merhalede Rusya'nın İran üstünden Nil'e gelmesi politikasıdır."[573]

Menderes bu sözleri itibariyle genellikle savunmacı da olsa çatışmacı yönelimlidir. Fiilleri itibariyle ise sözleriyle uyumlu olacak şekilde çatışma içeriklidir. Bunun örneği ise yine Türkiye'nin Lübnan harekatına askeri destek vermiş olmasıdır.

Menderes, Kore Savaşı'na hem sözleriyle hem de fiilleriyle katılım sağlamıştır. Sarf edilen birçok söze ek olarak Necmettin Sadak ile yapılan görüşmesinde Menderes, Sadak'ın yönelttiği *"Beyefendi, dış meselelerde çok cesur ve dinamik hareket ediyorsunuz. Kore Harekatına yardım kararınız hükûmetiniz adına oldukça cüretkarane atılmış bir adımdır ve büyük bir başarıdır. Acaba meseleyi o tarihte muhalefetle görüşmek faydalı olmaz mıydı? Bir de anayasa hukukumuz açısından konuyu Meclisten geçirseniz nasıl olurdu diye düşündüm."* sorusuna şu şekilde cevap vermeyi tercih etmiştir:

> "Amerika hür milletlere, bu arada bize de bir çağrıda bulundu. Birleşmiş Milletler adına Kore'de kızıl kuvvetlere karşı ortak bir cephe kurmak üzere bizim de katılmamızı istiyordu. Müşterek güvenlik ruhunu yürütmek ve itibarımızı yükseltmek bakımından bu çağrı bizim hesabımıza büyük bir fırsattı. NATO ittifakına kabul edilmemize belki bir köprü olur diye de düşünmüştük. Meclise gitse idik mesele uzar diye endişe ettik. Konunun nezaketi, zaman kaybına tahammülü yoktu. Bir saat bile geciktirmeden, sorumluluğu üzerimize alarak iştirake karar verdik. Birleşmiş Milletler'e ve Amerika'ya kararımızı bildirdik. Gerisini biliyorsunuz, başta İnönü olmak üzere muhalefet cephesi ve bir kısım basın, üniversite profesörleri konuyu

[572] Menderes'in Amerikan Mutual Broadcasting System'de (M.B.S.) yayınlanan bu konudaki açıklamalarından birisi için bkz. **AyınTarihi**, 18 Şubat 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-02-18, [10.04.2018].

[573] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 232, 8 Ağustos 1958, 41.

yüksek memleket çıkarları açısından değerlendirme yerine, iktidarı yıpratmayı hedef aldı. İzhar buyurduğunuz takdirlere teşekkür ederim."[574]

Menderes'in bu ifadeleri, hem sözlü hem de fiili olarak atılan adımların göstergesidir.

A-5: Bir kişinin çıkarını ilerletmesinde farklı araçların kullanışlılığı ve rolü nedir?

Siyasi karar alıcının/alıcıların, muhatap ülkeyle yaşanan bir gerginlik durumunda sergileyecekleri birçok tavır bulunmaktadır. Koşullara göre ekonomik ve sosyal adımların da devreye girdiği böyle durumlarda, siyasi karar alıcı olumludan olumsuza olacak şekilde; ödüllendirme, vaat verme, destekleme/teşvik etme, karşı çıkma/muhalefet etme, tehdit etme ve cezalandırma yöntemlerini tercih edebilir.

6-7 Eylül olayları özelinde, Menderes hükûmetinin farklı araçlar kullanmanın etkililiğine bakışı, daha çok destek şeklindedir. Bir önceki kriterde de belirtildiği gibi, olayların müsebbibi kim olursa olsun Menderes hükûmetinin yaşanan olaylardan olumsuz etkilenme ihtimali çok yüksektir. Üstelik Türkiye'nin uluslararası camiadaki anılışı da "barbar" şeklinde olabilecektir ki zaten öyle olmuştur. Ancak ortaya çıkan kanıtlar da olayların başlangıcının hükûmet eliyle yapıldığını işaret etmektedir. Bu yüzden de Yunanistan'a ve Rum vatandaşlara karşı taşınan mahcubiyet hissi, Türk hükûmetini, istediğini almaya çalışan bir ülkenin sergileyebileceği tehdit, cezalandırma vs. gibi tutumlar değil, tamamen özür ve kendini affettirme gibi bir tutum sergilemesine neden olmuştur. Farklı araçların kullanılarak istenilen sonucun elde edilmesi konusunda Menderes hükûmeti yalnızca sözlü değil maddi ve manevi yardımda bulunmuştur. Bunlar arasında Yunan bayrağının göndere çekilmesi önemli bir özür hareketi olarak değerlendirilebilir. Ancak şunun da söylenmesi gereklidir ki, atılan adımların tutarlılığında bazı soru işaretleri bulunmaktadır; bunlardan en önemlisi, olaylara sebebiyet verdiği değerlendirilen kişilerin önce hapse atılmış gibi yapılıp kısa bir sürenin ardından çıkarılarak önemli görevler verilmeleridir. Bir diğeri ise tazminat olarak belirlenen ücretlerin tamı tamına ödenmemiş olması ve tazminattan ziyade para yardımı kampanyasına dönüşmüş olmasıdır. Bu kriterde, Menderes hükûmetinin yaptığı olumlu şeyler olsa da, tutarlılığı bozan adımlardan da bahsetmek gereklidir.

Menderes yönetimi, 1957 Suriye Krizi patlak verdiği anda yukarıda detayları verilen sert tepkiler vermiştir. Zaman içerisinde SSCB'nin olaya fiili olarak müdahale etmesiyle birlikte yumuşak ve barışçıl mesajlar verilmiş olmasına karşın temel mesaj 'ödüllendirme', 'vaat/taahhüt', 'destek', 'muhalefet', 'tehdit' ve 'cezalandırma' gibi farklı

[574] Sarol, **Bilinmeyen Menderes...**, c. 1, 194-195.

araçlar arasından tehdit ve cezalandırma bandında sürmüştür.[575] Türkiye'nin attığı tehdit nitelikli adımlar ise sınıra asker yığma ve ABD dahil çevre ülkelerle siyasi ve askeri çözüm bulma girişimi ve görüşmeleri, Türkiye'de bulunan Suriye kökenli kişilerin mülk edinmesini engelleme, edinilmiş mülk üzerinde inşaat faaliyetini yasaklama vs. sayılabilir. Nihai olarak ABD'nin krizde devreye girerek, Türkiye'ye yönelik bir tehdit söz konusu olduğunda NATO kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirme açıklaması yapması sayesinde krizin asıl tarafları olan Türkiye ve Suriye, blok lideri ülkelerin direktiflerine uyarak yumuşama evresini başlatmışlardır.

1958 Irak Krizi'nde Türk Hükûmetinin benimsediği yöntem ise askeri müdahale olması itibariyle cezalandırma stratejisidir. Şiddetsizden şiddetliye doğru giden altı baremlik bir doğrunun olduğunu düşünürsek, ABD ve İngiltere'nin karşı çıkması sonucunda plan aşamasında kalmış olsa da, askeri müdahale gibi bir tercih, doğrudaki en şiddet içerikli hareket olarak yorumlanmaktadır.

Bir önceki kriterde olduğu gibi bu kriterde de taraflar arasında Türkiye'nin bulunmaması, Menderes Hükûmeti'ni krize müdahil olmak zorunda bırakmamıştır. Bu yüzden de Süveyş Krizi ile ilgili çeşitli açıklamalar yapılmış, Londra'da yapılan ve işgalle ilgili bir karar alınması hedeflenen konferansa katılmıştır. Bunun haricinde herhangi bir somut adım atılmamıştır. Her ne kadar Mısır yönetimi bu konferansı başından itibaren yok saysa ve buna katılan ülkeleri düşmanı/rakibi olarak görse de Türkiye'nin konferansa katılımla doğrudan bir kazancı söz konusu değildir. Türkiye, krizin sürdüğü dönemde değişik vesilelerle hem Mısır'ın egemenlik haklarına saygılı olma, hem de müttefiklerini desteklemek babında uluslararası hukukun gereklerine - açıkçası Süveyş Kanalı'nın Nasır tarafından deniz trafiğine açılması- uyma çağrısında bulunmuştur. Bunlardan birisinde Dışişleri Bakanı Vekili Samet Ağaoğlu, Demokrat Parti Meclis Grubu toplantısındaki resmi açıklamada bulunmuş ve bu açıklama Başbakan Menderes tarafından kabul edilmiştir[576]:

> "Süveyş meselesinde birinci ve ikinci Londra konferanslarından beri takip ettiğimiz hattı hareket iki esasa dayanmaktadır. Süveyş Kanalı İstanbul muahedesi mucibince beynelmilel seyrüsefere açık tutulmalı ve Mısır'ın hükümranlık haklarına riayet edilmelidir. Bu iki esasın

[575] Belirtilen farklı araçlar Schafer ve Walker, **Beliefs And Leadership...**'den faydalanılarak değerlendirmeye eklenmiştir.

[576] TBMM'de kendisine soru yönelten milletvekili Ahmet Bilgin'in sorularını cevaplarken Ağaoğlu'nun yaptığı açıklamaya atıfta bulunan Menderes, *"Ahmet Bilgin arkadaşım, evvela Hariciye Vekaleti Vekili tarafından verilmiş olan izahatın kendi suallerine tetabuk ve tevafuk etmediğini binaenaleyh suallerinin cevapsız kaldığını ileri sürmek suretiyle suallerini tekrar ettiler."* ifadelerinikullanmıştır. Menderes konuşmasının ilerleyen bölümlerinde Ağaoğlu'nun konuşmalarından çeşitli kesitler de aktarmıştır.Bkz. Neziroğlu ve Yılmaz, **Başbakanlarımız ve...**, 737.

temini için bir taraftan Süveyş ve Sina'daki işgal kuvvetlerinin bir an evvel geri çekilmesi hususunda Asya-Afrika grubu devletlerinin Birleşmiş Milletler'de ileri sürdükleri teklifi destekledik. Ancak karar haline gelen bu teklifi desteklerken Birleşmiş Milletler kuvvetleri kanal bölgesine gidinceye kadar arada muhasematın tekrar başlamasına meydan verebilecek bir boşluğun husule gelmemesini arzu ettiğimizi belirttik. Diğer taraftan, Birleşmiş Milletler 2 Kasım tarihinde almış olduğu kararla, ateş kesilir kesilmez kanalın beynelmilel seyrüsefere açılmasını talep etmiş bulunmaktadır. Kanalın İngiliz ve Fransız işgali altında olan bölgesinde seyrüsefere mani olan engellerin temizlenmesine başlanmış olup yakın bir zamanda ufak tonajlı gemilerin geçmesi mümkün olabileceği halde Nasır'ın kendi bölgesinde temizleme ameliyesi hususunda bazı müşküller çıkarmakta olduğu anlaşılmaktadır. Bu mesele bu günlerde Birleşmiş Milletlerde yeniden müzakere mevzuu yapılacak ve Hükûmetimiz kanalın evvelki kararlar mucibince, bir an evvel temizlenip seyrüsefere açılması hususundaki teşebbüslerde müttefiklerimizle işbirliği yapacaktır."[577]

Bu açıklamadan ve genel olarak Türk hükûmetinin söz ve fiillerinden çıkarım yapmak gerekirse, Menderes'in Nasır yönetimine karşı sadece bir politika değil hem destekleyici hem de cezalandırmacı olacak şekilde aynı anda iki ayrı politika benimsediğidir.

Türkiye'nin Lübnan krizine yaklaşımı daha önce ve diğer bazı krizlerde de ifade edildiği gibi ittifak ilişkisine dayalı şekildedir. Yani ABD başta olmak üzere müttefik ülkeler hangi politikayı üretiyor ya da destekliyorsa Türkiye de çoğu zaman o politikayı desteklemiştir. Krizle ilgili sarf edilen sözler itibariyle Türkiye zaman zaman ikna edici ve barışa çağırıcı tavır almışsa da fiili tarafta genellikle karşı çıkma/muhalefet etme-tehdit etme-cezalandırma yolunu tercih etmiştir. Diğer seçeneklerle karşılaştırıldığında, Türkiye'nin tercih ettiği bu yolların çatışmacı seçenekler olduğu görülecektir.

Türkiye'nin en önemli iki ülke Kuzey Kore ve Sovyetler Birliği'ne karşı tutumu, savaşa katılım sağlandığı için yukarıda sayılan seçenekler arasından cezalandırma olduğu söylenebilir. Bir ülkenin başka bir ülkenin genel çıkarlarına tecavüz etmesi durumunda, tecavüze uğrayanın kendini veya çıkarlarını savunmak için askeri tedbirlere başvurması son derece normal olsa da ölçeğimiz içerisinde yine çatışmacı olarak nitelendirilmektedir.

Gaziantep muhribinde kendisiyle görüşen gazetecilerle Zafer Gazetesi'nde yer alan bir mülakatında Adnan Menderes şu ifadelerde bulunmuştur:

"Soru: Birleşmiş Milletler Teşkilatı Genel Sekreteri Trygve Lie'nin vaki müracaatından sonra hükûmetimizce Kore'ye herhangi bir askeri yardım yapılması düşünülüyor mu?
A. Menderes: Birleşmiş Milletlere hükûmet adına verilmiş olan cevabın tazammun ettiği vecibeleri azimle kabul edeceğimize şüphe yoktur.
Soru: Birleşik Amerika'nın İstanbul Başkonsolosu'nun kendi tebaasına yaptığı tamam hakkında ne düşünüyorsunuz?

[577] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 179, 27 Kasım 1956, 22-23.

A. Menderes: Bu mesele asıl ve esastan aridir ve ajansla yapılan resmi beyanatın hududu içinde mütalaa edilmelidir. Bunun milletimiz için endişe ve heyecan doğuracak bir mesele olduğunu zannetmiyorum. Esasen Türk milleti, memleketi müdafaa etmek kararını çoktan vermiştir."[578]

[578] Kılçık, **Adnan Menderes'in...**, c. 1, 117.

5. SONUÇ

Sonuç bölümünde, şimdiye kadar Adnan Menderes ile ilgili her bir dış politika krizi özelinde yapılan detaylı değerlendirmeler, özet olarak bir araya getirilerek ayrıca Menderes'in kişiliği ve karar verme yapısına dair açıklayıcı görülen bir takım bilgiler paylaşılmıştır. Menderes'in liderlik özelliklerini ortaya koymadan evvel çalışmamıza dair bazı bilgiler vermekte fayda görmekteyiz. Dış politika-liderlik konularında şimdiye kadar oluşan literatür içerisinde bu çalışma birkaç yönünden dolayı özgün bir yer tutmaktadır. Birincisi, dış politika üzerine yapılan çalışmalar detaylı inceleme olmamakta, genellikle vaka aktarımı şeklinde yapılmakta; dış politika krizlerinin sebep-sonuç ilişkisine dair değerlendirmeler yapılsa dahi liderin rolüne ağırlık verilmemektedir. Bu bakımdan kullandığımız yöntem çalışmaya özgünlük ve netlik kazandırmaktadır. İkincisi, lider faktörünün önemine dair yapılan çalışmalar da üzerinde durulan krizle sınırlı kalmakta ve liderin yaşadığı diğer krizlerle karşılaştırılarak liderle ilgili kapsayıcı bir sonuca varılmamaktadır. Türkiye ve dünya yazınında şimdiye kadar liderlerin dış politika özellikleriyle ilgili olarak yapılan araştırmalar arasında Alexander George'un Operasyonel Kod Analizi yöntemi kullanılarak yapılmış çalışma sayısı son zamanlarda gittikçe artsa da hala oldukça azdır. Ancak yapılan çalışmaların çoğu da bir liderin kendi döneminde yaşanan her bir dış politika krizinde baştan sona ne tür kararlar aldığını ortaya koymamaktadır. Türkiye'de bu anlamda bütüncül olarak ele alınmış olan Adnan Menderes ile birlikte Süleyman Demirel'dir[579]; diğer liderlerle ilgili yapılan çalışmalar yalnız bir kriz özelinde değerlendirilmiştir. Üçüncüsü, Adnan Menderes özelinde yapılan araştırmalar çoğunlukla onu ölçüsüzce övmek ya da ölçüsüzce eleştirmek amacıyla yapılmışlar; dolayısıyla bilimsellikten uzak bir tablo çizmektedirler. Ayrıca Menderes'i lider olarak dış politika yönüyle ele almayıp iç siyasetteki veya ekonomi alanındaki yönüyle değerlendirmişlerdir. Bu konudaki istisnalar ise Ali Faik

[579] Aydın Şıhmantepe, "Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Alıcının Operasyonel Kodları: Süleyman Demirel Örneği", (Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016).

Demir'in "Türk Dış Politikasında Liderler"[580], Metin Heper, Sabri Sayarı'nın "Türkiye'de Liderler ve Demokrasi"[581] ve Recep Murat Geçikli'nin "Menderes Hükûmetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri"[582] eserleridir.

Çalışmanın Giriş bölümünde, literatürdeki çalışmalara dair bilgiler, araştırma yöntemi, sınırlılıklar, çatışma ve kriz yönetimi alanı ve Adnan Menderes üzerine çalışma yapılmasının nedenleri, çalışmamıza dair araştırma soruları paylaşılmıştır. Kuram-Yöntem-Kavram bölümünde ise önce dış politika alanına ve kriz yönetimine özgü temel bilgiler ve kavramlar sunularak Adnan Menderes'in liderlik özelliklerini değerlendirmede kullandığımız yöntemin detaylardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölüm olan Türkiye'de Kriz Yönetiminde Lider bölümünde ise Türkiye'de Menderes döneminden önce ve sonra faaliyet göstermiş olan liderlerin dış politika yöntemlerine dair örneklemeler ve açıklamalar paylaşılmıştır. Dördüncü ve tezin ana kısmını oluşturan Operasyonel Kod Analizi Bağlamında Menderes Döneminde Çatışma ve Kriz Yönetimi bölümünde ise Menderes döneminde yaşanan krizlerin kronolojik ve sebep-sonuç ilişkisi içerisinde açıklanması ve ardından Menderes'in bu krizlerdeki liderlik özellikleri ortaya konmuştur.

En genel manada eylemlerin amacına ulaşması için Menderes hükûmetinin bütün imkânları kullanma yolunu seçtiği ve çeşitli kısıtlamardan özgür ve azade olmayı arzuladığı görülmektedir. Eğer bir kazanımın elde edilmesi söz konusuysa, Menderes için eldeki bütün imkânlar kullanılmalı ve başarılı olunmalıdır. Kore'ye asker gönderme kararı bir ölçüde bunun kanıtı niteliğindedir. Menderes'in İnönü'ye hitaben yaptığı meclis konuşması, onun, politikaların hayata geçirilmesi ile ilgili görüşlerine ışık tutmaktadır:

> "Ben tenkitlerin heyeti umumiyesini gözden geçirince farkların esasa taallûk etmekte olduğunu müşahede etmekten kendimi alıkoyamadım. Şimdi, devletin mesuliyetlerinin genişlemiş olduğunu söylemenin, metoda değil esasa taallûk eden bir keyfiyet olduğunu söyleyecek olursam farkların metotlarda değil, esasta olduğunu derhal, takdir buyurursunuz. Çift ölçü kullanmak kötüdür, insanları tezada ve haksız mevkie düşürür. Mesuliyetlerin genişlemiş olmasını, emniyetin genişlemiş olmasına bağlamış bulunsa idi bu derece haksız bulunmazdı. İnsan bu tenkiti duyunca şu zehaba varıyor: Türkiye durup dururken dış mesuliyetleri artırılmış bir hale sokulmuştur. Muhterem Arkadaşlar, hâdise bu değildir. Türkiye, Demokrat Parti iktidarından evvelki politikasında mesuliyetsiz olayım derken tecerrüt haline düşmüştür. İşte millî iradeye ve umumi efkâra dayanmadığını bilen bir iktidar olarak, her hangi bir mevzuda ihtiyat namı altında mesele çıkmasın diye rehavete, zaafa ve acze giden bir politikanın içine düşmüş bulunuyordu."[583]

[580] Demir, **Türk Dış Politikasında…**
[581] Heper, Sayarı, **Türkiye'de Liderler…**
[582] Geçikli, **Menderes Hükumetleri…**
[583]Neziroğlu ve Yılmaz, **Başbakanlarımız ve...**, 555.

Menderes'in İnönü'nün eleştirilerine cevaben söylediği bu sözler, Menderes hükûmetinin özellikle dış politikada ne kadar da cesur davranış göstereceğinin kanıtı niteliğindedir. Esasen bu cesur tavır, Menderes'in, Kore'ye asker gönderme kararını Meclise onaylatmadan DP içerisinde kararlaştırmış olması ile de kendini göstermiş bulunmaktadır.

Menderes'in Türk dış politikasını şekillendirirken hareket noktası olarak seçtiği birçok dayanak bulunmaktadır. Bu dayanak noktalarından belki de en etkililerinden birisi de dış politikada Amerika ile kesin surette eşgüdüm ve dirsek temasında olma ihtiyacı hissetmesidir. Bu durum Menderes'in Amerikan yanlısı olduğu iddialarını da güçlendiren bir unsurdur. Bir örnek olarak, Menderes'in, galip çıktığı 1957 seçimlerinden hemen sonra Amerikan Büyükelçisi Fletcher Warren ile yaptığı bir konuşmada, Büyükelçi Warren'a, konuştuklarının aralarında kalmasını talep ederek başlayıp, birkaç gün içinde yeni kabineyi kuracağını, Dışişleri Bakanı olarak Fatin Rüştü Zorlu'yu bilgili ve kabiliyetli gördüğünü ama onun Amerika'yı memnun etmeyeceğinin birçok kez kendisine söylendiğini, Türk Dışişleri Bakanının, kendisinin Amerika ile tam işbirliği ve uyum ("*fullest cooperation and collaboration*") politikasını sadakatle ve şevkle desteklemesinin ne kadar gerekli olduğunu belirtip ayrıca Zorlu'yu görevlendirmesiyle ilgili fikrini sormuştur. Büyükelçi Warren ise Zorlu'yu yeterli ve zeki bulduğunu ve son zamanlarda Amerika'ya karşı işbirlikçi ve dostane tavır sergilediğini ama onunla ilgili tek tereddütünün, Zorlu'nun daha önce Amerika'dan almayı başaramadığı 300 milyon dolarlık krediden dolayı Amerika'ya burukluk besleyebileceği ihtimalini belirtmiştir.[584] Bir ülkede Dışişleri Bakanı'nın seçilmesi aşamalarına bütün açıklığıyla tanık olunan bu konuşma ile, Menderes'in ABD ile ilgili görüşlerine dair önemli ipuçları elde edilmektedir.

Başbakan Menderes ile ilgili söylenmesi gereken en önemli şeylerden birisi de, Türkiye'nin ekonomik ya da siyasi çıkarını ilgilendiren herhangi bir durum olduğunda Menderes çoğu zaman topyekûn askeri kuvvet, yani şiddet kullanmayı tercih etmektedir. Topyekûn denmesindeki kasıt, iki ya da daha fazla ülkeyi mümkün olan bütün araçlarla savaşa sokabilecek adımlar atmış ya da atma teşebbüsünde bulunmuş olmasıdır. Bu tespitin destekleyen olaylar ise başlıca 1957 Suriye ve 1958

[584] **Foreign Relations United States**, 1955-1957, Volume XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, (Washington: United States Government Printing Office, 2016), Document 371, 745.

Irak Krizi'dir. İlgili kısımda da belirtildiği gibi, Menderes bu krizlerde muhatap ülkelere askeri müdahalede bulunmayı müttefik ülkelere teklif etmiş ancak ABD ve İngiltere'nin karşı çıkmasıyla bu teklifinden ve kararından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Menderes'in askeri müdahale teklifinin kabul edilmesi halinde tahmin edildiği üzere, önce Suriye veya Irak ile ardından ise SSCB ve Mısır ile topyekûn savaş çıkması ise çok muhtemeldir. Menderes'in dış politikada şiddete meyilli tavrı, yalnızca Suriye ve Irak ile yaşanan krizlerde değil 6-7 Eylül Olayları hariç hemen bütün krizlerde gözlemlenmiştir. 6-7 Eylül Olaylarında böyle bir tavır geliştirmemesinin sebebi ise Türkiye'nin Yunanistan karşısında mahcup, uluslararası ortamda kötü bir pozisyona düşmüş olmasıdır. Bu noktada Menderes'in kişilik yapısına ilişkin özel bir katkıda bulunmak gerekirse, 5 Haziran 1958'de yapılan Demokrat Parti Meclis Grup toplantısında konuşma yapan DP Milletvekili Sabri Dilek, ülkedeki genel sıkıntıları iki başlık altında toplayarak birincisini ülkedeki "mal darlığı" ve "israf", ikincisini de Demokrat Parti'nin olaylara bakış açısına bağlamış; bakış açısı meselesini de yine ikiye ayırarak ülke ve Menderes ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır:

> "(...) O halde bazı dertlerimizi neşterler, bazı parti içi parti dışı meselelerimizi teşhis edersek meselenin çaresi daha kolay bulunabilir. Acaba bilhassa bizi yıpratan, halk nazarında küçülten şeyler nelerdir? Müsaadenizle bu noktaları tespite çalışacağım. Arkadaşlar, bendenizin naçiz kanaatine göre, dert esas itibariyle iki noktada toplanmaktadır: yukarda da arz etmiştim, bir tanesi meselelere bakış zaviyemiz. Meselelere bilhassa hükûmetin bakış zaviyesi hatalıdır. Bunu bir kere değiştirmemiz lazımdır. (...) Başvekilde benim kolay kolay izah edemediğim bir haleti ruhiye var. Kendisiyle münasebette bulunan hiç kimseyi ezdirmek istemez. Vekilleri ve hatta bizleri de hiç ezdirmek istemez. Bana yakındır, benim emrimdedir, benim arkadaşımdır diye herkesi himaye etmek istiyor. Halbuki bir lider olarak bilhassa kabinede yapacağı tayinler meselesinde, Demokrat Parti Meclis Grubunda bir nevi istifaya imkan versin. Bu suretle makamlarını daha iyi dolduran vekillerin sıyrılıp meydana çıkması pek ala mümkündür."[585]

Sabri Dilek'in açıklamalarından yola çıkılacak olursa, 6-7 Eylül Olaylarının, en azından başlangıç kısmını Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu'nun planladığı durumdan hariç, olaylara katılan kişilerin ve daha önemlisi vali, içişleri bakanı gibi üst düzey yöneticilerin cezalandırılmayarak görevlerine devam ettirilmiş olması dikkat çekicidir. 6-7 Eylül Olaylarının en önemli suçlamalarından birisi de olaylara çeşitli şekillerde karışan kişilerin yargılanmamasıdır ve Dilek'in açıklaması da bazıları DP teşkilatında görevli zanlıların neden yargılanmamış olduğuna ışık tutmaktadır.

1950 yılındaki Kore Savaşı boyunca Türkiye, savaşın asıl yüklenicisi olan ABD'nin en yakın müttefikleri İngiltere ve Fransa gibi ülkelerden bile daha fazla destekte

[585] **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, c. 223, 5 Haziran 1958, 58-59.

bulunmuş ve bu durum Amerikan basınındaTürkiye adına, *"ne denir, Allah Türklerden razı olsun"*[586]denecek şekilde övgüyle anılmıştır. Menderes'in bu yönü, ilgili bölümlerde de paylaşıldığı üzere, Süveyş ve Lübnan Krizi'nde askeri müdahaleye siyasi destekte bulunması ile de gözler önüne serilmektedir.

Menderes'in dış politika alanındaki faaliyetlerine bakıldığında, dikkat çeken liderlik özelliklerinden birisi de acele karar vermesidir. Bunun göstergesi ise, Suriye ile SSCB arasında askeri anlaşma haber alındığında, Suriye'ye karşı çok sert konuşmuş, askeri birlikleri sınıra sevk etmek gibi bazı ciddi adımlar atmış ancak sonrasında Amerika'nın müdahalesiyle yaptığı hemen her şeyden vazgeçmek zorunda kalmıştır. 1957'de böyle bir deneyim yaşamışken bundan bir yıl sonra yaklaşık aynı zamanlarda bu kez Irak'la yaşanan ihtilal kaynaklı krizde de sert çıkış yapmış ve askeri müdahale fikrini öne sürmüşse de başta İngiltere olmak üzere müttefik ülkelerin müdahalesiyle, ihtilal hükûmetini tanımamak dahil bütün istemlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bu anlamda Menderes'in yüksek stresli zamanlarda ani ve acele karar verdiği ve sonra bu kararından geri adım atmak zorunda kaldığı gözlemlenmektedir. Burada gözlenen diğer bir özellik ise karar alırken başkalarından etkilenebilmesi ya da esneklik gösterebilmesidir. Müttefik ülkeler ile görüşünceye kadar belirli kararları olan Menderes, diğer ülkelerin karar alıcıları mevcut olayı başka şekilde değerlendirdiğinde, kararlarını onların çizgisine gelecek şekilde esnetebilmektedir. 1958 Irak Krizi bunun en somut kanıtı niteliğindedir.

Menderes dış politika söz konusu olduğunda bunu bir fırsat olarak görüp, iç politikada kazanım elde edecek şekilde tavır da alabilmektedir. Bu tespite en açık örnek 1957 Suriye Krizi'nde yaşananlardır. ABD Dışişleri'ndeki karar alıcılar birçok farklı olayda Menderes yönetiminin kendilerinden maddi yardım elde etme çabası içerisinde olduğunu düşünmüşler ve bunu yazışmalarında belirtmişlerdir.[587] Amerikan diplomatlarına göre 1957 Suriye Krizi de bunlardan bir tanesidir; zira onlara göre Menderes yönetimi Suriye ile yaşanan krizi abartarak ABD yönetiminden askeri ve maddi yardım almaya çalışmaktadır. Yine aynı krizin diğer bir boyutu ise krizin başlangıcından itibaren sert açıklamalar ve fiziksel önlemler

[586] **Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030.01.102.631.4'ten aktaran Geçikli, **Menderes Hükûmetleri...,**73.

[587] Türkiye'nin ekonomik durumunun sıkıntılı kabul edildiği belgede, Menderes yönetiminin "hırslı ekonomik gelişme programı" (ambitious economic development program) benimsediğine, müttefikleriyle ve SSCB ile olan ekonomik ilişkilerine dair ifadeler yer almıştır. **Foreign Relations United States**, 1955-1957, Volume XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, (Washington: United States Government Printing Office, 2016), Document 362, 733.

alınmış olmasına rağmen, bazı CHPli milletvekillerinin de öne sürdüğü gibi, 27 Ekim 1957 tarihinde seçim yapılıp DP'nin iktidar olduğu anlaşılmasından hemen sonra, Suriye ve SSCB'ye yönelik bütün açıklamalar kesilmiş ve kriz yumuşama evresine girmiştir. Burada akıllara Menderes yönetiminin Suriye krizini olduğundan daha ciddiymiş gibi göstererek oy hesabıyla "safları sıklaştırıcı" bir unsur olarak kullandığı fikri gelmektedir.

Krizler, sırasıyla dış politika krizleri, bölgesel krizler ve uluslararası krizler; kendi içlerinde de kronolojik olarak ele alınmaktadır. Bu bölümde krizler incelenirken, George'un operasyonel kriterleri ve Menderes'in sözleri/fiilleri uzun uzun anlatılmak yerine, hangi kriterde çoğunluk olarak hangi tavrı benimsediyse okuyucuyla o paylaşılmaktadır. Dolayısıyla birinci kriterde (F-1) uyum-çatışmacı, ikinci kriterde (F-2) iyimser-kötümser, üçüncü kriterde (F-3) öngörülebilir-öngörülemez, dördüncü kriterde (F-4) (etkinlik) kendisi-öteki, beşinci kriterde (F-5) (şansın rolü) yüksek-düşük, altıncı kriterde (A-1) işbirlikçi-çatışmacı, yedinci kriterde (A-2) önce çatışmacı-önce işbirlikçi, sekizinci kriterde (A-3) risk alır-almaz, dokuzuncu kriterde (A-4) söz-fiil ve bunlara dair işbirlikçi-çatışmacı, onuncu kriterde (A-5) ödüllendirme-vaat verme-destekleme-karşı çıkma-tehdit etme-cezalandırma şeklinde seçenekler arasından hangi bulguya ulaşılmışsa bu bölümde o yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda (Tablo 4) Başbakan Menderes'in özellikleri her bir krizde ayrı ayrı olacak şekilde özet olarak sunulmuştur.

Tablo 4: Adnan Menderes'in Operasyonel Kodları

Felsefi Kriterler	**Kore Krizi**	**6-7 Eylül Olayları**	**Süveyş Krizi**	**Suriye Krizi**	**Irak Krizi**	**Lübnan Krizi**
F1	Çatışma Yanlısı	Uyum Yanlısı	Çatışma Yanlısı	Çatışma Yanlısı	Çatışma Yanlısı	Çatışma Yanlısı
F2	Kötümser	İyimser	Kötümser	Kötümser	Kötümser	Kötümser
F3	Rakip Öngörüle-bilir	Rakip Öngörüle-bilir	Rakip Öngörüle-bilir	Rakip Öngörüle-bilir	Rakip Öngörüle-bilir	Rakip Öngörüle-bilir
F4	Kendisi Etkin	Kendisi Etkin	Muhatap Etkin	Muhatap Etkin	Kendisi Etkin	Muhatap Etkin
F5	Şans Düşük	Şans Düşük	Şans Yüksek	Şans Yüksek	Şans Düşük	Şans Yüksek
Araçsal Kriterler						
A1	Çatışmacı	İşbirlikçi	Çatışmacı	Çatışmacı	Çatışmacı	Çatışmacı
A2	Önce Çatışmacı	Önce İşbirlikçi	Önce Çatışmacı	Önce Çatışmacı	Önce Çatışmacı	Önce Çatışmacı
A3	Risk Alır	Risk Yok	Risk Alır	Risk Alır	Risk Alır	Risk Alır
A4	İşbirlikçi Söz, Çatışmacı Söz-Fiiller	İşbirlikçi Söz-Fiiller	İşbirlikçi Söz, Çatışmacı Söz-Fiiller	Çatışmacı Söz-Fiiller	Çatışmacı Söz-Fiiller	İşbirlikçi Söz, Çatışmacı Söz-Fiiller
A5	Tehdit ve Cezalandırma	Destekleme	Destekleme - Cezalandırma	Tehdit ve Cezalandırma	Cezalandırma	Tehdit ve Cezalandırma

Tabloda görüldüğü gibi, 6-7 Eylül Olayları krizinde Türkiye'nin genel tavrı barışçıl ve iş birliğine yönelik olmuştur. Bunun en önemli sebebi de Türkiye'nin ülke içinde ve dışında kendini mahcup hissetmesidir. Nitekim olaylar, Menderes ve partisinin beklediklerinden çok daha şiddetli cereyan etmiş ve olaylar duyulduğunda, Türkiye uluslararası siyasi ortamda barbar ve saldırgan şekilde görülmüştür. Elde bulunan ve çalışmanın ilgili kısmında sunulan kanıtlara (Zorlu'nun gönderdiğini kabul ettiği telgraf, bombalama hadisesinin ekstra baskıyla yayınlanmasını bizzat Menderes'in istemesi, gösteriyi ve olayları organize eden Kıbrıs Türk'tür Cemiyeti'nin yöneticilerinin DP teşkilatının önde gelenleri olmaları, Taksim'e gelen gösteri araç

gereçlerinin tek elden çıkmışçasına aynı olması, Yunanistan'da görevli Konsolosluk görevlilerinin yurda döndükten sonra taltif edilmesi, olaya katıldığı anlaşılan kişilerin hapse atılıp kısa zaman içinde salıverilmesi vs.) bakıldığında, Menderes Hükûmetinin Fatin Rüştü Zorlu ve kendisi öncülüğünde etkilemek istediği bir süreç vardır ki bu, Londra'da devam etmekte olan Kıbrıs görüşmeleridir.

Menderes, 6-7 Eylül Olayları bağlamında birinci kritere (F-1) göre uyum yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre iyimser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre muhatabını değil kendisini etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü düşük olarak görmekte, altıncı kritere (A-1) göre işbirlikçi davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce işbirlikçi davranışta, sekizinci kritere (A-3) geçersiz çünkü Menderes'in alacağı herhangi bir risk bulunmamakta, dokuzuncu kritere (A-4) göre işbirlikçi fiiller ve sözler, onuncu kritere (A-5) göre destekleme tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes 6-7 Eylül Olayları krizinde çoğunlukla işbirlikçi bir tavır sergilemiştir.

Ancak bu noktada Kıbrıs anlaşmazlıkları ile 6-7 Eylül Olaylarını birbirinden ayırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Kriz patlak verinceye kadar sorun Kıbrıs iken, 6-7 Eylül Olayları patlak verdikten sonra mesele Kıbrıs olmaktan çıkmış ve başlı başına ayrı bir kriz haline gelmiştir. Bu yüzden de, değerlendirmeye Menderes'in yalnızca 6-7 Eylül Olaylarındaki tavrı ve konuşmaları dahil edilmiştir.

İkinci dış politika krizi olan 1957 Suriye Krizinde, Menderes'in beklenenden fazla çatışmacı olduğu gözlemlenmektedir. Suriye'nin SSCB ile yaklaşık altı yüz milyon dolar değerinde savunma anlaşması yapması, Türkiye'nin algısal güvenlik kaygısı yaşamasına sebep olmuş, ancak kriz, Türkiye'deki seçimlerden iki gün sonra yani 29 Ekim'de istemler yerine getirilmediği halde iki tarafında geri çekilmesiyle yumuşama sürecine girmiştir. Ancak Türkiye'nin istemlerinden vazgeçmesinin en önemli sebebi Suriye'ye destek veren SSCB ile Türkiye'ye destek veren ABD'nin devreye girerek tarafları iddialarından ve beklentilerinden vazgeçirmeleridir. Menderes, çalışmamızın ilgili kısmında sunulduğu gibi, krizin tırmanmaya başlamasından itibaren Suriye sınırına asker sevk etmek, Suriye'nin iddiasına göre sınırda Suriyeli köylülere ateş açmak, Suriye hava sahasını ihlal etmek gibi yöntemlerle fiili adımlar atmış ve Suriye aleyhinde açıklamalar yapmıştır. Menderes, birinci kritere (F-1) göre çatışma yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre kötümser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre kendisini değil muhatabını etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü

yüksek olarak görmekte, altıncı kritere (A-1) göre çatışmacı davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce çatışmacı davranışta, sekizinci kritere (A-3) göre risk almakta, dokuzuncu kritere (A-4) göre çatışmacı fiiller ve sözler, onuncu kritere (A-5) göre tehdit ve cezalandırma tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes 1957 Suriye krizinde çoğunlukla çatışmacı bir tavır sergilemiştir.

Üçüncü dış politika krizi olan 1958 Irak Krizinde, Menderes, bir önceki dış politika krizi olan ve 1 yıl önce yaşanan 1957 Suriye krizindekine benzer olarak çoğunlukla çatışmacı bir tavrı sergilemiştir. Irak'ta iktidarda bulunan ve aynı Türkiye gibi Batı ittifakını destekleyen Nuri Sait Paşa yönetimi ordu tarafından devrilmiş ve bu doğal olarak Menderes yönetimi tarafından iyi karşılanmamıştır. Bunun sonucunda Amerikan belgelerinde yer aldığına göre Türkiye Irak'a müdahale ederek askeri yönetime son verme teklifinde bulunmuştur. Ancak ülkedeki ve bölgedeki dengelerin beklenenin tersin olması ihtimalinden dolayı Türkiye'nin müdahale teklifi İngiltere ve ABD tarafından geri çevrilmiştir.[588] Ayrıca yine gizli Amerikan belgelerine göre, Celal Bayar kriz yaşandıktan hemen sonra Irak'a müdahale için strateji kurmak amacıyla bir grup istihbarat görevlisini Irak'taki kabilelerin Türkiye'nin askeri müdahale fikrine nasıl baktıklarını öğrenmek üzere Musul ve Kerkük'e göndermiştir[589]. Türkiye, başta ABD olmak üzere Batı devletleri tanıyana kadar Irak'ın ihtilal Hükûmetini açık açık reddetmiştir. Menderes birinci kritere (F-1) göre çatışma yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre kötümser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre muhatabını değil kendisini etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü düşük olarak görmekte, altıncı kritere (A-1) göre çatışmacı davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce çatışmacı davranışta, sekizinci kritere (A-3) göre risk alan, dokuzuncu kritere (A-4) göre çatışmacı fiiller ve sözler, onuncu kritere (A-5) göre cezalandırma tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes 1958 Irak krizinde çoğunlukla çatışmacı bir tavır sergilemiştir.

Dördüncü dış politika krizi, bölgesel krizlerden ilki olan ve 1956'da meydana gelen Süveyş krizidir. Menderes bu krizde, müttefik ilişkisinden kaynaklı olarak hem İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı ittifakını siyasi olarak destekleyen hem de

---

[588] **Foreign Relations of United States**, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 191, 1005.

[589] Egemen Bezci, Nicholas Borroz, "The CIA and a Turkish Coup", https://warontherocks.com/2016/09/the-cia-and-a-turkish-coup/ [05.01.2019].

tarihsel ve kültürel bağlardan ötürü Mısır'a destek çıkan bir tavır sergilemiştir. Bir taraftan Mısır'ın egemenlik hakkını savunmuş ve işgalci ülkelerin Mısır'dan çekilmeleri gerektiğini iddia etmiş, diğer taraftan da Nasır'ın uluslararası deniz ticaretini açık tutması gerektiğini ve kanalı millileştirmenin haksız olduğunu ifade etmiştir. Ancak diğer taraftan Başbakan dahil olmak üzere Hükûmetin birçok üyesi İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a askeri müdahalesini zımnen de olsa kabul etmiştir. Menderes birinci kritere (F-1) göre çatışma yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre kötümser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre kendisini değil muhatabını etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü ortanın üstünde (% 50 dolaylarında) görmekte, altıncı kritere (A-1) göre çatışmacı davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce çatışmacı davranışta, sekizinci kritere (A-3) göre risk alan, dokuzuncu kritere (A-4) göre işbirlikçi sözler ardından çatışmacı sözler ve fiiller, onuncu kritere (A-5) göre aynı anda hem destekleme hem de cezalandırma tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes Süveyş Krizinde çoğunlukla çatışmacı bir tavır sergilemiştir.

Beşinci dış politika krizi, bölgesel krizlerden ikincisi olan ve 1958'de Irak Krizinin patlak vermesiyle tetiklenmiş olan Lübnan Krizidir. Türkiye, aynı Süveyş Krizinde olduğu gibi Lübnan Krizinde de doğrudan taraf değildir. Bunun yerine, ittifak ilişkisi gereği Lübnan ve Batı ittifakı tarafında yer almış ve buna göre politika üretmiştir. Mısır, Suriye ve SSCB Lübnanlı isyancıları desteklerken, ABD ve Türkiye gibi ülkeler ise Lübnan Cumhurbaşkanı Şamun'u desteklemişlerdir. Menderes birinci kritere (F-1) göre çatışma yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre kötümser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre kendisini değil muhatabını etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü yüksek görmekte, altıncı kritere (A-1) göre çatışmacı davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce çatışmacı davranışta, sekizinci kritere (A-3) göre risk alan, dokuzuncu kritere (A-4) göre işbirlikçi sözler ardından çatışmacı sözler ve fiiller, onuncu kritere (A-5) göre aynı anda hem karşı çıkma, tehdit etme ve cezalandırma tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes Lübnan Krizinde çoğunlukla çatışmacı bir tavır sergilemiştir.

Altıncı dış politika krizi, uluslararası kriz sınıflandırmasına giren ve 1950'de patlak veren Kore Krizidir. Kore Savaşı, Türkiye ile doğrudan hiçbir ilgisi olmayan bir krizdir. Ancak önceki bazı krizlerde de geçerli olduğu gibi, Türkiye'nin ittifak ilişkisi gereği ve ekonomik ve askeri kazanımların elde edilmesi gibi saiklerle

Kore'deki savaşa ABD ve Güney Kore yanlısı olacak şekilde destek verilmiştir. Menderes birinci kritere (F-1) göre çatışma yanlısı, ikinci kritere (F-2) göre kötümser, üçüncü kritere (F-3) göre rakibi öngörülebilir olarak görmekte, dördüncü kritere (F-4) göre muhatabını değil kendisini etkin görmekte, beşinci kriterde (F-5) şansın rolünü düşük görmekte, altıncı kritere (A-1) göre çatışmacı davranışta, yedinci kritere (A-2) göre önce çatışmacı davranışta, sekizinci kritere (A-3) göre risk alan, dokuzuncu kritere (A-4) göre işbirlikçi sözler ardından çatışmacı sözler ve fiiller, onuncu kritere (A-5) göre aynı anda tehdit etme ve cezalandırma tavrı şeklindedir. Sonuç olarak Menderes Kore Krizinde çoğunlukla çatışmacı bir tavır sergilemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

ADBSA, 235 Türkiye 21 1-00/94.08, Atina Büyükelçiliği Raporu, 19.09.1955 (Aktaran: Güven, Dilek. 6-7 Eylül Olayları, İstanbul, Tarih Vakfı, 2005.)

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 010.09.109/340.45.(Aktaran Babaoğlu, Resul. "Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül Olayları", History Studies Dergisi, IV/4, (Kasım 2012): 19).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.18/147.58.14 (146-1)-18/11/1957 (4/9697). (Aktaran: Baş, Arda. "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", History Studies, Volume 4/1, (2012): 103).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.1.11.216.30.6.(Aktaran: Geçikli, Recep Murat. Menderes Hükûmetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, İstanbul, İleri Yayıncılık, 2016).

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.01.102.630.6.(Aktaran: Geçikli, Recep Murat. Menderes Hükûmetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri, İstanbul, İleri Yayıncılık, 2016).

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 231, 24 Temmuz 1958.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 38.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 41.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 44.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 51-53.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 55.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 57-58.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 59-60.

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları, c. 232, A 8, 8 Ağustos 1958, 59-63.

Foreign Relations of United States, 1950, Volume VII, Korea, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 59, 295.

Foreign Relations of United States, 1950, Volume VII, Korea, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 63, 318-319.

Foreign Relations of United States, 1951, Volume VII, Part 1, Korea and China, (Washington: Government Printing Office, 2015), Document 49, Editorial Note.

Foreign Relations of United States, 1951, Volume VII, Part 1, Korea and China, (Washington: Government Printing Office, 2015), Document 49, 222-224.

Foreign Relations of United States, 1952-1954, Volume XV, Part 1-2, Korea, (Washington: Government Printing Office, 1984).

Foreign Relations of United States, 1955-57, Volume XVI, Suez Crisis, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 1, Editorial Note.

Foreign Relations of United States, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 103, 768-810.

Foreign Relations of United States, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 126, 994-998.

Foreign Relations of United States, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 364, 2335.

Foreign Relations of United States, 1955-57, Volume XXIV, Soviet Union, East Mediterranean, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 350, 1735-1743.

Foreign Relations United States, 1955-1957, Volume XXIV, Soviet Union, Eastern Mediterranean, (Washington: United States Government Printing Office, 2016), Document 362, 1812.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 192, 901.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 198, 918.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XII, Near East Region; Iraq; Iran; Arabian Peninsula, eds. Edward C. Keefer (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 119, 970.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 202, 1046.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan Washington: Government Printing Office, 2016, Document 206, 952.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 214, 987.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 191, 1005.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan Washington: Government Printing Office, 2016, Document 229, 1045.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 239, 1082.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 244, 1235-1238.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 244, 1235.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 245, 1241-1243.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan (Washington: Government Printing Office, 2016) Document 244, 1234.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XI, Lebanon and Jordan, Washington: Government Printing Office, 2016, Document 254 (Editorial Note), 1270.

Foreign Relations of United States, 1958-1960, Volume XII, Iraq, Iran, Arabian Peninsula, eds. Louis J. Smith (Washington: Government Printing Office, 2013), Document 110, 932-942.

Public Papers of the Presidents of the United States, Harry S. Truman, 1950 vol. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1965. (Aktaran: Henry Kissinger, Diplomasi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006).

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Birleşim 33, c. 23, (Ocak 1950): 288.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 15, c. 1 (Haziran 1950): 311-312.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 13, c. 3 (Aralık 1950): 3.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 15, c. 3 (Aralık 1950): 57.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem IX, Birleşim 15, c. 1 (Haziran 1950): 311.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem X, Birleşim 80, c. 7, (Eylül 1955): 684-685.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Birleşim 46, c. 2 (Şubat 1958): 630-631, 635, 639.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XI, Birleşim 86, c. 4, (Temmuz 1958): 819.

TBMM Tutanak Dergisi, XI, Birleşim 86, c. 4 (Temmuz 1958): 821.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem XX, Birleşim 45, c. 19 (Ocak 1997): 8.

T. C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, c. 3, 18 Nisan 1961, 378-382.

U.S. Department of State Bulletin, c. XXXV, s. 907, (12 Kasım 1956), 745.

U.S. Department of State Bulletin, c. XXXV, S. 907, (12 Kasım 1956), 747.

U.S. Department of State Bulletin, c. XXXV, S. 907, (12 Kasım 1956), 749.

U.S. Senate, Committee on Armed Services and Committee on Foreign Relations, Military Situation in the Far East, Hearings, 82nd Cong., 1st sess. (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1951), pt. 1, 45.(Aktaran: Henry Kissinger, Diplomasi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006).

Kitaplar ve Dergiler

6-7 Eylül Olayları Fotoğraflar-Belgeler Arşivi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Adler, Alfred. **İnsanı Tanıma Sanatı**, İstanbul: Say Yayınları, 2010.

Ağaoğlu, Ahmet. **Serbest Fırka Hatıraları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.

Ağaoğlu, Samet. **Arkadaşım Menderes, İpin Gölgesindeki Günler**, İstanbul: Alkım Yayınevi, 1967.

Ahmad, Feroz. **The Making of Modern Turkey**, London: Routledge Press, 1993.

_____. **Turkish Experiment in Democracy**, London: C. Hurst and Co Press, 1977.

Akdoğan, Lütfü. **Krallar ve Başkanlarla 50 Yıl**, c. 1, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 2002.

Aksu, Fuat. **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008.

_____. **Türk Dış Politikasında Karar Alma ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi**, İstanbul: Dış Politika ve Kriz İncelemeleri Yayınları, 2017.

Albayrak, Mustafa. **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara: Phoenix, 2004.

Ali, Kılıç. **Kılıç Ali Anlatıyor**, İstanbul: Sel Yayınları, 1955.

Ali Naci Karacan, "Köprülü'nün Hariciyeden Çekilmesi", **Milliyet**, 17 Nisan 1955, 1.

Allison, Graham T., Philip Zelikow. **The Essence of Decision:Explaining the Cuban Missile Crisis**, New York: Longman, 1999.

Altemur, Kılıç. **Turkey and World**, Washington DC: 1959.

Aras, Tevfik Rüştü. **Görüşlerim**, İstanbul: Semih Lutfi Kitabevi, 1945.

Armaoğlu, Fahir. **20'nci Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1995**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Atatürk, Mustafa Kemal. **Nutuk, 1919-1927**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 1989.

Babaoğlu, Resul. "Türkiye Rum Cemaati ve 6/7 Eylül Olayları", Hist**ory Studies Dergisi**, IV/4, (2012): 18.

Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika**, Ankara: İmge Yayıncılık, 1990.

_____. **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. bs., Ankara: METU Press, 2001.

Baş, Arda. "1957 Suriye Krizi ve Türkiye", **History Studies**, Volume 4/1, (2012): 103.

Başaran, Pakize.**Ben Yaşarken 27 Mayıs 1960 ve Öncesi**, İstanbul: Simurg Yayınları, 2008. (Aktaran: Demir, Şerif. "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, s. 12, (2007): 47.)

Bayar, Celal. **Başvekilim Adnan Menderes**, der. İsmet Bozdağ, İstanbul: Truva Yayınları, 2010.

Baytok, Taner. **Bir Asker Bir Diplomat**, İstanbul: Doğan Kitapçılık, 2001.

Beach, Derek. **Analyzing Foreign Policy**, New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Bektaş, Fadime. "Demokrat Parti'nin Orta Doğu Politikası", Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2006.

Beasley, Ryan K. "People and Processes in Foreign Policymaking: Insights from Comparative Case Studies", **International Studies Review**, 3 (2001): 226-227.

Benlisoy, Stefo. "II. Dünya Savaşı Sonrasında Türk-Yunan Yakınlaşması, Kral ve Kraliçenin Türkiye Ziyareti", **Toplumsal Tarih Dergisi** (2000): 13.

Brecher, Michael. **International Political Earthquakes,** Ann Arbor: University of MichiganPress, 2008.

Bil, Hikmet. **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü**, İstanbul: İtimat Kitabevi, 1976.

Bostancı, Mustafa. **Irak'ta Monarşinin Sonu (1958 Irak İhtilali)**, Ankara: Berikan Yayınevi, 2017.

Bölükbaşı, Süha, **Barışçı Çözümsüzlük: Ankara'nın ABD ve BM ile Kıbrıs Macerası**, Ankara: İmge, 2001.

Brecher, Michael, Jonathan Wilkenfeld. **A Study of Crisis**, Michigan: The University of Michigan Press, 2003.

Burns, William J.,**Economic Aid and American Policy Toward Egypt, 1955-1981**, Albany: State University of New York Press, 1984.

Chollet, Derek H., James M. Goldgeier. "The Scholarship of Decision-Making: Do We Know How We Decide?", **Foreign Policy Decision-Making**, ed. Richard C. Snyder, H. W. Bruck, Burton Sapin, New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Cılızoğlu, Tanju. **Anılarım: İhsan Sabri Çağlayangil**, İstanbul: Güneş Yayınları, 1990.

Collelo, Thomas. **Lebanon: A Country Study**, Washington DC: Library of Congress, Federal Research Division, 1987.

Cura, Yudum. "Koalisyon Hükûmetleri: Türkiye Örneği", Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.

Çakmak, Haydar (ed.), **Türk Dış Politikasında 41 Kriz (1924-2012)**, Ankara: Kripto Yayınları, 2012.

Çulhaoğlu, Metin. "Adnan Menderes: Demokrasi Şehidi mi Demokrasi Kurbanı mı?", **Homopolitikus: Lider Biyografilerindeki Türkiye**, (Der.) Seyfi Öngider, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2001.

Demir, Ali Faik. **Türk Dış Politikasında Lider**, İstanbul: Bağlam, 2007.

Demir, Şerif. "Adnan Menderes ve 6/7 Eylül Olayları", **İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, s. 12, (2007): 37–63.

Dikerdem, Mahmut. **Ortadoğu'da Devrim Yılları**, İstanbul: Cem Yayınları, 1990.

Duman, Sabit. "Orta Doğu Krizleri ve Türkiye", **Ankara Üniversitesi Türk Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, s.35-36 (2005): 317.

Eden, Anthony, **Full Circle: The Memoirs of the Rt. Hon. Sir Anthony Eden,** London: Cassell, 1960 (Aktaran: Kissinger, Henry, Diplomasi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.)

Elif, Ayşe, Emre Kaya. "6-7 Eylül Olaylarının Ulus ve Zafer Gazetelerinde Temsili", **İletişim Kuram ve Araştırma**, s. 12/1 (2014): 87.

Erim, Nihat. **Bildiğim ve Gördüğüm Ölçülerinde Kıbrıs**, Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, ty.

Erkin, Feridun Cemal. **Dışişlerinde 34 Yıl**, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1980.

_____. **Türkiye ve NATO**, Ankara: Türk Atlantik Andlaşması Derneği Yayınları, ty.

Eroğul, Cem. **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, 1970.

Erol, Mehmet Seyfettin, Ertan Efegil, **Krizler ve Kriz Yönetimi: Temel Yaklaşımlar, Aktörler, Örnek Olaylar**, Ankara: Gündoğan Yayınları, 2011.

Ertem, Barış. "Türkiye Üzerindeki Sovyet Talepleri ve Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1947)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Volume 3/11 (2010): 269.

Ersin, İrfan. "Necmettin Erbakan'ın Ekonomik Söylem ve Uygulamaları", Yüksek Lisans Tezi, TC Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.

Gaytancıoğlu. Kaan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Suriye İlişkilerinin Ortadoğu Politikasına Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

Geçikli, Recep Murat. **Menderes Hükûmetleri Dönemi Türkiye-ABD İlişkileri**, İstanbul, İleri Yayıncılık, 2016.

George, Alexander L. "Strategies for Crisis Management", **Avoiding War**, ed. Alexander L. George, USA: Westwiev Press, 1991.

George, Alexander. "The Operational Code: A Neglected Approach to the Study of Political Leaders and Decision Making", **International Studies Quarterly**, 13 (1967): 190-222.

Golani, Motti, "The Historical Place of the Czech-Egyptian Arms Deal, Fall 1955", **Middle Eastern Studies**, c. 31, s. 4, (1995), 805.

Goldstein, Joshua S. John C. Pevehouse. "Foreign Policy", **International Relations**, 10th Edition (2012): 134.

Göktürk, Turgay Bülent. "Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyani; Öncesi Ve Sonrası", **ÇTTAD**, VII/16-17 (2008): 335-363.

Göktepe, Cihat. "Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)", **Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi**, 3. bs., Ankara: Savaş Yayınevi, 2011.

Gönlübol, Mehmet. **Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası, 1919-1938**, Ankara: ATAM Yayınları, 1990.

_____. **Uluslararası Politika: İlkeler, Kavramlar Kurumlar**, Ankara: Atilla Yayınları, 1993.

Gönlübol, Mehmet, Oral Sander, A. Haluk Ülman, Cem Sar, Ahmet Şükrü Esmer, Duygu Sezer, Ömer Kürkçüoğlu, Hakan Bingün, A. Suat Bilge**. Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. bs., Ankara: Siyasal Yayınları, 1996.

Gürün, Kamuran, **Fırtınalı Yıllar**, İstanbul: Millet Yayınları, 1995.

Güven, Dilek. **6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2005.

Heper, Metin, Sabri Sayarı. **Türkiye'de Liderler ve Demokrasi**, Çev. Zuhal Bilgin, İstanbul: Kitap Yayınları, 2008.

Hermann, Charles F. "International Crisis as a Situational Variable", James N. Rosenau, (ed.), **International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research and Theory**, (New York: The Free Press, 1969.

Hermann, Margaret G. "Assessing Leadership Style: Trait Analysis", in Jerrold M. Post (ed.), **The Psychological Assessment of Political Leaders: With Profiles of Saddam Hussein and Bill Clinton**, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.

Hermann, Margaret G. "Explaining Foreign Policy Behavior Using the Personal Characteristics of Political Leaders", **International Studies Quarterly**, c. 24, s. 1 (1980): 7-46.

Hollis, Martin, Steve Smith. **Explaning and Understanding International Relations**, Oxford: Clarendon Press, 1990.

Hill, Christopher. **The Changing Politics of Foreign Policy**, New York: Palgrave MacMillan, 2003.

Hitti, Phipip K. **Lebanon in History**, London: Macmillan, 1967 (Aktaran: Sorby, Karol R., "Lebanon, The Crisis of 1958", Asian and African Studies, 9, (2000): 1).

Hudson, Valeria. "Foreign Policy Analysis Yesterday, Today, and Tomorrow", **Mershon International Studies Review**, c. 39, (1995): 209-238.

Hudson, Valerie M., Foreign Policy Analysis: Actor-Specific Theory and the Ground of International Relations, **Foreign Policy Analysis**, Vol. 1, No: 1 (2005): 2.

_____. "Who Leads Matters: The Effects of Powerful Individuals", **International Studies Review**, Volume 3, Issue 2, (2001): 83–131.

İnönü, İsmet. **İnönü: Hatıralar**, c. 1, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1985.

İsmet İnönü, "Kıbrıs", **Ulus**, 26 Ağustos 1955, 1.

İpekçi, Abdi. **Liderler Diyor ki: Röportajlar**, İstanbul: Ant Yayınları, 1969.

İşyar, Ömer Göksal. **Karşılaştırmalı Dış Politikalar**, Bursa: Dora Yayıncılık, 2013.

Holsti, Ole R. **Making American Foreign Policy**, New York, Routledge, 2006.

Janis, Irving L. **Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Fiascoes**, Second Edition, Boston: Wadsworth Press, 1982.

Karpat, Kemal. **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul: Alfa Yayınları, 1996.

Kaarbo, Juliet, Jeffrey S. Lantis and Ryan K. Beasley. "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", **Foreign Policy From Comparative Perspective**, ed. Ryan Beasyley, Juliet Kaarbo, Jeffrey S. Lantis, Michael T. Snarr, Washington: CQ Press, 2002.

Karatepe, Şükrü. **Tek Parti Dönemi**, İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 1993.

Kaynar, Mete Kaan. **Türkiye'nin 1950'li Yılları**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Kaplowitz, Stan. "Towards a Systematic Theory of Power Attribution", **Social Psychology**, Vol. 41, No. 2 (1978): 135–136.

Kaya, Kasım. "Cumhuriyet Dönemi̇ (1923-1950) Tarım Sektöründeki̇ Gelişmelerin Günümüz Kırsal Kalkınma Anlayışı İle Karşılaştırılması", **Kamu-İş**, c. 14, s. 1, (2015): 65.

Kaştan, Yüksel. "II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye-Irak Siyasi İlişkileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, s. 19 (2008): 318.

Kesgin, Barış. Leadership Traits of Turkey's Islamist and Secular Prime Ministers. **Turkish Studies**, 14/1, (2013): 136–157, https://doi.org/10.1080/14683849.2013.766988, [20.05.2017].

_____. "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy", **Perceptions Journal of International Affairs**, Volume XVII, No: 3 (2012): 29-51.

_____. "Political Leadership and Foreign Policy in Post-Cold War Israel and Turkey", Doktora Tezi, Political Science and the Graduate Faculty of the University of Kansas, 2011.

Kılıçdere, Arzu. "İzmir'de 6-7 Eylül Olayları", **Toplumsal Tarih**, 74/13 (2000): 38.

Kılçık, Haluk. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 1, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 2, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 3, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 4, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 5, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 6, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 7, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 8, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 9, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

_____. **Adnan Menderes'in Konuşmaları, Demeçleri, Makaleleri,** c. 10, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınevi, 1991.

Kılınç Salih. "D-8 Ekonomik İşbirliği Örgütü ve Türk Ekonomisine Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2013.

Kızılyürek, Niyazi. **Milliyetçilik Kıskacında Kıbrıs**, İstanbul: 2002.

Kissinger, Henry. **Diplomasi**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006.

Koçak, Cemil. **Türkiye'de Milli Şef Dönemi, 1938-1945**, Ankara: Yurt Yayınları, 1986.

Kurumahmut, Ali. **Ege'de Temel Sorun, Egemenliği Tartışmalı Adalar**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

Kurban, Vefa. "1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler ", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, s. 28 (2014): 239.

Kürkçüoğlu, Ömer E. **Türkiye'nin Arap Orta Doğusuna Karşı Politikası**, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.

Kyle, Keith. **Suez**, New York: St. Martin's Press, 1991.(Aktaran: Henry Kissinger, Diplomasi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2006).

Lebow, Richard Ned. **Between Peace and War: The Nature of International Crisis**, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1981.

Leites, Nathan. **The Operational Codes of Politburo**, New York: Mcgraw-Hill Press, 1951.

Leonard, Eric K. "Foreign Policy Analysis", **Encyclopedia of Public Administration and Public Policy**, ed. Jack Rabin, Boca Raton, Florida: Taylor and Francis Group, 2005.

Levy, Jack S. "Prospect Theory, Rational Choice, and International Relations", **International Studies Quarterly**, Vol. 41, No. 1 (1997): 87-112.

Marlove, John. **Arab Nationalism and British Imperialism. A Study in Power Politics**, London: The Cresset Press, 1961 (Aktaran: Sorby, Karol R., "Lebanon, The Crisis of 1958", Asian and African Studies, 9, (2000): 1).

Menderes, Aydın, Taha Akyol. **Demokrasiden Darbeye Babam Adnan Menderes**, İstanbul: Doğan Kitap, 2011.

Mercan, Faruk. "Bombacı da MİT elemanı da değilim", **Aksiyon**, s. 457, (2003).

Mintz, Alex. "How Do Leaders Make Decisions? A Poliheuristic Perspective", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 48, No. 1, (2004): 3-13.

Mumcu, Uğur. **Kazım Karabekir Anlatıyor**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1993.

Nadim al-Jisr, **Al-Jaridah** (Beirut Daily), 18 May 1958 (Aktaran: Sorby, Karol R. "Lebanon, The Crisis of 1958", **Asian and African Studies**, 9, (2000): 1).

Neziroğlu, İrfan, Tuncer Yılmaz. **Başbakanlarımız Ve Genel Kurul Konuşmaları**, c. 4, Ankara: TBMM Basımevi, 2014.

Oran, Baskın. **Türk Dış Politikası**, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Ortaylı, İlber. **Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı, 1923-2023**, İstanbul, Timaş, 2012.

Özcan, Gencer. "Dış Politika Analizi", **Küresel Siyasete Giriş**, ed. Evren Balta, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

Öztürk, Osman Metin, **Dış Politikada Kriz Yönetimi**, İstanbul: Odak Yayınevi, 2004.

Özler, Kemal. **Anayasa Hukukuna Giriş**, Bursa: Ekin Basım Yayın, 2011.

Pineiopi, Tsoukatou, **Septembriana 1955: i Nichta Ton Kristallon Tou Ellinismou Tıs Polis** (1955 Eylül Olayları; İstanbul'daki Rumların Kristal Gecesi), 8. (Aktaran Güven, Dilek. **6-7 Eylül Olayları**, İstanbul, Tarih Vakfı, 2005.)

Renshon, Jonathan. "Stability and Change in Belief Systems: The Operational Code of George W. Bush", **The Journal of Conflict Resolution**, Vol. 52, No. 6 (2008): 820-849.

Richmond, Oliver P., James Ker-Lindsday. **The Work of The UN in Cyprus: Promoting Peace And Development**, New York: Palgrave, 2001.

Ro'i, Yaacov. **From Encroachment to Involvement**, Jerusalem: Israel Universities Press, 1974.

Rosenau James (ed.). **Comparing Foreign Policies**, New York: SAGE Publication, 1974.

_____. **The Study of World Politics**, New York: Routledge, 2006.

Sakin, Serdar, Sabit Okuyan. **Kıbrıs ve 6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: IQ Yayıncılık, 2010.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih: 1918-1994**, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2013.

_____. **Türk-Amerikan İlişkileri, 1947-1964**, Ankara: Ankara SBF Yayınları, 1979.

Sarıca, Murat, Teziç, Erdoğan, Eskiyurt, Özer, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul: Fakülteler Matbaası, 1975.

Sarol, Mükerrem. **Bilinmeyen Menderes**, c. 1, İstanbul: İnkılap, 2014

_____. **Bilinmeyen Menderes**, c. 2, İstanbul: İnkılap, 2014.

Saylan, Gencay. "Türkiye Cumhuriyeti'nde Devlet Yapısının Evrimi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 2, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.

Schafer, Mark, Stephen G. Walker. **Beliefs And Leadership In World Politics**, New York: Palgrave Macmillan Press, 2006.

Schafer, Mark. "Issues in Assessing Pychological Characteristics at a Distance: An Introduction to the Symposium", **Political Psychology**, 21/3 (2000): 518.

Schelling, Thomas. **The Strategy of Conflict**, Cambridge: Harvard University Press, 1960.

Simon, Herbert. Adm**inistative Behaviour: A Study of Decision Making Process in Administrative Organizations**, 4th edn, New York: Free Press, 1997.

Singer, J.David. "The Level of Analysis Problem in International Relations", W**orld Politics**, Volume 14, Issue 1, (1961): 84.

Smith, Steve, Amelia Hadfield ve Tim Dunne. For**eign Policy: Theories, Actors, Cases**, 2. bs., Oxford: Oxford University Press, 2012.

Snyder, Glenn, P.Diesing. **Conflict Among Nations: Bargaining, Decision Making, and System Structure in International Crises**, Princeton: Princeton University Press, 1977.

Snyder, Richard C., H. W. Bruck, Burton Sapin. **Foreign Policy Decision-Making** (Revisited), New York: Palgrave Macmillan, 2002.

Sorby, Karol R., "Lebanon, The Crisis of 1958", **Asian and African Studies**, 9, (2000): 1.

Soysal, Mümtaz. **Anayasaya Giriş**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1968.

_____. **Dış Politika ve Parlamento**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1964.

Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, İstanbul: Der Yayıncılık, 2014.

Tanör, Bülent. "Türkiye'de Dış İlişkilerin İç Hukuk Rejimi", **Türk Dış Politikasının Analizi**, 2. bs., der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yayınları, 2004.

Tansel, Ömer. "Demokrat Parti Dönemi Kıbrıs Politikası", Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Tayfur, M. Fatih. "Dış Politika", Atila Eralp (der.), **Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar,** İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Toynbee, Arnold. **Survey of International Affairs 1934**, London: Oxford University Press, 1935.

Tunçay, Mete. **Hatay Sorunu ve TBMM, Türk Parlamentoculuğunun İlk Yüzyılı (1876-1976)**, Ankara, Tarihsiz.

_____. **Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması**, Ankara: Yurt Yayınları, 1981.

Uras, Ufuk, **Kriz Yönetimi:Ulusal ve Uluslararasarası Güvenlik**, Ankara: Trend Yayınevi, 2017.

Uslu, Nasuh. **Türk- Amerikan İlişkileri,** Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları, 2000.

Wheelock, Keith, Nasser's New Egypt, New York: Praeger, 1960 (Aktaran: Burns, William J. Economic Aid and American Policy Toward Egypt, 1955-1981, Albany: State University of New York Press, 1984.)

Weldes, Jutta. "Constructing National Interests", **European Journal of International Relations**, c. 2, No. 3 (1996): 278.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. 2, İstanbul: Pera Yayın, 1997.

Yalman, Ahmet Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim**, c. 4, İstanbul: Pera Yayın, 1997.

Yavuzalp, Ercüment. **Liderlerimiz ve Dış Politika**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1996.

Yazıcı, Tahsin, **Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım**, İstanbul: Ülkü Basımevi, 1963.

Zürcher, Eric Jan. **Milli Mücadelede İttihat ve Terakki**, İstanbul: İletişim, 2005.

_____. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İstanbul: İletişim, 1995.

Gazete ve İnternet Kaynakları

"6-7 Eylül Olayları Aydınlanıyor: Atatürk'ün Evine Bombayı MİT Attırdı", **Zaman**, http://web.archive.org/web/20090211065008/http://zaman.com.tr:80/haber.do?

haberno=813076&title=67-eylul-olaylari-aydinlaniyor-ataturkun-evine-bombayi-mit-attirdi, [28.04.2017].

"2050 yağmacı ve tahripçi yakalandı", **Hürriyet**, 8 Eylül 1955, 5.

"ABD'den Barış Tehdidi", **Milliyet**, 31.01.1996, 1.

Abidin Daver, "İngiltere Kıbrıs'ı Yunanistan'a Veremez", **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1951, 1.

"Adaya baskın", **Milliyet**, 31.01.1996, 1.

"Adnan Menderes Bugün Atina'ya Hareket Ediyor", **Milliyet**, 25 Nisan 1952, 1.

Ahmet Emin Yalman, "Kıbrıs", **Vatan**, 16 Aralık 1949, 1.

"Amerika Bazı Şartla Irak'ı Tanıyacak", **Hürriyet**, 21 Temmuz 1958, 1.

"Amerika Orta Doğu'ya Yeni Kuvvetler Gönderdi", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

"Amerika Lübnan'a Asker Çıkardı", **Zafer**, 16 Temmuz 1958, 4.

"Amerika dün Lübnan'a yeni kuvvetler çıkardı", **Hürriyet**, 19 Temmuz 1958, 5.

"Amerikan paraşütçü birlikleri Adana'ya indi", **Hürriyet**, 17 Temmuz 1958, 5.

Annual Register of World Events, Vol.198, for 1956, 159. (Aktaran Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. bs., Ankara: METU Press, 2001.)

"Antakya'da Paris İçin Miting", **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1949, 1.

Ayın Tarihi, 9 Ocak 1949, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1949-01-09, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 25 Haziran 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-06-25, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 1 Temmuz 1950, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1950-07-01, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 9 Ocak 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-01-09, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 3 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-03, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 4 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-04, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 24 Haziran 1951, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1951-06-24, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 18 Aralık 1954, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1954-12-18, [10.04.2018].

AyınTarihi, 30 Ağustos 1955, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1955-08-30, [25.04.2018].

Ayın Tarihi, 16 Aralık 1955, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1955-12-16, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 6 Şubat 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-02-06, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 28 Haziran 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-06-28, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 1 Temmuz 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-07-01, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 6 Temmuz 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-07-06, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 25 Kasım 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-11-25, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 28 Aralık 1956, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1956-12-28, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 21 Ocak 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-21, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 18 Şubat 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-02-18, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 6 Mart 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-03-06, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 9 Mart 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-03-09, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 13 Mart 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-03-13, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 16 Mart 1987, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1987-03-16, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 17 Mart 1957, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1957-02-17, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 27 Mart 1987, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1987-03-27, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 29 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-29, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 15 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-15, [27.03.2018].

Ayın Tarihi, 20 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-20, [29.03.2018].

Ayın Tarihi, 30 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-30, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 31 Ocak 1996, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1996-01-31, [10.04.2018].

Ayın Tarihi, 11 Ocak 1997, http://ayintarihi.byegm.gov.tr/turkce/date/1997-01-11, [28.03.2018].

"Background Note on Aegean Disputes", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/background-note-on-aegean-disputes.en.mfa, [07.05.2017].

"Bağdat Paktı Faaliyete Devam Edecektir", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

"Başvekil Yarın Şam'a Gidiyor", **Milliyet**, 12 Ocak 1955, 1.

"Batılı müttefikler arasında işbirliği", **Hürriyet**, 17 Temmuz 1958, 1.

BBC Summary of World Broadcasts, "Premier Says Flags and Soldiers 'Must Go' from Disputed Islet", 30 January 1996'dan (Aktaran: "Tansu Çiller's Leadership Traits and Foreign Policy", **Perceptions Journal of International Affairs**, Volume XVII, No: 3 (Autumn, 2012): 29-51.

"Birleşik Amerika Suriye'nin Washington Büyükelçisini Amerika'dan Çıkarıyor", **Zafer**, 15 Ağustos 1957.

"B. Amerika Suriye'nin Washington B. Elçisini Amerika'dan Çıkarıyor", **Zafer**, 15 Ağustos 1957, 1.

"Birleşik Amerika Lübnan'ı Destekliyor", **Zafer**, 2 Temmuz 1958.

"BM Suriye Meselesini Tekrar Ele Aldı", **Milliyet**, 26 Ekim 1957, 5.

"Dünkü Mühim Toplantı", **Zafer**, 19 Temmuz 1950, 1.

"Convention of Constantinople", **Wikipedia**, https://en.wikipedia.org/wiki/Convention_of_Constantinople, [18.08.2017].

"Crisis", **Online Etymology Dictionary**, http://www.etymonline.com/index.php?term=crisis, [02.06.2017].

"Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/mevzuat-2013.pdf, [21.03.2018].

"Document for July 27th: Armistice Agreement for the Restoration of the South Korean State", **National Archives**, https://www.archives.gov/historical-docs/todays-doc/?dod-date=727, [11.01.2018].

"EOKA", **Encyclopædia Britannica**, https://www.britannica.com/topic/EOKA, [05.05.2017].

"Ege Bunalımı",**Reuter**, 5 Mart 1987, Ankara: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1987, 6 (Aktaran:Aksu, Fuat. **Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2008, 167).

"Gnomonic", https://egsc.usgs.gov/isb//pubs/MapProjections/projections.html, [11.07.2017].

"Hariciye Vekilimiz Zorlu'nun Beyanatı", **Zafer**, 16 Temmuz 1958.

"Hitler Appeased Munich", https://www.history.com/this-day-in-history/hitler-appeased-at-munich, [15.04.2018].

http://papandreou.gr/en/biography/, [03.03.2018].

"H. Cevat, Bağdat Paktı'ndan ayrılmış değiliz. Irak, B. Arap Krallığından çekildi", **Zafer**, 20 Temmuz 1958, 4.

"Hükûmetin Neşrettiği Tebliğ: Zararlı vatandaşlara her türlü yardım yapılacak", **Zafer**, 10 Eylül 1955, 1.

"Irak-Ürdün Dün Birleşti", **Milliyet**, 15 Şubat 1958, 1.

"Irak'ta Durum", **Zafer**, 18 Temmuz 1958, 4.

Irak'ta Hükûmete Karşı Vuku Bulan Hareket", **Zafer**, 15 Temmuz 1958, 4.

"İngiltere de Irak'ı Tanıdı", **Zafer**, 2 Ağustos 1958, 1.

"İngiltere Ürdün'e Havadan Asker İndirdi", **Hürriyet** ", 18 Temmuz 1958.

International Court of Justice, Pleadings, Oral Arguments, Documents, Aegean Sea Continental Shelf Case, Greece v. Turkey, 10 August 1976, 100, http://www.icj-cij.org/files/case-related/62/9481.pdf, [03.03.2018].

"İstanbul ve İzmir'de Örfi İdare", **Zafer**, 7 Eylül 1955, 1.

"Kıbrıs Davasında Türkiye Haklıdır", **Zafer**, 25 Ağustos 1955, 1.

"Kıbrıs İçin Miting", **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1949, 1.

Keesing's Comtempary Archives, 1957-1958, s. 16181 (Aktaran: Gönlübol, Mehmet ve diğ.,**Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, 9. bs., Ankara: Siyasal Yayınları, 1996).

Keesing's World News Archives, 18-25 January, 1958, s. 15967. (Aktaran: Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. bs., Ankara: METU Press, 2001).

Keesing's World News Archives, 14-21 October 1961, s. 18375. (Aktaran: Hüseyin Bağcı, **Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar**, 2. bs., Ankara: METU Press, 2001).

"Kıbrıs Konferansı Bugün Açılıyor", **Cumhuriyet,** 29 Ağustos 1955, 1.

"Kore Harbi Karşısında Hür Milletleri Biz de Destekliyoruz", **Milliyet**, 1 Temmuz 1950, 1.

"Londra'daki Bağdat Paktı İçtimaı Sona Erdi", **Zafer**, 30 Temmuz 1958, 1.

Lozan Sulh Muahedenamesinin Kabulüne Dair Kanunlar, Sulh Muahedenamesi, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200343.pdf, [18.04.2017].

"Lübnan'da Hükûmet Duruma Hakim Oldu", **Zafer**, 3 Temmuz 1958.

"Lübnan'da Temizleme Devam Ediyor", **Zafer**, 4 Temmuz 1958.

"Lübnan'daki Çarpışmalar", **Zafer**, 10 Temmuz 1958.

"M. Venizelos Dün Şehrimize Geldi", **Milliyet**, 30 Ocak 1952, 1.

"Mercator Projection", **Enclyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/science/Mercator-projection, [11.07.2017].

"Microsoft, Uber, Apple, Google: How the tech world responded to Trump's immigration ban", **USA Today**, http://www.usatoday.com/story/tech/news/2017/01/28/google-ceo-speaks-out-against-trump-refugee-ban/97182748/, [29.01.2017].

"Muhtariyet ve İlhak Taleplerini Reddettik", **Milliyet,** 2 Eylül 1955, 1.

"Müessif hadise", **Zafer**, 10 Eylül 1955, 7.

"Nasır Kuvvetli Görüşmesi", **Zafer**, 19 Ağustos 1957, 3.

"Nationalization Decree", http://www.suezcanal.gov.eg/English/About/CanalTreatiesAndDecrees/Pages/NationalizationDecree.aspx, [17.09.2017].

"NATO Devrede", **Milliyet**, 28.03.1987, 1.

"Orta Doğu Durumu", **Zafer**, 21 Temmuz 1958, 4.

"Ölüm İlanını Kendi Yazdı", **Hürriyet**, http://www.hurriyet.com.tr/olum-ilanini-kendi-yazdi-38450289, [19.05.2017].

"Özal çok sakin: artık ilgilenmiyorum", **Milliyet**, 28.03.1987, 1.

"Papandreou: Balkanların altı üstüne gelir", **Cumhuriyet**, 27.03.1987, 1.

"Press Release Regarding The S-300 Missiles", **MFA**, http://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-ministry-of-foreign-affairs-_6-january-1997_.en.mfa, [27.03.2018].

Resmi Gazete, 01 Kasım 1973, 29, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14699.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14699.pdf, [02.03.2018].

Resmi Gazete, 6 Haziran 1974, 35, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14907.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14907.pdf, [02.03.2018].

Resmi Gazete, 18 Temmuz 1974, 1-2, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14949.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14949.pdf, [02.03.2018].

Resmi Gazete, 26 Mart 1987, 4-5, http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19412.pdf&main=http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19412.pdf , [27.03.2018].

"Riyaseticumhurluk ve Başvekillik tebliği", **Zafer**, 8 Eylül 1955, 1.

"Rumlara ABD Notası", **Milliyet**, 07.01.1997, 16.

"Rusya'nın Yeni Notası", **Hürriyet**, 26 Temmuz 1958, 1.

"Saudi Arabian-Iraqi Neutral Zone", **Wikipedia** https://en.wikipedia.org/wiki/Saudi_Arabian–Iraqi_neutral_zone#References, [24.07.2017].

Sedat Simavi, "Yine Türk Kıbrıs", **Hürriyet**, 25 Şubat 1951, 1.

"Seferberlik İçin İhtiyati Tedbirler Alınıyor", **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1958, 1.

"Syrian Parliamentary Election, 1954", **Wikipedia**, https://en.wikipedia.org/wiki/Syrian_parliamentary_election,_1954, [12.08.2017].

"Suez Canal", **Encyclopedia Britannica**, https://www.britannica.com/topic/Suez-Canal, [17.08.2017].

"Suçluların Adedi 2124'e yükseldi", **Zafer**, 9 Eylül 1955, 7.

"Suriye Amerika ile münasebetini düzeltiyor" **Milliyet**, 9 Kasım 1957, 1

"Suriye Bize Yeni Bir Muhtıra Verdi", **Milliyet**, 13 Kasım 1957, 3.

"Suriye Dün Bizi B.M'ye Şikayet Etti", **Milliyet**, 10 Ekim 1957, 1.

"Suriye'nin İddialarını Reddettik", **Milliyet**, 15 Kasım 195, 1.

"Suriye Mr. Henderson'dan aracılık istiyor", **Milliyet**, 10 Kasım 1957, 7.

"Suriye Sovyetlerin Peyki Haline Geldi", **Zafer**, 18 Ağustos 1957, 1.

"Şükrü El Kuvvetli Mısır'a Tedavi İçin Gitmiş", **Zafer**, 19 Ağustos 1957, 3.

"These 25 Companies Are More Powerful Than Many Countries", **Foreign Policy**, http://foreignpolicy.com/2016/03/15/these-25-companies-are-more-powerful-than-many-countries-multinational-corporate-wealth-power/, [29.01.2017].

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1924, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa24.htm, [05.12.2017].

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1982, https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm, [27.02.2018].

"Türkiye'den Moskova'ya Uyarı", **Milliyet**, 07.01.1997, 16.

"Türkiye Sulh Davasına Bağlıdır!", **Zafer**, 23 Temmuz 1958, 1.

"Türk-Yunan Müzakereleri" **Milliyet**, 3 Şubat 1952, 1.

"Türk Yunan müşterek deniz manevrası yarın", **Zafer**, 16 Ağustos 1952, 1.

USA in World Affairs, 1957, 153 (Aktaran: Bağcı, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politika,** Ankara: İmge Yayıncılık, 1990).

UN Yearbook, 1954, 94, http://legal.un.org/ilc/publications/yearbooks/english/ilc_1954_v2.pdf, [27.02.2018]

"Ülke Profili: Lübnan", **Aljazeera**, http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profili/ulke-profili-lubnan; CIA The World Factbook: Lebanon, https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/le.html, [10.02.2018].

"Yalova'da Dünkü Mühim Toplantı", **Zafer**, 19 Temmuz 1950, 1.

"Yeni Menderes Kabinesi Teşekkül Etti", **Cumhuriyet**, 18 Mayıs 1954, 1.

"Yunanistan için büyük fecaat olur", **Milliyet**, 28 Mart 1987, 1.

ÖZ GEÇMİŞ

İbrahim Tekeş, 1991 yılında Mustafakemalpaşa'da (Bursa), ailenin ilk çocuğu olarak doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Mustafakemalpaşa'da tamamlayıp ardından 2011 yılında Hava Astsubay Meslek Yüksek Okulu'ndan (İzmir), 2013 yılında Anadolu Üniversitesi İşletme bölümünden mezun olmuştur. 2015'ten bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi'nde Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans eğitimi almaktadır. 2012 yılından bu yana ise 1'inci Ordu Komutanlığı'nda (Selimiye/İstanbul) astsubay olarak görev yapan Tekeş, yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli mesleki kurslara ve eğitimlere katılmıştır. Bekar olan Tekeş, iyi derece İngilizce bilmektedir.